

І. Ключковська, О. П'ятковська, Ю. Марусик, В. Черепенчук, Х. Манюк

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

УКРАЇНЦІ ТУРЕЧЧИНИ:

СУСПІЛЬСТВО,

ІДЕНТИЧНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

За повного або часткового відтворення матеріалів цієї публікації покликання на видання обов'язкове.

Ключковська, І., П'ятковська, О., Марусик, Ю., Черепенчук, В., Манюк, Х. (2022). Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє. Результати дослідження. Львів, 315 с.
URL: <https://miok.lviv.ua/?p=21047>

У публікації розглянуто міграцію з України до Турецької Республіки. Зокрема, у межах дослідження описано типовий портрет українського мігранта у Туреччині, проаналізовано причини й особливості міграційного процесу, виклики та проблеми інтеграції українських мігрантів у цій країні. Крім того, загострено увагу на проблемах збереження національної ідентичності та її трансформації, процесах утворення громад українців, підтримці зв'язків мігрантів з Україною, а також візії їхнього майбутнього й перспектив громади. Особливий наголос у дослідженні зроблено на труднощах українських мігрантів у Туреччині, на основі чого сформульовано пропозиції та рекомендації для різних суб'єктів державного й недержавного секторів, а також для потенційних українських емігрантів до Турецької Республіки.

Матеріали дослідження можуть бути корисними органам державної влади України, науковцям, аспірантам, викладачам і студентам різних спеціальностей, які вивчають тему міжнародної міграції та специфіку українсько-турецьких відносин, представникам громадського сектору в Україні й Туреччині, а також тим, хто розглядає Туреччину як країну для потенційної еміграції.

Дослідження реалізоване за підтримки Львівської обласної державної адміністрації (Департаменту міжнародної технічної допомоги та міжнародного співробітництва)

Партнер проєкту – Посольство України в Турецькій Республіці

Літературне редагування, переклад з російської мови – Назар Данчишин

Макет і дизайн – Ірина Побран

ЗМІСТ

Преамбула	5
Подяка	7
Вступне слово Посольства України в Турецькій Республіці	8
Вступне слово Львівської обласної державної адміністрації	10
Туреччина: факти й цифри	12
Мапа Туреччини	17
Статистичний облік українських мігрантів у Туреччині	18
Глосарій	21
Резюме	26
Вступ	38
Методологія	39
Розділ 1. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНЦІВ У ТУРЕЧЧИНІ	41
Стать	41
Вік	45
Сімейний стан	46
Регіон походження з України	49
Мова	50
Ідентичність	54
Релігія	56
Освіта	58
Зайнятість	62
Фінансовий стан	65
Регіональні особливості українців у Туреччині	66
Розділ 2. МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ТУРЕЧЧИНИ ТА ЇХНЯ ІНТЕГРАЦІЯ В ТУРЕЦЬКЕ СУСПІЛЬСТВО	71
Передумови та особливості міграції українців до Туреччини	71
Мотивація переїзду та вибору країни	71
Бюрократичні процедури: досвід українських мігрантів	77

Залученність українських мігрантів у нове суспільство	84
Процес залучення в нове середовище	84
Практичний досвід інтеграції у турецьке суспільство (поради респондентів)	94
Громадський активізм	101
Громадянство та сприймання себе в Туреччині	107
Туреччина як країна призначення українських мігрантів	114
Враження українських мігрантів про країну перебування	114
Особливості зайнятості українців у Туреччині	122
Загальна оцінка інституційних обмежень	132
Вплив пандемії на життя українців у Туреччині	135
Українці як учасники міжетнічних відносин у Туреччині	140
<i>Розділ 3. ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ І ЇХНІХ ДІТЕЙ У</i>	
ТУРЕЧЧИНІ	161
Сім'я	161
Риси турецьких сімей: погляди опитаних	161
Проблеми, поширені в міжетнічних сім'ях мігранток	176
Національність і мова	182
Національна тотожність респондентів	182
Маркери національної ідентичності	184
Рідна мова респондентів	187
Мова спілкування опитаних	189
Національність дітей українських мігрантів: рефлексії опитаних ...	192
Мова спілкування дітей респондентів і заохочення їх вивчати українську	196
Релігія та культура	204
Релігійні переконання опитаних українців	204
Трансформація релігійної ідентичності респондентів	207
Ставлення опитаних до ісламу	213
Сприйняття респондентів терпимості турецького суспільства до людей іншого віросповідання	218
Релігійна ідентичність дітей опитаних	220
Відвідування храмів	225
Поєднання релігійних переконань і традицій у міжетнічних сім'ях	230

Дотримання українських звичаїв і традицій	239
Мотивація дотримуватися українських традицій у Туреччині	243
Українські культурні практики в Туреччині: можливості та перешкоди	247
Розділ 4. ОСМИСЛЕННЯ МІГРАЦІЇ: РЕФЛЕКСІЇ УКРАЇНЦІВ ТУРЕЧЧИНИ	253
Візія майбутнього українців та їхніх дітей	253
Бачення майбутнього української громади	258
Чи варто мігрувати до Туреччини: візії опитаних	261
Досвід міграції: чим українці хотіли би поділитися?	263
Зв'язки з Україною	267
Загальні висновки та рекомендації	275
Додатки	280
Додаток А. Запитальник дослідження	280
Додаток Б. Оригінали цитат російською мовою	286
Автори дослідження	315

ПРЕАМБУЛА

Світове українство ХХІ століття вражає своїм розмаїттям: це третє, четверте, а то й п'яте покоління тих, хто виїхав з України 130 літ тому, і водночас ті, хто покинув Україну нещодавно. Це потужні громади з давньою історією й такі, що створилися впродовж останніх десятиліть. Це діаспоряни, які мають силу впливу на уряди й парламенти країн проживання, і новітні мігранти, спільноти яких лише стають на ноги, перебувають на етапі структурування та на висхідних позиціях своєї інституціоналізації. Згодом вони набудуть власної суб'єктності, виступатимуть самостійними гравцями не лише на українському полі, а й у міжнародному просторі, успішно комунікуватимуть не лише між собою, а й з іншими партнерами різного рівня.

Держава Україна сьогодні каже про необхідність підвищити ефективну взаємодію із діаспорою. Розроблено концепцію Державної цільової програми співпраці із закордонними українцями на період до 2023 р. Метою схвалення документа, як зазначено, є, зокрема, «забезпечення достатніх умов для задоволення національно-культурних та мовних потреб закордонних українців і збереження етнічної ідентичності». Це спонукає до глибшого вивчення потреб українських мігрантів та їхніх громад. І саме дослідження є тим дієвим інструментом, який дозволяє раціонально реалізувати політику співпраці держави та українських громад, спираючись на аналіз основних напрямів роботи організацій, мотивів участі в громадських ініціативах, на уявлення респондентів щодо візії розвитку громадських організацій (ГО) та їхньої особистої життєвої траєкторії в майбутньому.

Дослідження Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою (МІОК) «Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє» здійснене задля вивчення факторів інституціоналізації українських громадських організацій у Туреччині, траєкторій їхнього розвитку, специфіки функціонування, взаємодії з країною походження та країною-реципієнтом, а також із метою виявлення проблем їхньої адаптації та інтеграції в мусульманське середовище, труднощів, із якими вони стикаються.

Українська спільнота у Туреччині молода, до її складу належать українці з різними мотивами міграції, кваліфікацією, метою та баченням свого майбутнього. Характер і механізм їхнього спільнотного згуртування теж виокремлює їх із загальної картини глобального українства (у цих процесах важливу роль відіграло Посольство України у Турецькій Республіці), а культурні особливості цієї мусульманської країни, де 98,3% населення сповідує іслам, значно впливають на інтеграційні процеси українців.

Варто зауважити, діяльність новостворених громад має яскраво виражений україноцентричний характер. І це попри низку проблем і викликів, зокрема: дефіцит людських та матеріальних ресурсів, спорадичні конфлікти чи непорозуміння між активістами або з іншими суб'єктами громадської діяльності, російський чинник, який також впливає на цілісність самих організацій. Вектор роботи громад, з одного боку, спрямований на Україну (допомогу Україні в різних сферах, взаємодія з органами влади,

творення позитивного іміджу України у країні проживання), а з іншого – на збереження української тотожності у Туреччині.

Це дослідження дає змогу не лише зрозуміти особливості формування та діяльності української спільноти у Туреччині, а й на основі його висновків розробити рекомендації для органів виконавчої та законодавчої влади різних рівнів в Україні, дипломатичних установ у Туреччині, а також сформулювати пропозиції для українських громадських активістів і, ґрунтуючись на досвіді міграції та інтеграції респондентів, надати поради новим потенційним мігрантам.

Ірина Ключковська,
директорка Міжнародного інституту
освіти, культури та зв'язків з діаспорою

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ ТА ЗВ'ЯЗКІВ З ДІАСПОРОЮ

Висловлює вдячність:

Сибізі Андрієві Івановичу, Надзвичайному і Повноважному Послові України у Турецькій Республіці (2016-2021), заступникові керівника Офісу Президента України, за співпрацю та всебічне сприяння в реалізації дослідження; працівникам посольства за допомогу в розв'язанні організаційних питань;

Козицькому Максимові Зіновійовичу, Голові Львівської обласної державної адміністрації, за фінансову підтримку проєкту та розуміння важливості аналітичної роботи для прийняття рішень у формуванні політики взаємодії із закордонним українством; працівникам Департаменту міжнародної технічної допомоги та міжнародного співробітництва за ефективну комунікацію;

українцям Туреччини, респондентам, які взяли участь у проєкті, за відкритість у спілкуванні, активну співпрацю для успішної реалізації дослідження «Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє».

ВСТУПНЕ СЛОВО ПОСОЛЬСТВА УКРАЇНИ В ТУРЕЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Історія української присутності у Туреччині налічує не одне століття. Варто лише згадати ім'я Роксолани (Султан Гюрем) та її сина – турецького султана Селіма II Рудого, як одразу стає зрозумілим, наскільки сильними й давніми є українсько-турецькі переплетення. А були й інші українки та їхні нащадки, які також правили Блискучою Портою. Їхня історія несправедливо менш відома. Це, наприклад, Хатідже Турхан (Надія), яка стала дружиною султана Ібрагіма I та матір'ю султана Мехмеда IV. А ще був султан Мустафа II, одружений з українкою Марією (Шехсувар). І ще сотні інших наших співвітчизників.

Сьогодні відносини між нашими країнами стрімко розвиваються, у чому також відіграє немалу роль і «народна дипломатія», яку провадять представники української діаспори Туреччини.

Саме українські діаспори по світу першими відгукнулися допомогти Україні на початку російської агресії у 2014 р., а до того всебічно підтримували боротьбу українського народу за європейський вектор життя. І до сьогодні українські мігранти надають волонтерську допомогу нашій армії, використовують свої об'єднання, аби донести до світової спільноти й урядів країн, де вони перебувають, інформацію про реальну ситуацію, що відбувається в нашій країні, та схилити політикум іноземних держав об'єднатися та підтримати Україну в її боротьбі за своє європейське майбутнє, землю та людей.

Український народ завжди єднався навколо своєї любові та прагнення до свободи, демократії й кращого життя, де б не перебували українці. Саме тому 2014 року українці Туреччини почали стрімко самоорганізовуватися, гуртуватися та координуватися задля надання практичної допомоги й підтримки Україні в час агресії РФ.

Для підтримки консолідації наших співвітчизників за сприяння українського дипломатичного корпусу відтоді на території Туреччини засновано вісімнадцять громадських об'єднань українців, які допомагають своїм співвітчизникам адаптуватися в новій країні, знайомлять турецький народ із нашою культурою й традиціями, навчають турецьких українців рідній мові та прищеплюють любов до Батьківщини, а ще продовжують підтримувати Україну за складної геополітичної ситуації.

Проте, наша мета, як дипломатів, полягає не лише в допомозі українцям створити чергове об'єднання, а й у координації їхньої взаємодії, обміну досвідом, взаємодопомозі, а також виведенні їх на рівень самодостатності й автономності у своїй діяльності на благо України та її народу по всьому світу.

Кожен українець має відчувати, що він є частиною країни і що саме від нього залежить добробут і процвітання його держави та народу.

Дослідження нашої діаспори, які здійснив Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» – це яскравий

приклад нової політики держави щодо концепції українців за кордоном, які є частиною великої української світової родини, всесвітньої української спільноти.

Також подібні проєкти, зокрема в Туреччині, значно покращують і розширюють поле взаємодії та підтримки між нашими державами й народами, результати чого ми можемо спостерігати в рішучій політичній і практичній підтримці України з боку Турецького уряду та народу.

Василь Боднар,

Надзвичайний і Повноважний Посол України в Турецькій Республіці

ВСТУПНЕ СЛОВО ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Шановні колеги!

Дозвольте привітати всіх нас із виходом у світ аналітичного звіту дослідження «Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє» – масштабного колективного здобутку Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка».

В усі часи основною причиною міжнародних міграційних процесів було прагнення людей знайти кращу долю за межами своєї батьківщини. Згодом хтось із мігрантів повертався додому, а хтось залишався на постійне проживання далеко від свого етносу, від рідної землі. І тоді перед ними поставало головне питання: як успішно інтегруватися в іноетнічне середовище та водночас зберегти свою самобутність?

Так, представники перших трьох хвиль української еміграції були націлені на боротьбу за здобуття незалежності України та побудову самостійної держави. Цей чинник об'єднував їх, особливо значну частину тих, хто проживав у країнах Заходу.

Мігранти четвертої хвилі натомість орієнтувалися переважно на розв'язання індивідуальних соціально-економічних проблем, як-от: працевлаштування, здобуття належної освіти, соціальну мобільність. Ці аспекти вже не вимагали тісних контактів з іншими представниками української діаспори.

Саме такі суперечливі тенденції: з одного боку, інтеграції, яка межує з асиміляцією, а з другого – бажання певної частини української етнічної спільноти зберегти свою ідентичність (культуру, мову, традиції), простежуються в середовищі сучасних українських мігрантів у Туреччині. Однак, варто зазначити, українська спільнота в цій країні сьогодні стає дедалі помітнішим соціокультурним явищем.

У час стрімкого наростання інтенсивності українсько-турецьких контактів, коли стратегічна співпраця між обома країнами виходить на якісно новий рівень, дуже важливо оцінити чинники, що потенційно зміцнюватимуть зовнішньополітичні позиції України в Турецькій Республіці. Одним із таких і є українська діаспора, яка засобами народної дипломатії творить позитивний імідж своєї історичної батьківщини та сприяє кращому розумінню сучасного українського контексту в турецькому суспільстві. Нинішнє дослідження дає всі підстави характеризувати українську діаспору Туреччини як ресурс для розвитку взаємовигідної українсько-турецької співпраці.

Львівська обласна державна адміністрація системно підтримує науково-практичну діяльність МІОКу, спрямовану на реалізацію політики Президента України з поглиблення зв'язків зі світовим українством.

Розвідка «Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє» стала ще одним спільним кроком до створення дієвого інструмента з реалізації державної політики у сфері розвитку та поглиблення співпраці із закордонними українцями.

Ми пишаємося, що своїм скромним внеском допомогли колективу МІОКу здійснити таке актуальне та ґрунтовне дослідження.

Певні, ця праця посяде гідне місце в антології української діаспори та принесе велику користь у практичній діяльності Міністерства закордонних справ України.

***Максим Козицький,**
Голова Львівської обласної державної адміністрації*

ТУРЕЧЧИНА: ФАКТИ Й ЦИФРИ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

- Загальна площа Туреччини становить 783,562 км², з розподілом на сухопутну (769,63 км²) та водну (13,930 км²) частини (The World Factbook, 2022). Туреччину омивають чотири моря: Егейське, Чорне, Середземне, Мармурове.
- Турецька Республіка – трансконтинентальна держава, розміщена між Європою та Азією. Згідно з класифікацією ООН, Туреччина належить до Західної Азії.
- Назва «Туреччина» (тур. Türkiye) походить від старофранцузького Turquie, яке зі свого боку походить від середньовічних латинських форм Turchia, Turquia і грец. Τουρκία. Османську імперію, що існувала 1299–1922 рр., також часто називали Туреччиною. Сама ж назва означає «земля турків» (Scharlipp 2000).
- Адміністративно Туреччина поділяється на 81 провінцію. Хоч регіон не є адміністративною одиницею, однак із метою статистичного обліку провінції традиційно групують у 7 регіонів: Егейський, Чорноморський, Мармуровоморський, Середземноморський, Центральну, Східну та Південно-Східну Анатолію.
- На початку 2022 р. чисельність населення Туреччини становила 85,7 млн осіб. За цим показником країна посідає 17-е місце у світі. Найбільш населені міста: Стамбул – 14,8 млн, Анкара – 3,5 млн, Ізмір – 2,5 млн, Бурса – 1,4 млн, Адана – 1,2 млн осіб (Worldometer, 2022a).
- Питома вага урбанізованого населення Туреччини – 75,7%; до речі, в Україні цей показник становить 69,4% (Worldometer, 2022a, 2022b).
- Грошова одиниця Туреччини – турецька ліра (TRL). Відповідно до курсу Національного Банку України, станом на 1 січня 2022 р. 1 ліра = 2,08 грн. (Мінфін, 2022).
- Туреччина є членом ООН (від 1945 р.), НАТО (від 1952 р.), Асоційованим членом ЄС (від 1962 р.), співзасновницею Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (1960 р.), а також членом Міжнародного Валютного Фонду, Світової організації торгівлі, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Організації Чорноморського економічного співробітництва (зі штаб-квартирою в Стамбулі) та Організації ісламського співробітництва (The World Factbook, 2021; OECD, 2022; BSEC, 2022).

ВИБРАНІ ІСТОРИЧНІ ФАКТИ

- Міжетнічні шлюби українок із турками мають давню, хоч і неоднозначну історію. Найяскравішим прикладом можна вважати Анастасію Лісовську (імовірно Гасекі Гюррем Султан), яка стала привілейованою дружиною Сулеймана I (Величного, Пишного) – султана Османської імперії (1520–1566 рр.). Венеційські дипломатичні ре-

зиденти називали її «La Rossa» – прізвиськом, утвореним від традиційного італійського означення мешканців Руси, що вказувало на її національність. Дослідники наголошують на особливому статусі Гюрем – спеціальному титулі «гасекі султан» (у перекладі з османсько-турецької «султанова дружина, яку правитель особисто відзначив»). Фактично це означало «улюблена дружина». Цей термін запровадив Султан Сулейман I задля Гюррем, щоб позбавити першості титул «баш кадин» («головна пані»), який за традиційною гаремною єрархією належав матері старшого сина султана (на той час – Магідеван). Правління Гюррем пов'язують із початком так званого «жіночого султанату» в Османській імперії (Галенко, 2012, с. 272–273).

- Попередником сучасної Туреччини була Османська імперія, яка припинила існування за кілька років після Першої світової війни (1923 р.) унаслідок перемоги національно-визвольного руху на чолі з генералом Мустафою Кемалем. Тоді була проголошена Перша Турецька Республіка. Її президентом став Мустафа Кемаль, який у 1934 р. отримав імення Ататюрк – «батько турків». Він проголосив програму розбудови державного ладу («кемалізм»), що передбачала республіканський устрій і секуляризм. У межах цієї політики затверджено новий Громадянський кодекс, згідно з яким іслам утратив статус державної релігії, більшість мусульманських норм про сім'ю було замінено світськими законами, встановлено нові форми власності, жінкам-туркеням дозволено зняти чадру. У 1934 р. жінки отримали право обирати і бути обраними до парламенту. Республіканська влада запропонувала нову концепцію турецького націоналізму, що віддзеркалювала турецьку національну ідею й робила особливий наголос на дотриманні суверенітету. Загалом, до 1938 р. Ататюрк остаточно реформував суспільний лад Туреччини, перетворивши її на світську державу з домінуванням державного сектору в економіці (Дуднік, Черніков, 2013, с. 179). Сьогодні турки вважають Мустафу Кемалю національним героєм, після його смерті навколо особи лідера створено певний культ: у кожному місті Туреччини стоїть пам'ятник, портрети Ататюрка висять в усіх державних установах, закон передбачає покарання за очорнення біографії Ататюрка, щороку вшановується день і година його смерті (Головченко, 2004).
- Сучасний Президент Туреччини – Реджеп Таїп Ердоган – став першим усенародно обраним президентом країни у серпні 2014 р. (після 11 років на посаді Прем'єр-міністра). До нього президентська посада в Туреччині мала головно церемоніальний характер (BBC, 2016). Однак завдяки успішно організованому референдуму в 2017 р. Р. Т. Ердогану вдалося домогтися внесення поправок до Конституції, серед яких зміна форми правління з парламентської республіки на президентську (Український тиждень, 2017). Головний електорат Ердогана, населення провінцій Анатолії (переважно консервативні мусульмани), називає його «новим султаном»; натомість основними його противниками є населення прибережних районів Туреччини. Тому дослідники вказують на поляризацію населення у ставленні до президента Турецької Республіки (Савчук, 2018).
- Українсько-турецькі відносини на сучасному етапі залишаються партнерськими на всіх рівнях: створено низку міжурядових і спеціалізованих комісій, відбуваються

часті зустрічі та діалоги на рівні міністрів і президентів. 25 січня 2011 р. підписано Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною та Туреччиною, яка зафіксувала встановлення стратегічного партнерства між двома країнами. Зазначений механізм очолюють президенти обох країн, засідання відбуваються щороку (Посольство України в Турецькій Республіці, 2021а). За підсумками українсько-турецької співпраці на найвищому рівні у 2020 р. Президент України Володимир Зеленський вручив Реджепу Таїпу Ердогану орден князя Ярослава Мудрого I ступеня за визначний особистий внесок у зміцнення українсько-турецького міждержавного співробітництва, підтримку незалежності та територіальної цілісності України (Офіс Президента України, 2020).

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ

Соціальні показники

- Середня тривалість життя у Туреччині станом на 2020 р. становить 78,5 роки, зокрема серед чоловіків – 75,6, а серед жінок – 81,2. В Україні натомість лише 72,5 роки: серед чоловіків – 67,6 та серед жінок – 77,3 (Worldometer, 2022a, 2022b).
- Середній вік мешканців Туреччини (медіана) – 31,5 років, в Україні – 41,2 (Worldometer, 2022a, 2022b).
- Народжуваність у Туреччині станом на 2021 р. сягала 2,1 дитини на одну жінку, в Україні – тільки 1,3 (World Population Review, 2021a).
- За показником щастя серед 146 країн мешканці України й Туреччини перебувають майже на одному рівні – на 108 та 102 місцях відповідно (World Population Review, 2021b).
- Рівень писемності серед дорослого населення Туреччини постійно зростає: якщо у 1990 р. він становив 79,232%, у 2004 р. – 87,365%, то у 2019 р. досяг позначки 96,742%. Таке зростання значною мірою зумовлено збільшенням рівня писемності саме серед жінок: з 68,52% (1990 р.) до 94,424% (2019 р.). Натомість серед чоловіків цей показник зріс із 89,847% (1990 р.) до 99,424% (2019 р.). До речі, в Україні рівень писемності у 2012 р. становив 99,974%, зокрема 99,994% серед чоловіків та 99,958% серед жінок (The World Bank, 2022a, 2022b).
- Станом на початок січня 2022 р. у Туреччині було підтверджено 9,6 млн випадків заражень COVID-19, із них 82,8 тис. із летальними наслідками, тобто 0,9%. В Україні зафіксовано 3,7 млн заражень, однак рівень смертності набагато вищий – 96,4 тис., тобто 2,6% (World Health Organization, 2022a, 2022b).

Економічні показники

- У 2020 р. обсяг ВВП Туреччини становив 718 818 млн дол. США; ВВП на одну особу – 8 523 дол. США; зростання ВВП на рівні 1,6%. Водночас ці показники в Україні

становили: 152 082 млн дол. США (ВВП); 3 477 дол. США (ВВП на одну особу), -4% (приріст ВВП) (United Nations UNCTAD, 2022a, 2022b).

- За показником індексу виробничих потужностей (Productive Capacity Index) Туреччина дещо випереджає Україну, маючи показник 34,3 на тлі українського 32,6. Притому рівень інформаційно-комунікаційних технологій, який є складником індексу виробничих потужностей (визначає доступність та інтегрованість комунікаційних систем для населення, зокрема враховує користувачів фіксованих і мобільних телефонів, доступ до інтернету та безпеку сервера), в Україні вищий ніж у Туреччині: 13,2 проти 12,7 відповідно (United Nations UNCTAD, 2022c).
- Згідно з даними Світового Банку, рівень бідності (частка населення країни, яке витрачає на день не більше 1,9 дол. США) в Україні нижчий, ніж у Туреччині: у 2019 р. він становив 0% в Україні проти 0,4% в Туреччині (The World Bank, 2022c). Водночас найбільший розрив цього показника спостерігався у 2003 р.: 3,9% у Туреччині проти 0,6% в Україні.
- Рівень безробіття в Туреччині є дещо вищим, ніж в Україні. Станом на 2020 р. цей показник був 13,9%, натомість в Україні – 9,5% (The World Bank, 2021).
- Станом на 2020 р. Туреччина з-поміж 190 країн посідала 33-є місце у світі за індексом легкості ведення бізнесу, натомість Україна посідала дещо нижчу позицію – 64-у (The World Bank, 2020).
- За індексом економічної свободи у 2021 р. Туреччина належала до категорії «помірно вільних» країн і посідала 76-е місце серед 176-и держав. Водночас Україна належала до категорії «переважно невольних» і посідала лише 127-у позицію (The Heritage Foundation, 2021).
- Показник відкритості економіки (сума експорту та імпорту у відсотках від ВВП країни) у Туреччині нижчий, ніж в Україні: 61% супроти 81% (United Nations UNCTAD, 2022a, 2022b).

Політичні показники

- У рейтингу «крихких держав» (Fragile States Index) серед 179-и місць у 2021 р. Туреччина займала 57-у позицію і належала до категорії країн із підвищеним попередженням (elevated warning). Натомість Україна належала до групи держав із позначкою «попередження» (warning) і посідала лише 91-е місце (The Fund for Peace, 2021).
- У Туреччині дещо нижчий рівень сприйняття корупції, ніж в Україні. Зокрема, за даними організації Transparency International (2020), у переліку 180 країн Туреччина була на 86-му місці, а Україна аж на 117-му.
- Станом на 2021 р., за індексом верховенства права, на відміну від України (74-е місце), Туреччина посідала дещо нижчу позицію – 117-у зі 139-и (World justice project, 2021).

- Паспорт Туреччини дозволяє менше можливостей для безвізових поїздок її громадян (63 країни), аніж український (82 країни). Так, за рейтингом найпотужніших паспортів, він посідає 36-е місце, водночас Україна розмістилася на 19-ій позиції (Passport Index, 2021).
- Індекс свободи преси в Україні набагато вищий, аніж у Туреччині. У 2021 р. з-поміж 180-и країн Туреччина була на 153-му місці, водночас Україна – на 97-му (Reporters without borders, 2021).

МАПА ТУРЕЧЧИНИ

СТАТИСТИЧНИЙ ОБЛІК УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У ТУРЕЧЧИНІ

Визначити чисельність українських мігрантів у Туреччині вкрай важко. За різними підрахунками, кількість українців у Туреччині становить від 5,7 тис. (UN DESA, 2021) до 35 тис. осіб (Посольство України в Турецькій Республіці, 2021). Для глибшого аналізу міграції з України до Туреччини та оцінки демографічних характеристик українських мігрантів розглянемо детальніше вибрані методи обчислення та зіставмо їхні результати.

Згідно з даними Посольства України в Турецькій Республіці, кількість українців, які постійно або тимчасово проживають на території Туреччини, становить 35 тис. осіб (2021). Однак Посольство не подає джерела цієї інформації, а лише зазначає, що це експертні оцінки. Натомість цифри Департаменту Економічного Співробітництва і Розвитку ООН свідчать про те, що на території Туреччини станом на 2019 рік налічувалося майже 5,7 тис. мігрантів з України (рис. 1).

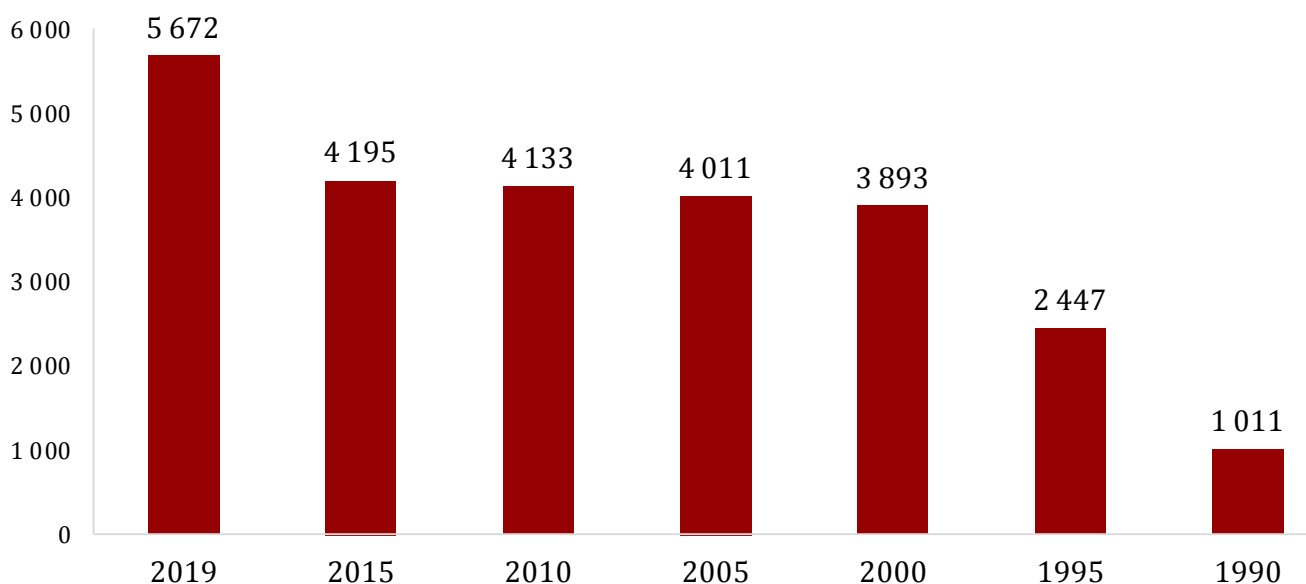

Рис. 1. Динаміка міграції з України в Туреччину, 1990–2019 рр.,
кількість осіб (UN DESA, 2021)

Водночас, відповідно до результатів адресної системи реєстрації населення (ADNKS), якими оперує Турецький статистичний інститут (TUIK), станом на 2020 рік у Туреччині зареєстровано 17 505 українських мігрантів, причому, ще у 2019 році їх було 20 228 осіб¹ (TUIK, 2021).

1. Тут ураховано такі категорії: особи, які мають чинний дозвіл на проживання або роботу на контрольну дату; особи, що мають документ, який посвідчує особу та замінює дозвіл на проживання, як-от документ, що посвідчує особу міжнародного захисту і має дійсну заяву про адресу на контрольну дату; власники блакитних карток, які мають дійсну заяву про адресу на контрольну дату; ті, хто відмовився / позбувся від свого громадянства Турецької Республіки; іноземці, які мають візу або дозвіл на проживання менше 3 місяців).

Згідно зі статистичною інформацією, отриманою від Головного управління міграційної служби Турецької Республіки на запит інформаційно-аналітичного ресурсу «Україна», станом на липень 2020 р. посвідку на проживання в Туреччині мали 16 413 українських громадян (рис. 2).

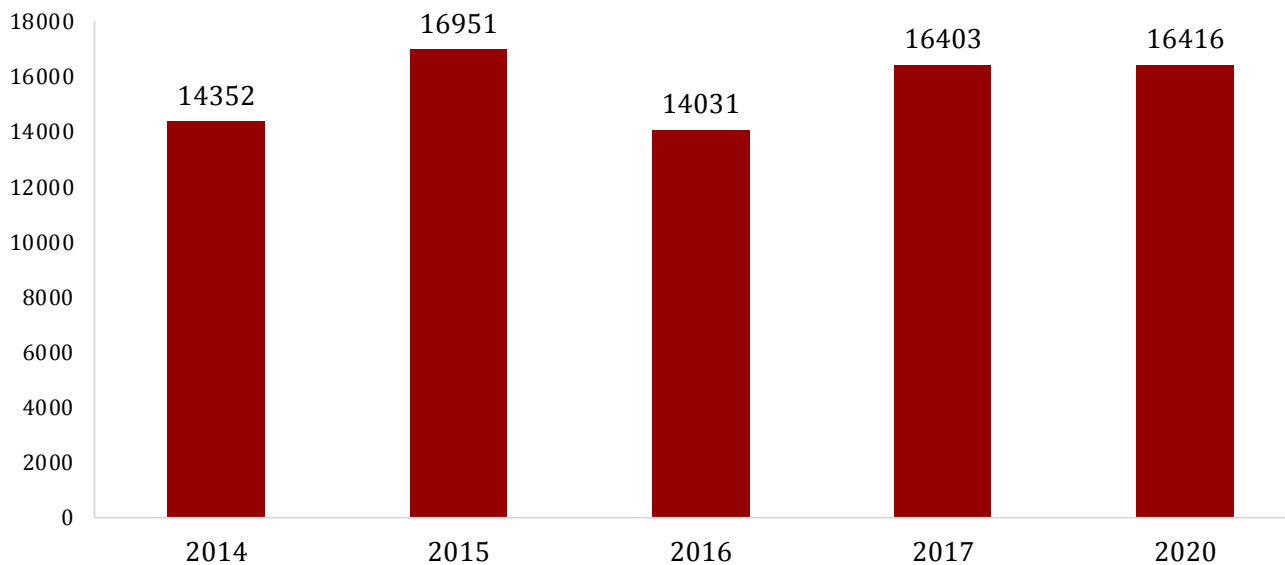

Рис. 2. Динаміка чисельності громадян України, які отримали посвідку на перебування в Туреччині, 2014–2020 рр., кількість осіб (Ukrayna Derneği, 2020)

Найнижчі показники чисельності українських громадян у Туреччині отримаємо, коли розглядатимемо кількість осіб, які перебувають на консульському обліку. Зокрема, у 2019 р. ця цифра становила 138 осіб (рис. 3).

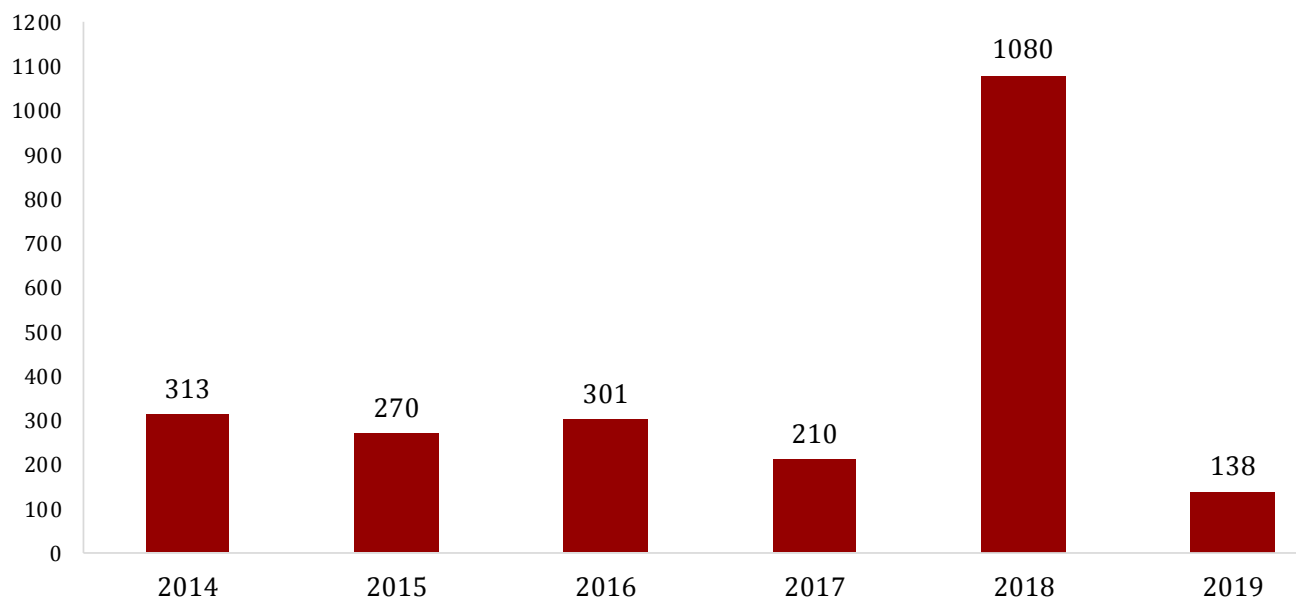

Рис. 3. Громадяни України, які перебували на консульському обліку в закордонних дипломатичних установах, у Турецькій Республіці, 2014–2019 рр., кількість осіб (Державна міграційна служба України, 2017, с. 52; Державна міграційна служба України, 2019, с. 60)

Такі розбіжності в статистичних показниках можна пояснити насамперед різними методологіями та підходами до об'єкта оцінки. Власне, дослідники неоднаково розглядають чисельність зареєстрованих мігрантів. Наприклад, дехто бере до уваги осіб із посвідкою на проживання, дехто – громадян України, які перебувають на консульському обліку, а хтось, підраховуючи кількість українських мігрантів, послуговується лише приблизними оцінками осіб українського походження.

Труднощі в обчисленні кількості українців у Туреччині полягають, із-поміж іншого, й у тому, що крім осіб з офіційною посвідкою на проживання, є багато українських громадян, які також набули громадянства Туреччини (див. у Розділі 2 – «Включення українських мігрантів у нове суспільство»). Ще один чинник, який ускладнює отримання точних даних, – візова лібералізація між Україною та Туреччиною, що дозволяє перебувати українцям на території Туреччини терміном до 90 днів протягом 180 днів без оформлення візи (Посольство Республіки Туреччина в Україні, 2019). Тому існують також підрахунки кількості українців, які в'їхали на територію Туреччини, та виїхали з неї (рис. 4), адже позитивне сальдо міграції дозволяє бодай приблизно оцінити зростання чисельності громадян України у Туреччині незалежно від статусу їхнього перебування (врегульований він чи нєврегульований).

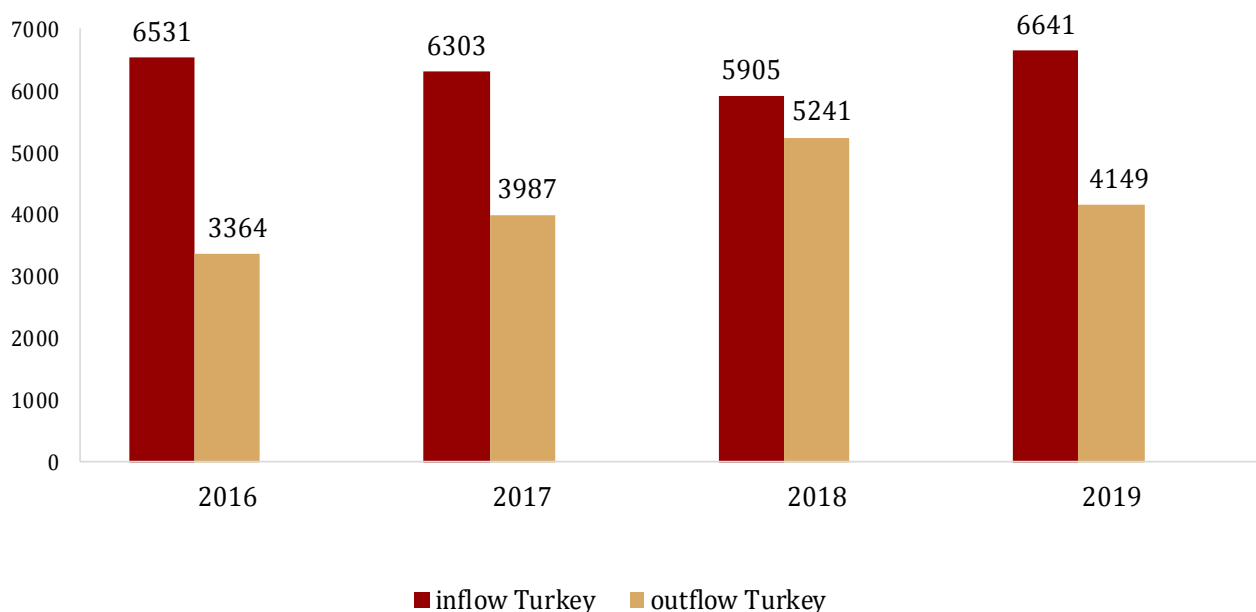

Рис. 4. Динаміка міграції громадян України до та з Туреччини, 2016–2019 рр., кількість осіб (TUIK, 2018; TUIK, 2020)

Громадська організація – добровільне об'єднання фізичних осіб для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних (зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та ін.) інтересів («Про громадські об'єднання», 2012).

Зайнятість – економічна діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що зазвичай приносить їм дохід у грошовій або іншій формі (Державна служба статистики України, 2013).

Зворотна міграція – це переміщення особи, яка повертається у свою країну походження або на місце постійного проживання (зазвичай після бодай річного перебування в іншій країні) (Міжнародна організація з міграції, 2015).

Ідентичність – це внутрішнє відчуття належності до соціокультурної спільноти певного виду, переважно визнане іншими представниками цієї спільноти та представниками інших спільнот, укорінене в подібності до них та однозначній відмінності від представників інших соціокультурних спільнот такого самого виду (Ровенчак, 2017). Ідентичність часто схильна до трансформацій у сучасному глобалізованому світі, й особливо це актуально для мігрантів. У разі переїзду до іншої країни та зміни звичного середовища перебування люди можуть легко трансформувати свою ідентичність на іншу, якщо попередня вже не відповідає їхнім цінностям (Bauman, 2001).

Інтеграція мігрантів – залучення іммігрантів до економічного, суспільно-культурного та політичного життя держави («Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року», 2017). Інтеграцію ми розглядаємо як двосторонній процес, що містить у собі соціальну залученість (social inclusion) і соціальну згуртованість (social cohesion).

Культурна ідентичність – це ідентифікація із соціокультурною спільнотою, яка дотримується певних цінностей, способу життя, норм і практик (Ровенчак, 2017).

Маркери ідентичності (їх також називають «ідентитети») – це ознаки, за допомогою та на основі яких відбувається процес ідентифікації. Маркери є одними з базових елементів будь-якої ідентичності, які впливають на усвідомлення належності особистості до певної спільноти.

Наймані працівники – особи, які уклали письмову (або усну) трудову угоду (контракт) з адміністрацією підприємства, установи, організації, фізичною особою про умови й оплату трудової діяльності (Державна служба статистики України, 2013).

Неформальна зайнятість – сукупність офіційно неоформлених робочих місць, що використовуються на підприємствах формального та неформального секторів, а також у домогосподарствах. Особи, що працюють на таких робочих місцях, визначаються як неформально зайняте населення (Міжнародна організація праці, 2018).

Реєміграція – переміщення особи, яка після повернення до країни її походження, емігрує знову (International Organization for Migration, 2019).

Самостійно зайняті (самозайняті) – особи, зайняті індивідуальною (самостійною) трудовою діяльністю, яку здійснюють самостійно, тобто без залучення постійних найманих працівників (Державна служба статистики України, 2013).

Сімейна ідентичність – результат ідентифікації зі зразками виконання певних соціальних ролей (чоловіка/дружини, батька/матері, сина/дочки тощо), що передаються через виховання, освіту, ЗМІ, рекламу та культуру (Ровенчак, 2017).

Соціальна згуртованість (у контексті інтеграції мігрантів) – показник того, як суспільство приймає мігрантів; вона стосується явищ антидискримінації, протидії ксенофобії та сприяння взаєморозумінню (International Organization for Migration, 2017).

Соціальна залученість іммігрантів – це поступовий вхід іммігрантів в економічне, суспільно-культурне та політичне життя країни-реципієнта (International Organization for Migration, 2017).

Соціальний зв'язок – соціальна дія, що виражає залежність і сумісність людей або груп; сукупність особливих залежностей одних соціальних суб'єктів від інших; їхні взаємини, які об'єднують людей у відповідні соціальні спільності та свідчать про їхнє колективне існування (Вербець, Субот, & Христюк, 2009).

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Вербець, В., Субот, О., & Христюк, Т. (2009). Соціологія: Навчальний посібник. Київ: КОНДОР. 550 с.

Галенко, О. (2012). Роксолана. Енциклопедія історії України: Т. 9: Прил-С. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка». 944 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1290-5/978-966-00-1290-5.pdf>

Головченко, В. (2004). Ататюрк. Українська дипломатична енциклопедія: Т.1. Київ: «Знання України». 760 с.

Державна міграційна служба України. (2019). Міграційний профіль України за 2013 – 2018 роки. URL: https://dmsu.gov.ua/diyalnist/monitoring-migracziynix-proczesiv/migracziynij-profil.html?fbclid=IwAR21oPczAMlnTREOSn0o5xB-NCaYEs9nIKe_-ftfdXCJexV-dsstbekx7IU

Державна міграційна служба України. (2020). Міграційний профіль України за 2019 рік. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2019.pdf

Державна служба статистики України. (2013). Методологічні положення щодо визначення неформальної зайнятості населення. Київ. 24 с.

Дуднік, О., Черніков, І. (2013). Туреччина. Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка». 784 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1359-9/978-966-00-1359-9.pdf>

- Міжнародна організація з міграції. (2015). Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. Київ. 100 с.
- Міжнародна організація праці. (2018). Незадекларована праця в Україні: характер, масштаби та шляхи її подолання. 89 с.
- Мінфін. (2022). Курс нова турецька ліра НБУ. URL: <https://minfin.com.ua/ua/currency/nbu/try/>
- Офіс Президента України. (2020). Володимир Зеленський нагородив Президента Туреччини орденом князя Ярослава Мудрого I ступеня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-nagorodiv-prezidenta-turechchini-ordenom-64665>
- Посольство Республіки Туреччина в Україні. (2019). Перебування в Туреччині для громадян України та громадян інших держав. URL: <http://kiev.emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/360087>
- Посольство України в Турецькій Республіці. (2021a). Політичні відносини між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/564-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>
- Посольство України в Турецькій Республіці. (2021b). Українська громада в Туреччині. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/570-ukrajinci-u-turechchini>
- Про громадські об'єднання. № 4572-VI. (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
- Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. № 482-р. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-p#Text>
- Ровенчак, О. (2017). Соціологія міграції: міжнародні аспекти: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 208 с.
- Савчук, Т. (2018). Демократія по-турецьки: Ердоган – старий президент із новими суперповноваженнями. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29318415.html>
- Український тиждень. (2017). Референдум у Туреччині: як, чому і за що проголосували турки. URL: <https://tyzhden.ua/News/190256>
- Bauman, Z. (2001). The Individualized Society. Cambridge, U.K.: Polity Press. 272 p.
- BBC. (2016). Реджеп Таїп Ердоган – султан демократичної Туреччини. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160716_erdogan_profile_ozh
- International Organization for Migration. (2017). Integration and Social Cohesion: Key Elements for Reaping the Benefits of Migration. URL: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Integration-and-Social-Cohesion.pdf
- International Organization for Migration. (2019). International Migration Law. Glossary on Migration, №34. P. 236.
- Organization for Economic Cooperation and Development. (2022). URL: <https://www.oecd.org/turkey/turkey-and-oecd.htm>

Organization of the Black Sea Economic Cooperation. (2022). URL: <http://www.bsec-organization.org/>

Passport Index. (2021). URL: <https://www.passportindex.org/>

Reporters without borders. (2021). World Press Freedom Index. URL: <https://rsf.org/en/ranking/2021>

Scharlipp, W. (2000). An Introduction to the Old Turkish Runic Inscriptions. Verlag auf dem Ruffel, Engelschoff.

The Fund for Peace. (2021). Fragile States Index. URL: <https://fragilestatesindex.org/>

The Heritage Foundation. (2021). Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking>

The World Bank. (2020). Ease of Doing Business rankings. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>

The World Bank. (2021, June 15). Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate). URL: https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?most_recent_value_desc=true

The World Bank. (2022a). Literacy rate, Turkey. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS?locations=TR&view=chart>

The World Bank. (2022b). Literacy rate, Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS?locations=UA&view=chart>

The World Bank. (2022c). Poverty headcount ratio at 1.9 \$ a day. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY?locations=UA-TR>

Transparency International. (2020). Corruption Perceptions Index. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>

TUIK. (2018). Uluslararası Göç İstatistikleri, 2017. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2017-30607>

TUIK. (2020). Uluslararası Göç İstatistikleri, 2019. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2019-33709>

TUIK. (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020. URL: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=The-Results-of-Address-Based-Population-Registration-System-2020-37210&fbclid=IwAR3iwMIvtpIkmuISYri_ROPK0GuXcmVHwv_ZE8gJD14GJGjcW7eicWqRhsk

Ukrayna Derneği. (2020). Статистика українців у Туреччині. URL: <https://www.ukr-ayna.com/uk/diaspora/statistika-ukrainciv-u-turechchini/?fbclid=IwAR3YA7o0tHYk8DSHHKguCZe29Akirn9q61IpESJ-n3jzO5JYOJPLw0A2KTg>

United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2021). International Migration Stock 2020. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>

United Nations UNCTAD. (2022a). General Profile: Turkey. URL: <http://unctadstat.unctad.org/countryprofile/generalprofile/en-gb/792/index.html>

United Nations UNCTAD. (2022b). General Profile: Ukraine. URL: <http://unctadstat.unctad.org/countryprofile/generalprofile/en-gb/804/index.html>

United Nations UNCTAD. (2022c). Productive Capacity Index. URL: <https://unctadstat.unctad.org/EN/Pci.html>

World Factbook. (2021). URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/static/1a91e0c2985ca92d237b867eccb5a0ff/TU-summary.pdf>

World Health Organization. (2022a). Turkey. URL: <https://covid19.who.int/region/euro/country/tr>

World Health Organization. (2022b). Ukraine. URL: <https://covid19.who.int/region/euro/country/ua>

World justice project. (2021). Rule of Law State Index. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global>

WorldPopulationReview.(2021a).TotalFertilityRate2021.URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/total-fertility-rate>

World Population Review. (2021b). Happiest Countries in the World 2021. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/happiest-countries-in-the-world>

Worldometer. (2022a). Turkey population. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/turkey-population/>

Worldometer. (2022b). Ukraine population. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/ukraine-population/>

Соціально-демографічні характеристики українців у Туреччині

Здійснене дослідження дає змогу зробити висновок, що уявлення респондентів про типових українських мігрантів у Туреччині стосується насамперед гендерних особливостей, мети міграції та сімейного стану. Відповідно до цих характеристик вимальовується один яскраво виражений типаж серед українських мігрантів – образ молодої жінки (віком від 25 до 35, рідше 40 років), яка приїхала до Туреччини задля одруження з громадянином Туреччини. Порівняння зі статистичними даними також свідчить про кількісну перевагу представниць жіночої статі серед українських мігрантів у Турецькій Республіці, а також про зріст частки жінок із-поміж осіб, які в'їжджають на територію цієї країни.

У контексті знайомств, які призводять до такої міграції, можемо виокремити не лише електронні засоби, зокрема сайти знайомств та соціальні мережі, а й спілкування наживо, що відбувається і на території Туреччини, і в Україні. Відомо, що громадяни Туреччини активно відвідують Україну з метою туризму, навчання в університетах, працевлаштування або як ділові представники турецьких підприємств. Водночас українці часто подорожують до Туреччини, про що свідчить й офіційна статистика.

Про українських чоловіків опитані згадували набагато рідше, зауважуючи, що поширеними серед них, на відміну від українських жінок, є моноетнічні шлюби. Ці думки також корелюють зі статистичними даними.

Результати дослідження свідчать, що серед українських мігрантів у Туреччині є вихідці з різних регіонів України. Однак іноді респонденти наголошували на чисельній перевазі українців із центральної та південної частин України, зазначаючи, що після початку війни, яку розв'язала РФ, зросла кількість мігрантів зі східних областей, зокрема з Донецької та Луганської. Зважаючи на такі регіональні характеристики походження українців у Туреччині, мовою їхнього спілкування, зазначають респонденти, здебільшого є російська, і лише новоприбулі вихідці із західних регіонів спілкуються українською. Також поширеним серед українців у Туреччині, вважають опитані, є змішування української та російської мов, тобто суржик.

Збереження української ідентичності в Туреччині – дискусійне питання, на яке респонденти часто-густо давали діаметрально протилежні відповіді. Це дозволяє нам зробити висновок про існування кількох груп українців: тих, хто зберігає українську ідентичність й активно пропагує її в турецькому суспільстві; тих, хто проявляє елементи радянської чи так званої слов'янської ідентичності; тих, хто асимілювався в турецьке суспільство. Водночас Революція Гідності та початок війни на Сході України відіграли важливу роль у розмежуванні двох перших груп українців з погляду їхньої ідентичності.

Українці в Туреччині зазвичай є християнами – головно православними, рідше греко-католиками та представниками різних течій протестантизму. Зміна християнського

віросповідання на іслам притаманна переважно жінкам, які одружуються з турками, та має яскраво виражені регіональні особливості (така практика поширеніша в центральній та східній частинах Туреччини, де домінують ортодоксальні мусульмани). Водночас діти українських мігрантів, які виховуються у змішаних шлюбах, найчастіше є мусульманами.

Зайнятість українців у Туреччині залежить передусім від мети міграції. Здебільшого жінки, які виїхали з метою одружитися, не працюють, однак іноді вони долучаються до підприємницької діяльності своїх чоловіків або розпочинають власний бізнес (зазвичай у сфері обслуговування), іноді у формі фрілансерів. Проте, останніми роками спостерігається тенденція до зросту зайнятості серед українок, які одружуються з турками. Натомість сфера зайнятості тих українців, які прибули до Туреччини з метою працевлаштування, залежить не лише від їхньої освіти, а й від регіону призначення, адже Туреччині притаманна певна регіональна сегментація ринку праці.

Сучасні українські мігранти в Туреччині переважно мають вищу освіту, притім про домінування якоїсь конкретної спеціалізації сказати не можна. Також українці протягом останніх років дедалі частіше мігрують до Туреччини з метою навчання в університетах.

З погляду фінансового становища, українці в Туреччині здебільшого належать до середнього класу, однак часто статки жінок, які виходять заміж за турецьких громадян, залежать передусім від фінансових можливостей їхніх чоловіків.

Регіональна специфіка Турецької Республіки позначається не лише на зайнятості та соціально-економічних характеристиках українських мігрантів у цій країні, а й насамперед у культурно-релігійній сфері, що в майбутньому впливає на процес їхньої інтеграції та збереження ідентичності.

Міграція українців до Туреччини та їхня інтеграція в турецьке суспільство

Щоб охарактеризувати міграцію й інтеграцію українців до турецького суспільства, ми звернули увагу на мотивацію й обставини переїзду респондентів, а також на основні складники двостороннього процесу інтеграції – як мігранти адаптуються до нового середовища та якою постає Туреччина в ролі країни, що приймає мігрантів.

У відповідях опитаних виокремлено дві основні групи мотивів для переїзду, пов'язані зі сім'єю (притаманні жінкам) або працевлаштуванням. Також на вибір Туреччини для проживання вплинула низка додаткових чинників, як-от: теплий клімат, доступність моря, географічна близькість до України.

Оцінюючи власний досвід переїзду до Туреччини, опитані здебільшого зауважують, що з бюрократичними процедурами проблем або зовсім немає, або вони вкрай мінімальні. Особливо це стосується осіб, які перебувають у шлюбі з громадянами Туреччини. Попри окремі негативні коментарі, українські громадяни, переїжджаючи до Туреччини, не лише мають справу із доволі сприятливими бюрократичними механізмами іноземної держави, а й можуть розраховувати на підтримку українських дипломатичних установ у цій країні.

Водночас опитані виділяють низку сфер, у яких вони відчують певні труднощі одразу після переїзду до Туреччини. Зокрема, опитані наголошують на таких найтипівіших проблемних темах: мові; браку друзів, роботи й житла; культурному середовищі, власній (не)підготовленості.

Щодо оцінки успішності власної інтеграції, ми отримали протилежні думки опитаних. Дехто з респондентів уважав, що добре інтегрований, водночас дехто бідкався, що інтегрований погано або зовсім не інтегрований. Узагальнюючи, можемо виокремити такі основні чинники, що ускладнюють інтеграцію: значна культурна дистантність, мовний бар'єр, небажання інтеграції та самосегрегація.

Інтеграція для опитаних не завжди означає відчуття себе частиною турецького соціуму. Однак зазвичай мігранти, які прожили у Туреччині щонайменше кілька років і добре інтегрувалися, починають відчувати себе частиною суспільства країни перебування. Крім того, кажучи про суб'єктивне відчуття себе «як вдома», мігранти, які недавно переїхали до Туреччини, зазвичай схиляються до вибору України.

У контексті питання про країну, де респонденти почуваються «як удома», вибір України поширений не лише серед мігрантів, які недавно переїхали, а й серед тих, хто живуть у Туреччині тривалий період і вважають себе добре інтегрованими в нове суспільство. Водночас українцям, які провели у Турецькій Республіці значну частину життя, найчастіше притаманно почуватися «як удома» у країні перебування або в обох країнах.

Опитані мігранти переважно зберігають українське громадянство, вагома частина з них має (або планує отримати) ще й турецький паспорт. Поширеною серед респондентів була думка про те, що українці в Туреччині мають множинне громадянство: вони набувають турецького громадянства, притому не відмовляються від українського. Відповідно попри поширену практику набуття громадянства Турецької Республіки, опитані мігранти залишаються значною мірою пов'язані з Україною.

Оцінюючи свій досвід адаптації до нового суспільства, респонденти поділилися низкою ідей щодо того, як мігранти можуть спростити процес інтеграції. Зокрема, українці Туреччини радять завчасно підготуватися до проживання в новій країні (опанувати турецьку мову, ознайомитися з турецькою культурою й ісламом, детально пізнати країну та регіон майбутнього проживання), шукати нових знайомих у мережі та поза нею, формувати баланс у знайомствах з іншими українцями та місцевим населенням, долучатися до українських громад або проявляти громадську ініціативу, об'єднувати навколо себе інших й утримуватися від повної асиміляції в турецькому середовищі.

Зважаючи на отриману від респондентів інформацію, можна простежити вагому роль взаємопідтримки українців для інтеграції в нове суспільство. Кажучи ретроспективно, опитані зауважують, що попри значну кількість українських мігрантів у їхніх містах здебільшого відчувався брак українських громадських об'єднань. Відповідно цю нішу заповнювали російські організації, які почали виникати раніше та стали досить чисельними.

Однак ситуація почала кардинально змінюватися після того, як 2017 року в Анкарі відбувся з'їзд українців із різних міст, на якому обрали Координаційну раду українських

громад Туреччини при Посольстві України. Частина респондентів, бодай мінімально залучена до громадської активності, вкрай позитивно відгукується про цю ініціативу. Адже це був поштовх для наявних і потенційних активістів об'єднуватися, створювати нові об'єднання, шукати однодумців. На момент реалізації дослідження у Туреччині вже існувало більше 15 українських спілок у різних містах.

Респонденти переважно схвально описують не лише ініціативи зі створення організацій, а й плідну роботу дипломатів та активістів задля налагодження спільної діяльності. Крім того, опитані позитивно оцінюють напрямки грантової підтримки від Міністерства закордонних справ України та надання приміщень.

Упродовж останніх років громадські організації та неформальні ініціативні групи активістів розгорнули активну діяльність у різних формах – як в інтернеті, так і наживо. Це зумовлено, зокрема, карантинними обмеженнями пандемії COVID-19. Серед основних напрямів роботи: культурні та спортивні заходи, навчання української та турецької мов, організація гуртків для мігрантів і їхніх дітей, поширення інформації про Україну в Туреччині, підтримка українців, які живуть в Туреччині чи в Україні.

Загалом опитані висловлюють високий рівень задоволеності Туреччиною як країною їхнього призначення. Найбільше їм імпонують природні умови, соціальна політика, суспільна атмосфера, яка панує у Туреччині, цінності місцевого населення, обслуговування та продукція локальних виробників, соціальна інфраструктура, правова культура, цікава й багата історична спадщина, мультикультурність. Недоліками Туреччини респонденти вважають авторитарний стиль управи державою, нестабільну економічну ситуацію, високі ціни на звичні їм товари та послуги, відмінний від українського менталітет.

Міграційна політика, соціально-економічні умови Туреччини та мета міграції українців визначають також специфіку їхньої зайнятості на ринку праці. Так, основними чинниками безробіття та неформальної зайнятості серед українських мігрантів у Туреччині є: візові обмеження, вимоги щодо відсотка іноземних працівників, яких може найняти роботодавець, бюрократичні труднощі, загалом високий рівень безробіття в Туреччині, поширеність сімейного мотиву міграції українців. У контексті останнього іноді траплялися випадки, коли чоловіки турецької національності не підтримували своїх дружин-українок у рішенні працювати або ж українки не хотіли ставати найманими працівницями. Тому доволі поширеною практикою стала допомога дружин у здійсненні бізнесу свого партнера чи відкриття власної справи.

Додатковими причинами браку офіційної зайнятості українських жінок у Туреччині часто стають: недостатній рівень знання турецької мови, нестача бажаних пропозицій на ринку праці, невідповідність між очікуваннями щодо заробітної плати та робочого графіка, складність процедури підтвердження українського диплома та специфіка здобутого фаху. Хоч для частини українок у Туреччині проблема безробіття створила психологічні труднощі, для інших вона виявилася радше перевагою, яка надала їм більше вільного часу.

Для українських студентів у Туреччині суттєвими перешкодами в пошуку роботи стають вимоги законодавства щодо часткової зайнятості осіб, які навчаються, а також брак досвіду, через який роботодавці не бажають працевлаштовувати випускників.

Окремо варто виділити й тих українців, які є фрілансерами чи самозайнятими особами і дуже часто працюють віддалено. Зазвичай їхня трудова діяльність має транснаціональний характер і спрямована на різні країни. Отож ця категорія респондентів не залежить від турецького ринку праці.

Серед опитаних, які не мали труднощів із працевлаштуванням, переважно ті, хто отримав турецьке громадянство чи знайшов місце праці ще до переїзду в Туреччину, а також ті, хто мав необхідні професійні навички, знання турецької та інших іноземних мов. Здебільшого ця група респондентів вбачає саме в Туреччині кращі можливості для професійної реалізації – на відміну від тих, хто є безробітним у цій країні.

Респонденти зазначають, що основні інституційні обмеження для мігрантів у Туреччині стосуються насамперед працевлаштування, проте виокремлюють декілька інших сфер економічної та соціальної політики, що виявилися для них проблематичними: високе мито на певні імпортовані товари, наслідком чого стають високі ціни на них; обов'язкова сплата податку за ввезення товарів особистого користування, як-от мобільні телефони та транспортні засоби; вища для іноземних громадян вартість послуг інтернету; труднощі з відкриттям рахунку в турецьких банках; високий пенсійний вік та ін.

Зважаючи на пандемію COVID-19, українці, які набули турецьке громадянство, згадували також про жорсткі карантинні обмеження, зокрема обмеження на вихід із помешкання і комендантську годину. Проте українці, які не отримали турецького паспорта, навпаки мали більше можливостей і свобод, аніж місцеві мешканці, адже сприймалися за туристів (частина карантинних вимог на них не поширювалася). Та в певних випадках опитані із множинним громадянством користувалися українським паспортом, тому могли нехтувати карантинними заходами.

Загалом пандемія по-різному вплинула на різні групи українців. Деякі мігранти або члени їхніх сімей втратили роботу чи частину доходів, натомість стан інших категорій навіть поліпшився. Передусім ідеться про запровадження дистанційної форми праці, а також перехід різних послуг українських підприємців у Туреччині в режим онлайн, що допомогло розширити клієнтську аудиторію. Водночас респонденти, які й до пандемії працювали віддалено, фактично не відчували жодного впливу пандемії коронавірусу на свою діяльність.

Під час висвітлення міжетнічних відносин як важливого аспекта соціальної згуртованості варто наголосити на хороших взаєминах із місцевим населенням, про що згадували опитані. Утім, часто перешкодою в побудові дружби з турками ставали мовний бар'єр та інша ментальність.

З-поміж рис турецької ментальності, що найдужче імпонують інформантам, виняткове значення мають такі: позитивна налаштованість до іноземців, відкритість, готовність

допомогти і гостинність. Водночас респонденти називають і ті риси, які не дуже їм до вподоби – непунктуальність і надмірну зацікавленість особистим життям інших людей.

Опитані високо цінують ставлення до них як із боку представників державних установ, так і комерційних структур. Упередження до українських мігрантів трапляється вкрай рідко, однак респонденти нарікали на часте підвищення цін у сфері послуг, коли продавці ідентифікували їх як іноземців.

Крім того, опитані розповіли про наявність стереотипів у турецькому суспільстві про Україну й українців. Попри географічну близькість між двома країнами, у Туреччині серед певних людей досі побутує уявлення, що Україна та Росія – одна держава. На думку опитаних, наявність таких міркувань є результатом низької освіченості, особливо з-поміж людей похилого віку. Про українців існують як позитивні, так і негативні стереотипи. Зокрема, за словами інформантів, українок у Туреччині, з одного боку, вважають гарними жінками та хорошими дружинами, проте, з іншого боку, існує стереотип про їхню легковажність. Водночас українських чоловіків вважають лінивими та схильними до надмірного споживання алкоголю.

Однак, зважаючи на мовний бар'єр і відмінності в ментальності українців із місцевими мешканцями, доволі поширеною практикою серед українців у Туреччині стає автосегрегація – спілкування переважно зі співвітчизниками та/чи вихідцями з інших пострадянських країн. Також українці можуть спілкуватися з європейцями, американцями, однак найменше серед наших опитаних мають дружні контакти з представниками інших етнічних груп (особливо з вихідцями з інших мусульманських країн), що свідчить про етносоціальну дистанційованість.

Отже, Туреччина для українських мігрантів – країна, яка всупереч географічній близькості вимагає ґрунтовної праці для соціальної залученості в нове середовище та соціальної згуртованості з місцевими мешканцями. Результати дослідження свідчать, що ускладнюють процес інтеграції в суспільство Туреччини як зовнішні чинники (наприклад, культурна та мовна специфіка), так і внутрішні (бажання спілкуватися з вихідцями з одного соціально-культурного простору). Незважаючи на інституційні обмеження для інтеграції до ринку праці Турецька Республіка справляє враження держави, що добре пристосована приймати іноземців – як туристів, так і мігрантів. Зі свого боку, українські дипломатичні установи й українські громади в цій країні дозволяють не лише полегшити процес інтеграції новачків у турецьке суспільство, а й зберегти українську мову, культуру, національну ідентичність тих осіб, які готові вкладати в це свої зусилля.

Ідентичність українських мігрантів і їхніх дітей у Туреччині

Результати здійсненого дослідження дають змогу зробити висновки про специфіку сімейної, національної, мовної, релігійної та культурної ідентичностей українських мігрантів і їхніх дітей у Туреччині.

Розповідаючи про сімейні стосунки в міжетнічних шлюбах, опитані українки виділили ті риси, які притаманні турецьким сім'ям та можуть дещо відрізнятися від української моделі сім'ї. Зокрема, вони наголошували на пріоритеті сім'ї в ієрархії ціннісних орієнтацій турків, надмірній увазі родичів до інших членів родини, великому акценті на порядності сім'ї та її членів, авторитеті осіб похилого віку та чоловіків і водночас ліберальному підході до виховання дітей.

Як показує дослідження, українки стикаються з різними сімейними моделями, що будуються як на засадах рівності обох партнерів, так і на патріархальності. Зазвичай рівноправні партнерські стосунки притаманні тим сім'ям, у яких чоловіки не дотримуються ортодоксальних переконань. У таких випадках українки переважно працевлаштовані і ділять домашні обов'язки зі своїми чоловіками турецької національності. Натомість в умовах яскраво вираженої патріархальної моделі сім'ї українки зазвичай не працюють, тому виконання усіх домашніх обов'язків, а також виховання дітей випадає саме на них. Водночас чоловіки повністю беруть на себе фінансове забезпечення сім'ї.

Попри вищезазначені моделі, українки часто відчують у турецькому суспільстві більше підпорядкування жінок чоловікам, ніж в Україні, та нерівномірний розподіл ролей. Ми виявили амбівалентне ставлення респондентів до цього: якщо одних така ситуація цілком улаштовувала, то для інших це питання виявилось вкрай чутливим і складним, тож потребувало пошуку компромісів.

Аналіз відповідей опитаних свідчить, що основні проблеми, з якими стикаються українські мігрантки у сфері сім'ї, залежать насамперед від цінностей і переконань чоловіка та турецької родини. Адже в консервативних сім'ях найчастіше конфлікти стосуються культурних та релігійних відмінностей: тиск з приводу іншого віросповідання, залежність від чоловіка та велика кількість заборон із його боку, фінансова залежність і незнання прав, сімейне насильство, погана адаптація українок у турецьких сім'ях та втручання турецьких родичів в особисте життя подружжя. Хоч українки здебільшого позитивно описували свої взаємини з батьками чоловіка, траплялися випадки негативного ставлення, спричинені культурними чи релігійними відмінностями або побутовими проблемами, що виникали у зв'язку зі спільним проживанням.

Аби запобігти проблемам, що виникають перед мігрантками в міжетнічних шлюбах, інформанти радять українкам, які вирішили одружитися з турками, бути толерантними до представників інших культур і релігій; адаптуватися до турецької сім'ї, а не змінювати її повністю на свій лад; обов'язково ознайомитися з переконаннями, характером, культурою свого майбутнього чоловіка; мати свою «фінансову подушку безпеки», тобто стабільний прибуток; вивчити особливості турецького суспільства та заздалегідь ознайомитися з потенційними викликами й способами їхнього вирішення; укласти шлюбний контракт.

У контексті національної ідентичності, за результатами дослідження можна стверджувати, що респонденти здебільшого вважають себе українцями. Були й такі, що через власне етнічне походження вважали себе українськими євреями, татарами і т.д. Крім того, дехто з респондентів російського походження зазначали, що через російсько-українську війну

стали ідентифікувати себе радше українцями. Також серед наших опитаних були ті, хто вважають себе космополітами.

Загалом, основними маркерами, які вплинули на формування національної ідентичності українців, є такі: культура, мова, виховання, місце народження та зростання, походження та родинні зв'язки, українська освіта, українське середовище соціалізації та наявність українського громадянства.

Зважаючи на специфіку українсько-турецьких шлюбів, національна ідентичність спільних дітей, за словами опитаних, тяжіє до турецької. Також трапляються випадки, коли тожсамість дітей є змішаною. Однак діти по-різному сприймають українське походження – дехто соромиться, а дехто навпаки цим дуже пишається.

Зазвичай опитані українки ставляться до таких ситуацій із цілковитим розумінням. Основними причинами цього є: турецьке коріння дітей; зростання в турецькому соціально-культурному середовищі; високий рівень національно-патріотичного виховання, який впливає на конструювання ідентичності; брак уваги або часу з боку мігранток до українського культурного та національного виховання їхніх дітей; відсутність українського середовища та українських родичів у Туреччині. Водночас для іншої частини це питання виявилось болючим, оскільки вони відчували в цьому свою провину. В окремих випадках траплялися респондентки, для кого національна ідентичність дітей не відігравала важливої ролі, адже вони самі мають космополітичні переконання.

Рідна мова респондентів зазвичай українська та/або російська. Але трапляються ситуації, коли українці, які переїхали до Туреччини в дитячому чи підлітковому віці, частково вважають рідною мовою й турецьку (або англійську), адже за допомогою цієї мови вони соціалізувалися та здобували освіту.

У міжетнічних шлюбах на початковому етапі міграції українки послуговуються найчастіше англійською (зрідка російською). Однак, щоб краще адаптуватися до нового середовища, вони вивчають турецьку і згодом частіше використовують її у колі сім'ї. У поодиноких випадках українки можуть навчати своїх чоловіків української мови або ж самі турки можуть проявляти ініціативу її вивчати, аби, наприклад, мати змогу спілкуватися з українськими родичами дружини.

Зі своїми дітьми, народженими у змішаних шлюбах, опитані намагаються спілкуватися українською та/або російською. Хоча вони зазначають, що їхні діти все-таки краще спілкуються турецькою. Причинами цього є: турецькомовне середовище, недостатність або брак бажання респонденток навчати дітей української чи російської мов, погане знання української мови з боку самих мігранток.

Утім, інша частина опитаних намагається навчати дітей української мови через книжки та фільми, залучати до українськомовних дитячих таборів, улаштовувати поїздки до України, де діти матимуть змогу спілкуватися з родичами й однолітками, а також віддавати на навчання в українознавчі школи вихідного дня. У контексті відвідин суботніх і недільних шкіл опитані бачать позитивні результати у вивченні української

мови, однак інколи намагаються відмовити дітей від додаткового навчання через перенавантажену програму чи надлишковий час, проведений за комп'ютером (оскільки у зв'язку з карантинними обмеженнями діти навчаються дистанційно й у турецьких школах), а також через надто низький рівень знань української мови в їхніх дітей.

Серед опитаних, які взяли участь у дослідженні, були українці з різними релігійними переконаннями: конфесійні та позаконфесійні християни, віряни без конфесійної належності, атеїсти, агностики та мусульмани. До останньої групи здебільшого належать жінки, які прийняли іслам під тиском турецької сім'ї. Загалом усіх українських мусульманок можемо поділити на декілька груп: ті, хто усвідомлювали, що вони приймають іслам та попри все залишаються «в душі» християнками; ті, хто прийняли іслам та активно дотримуються усіх його приписів (свідомі мусульманки).

Варто зазначити, що тема зміни віросповідання для жінок часто є болючою та чутливою. Однак певні респондентки наголошували, що прийняття ісламу було вимушеним кроком заради щасливого життя із чоловіком або через повагу до турецької сім'ї.

Незважаючи на свідому чи формальну зміну віросповідання українок батьки чи родичі з України зазвичай про це не знають (або знає лише певна частина їх). Доволі часто такі респондентки, приїжджаючи в Україну, відвідують церкви та святкують релігійні свята. Тому їхні родичі можуть не здогадуватися, що ті прийняли іслам.

Крім того, варто наголосити на тому, що в частини респондентів після переїзду до Туреччини відбулася трансформація релігійної ідентичності. Зокрема, дехто з опитаних зневірився в релігії загалом. Це пов'язано з низкою причин: глибшим вивченням ісламу та порівнянням його з християнством; надмірною, на думку певних опитаних, комерціалізацією релігії; лицемірністю певних вірян; маніпуляціями певних релігійних організацій і несприйняття постулатів радикальних мусульман.

Діти українських мігрантів у Туреччині здебільшого є мусульманами. Однак, попри те українки часто навчають їх християнству та долучають до українських релігійних традицій. У поодиноких випадках за згоди чоловіка українки охрещують спільних дітей, проте бувають ситуації, коли мігрантки здійснюють обряди хрещення таємно.

Ще одна тенденція релігійного виховання дітей, до якої тяжіють батьки у змішаних шлюбах, – надання можливості вільного вибору релігії для своїх дітей у дорослому віці.

Опитані переважно не відвідують релігійних храмів або роблять це зрідка (приміром, на великі християнські свята). Серед об'єктивних причин респонденти називають відсутність або малу кількість християнських церков, а також карантинні обмеження. Утім, інколи українці можуть відвідувати церкви тих конфесій, до яких вони не належать. До суб'єктивних причин ми зарахували брак відповідного бажання або необхідності. Це, припускаємо, зумовлене переконаннями респондентів про те, що віра не проявляється у відвідуванні храмів, а мусить «іти зсередини».

Зважаючи на те, що значна частина українців не відвідувала храми, пандемія COVID-19 практично не вплинула на релігійні практики опитаних. Однак, богослужіння онлайн

стали додатковою нагодою віртуально долучатися до спільної молитви для тих, хто не мав змоги робити це фізично через брак храму в місті свого проживання.

Натомість інші опитані не беруть участі в богослужіннях онлайн переважно внаслідок несприйняття цього формату молитви (їм важливо фізично відвідувати церкву), а також через обмаль часу й усвідомлення молитви як чогось особистого.

У міжетнічних українсько-турецьких сім'ях ми простежили декілька варіантів поєднання релігійних переконань і традицій, які залежать від рівня релігійної свідомості кожного із членів подружжя. Найпоширенішою є ситуація, коли чоловік – мусульманин, а дружина – християнка. У таких подружжях поважають традиції і звичаї одне одного, тож партнери разом можуть відвідувати як церкви, так і мечеті. Підтримувати дружин і толерувати християнські традиції також можуть і ті чоловіки турецької національності, для яких релігія не є важливою. А в тих пар, де обидва партнери атеїсти, конфліктів на релігійному ґрунті взагалі не виникає. Однак у консервативних сім'ях, де чоловік і його родичі дуже релігійні, а дружина належить до християнської віри, часто не сприймають українок або змушують останніх змінити віросповідання на іслам.

Опитані зазначають, що здебільшого дотримуються українських звичаїв. Це стосується християнських традицій, святкування українських державних свят, одягання національних костюмів, приготування страв, оздоблення осель національним декором, виконання українських народних пісень тощо.

Узагальнюючи мотиви респондентів дотримуватися українських традицій у Туреччині, можемо окреслити такі основні їхні групи: збереження, глибше пізнання та передання наступному поколінню власних українських звичаїв; культурна дипломатія (прояв своєї ідентичності та ознайомлення з нею родини чоловіка); створення навколо себе комфортного «домашнього» українського середовища.

Основними чинниками, які впливають на можливості дотримання українських традицій у Туреччині є: наявність церков; підтримка з боку чоловіка та турецької сім'ї; наявність української громади чи дипломатичних установ у місці проживання. Та передусім важливе особисте бажання самих мігрантів дотримуватися українських традицій. Зазначимо, що частина опитаних не дотримувалася українських традицій через брак часу й автентичної атмосфери свята, незнання певних українських традицій і відповідно мала інші пріоритети.

Отже, можемо стверджувати, що після переїзду до Туреччини, певні ідентичності українських мігрантів піддаються трансформаціям. На відміну від релігійної та сімейної, найбільш стійкими виявилися національна, мовна та культурна тотожності. Найбільше на повну або часткову зміну ідентифікації українців у Туреччині впливає те з представниками яких національностей вони одружуються. Адже у ситуаціях турецько-українських змішаних шлюбів ідентичність українських жінок найчастіше піддається тій чи іншій трансформації, а тожсамість дітей, народжених у таких сім'ях, зазвичай тяжіє до турецької.

Осмислення міграції: рефлексії українців Туреччини

Відповіді, що базуються як на особистому досвіді опитаних, так і на життєвих обставинах їхніх знайомих, дозволяють виокремити три основні стратегії українців: подальше проживання в Туреччині, повернення в Україну, міграція до третьої країни.

Результати свідчать, що значна частина українців задоволена своїм життям у Туреччині, отож бачить своє майбутнє саме в цій країні. Крім комфортних умов перебування, респонденти також називали психологічні причини неповернення в Україну: небажання починати все заново, брак мотивації брати на себе відповідальність за переїзд і життя в країні свого походження. Зазвичай такі життєві стратегії були притаманні українкам, які перебувають в етнічно змішаних шлюбах, а також працевлаштованим респондентам.

До іншої групи українців належать ті, хто висловлює бажання повернутися в Україну, або ж уже розпочав підготовку для реалізації цього наміру. У випадку українок, заміжніх із турками, основними причинами можуть стати сімейні обставини (розлучення, домашнє насилля чи смерть чоловіка), внаслідок чого мігрантка повертається до рідної країни сама чи з дітьми. Іншою причиною може стати бажання чоловіків турецької національності виїхати з Туреччини (зокрема, через незгоду з офіційною політикою Туреччини та прихильним ставленням до України) чи підтримка своїх дружин у цьому рішенні. Це стосується переважно тих сімей, у яких чоловік має змогу працевлаштуватися в Україні або володіє власним бізнесом.

З-поміж українців, які мігрували до Туреччини у зв'язку з іншими причинами, ніж одруження, можна виокремити такі чинники повернення до України: незадоволеність політичною ситуацією в Туреччині, незмога адаптуватися до турецького суспільства, брак друзів, ностальгія за Україною, бажання провести старість на батьківщині.

Серед опитаних також виділяється найменш чисельна група – ті, хто бачить своє майбутнє в третій країні. Здебільшого сюди належать респонденти, які вбачають за кордоном кращі можливості для професійної реалізації, а також ті, хто припускає навчання своїх дітей у закордонних закладах вищої освіти.

Отож життєві стратегії опитаних українців є більш-менш визначеними. Натомість щодо майбутнього своїх дітей і внуків, які перебувають у Туреччині разом із батьками, респонденти озвучують позицію невтручання. Вони зазначають, що підтримають будь-яке рішення дітей стосовно планів, де ті проживатимуть. Це може свідчити про вплив міграційного досвіду, який набули опитані, на формування такої думки.

У контексті візій розвитку української громади у Туреччині респонденти здебільшого мали оптимістичні прогнози. Частина з них бачить перспективи зростання громад, посилення української ідентичності, зміцнення зв'язків із країною походження.

У зв'язку зі суттєвою перевагою частки жінок у гендерній структурі українців Туреччини та мотиву міграції з метою одруження, опитані також акцентують на новій соціальній групі, важливій для України, – дітях, народжених у міжетнічних шлюбах. Хоч ті вважають себе радше турками, усвідомлення українського походження може виявитися корисним для України в майбутньому. До того ж опитані бачать активну співпрацю між державним

керівництвом України та Туреччини і наголошують на важливій ролі української громади в цьому процесі. Тому інформанти зазвичай прогнозують подальше поглиблення міждержавного партнерства та ефективні стратегічні результати.

Песимістичне бачення майбутнього української спільноти в Туреччині було не настільки поширеним, як оптимістичне. А втім, частина опитаних вважала, що українці невдовзі повністю асимілюються в турецькому суспільстві та втратять українську самоідентифікацію.

Незважаючи на те, що здебільшого опитані українці задоволені Туреччиною, вагома частина з них зазначила, що не змогла б «узяти на себе відповідальність» рекомендувати українцям виїжджати саме до цієї країни. Ба більше, варто виокремити обережність тих, хто радить емігрувати. На їхню думку, потрібно заздалегідь ознайомитися з особливостями Туреччини, проаналізувати її переваги та недоліки, а також спробувати пожити в ній певний пробний період. Попри те, що ця країна забезпечує своєму населенню якісні умови проживання, зараз вона потерпає від погіршення економічної ситуації.

Додатковими чинниками відмовитися мігрувати до Туреччини, на думку опитаних, є: труднощі інтеграції в нове суспільство; низка проблем, які виникають в етнічно змішаних шлюбах; несприятлива політична ситуація в країні.

Утім, українці Туреччини загалом осмислюють міграцію як корисний для себе досвід, який став би в нагоді їхнім землякам у межах національних кордонів. На переконання респондентів, Україні й українцям варто перейняти в Туреччині й турків досвід ефективної взаємодії в державному секторі, високий рівень сфери послуг, а також навчитися успішній міжособистісній взаємодії, ґрунтованій на повазі та більш позитивно сприймати зовнішні обставини й самих себе.

Зберігаючи власні тісні зв'язки з Україною, українці в Туреччині зайняли свою нішу у започаткуванні, підтримці та розвитку контактів між обома країнами в різних сферах. Водночас іще вагоміше значення має те, що мігранти готові шукати нових форм і способів розширити таке партнерство. Це, зокрема, проявляється в перших кроках створити координаційні механізми для налагодження підприємницької співпраці, розвитку торгівлі, трансферу нових технологій до України. Опитані здійснюють це із залученням дипломатичних і консульських служб, державних та недержавних установ з України й Туреччини. Крім того, важливу роль у цьому процесі відіграють українські громадські організації в Туреччині, які сприяють укладенню угод між окремими містами-побратимами, налагодженню діалогу між представниками українського дипломатичного корпусу з турецькою місцевою владою, а також пошуку бізнесових партнерів у Туреччині для українських промисловців. Водночас серед пріоритетних орієнтирів на майбутнє українські громади бачать необхідність налагодити зв'язки між українською молоддю в Туреччині та турецькою в Україні. Це, на думку опитаних, сприятиме ще більшому порозумінню та співпраці між обома державами надалі.

Мета дослідження «Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє» – розглянути особливості міграції українців до Туреччини на сучасному етапі, з’ясувати умови формування їхніх об’єднань, специфіку їхньої інтеграції в суспільство обраної країни, питання ідентичності та її трансформації для виявлення потенціалу співпраці між Україною й українцями у Туреччині.

Щоб дізнатися, якими сьогодні є українці у Турецькій Республіці, як можна забезпечити повноцінну інтеграцію й уникнути асиміляції, з’ясувати шляхи для покращення взаємодії між українцями, що проживають у Туреччині та в Україні, а також виявити перспективні напрями роботи для українського громадського сектору, бізнесу й органів державної влади, ми зосередили свою увагу на таких основних змістових блоках:

- описі типового портрету українця та українки у Туреччині (Розділ 1. Соціально-демографічні характеристики українців у Туреччині);
- причинах та особливостях міграції, процесі й наслідках інтеграції українських мігрантів у турецьке суспільство, а також роль і форми громадотворення (Розділ 2. Міграція українців до Туреччини та їхня інтеграція в турецьке суспільство);
- ідентичності українських мігрантів і їхніх дітей у Туреччині, зокрема особливостях сімейної, національної, мовної, культурної та релігійної тотожностей (Розділ 3. Ідентичність українських мігрантів і їхніх дітей у Туреччині);
- баченні особистого майбутнього опитаних і їхніх дітей, перспектив розвитку української спільноти у Туреччині, а також впливу мігрантів на поглиблення зв’язків між Україною і Туреччиною (Розділ 4. Осмислення міграції: рефлексії українців Туреччини).

Щоб зрозуміти особливості української міграції до Туреччини, наша команда застосувала **дві дослідницькі стратегії** – кабінетне дослідження та якісні методи соціологічного дослідження.

У межах **кабінетного аналізу** ми здійснили огляд літературних джерел, опрацювали статистичні показники обліку українських мігрантів, дослідили нормативно-правові акти Туреччини у сфері міграційної політики, проаналізували опитування громадської думки щодо різних аспектів життя у цій країні та розглянули основні публікації про українців Туреччини у ЗМІ.

Опісля ми провели **глибинні напівструктуровані інтерв'ю** з українськими мігрантами в Туреччині. Специфіка якісної методології допомогла нам отримати детальну інформацію про:

- уявлення українців щодо соціально-демографічного портрету їхніх земляків у Туреччині;
- мотиви міграції українців та їхні очікування від нової країни;
- особливості адаптації та інтеграції в мусульманське суспільство;
- взаємодію з місцевими мешканцями, мігрантами з України та з інших країн;
- збереження національної, мовної, релігійної та культурної ідентичностей;
- сімейні взаємини в міжетнічних сім'ях;
- подальші життєві стратегії.

У період січня-березня 2021 р. ми провели **36 інтерв'ю з українцями, які проживають у п'ятих регіонах Туреччини** (Середземноморському, Мармуровоморському, Егейському, Чорноморському та Центральній Анатолії). Загалом опитано 24 жінки та 12 чоловіків. Такий нерівномірний розподіл за статтю зумовлений специфікою міграції українців до Туреччини зі суттєвим переважанням частки жінок (*див. у Розділі 1 – «Стать»*).

Задля отримання широкого спектру досвідів та поглядів українців у Туреччині під час відбору респондентів ми зважали на такі критерії:

- вікові категорії (18-35 р., 36-55 р.; 56 р. і більше);
- рідну мову (українська, російська, обидві чи інші);
- регіони походження з України (Захід, Центр, Південь, Схід);
- регіони проживання в Туреччині (регіони компактного проживання української спільноти; місця, де українців невелика кількість – менш ніж сто; місця, де українці взагалі не проживають);
- тип населеного пункту у Туреччині (великі міста, малі містечка, села);
- релігійні переконання (християнство, іслам, атеїзм, агностицизм тощо);
- рівень освіти (середня спеціальна, вища);
- період міграції до Туреччини (1990-і, 2000-і, 2010-і, 2020-і);
- вік міграції до Туреччини (дитячий, юнацький, молодий, середній, похилий).

Для пошуку респондентів ми використали **метод снігової кулі**. Крім того, **рекрутинг респондентів** здійснювався за допомогою Посольства України у Турецькій Республіці, громадських організацій українців у Туреччині, спільнот українців Туреччини у соціальних мережах та особистих контактів.

Інтерв'ю відбувалися за допомогою «Skype» та інших VoIP-програм. Запитальник складався з тематичних блоків і містив понад 80 запитань (*див. Додаток А*). Найкоротше інтерв'ю тривало 50 хвилин, а найдовше – 9 годин. Після завершення бесід ми уклали з респондентами інформовані згоди, які гарантують використання матеріалів інтерв'ю винятково з науково-дослідницькою метою.

Для ілюстрування висновків, зроблених на основі аналізу всіх інтерв'ю, у тексті розділів подаємо вибрані цитати розмов. Заради збереження анонімності респондентів, які брали участь у дослідженні, автори подають у [квадратних дужках] менш персоніфіковану інформацію, а також підписують їхні цитати із зазначенням ключових характеристик респондента – статі та вікової категорії (з максимальним діапазоном 5 років) і ще однією соціально-демографічною чи іншою ознакою респондента, згаданою в контексті розділів. В інших випадках зазначаємо населений пункт проживання респондента. Однак задля збереження конфіденційності, поселення, де проживає невелика кількість українців, позначаємо за регіоном, куди належить населений пункт. Цитати опитаних російською мовою перекладені українською, а оригінали доступні за гіперпосиланнями в додатках (*див. Додаток Б*).

Водночас варто наголосити на **основних обмеженнях**, які мають обрані методи.

1) В опитуванні відображений суб'єктивний досвід респондентів, що означає позицію лише однієї етнічної групи в такому складному процесі, як міграція до іншої країни. Отож ми усвідомлюємо всі межі трактування цієї інформації.

Щоб підвищити обґрунтованість висновків дослідження, під час аналізу отриманої від респондентів інформації ми здійснювали екстраполяцію з наявними статистичними даними (зокрема ООН, Турецького статистичного інституту тощо), офіційною інформацією, нормативно-правовими базами Туреччини й України та іншими науковими джерелами, які в тексті для зручності подані у форматі довідки.

2) Серед наших респондентів не представлена частина українців, які свідомо змінили віросповідання на іслам після одруження, покрили голову традиційним мусульманським одягом та дотримуються усіх приписів і канонів цієї релігії. Хоч вони виявилися важкодоступною групою, для загального опису ми брали до уваги розповіді про них інших опитаних. Водночас слід наголосити на суб'єктивності сприйняття цієї інформації, адже респонденти розказували не про себе, а описували інших українців.

Розділ 1

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНЦІВ У ТУРЕЧЧИНІ

У цьому розділі на основі аналізу бачення респондентів та їхнього опису українців у Турецькій Республіці здійснено спробу створити узагальнений соціально-демографічний портрет українських мігрантів у Туреччині.

Під час дослідження ми передусім намагалися з'ясувати соціально-демографічні характеристики українців Туреччини, ґрунтуючись на суб'єктивних оцінках наших респондентів та їхніх уявленнях, які часто формуються залежно від місця проживання, кола спілкування, віку, інтересів, залученості до груп у соціальних мережах тощо.

СТАТЬ

Мета міграції – підставовий чинник, що зумовлює гендерний розподіл серед українців у Туреччині (див. у Розділі 2 – «Передумови та особливості міграції українців до Туреччини»). Оскільки одруження – одна з найпоширеніших цілей виїзду українців до Туреччини, усі респонденти були одностайними в думці, що серед українців у Туреччині домінують особи жіночої статі.

Узагальнено я можу сказати так (з того, що я чула, бачила і так далше): в Туреччині це все-таки переважно жінки, які вийшли заміж за турків. Тому що так склалося. Ще Султан Сулейман і Гюррем розпочали цю історію, цю таку любов між нашими народами (сміх). Турки – чоловіки гарячі, українки – дівчата гарні. От воно так і складається все до купи.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Водночас респонденти зазначали, що українські чоловіки в Туреччині хоч і присутні, однак їхня чисельність значно менша, ніж жінок.

Як правило, це жінка. Я буквально кілька чоловіків знаю українців, які тут якимось чином опинилися. В основному це жінка.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Інші чинники міграції (як-от політичні наслідки подій в Україні у 2013–2014 рр.) також дещо вплинули на гендерний розподіл українських мігрантів до Туреччини. Зокрема, опитані помітили зростання чисельності вихідців зі східних областей України та Криму, які мігрують сім'ями. Це, на думку респондентів, частково зумовлює збільшення кількості осіб чоловічої статі.

Останнім часом і чоловіків стало дуже багато, кримських татар стало приїжджати дуже багато. Вони сім'ями стали виїжджати із-за того, що там в Криму їх стали притискувати. І вони вимушені були приїхати. Ну от чоловіків багато їх є, і сім'ями.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Розглядаючи статевий розподіл серед українців у Туреччині, ми помітили, що важливе значення відіграють не лише причини міграції, а й регіональні особливості країни призначення, які впливають на вибір місця роботи чи проживання певних мігрантів. Приміром, регіональна сегментація ринку праці за видами трудової діяльності, впливає на гендерну специфіку трудової міграції з України (див. Розділ 2 «Міграція українців до Туреччини та їхня інтеграція в турецьке суспільство»). Крім того, респонденти іноді згадують, що є регіони, де серед українців популярно купувати житло. Отож там поряд з українськими жінками, які вийшли заміж за турецьких чоловіків, мешкають також українські сім'ї та українські чоловіки. Останні приїхали на постійне проживання у зв'язку з комфортними умовами.

Більше дівчат. Чоловіків мало. Ну, це хтось через роботу сюди чи зі сім'єю переїхав. Ось в Анталії – там багато чоловіків. Там купують (нерухомість – ред.), Анталія, ось Аланья, оце, ну, більш курортне місто. Ізмір, він не такий курортний. Він радше індустріальне місто. А там багато чоловіків.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 1.1

Важливо зауважити, що й офіційна статистика свідчить про те, що турецька нерухомість дедалі більше стає популярною серед громадян України (рис. 1.1). Загалом у 2021 р. Україна посіла 12-е місце за кількістю укладених угод на придбання нерухомості іноземними громадянами в Турецькій Республіці.

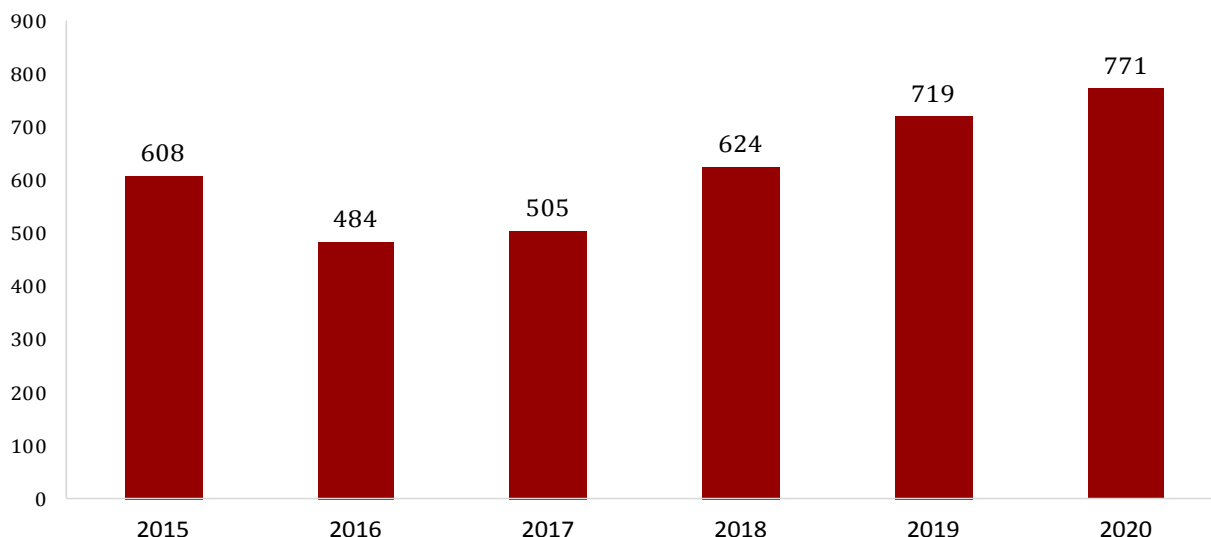

Рис. 1.1. Кількість укладених угод громадянами України на придбання нерухомості в Турецькій Республіці, 2015–2020 рр. (ТУІК, 2021b)

Аналізуючи відповіді респондентів, ми помітили, що є й додаткові фактори, які впливають на їхні уявлення та бачення гендерного розподілу серед співвітчизників у Туреччині. Зокрема:

- специфіка сімейних звичаїв і культури в Туреччині, де спілкування між заміжніми жінками та іншими чоловіками неприйнятне (див. у Розділі 3 – «Релігія та культура»);

Ну я більше була (спілкувалася – ред.) із жінками, інакше мій чоловік усе це не зрозумів би. Я не могла собі дозволити дружити із чоловіками взагалі ніяк. І якщо вони десь і траплялися, українці-чоловіки, то хіба тому, що він чоловік українки чи колега, і мені доводилося спілкуватися з ним. Тобто просто як друзі, наприклад. Я як жінка могла подружитися. Але з українцями-чоловіками я не могла просто подружитися.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 1.2

- помітність жінок у зв'язку з більшою порівняно із чоловіками активністю у громадському секторі та соціальних мережах.

Ми робили офіційні запити і я знаю скільки українців, скільки їх, в яких вони містах проживають і все решта. І там насправді дуже дивно, що чоловіків, звичайно, менше, але їх не так мало, як ми їх бачимо. Тобто зазвичай просто чоловіки, напевно, не шукають контакту. Вони працюють і їм не цікава якась там громадська діяльність дуже часто, якщо це не студенти, тобто студенти – да, вони шукають, окей.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Аналізуючи **статистичні дані** міграції з України до Туреччини в розрізі гендерних особливостей ми також помічаємо домінування жіночої статі: частка жінок серед українських мігрантів у 2019 р. становила майже 73,8% (рис. 1.2).

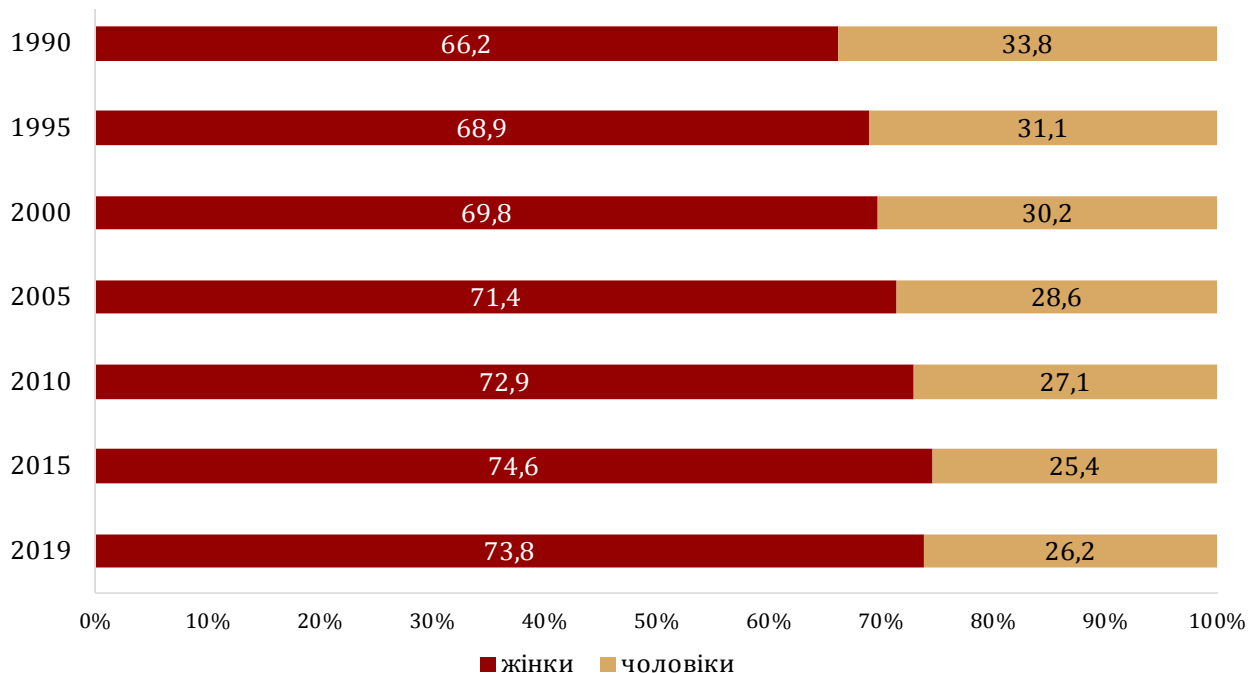

Рис. 1.2. Гендерний розподіл українських мігрантів, % (UN DESA, 2021)

Крім того, упродовж усього періоду від 1990 до 2015 рр. питома вага українських жінок відносно чоловіків постійно зростала (рис. 1.2). Натомість після 2015 р. спостерігається незначне зростання частки осіб чоловічої статі, про що побіжно згадували респонденти під час дослідження.

Однак, якщо оцінювати гендерний розподіл українців у Туреччині за показником чисельності тих, хто в'їхав до цієї країни протягом останніх років, то частка жінок серед них коливалася від 75,9% у 2016 до 79,3% у 2018 р. (рис. 1.3).

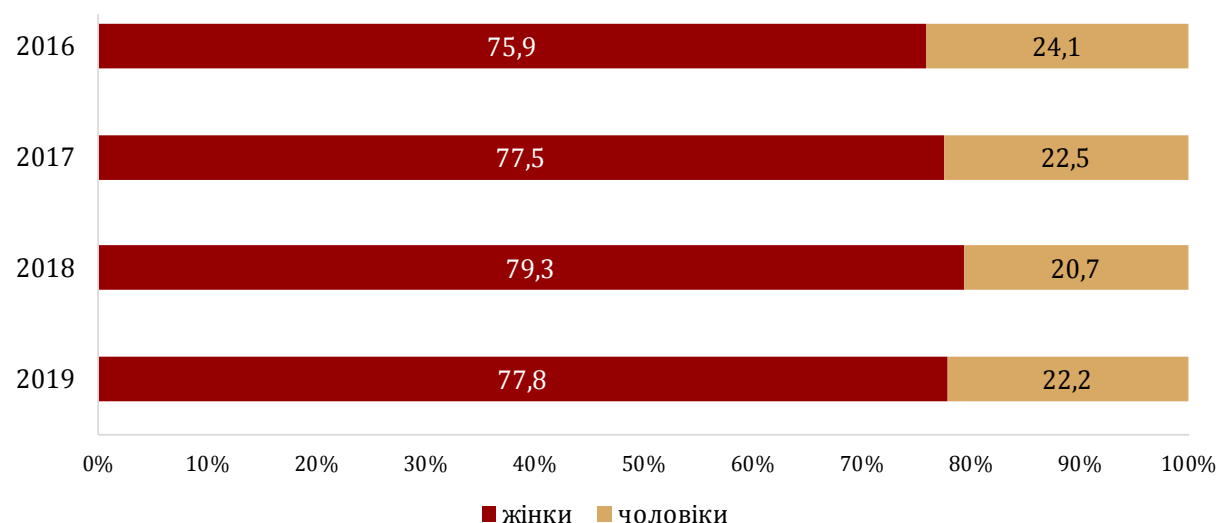

Рис. 1.3. Гендерний розподіл, за кількістю осіб, які в'їхали з України до Туреччини, 2016–2019 рр., % (TUIK, 2018; TUIK, 2020)

З погляду міграційного сальдо громадян України до Туреччини в гендерному розрізі, жінки також домінують. Загалом питома вага жінок у сальдо міграції коливалася від 71,6% (2016 р.) до 99,2% (2018 р.) (рис. 1.4).

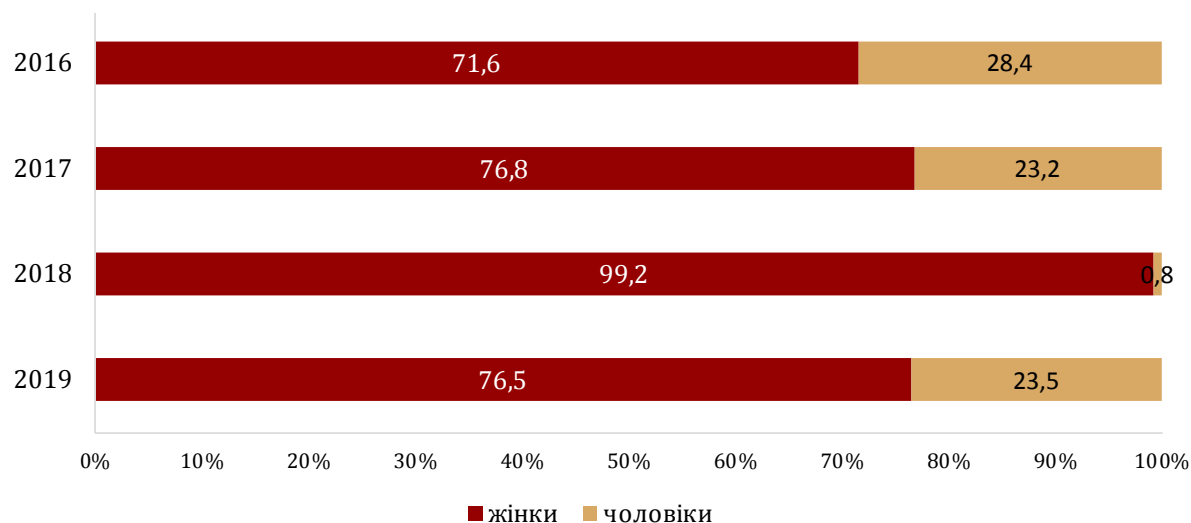

Рис. 1.4. Гендерний розподіл сальдо міграції громадян України до Туреччини, 2016–2019 рр., % (ТУІК, 2018; ТУІК, 2020)

ВІК

У контексті вікової структури українських мігрантів у Туреччині серед респондентів дуже поширена думка про те, що переважають «молоді дівчата», а конкретніше – вікова категорія 25–40 років. Це насамперед зумовлено тим, що одруження часто є головною метою міграції українок до Туреччини.

Десь 26–27 і до 40 (років – ред.), мені здається, хоча є і старшого віку вже – ті, що давно приїхали в Туреччину. Але якщо говорити про такий середньостатистичні, то це 27, 28–40, отакий вік. Переважна більшість жінок все-таки оцього віку, тому що по одруженню і, як правило, з дітками, то вже більш меншого такого віку.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Також опитані часто наголошують на тому, що загалом у Туреччині присутні українці абсолютно різних вікових категорій, проте їхня чисельність не є такою значною, як представників (-ць) віку 25–40 років.

Є різного віку, але стандартно приїжджають у віці 30 років. 25–35, скажімо так, – у цьому проміжку найбільше.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Десь 40. Та багато, в принципі, різного дуже віку. Зараз по клієнтам дивлюся, по знайомим є і 60 років, і 65, і 70. У мене в подружки мама тут живе – 80 років. І таких мам багато. Є коло спілкування, там проміжок 30–40 років, але є і старші, молодші.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Звісно, уявлення респондентів про вік українських мігрантів у Туреччині здебільшого залежить від кола їхнього спілкування, однак, узагальнюючи усі відповіді, можемо виокремити такі вікові структури серед українських мігрантів у Туреччині:

- діти, народжені в моноетнічних українських сім'ях, або ті, кого до Туреччини привезли українки після першого невдалого шлюбу в Україні (особи до 16-и років);
- студенти, які приїжджають на навчання до Туреччини (вікова категорія 18 років і старші);
- молоді жінки, які нещодавно приїхали до Туреччини, причому переважно з метою одружитися (вікова категорія 25–35 років);
- ті, хто мігрували до Туреччини більш ніж 10–20 років тому (вікова категорія 40–60 років);
- ті, хто переїхали до своїх дочок, які емігрували у Туреччину через одруження (вікова категорія 50 років і більше, переважно матері).

СІМЕЙНИЙ СТАН

Українські жінки, які приїхали до Туреччини з метою одружитися, здебільшого утворюють міжнаціональні шлюби з громадянами Туреччини. Останні за етнічним походженням можуть бути й курдами.

Більшість це турки. Ну є турки, але вони за своєю етнічною приналежністю є курди. Їх багато в Туреччині, там близько 20 мільйонів. Приблизно так. Ну вони переважно живуть на сході Туреччини, на південному сході, але вони також є в Адані. Я знаю декількох жінок, які одружені... тобто це громадяни Туреччини, але за національністю вони є курди.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Іноді респонденти наголошують на тому, що Туреччина – багатонаціональна країна, тому трапляються також шлюби українок із представниками інших національностей (наприклад, ліванцями, сирійцями, азербайджанцями, британцями, молдаванами, росіянами, євреями та ін.).

Можна сказати, 95 процентів, а може й більше, тільки турки. Я, наприклад, з іншої національності, то буквально знаю двоє людей, що одна за азербайджанця вийшла заміж, а друга – за ліванця чи сірійця. З наших українок, з ким я знайома, то тільки так. Є такі, що там, от наприклад, де я зараз працюю, вона вийшла заміж за британця. Але вони тут тимчасово.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Випадки одруження українських чоловіків із туркенями є поодинокими, про що зазначали респонденти. Також статистичні дані свідчать, що кількість шлюбів, які уклали громадяни України в Турецькій Республіці, є суттєво меншою серед осіб чоловічої статі, ніж жіночої (табл. 1.1).

Табл. 1.1. Кількість шлюбів, які уклали громадяни України у Туреччині, розподіл за статтю, 2009–2020 рр. (ТУІК, 2021а)

рік	чоловіки	жінки
2009	–	884
2010	–	643
2011	–	768
2012	9	781
2013	–	984
2014	–	1059
2015	–	1126
2016	–	1097
2017	–	1172
2018	–	1407
2019	16	1242
2020	14	1038

У Туреччині також мешкають українські моноетнічні подружжя. Однак, на думку респондентів, це не дуже поширено, на відміну від змішаних шлюбів. Здебільшого моноетнічні шлюби формуються з українців, які переїжджають до Туреччини сім'ями, про що вже йшлося вище.

У мене є багато знайомих українців, які одружені між собою – вона українка, він українець. Але перевагу мають шлюби між українками та турками.

(чол., 20–24 р., Анталія)

Утім, із різних причин змішані шлюби між українками та турками в Туреччині не завжди вдалі (див. у Розділі 3 – «Сім'я»), тому є певна частина розлучених українок. Зокрема, згідно з офіційною статистикою, кількість розлучень в Турецькій Республіці серед громадян України за період 2015–2020 рр. загалом склала 776 випадки з найнижчим показником у 2017 р. (101 розлучення) та найвищим – у 2019 р. (153 розлучення) (TUIK, 2021a).

Як зазначають респонденти, варіантів для знайомства українок із турками, що надалі призводить до утворення міжнаціональних шлюбів, існує безліч. Опитані згадують не лише про засоби інтернету, зокрема сайти знайомств і соціальні мережі, а й про спілкування наживо, що відбувається як на території Туреччини, так і в Україні. У цьому контексті варто згадати, що громадяни Туреччини активно відвідують Україну з метою туризму, навчання в університетах, працевлаштування, а також як бізнесові представники турецьких підприємств. Українці теж часто подорожують до Туреччини, про що також свідчить офіційна статистика (табл. 1.2, 1.3).

Довідка

Табл. 1.2. Виїзд громадян України до Туреччини, 2010–2019 рр. (Державна міграційна служба України, 2019; Державна міграційна служба України, 2020)

Рік	Кількість осіб
2010	459061
2011	605592
2012	563184
2013	573840
2014	450549
2015	510537
2016	930657
2017	1185051
2018	1214772
2019	1469957

Табл. 1.3. В'їзд іноземних громадян в Україну, які прибули з Турецької Республіки, розподіл за метою поїздки, 2010–2017 рр. (Державна міграційна служба України, 2019)

роки	всього	службова	туризм	приватна	навчання	Праце- вляшування	постійне про- живання	інше
2010	66110	25825	23665	8106	2133	2815	2180	1386
2011	76363	25365	30579	10679	2136	2736	3014	1854
2012	117152	19414	35282	33407	925	1629	2551	23944
2013	151706	12070	24615	60379	59	147	527	53909
2014	116302	10642	4885	67898	–			
12	205	32660						
2015	140691	16540	3065	114929	5	4	234	5914
2016	199618	11188	12192	175939	9	2	240	48
2017	270695	5 161	7 414	257 450	18	276	239	137

Як видно з табл. 1.2 та 1.3, міграційні обміни між Україною та Туреччиною останніми роками стало зростають. Водночас, попри певне зменшення кількості в'їздів громадян Туреччини з метою навчання, що спостерігалось після 2014 р. (табл. 3), протягом 2017–2019 рр. Туреччина входила до топ 10-и країн-донорів іноземних студентів, які навчалися в українських ВНЗ. Зокрема, у 2019 р. чисельність студентів із Турецької Республіки становила 3 764 особи, а Туреччина посіла 6-е місце за кількістю іноземних студентів в Україні (Державна міграційна служба України, 2020).

РЕГІОН ПОХОДЖЕННЯ З УКРАЇНИ

Здебільшого респонденти вважають, що в Туреччині присутні українці з різних регіонів, областей та різних типів населених пунктів (обласних центрів, міст, невеликих містечок і сіл).

З різних (регіонів – ред.). Були такі міста, що я навіть не чула. Тобто я відкривала «Google Maps» і дивилась, Боже, де ж це місто? Тобто з різних є, абсолютно. Я чула всі-всі абсолютно міста, всі області України. Сказати, що саме з цієї переїжджають – ні, ні, не можу сказати.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Однак, були й ті, хто помічав, що мігранти із заходу України становлять меншість стосовно інших. Таку думку висловлювали опитані, які походили з різних регіонів України, а також ті, хто проживають у різних містах Туреччини.

Із західної України представників тут практично немає, буквально є декілька. Переважно Південь, Схід, трошки Центральна Україна, але все-таки чомусь найбільше тут є от Крим, Одеса, Херсон, Запоріжжя, Донецьк, Луганськ, відповідно трошки є з Києва дівчат. Із Західної України: там зі Львова, Тернополя, Луцька – є декілька. Але все одно вони становлять меншість.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Деякі респонденти пояснювали причину меншої кількості вихідців із заходу України специфікою трудової міграції: вони наголошували, що трудові мігранти із західних областей України здебільшого обирають для працевлаштування європейські країни, натомість до Туреччини їдуть представники інших регіонів України. Дехто з опитаних пов'язує зростання чисельності українців зі східних областей (конкретно з Луганська та Донецька) з воєнними подіями на Сході України.

В основному переїжджають, я б сказав, з північного регіону України. А також переїжджають, наскільки я знаю, з південних регіонів. Із західної України в основному, я знаю, їдуть на заробітки і проживання в Європу. Тобто більше туди їдуть, але можу помилятися. Може, там деякі випадки є (коли вихідці із заходу України емігрують до Туреччини – ред.), але в основному – це північна, центральна, південна частина.

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

Коли загострюються бойові дії, дуже багато, зразу відчувається, Донецьк і Луганськ зараз заїжджає. Дуже багато. Майже... Практично кожен другий з Донецька-Луганська. <...> Факт є факт. Останнім часом їх дуже багато. Майже всі Луганськ і Донецьк. Кажу, вони всі виїхали сюди.

(жін., 50–54 р., Анталія)

МОВА

Вибір мови спілкування насамперед залежить від регіону походження українських мігрантів, про що часто згадують респонденти. Вони зазначають, що вихідці із заходу України зазвичай спілкуються українською, а з інших областей – російською або суржилом.

Якщо вона зі Львова, ну ми їх називаємо західними, зрозуміло, вони лише українською – це нормально <...> Тобто її рідна мова – це українська. Тому для всіх західнячок... Вони можуть спілкуватися російською тільки з пошани до інших. Але між собою вони, звісно, оберуть українську. Тут навіть думати не треба. Якщо йдеться про центральні області, наприклад, Київську, скажімо, чи Кіровоград, Херсон, Миколаїв – це лише російська мова. Ну, ніхто не знає українську. Припустимо, якщо вона із села приїхала миколаївського, там завжди був якийсь суржик. Я не можу назвати це українською мовою – суржик був. Ось якщо вона не з міста, тоді вона може цим суржилом говорити, тобто вона ні туди, ні сюди, я б сказала.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 1.3

Як уже зазначалося, деякі респонденти помічали переважання в Туреччині вихідців із центральних та східних регіонів України. Це, на їхню думку, свідчить про те, що в спілкуванні між українцями Туреччини домінує російська мова.

Як правило, це – російськомовний. Та, ну тобто із Західної України представників тут практично немає, буквально є декілька.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Окрім походження, на думку респондентів, додатковими чинниками вибору російської мови для спілкування українських мігрантів є:

- адаптація до домінування російськомовного середовища;

Навіть ті, які приїхали десять років тому, вони (представники із західної частини України – ред.) асимілювалися, тобто вони спілкуються з російськомовними українцями зі сходу чи півдня України <...> вони дуже швидко, щоб не почувати себе, можна так сказати в лапках, «білою вороною», абсолютно швидесенько підлаштувалися (сміх). І от наприклад, є в нас групи у «WhatsApp» і так далі, і вони спілкуються там російською. Хоча вони зі мною спокійно говорять українською.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

- товаришування із представниками країн колишнього СРСР та небажання втратити з ними зв'язок;

Дуже багато є таких, хто попереджав вже давно, хто тут живе багато років і по двадцять років, і по п'ятнадцять років. Вони приїхали, і в багатьох є друзі-росіяни. І потім дехто ламає ті стосунки, а дехто і далі продовжує.
(жін., 50–54 р., Стамбул)

Українці мають багато друзів-росіян у Туреччині. І це дає такий крок, щоб вони спілкувалися російською, тобто в кофейнях та якихось магазинах і так далі. Коли я бачу людей, які спілкуються російською мовою, з 90-відсотковою ймовірністю це спілкування між українцями і росіянами.
(чол., 20–24 р., Анталія)

- відсутність донедавна українськомовної громади та можливостей вивчати українську мову в Туреччині, функціонування натомість російськомовної громади з фінансовою підтримкою із РФ;

Ще є така особливість, мені здається, що раніше, оскільки україномовних спілок, мабуть, шкіль, їх не було взагалі, а російська громада, вона більше розвинута в контексті цих угруповань і якихось заходів для дітей, якихось там центрів розвитку. <...> Тому що, коли ми говоримо за мову, то чесно кажучи, дайте вибір. Якби був вибір, то, я думаю, що і мова була б поширена більш українська, розумієте. Але ж консульство Росії підтримує ці заходи раніше і фінансує воно це все. А українське консульство це не фінансує. Це теж факт.
(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

- багаторічні зв'язки Туреччини з РФ та знання російської мови серед певної частини турків;

До того ж я кажу, що якщо турки часто працюють в Росії і чоловік знає російську, то все одно ця мова так чи інакше в нас фігурує.
(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Однак, є й фактори, які навпаки стимулюють українців у Туреччині спілкуватися українською. Серед них можемо виокремити такі:

- події на Майдані та початок війни на сході України;

Перші роки, коли ще не почалися ті всі події в Україні (Революція Гідності та війна на сході України – ред.), я навіть звернув увагу, да, що українці спілкувалися російською мовою. Бо вони генетично є з тих регіонів України, де російська мова є місцева. Але після тих подій в Україні я можу сказати, що українці здебільшого між собою спілкуються саме українською.

(чол., 30–34 р., Бурса)

- формування українських організацій і спілок, де створюють українськомовне середовище та заохочують спілкуватися українською.

Ми спілкуємося українською, але є й російськомовні. Але я в нашому товаристві говорю тільки українською і всі до мене теж говорять українською мовою.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Щоб більше, щоб діти... Вони ж там мультфільми, все це показують російською мовою багато. Але зараз вже вони перейшли на українську. Тому що ми проводимо в діаспорі і флешмоби, і вірші, і те, і книжки в нас. <...> Щоб вони були, і батьки їм читали. От, це теж дуже важливо. Воно так потихеньку, потихеньку, не нав'язливо. Щоб не нав'язувати їм, не казати «переходьте, ви повинні». Ні, але, звичайно, я над цим працюю.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Здебільшого на початковому етапі міграції до Туреччини українки знають англійську мову, однак для успішної інтеграції та спілкування з родиною (у змішаних шлюбах) вони змушені вивчати турецьку (див. у Розділі 3 – «Національність та мова»).

Діти українських мігрантів у Туреччині переважно знають турецьку, однак мова спілкування з дітьми в родині також залежить від типу шлюбу (змішаний він чи моноетнічний). У змішаних шлюбах бувають випадки, коли українки спілкуються з дітьми турецькою і не мають наміру навчати їх іншої мови. Водночас інші мігрантки спілкуються російською (рідше – українською) головно у зв'язку з тим, що самі погано знають українську (див. у Розділі 3 – «Національність та мова»).

Оскільки у нас були збори і так далі, багато з них (українських жінок – ред.) до дітей своїх говорять турецькою. Це дуже так сумно: мама українка, між своїми подругами вона говорить російською, дитина не знає ні української, ні російської.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Я багато бачив ситуацій, де українки не розмовляють зі своїми дітьми українською мовою, тому що вони її просто не знають на такому рівні, щоб можна було навчати дитину української мови. Тому що вони або суржиком розмовляють, або просто з діалектом українським російською мовою розмовляють і так далі <...> Якщо вони будуть навчати дитину своєю дуже дивною мовою чи суржиком, то дитина не буде знати нормально ні російської, ні української.

(чол., 20–24 р., Анталія)

ІДЕНТИЧНІСТЬ

Респонденти вважають, що українці в Туреччині загалом намагаються зберігати національну, культуру та мовну ідентичності, проте ситуації бувають різні. Відповідно думки опитаних дещо розділилися: одні гадають, що українці Туреччини не зберігають ідентичності, другі навпаки – переконані, що тамтешні українці не просто зберігають, а й розвивають і примножують її.

Є частина тих, хто намагається зберігати, і вони беруть активну участь в роботі діаспори (зустрічах діаспори щонайменше). Але ще більше є тих, які не беруть участі. Навіть дехто змінює своє ім'я, отримуючи громадянство (беруть собі турецькі імена). Є такі, які не дають своїм дітям українські імена. Знов-таки тільки українські не дають, дають інтернаціональні якісь або по два імені. <...> А є такі, які тільки турецькі імена дають. І вони самі втрачають ідентифікацію – таких дуже багато.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Також суттєво розділилися думки респондентів щодо нових мігрантів, які прибувають до Туреччини. Одні опитані вважають, що молоді дівчата, які сьогодні приїждять до Туреччини, народжені і виховані в незалежній Україні, тож іще зі шкільних років їм прищепили любов до українського фольклору, мистецтва, національних звичаїв і традицій. Натомість друга частина респондентів зазначає, що молодь, яка нині приїжджає до Туреччини, є менш активною в громадському житті та не проявляє інтересу до збереження української ідентичності.

Зберігають усі, особливо ті молоді, які звідти виїхали. Вони ці традиції знають не з чуток <...> Молоде покоління, яке зараз закінчило школу українською мовою, знає, що таке вишиванка, знає вже багато народних пісень, знає українські традиції, які їй уже в школі прищепили, в інституті прищепили. Все-таки 25 років, Ви ж розумієте, – це ціла епоха, ціле покоління. Двадцять п'ять тому і зараз... Вони вже вирости після перебудови, після українізації і після цього всього.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 1.4

Дуже важко особисто зібрати цю молодь, яка приїжджає, це дуже важко. Можливо, це зараз покоління таке. <...> То я б сказала, що зараз це покоління більш пасивне, нічого не хочуть робити, якісь вони... І нічим не цікавляться. І мало хто з них любить Україну – можливо, в цьому і є проблема. Мало хто з них сумує за Україною – можливо, і в цьому є проблема. Да, можливо, якби вони сумували, можливо, вони б і не виїхали... Можливо, із-за ситуації, яка зараз в Україні? Це останні 5–6 років.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Оскільки в Туреччині переважають змішані шлюби, опитані вважають, що значною мірою збереження ідентичності українок у Туреччині залежить не лише від самих мігранток, а й від їхніх турецьких чоловіків.

Не всі. Далеко не всі (зберігають українську ідентичність – ред.). Дехто просто «я собі знаю, що я українка, але навіщо напружати мого чоловіка турка моєю паскою. Ліпше спечу йому його бюрек і хай сидить довольний». Більше така в них теорія. Ясно, що не всі. Ті, що в діаспорі, і ті, що хочуть, ті, що щось активні, то ті – так. Вишиванки. А я вам скажу, мій чоловік турок дуже любить вишиванку. В нього є дві вишиванки. І мала має вже вишиванку. І малий, і я. І їм то дуже подобається. Ну принаймні моєму чоловіку. І тут наші українки були в шоці, коли ми прийшли на день прапора всі у вишиванках. Вони були в шоці, що як то мій чоловік вдів вишиванку і все так нормально без проблем.

(жін., 30–34 р., Самсун)

Дехто також вважає, що на збереження ідентичності українців у Туреччині вплинули події в Україні 2014 р., які зумовили виразніший розподіл між тими, хто хоче зберегти свою українськість, та тими, хто ні.

Якщо двома словами, то в нас є українці, які прокинулися, і які не прокинулися. І люди, які приїхали давно. <...> Є люди, які 20–22 роки живуть. Є, хто прокинувся і хто розуміє... Тобто 2014 рік змінив. Це була така точка неповернення. І ось є люди, які пробудилися, і відродилися, або народилися як українці. Так. А є, які українці лише за паспортом. Тільки так, тільки такі дві типові речі.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

РЕЛІГІЯ

На думку опитаних, більшість українців у Туреччині є християнами – переважно православними, рідше греко-католиками та представниками різних течій протестантизму.

Ті, що зі Львова і західної України, то всі вони не такі, як православні. Католики, напевно. Але ті, що по всій Україні, то православні. Але єсть такі у нас тут, до речі, дуже багато американських, німецьких оцих, баптистів – дуже багато прямо. Тут їх десятки тисяч, напевно, цих баптистів американських. Вони тут добре фінансуються і розповсюджують цю релігію. І ще єсть протестантки німецькі. Ну теж оці, місіонери. То єсть тут в них місії такі. То декілька дівчат в цих місіях і вони от отої релігії. Я навіть не знаю, як вона називається. Ну, християнські якісь там.

(жін., 40–44 р., Егейський регіон)

Також респонденти зазначали, що частина українок у змішаних шлюбах змінюють віросповідання та стають мусульманками, однак така тенденція простежується не всюди. На їхню думку, це залежить від регіону, у якому проживають українки (див. у Розділі 3 – «Релігія та культура»), рівня консервативності сім'ї, куди вони потрапляють, та періоду міграції – сьогодні зміна релігії відбувається рідше, ніж, наприклад, 15 років тому.

Багато з них (українок – ред.) прийняло мусульманство. Можливо, під тиском сім'ї. Я не знаю, яка причина, але багато з них, оскільки там... Були ж різні випадки – то в когось дитина померла, чи чоловік, чи ще там хтось, то особливо ті українки, які переїхали ще 10–15 років тому, вони зазвичай ставали, ну не всі, але багато стали мусульманами. <...> Мені здається, що половина (з тих, що я знаю) в нашому місті стали мусульманами.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Ні, не міняють (релігію – ред.). <...> Ізмір – воно не є місцем релігійним настільки, як, наприклад, Конья². Нема такої вимоги. У чоловіків в більшості немає цього, що треба змінювати релігію. Ну, звичайно, жінки не змінюють.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Серед українок, які змінюють віросповідання, є дві категорії:

- 1) ті, хто дотримуються християнських традицій і долучаються до діяльності українських організацій;
- 2) ті, хто дотримуються всіх мусульманських канонів та обривають зв'язки з українською громадою.

Ці, що закриті, вони приймають мусульманство. Крім того, що вони мусульманство приймають, то вони ще й закриваються. Бо є такі, що прийняли – була погана християнка, стала погана мусульманка. Я і таких знаю. А є такі, що прямо закриті дуже, віруючі, то я думаю, що вони відрізняються все-таки від тих, які продовжують вести спосіб життя, який вели в Україні.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Деякі приймають мусульманство, і вони не кажуть, що вони мусульмани. Вони не кажуть! Паска – вони їдять паску, вони приєднуються (до релігійних заходів спілки – ред.). Деякі, ті, що закриті, то їх видно (має на увазі, що носять відповідний одяг – ред.). І вони кажуть: «Ви нас не запрошуйте на День Святого Миколая». <...> «Це ж релігійне, мені чоловік забороняє приходити на такі».

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

У контексті релігії серед дітей українських мігрантів у Туреччині переважає іслам, однак цей аспект залежить насамперед від місця їхнього народження та етнічного типу шлюбу (змішаний він чи не змішаний) (див. у Розділі 3 – «Релігія та культура»).

2. Конья – місто в Туреччині в центральній частині Анатолії. Місто відоме своєю історією, має велику культурно-релігійну цінність, вважається одним із релігійних центрів Туреччини.

Більшість людей живе так як я: ось, православні, діти – мусульмани. Є мами, у яких діти турецькі, але хрещені. Але так за спостереженням, це більше або батьки постійно жили, тобто батьки-чоловіки, які постійно чи довгий час жили в Україні, і якимось так легко, і абсолютно нерелігійні. Або мами, які на момент народження дитини були в Україні, або буквально в перші місяці чи роки розлучилися з чоловіком і вони хрестили своїх дітей.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

ОСВІТА

Опитані головню вважають, що більшість українських мігрантів у Туреччині мають вищу освіту (принаймні рівень бакалавра), а іноді й дві вищих освіти (лише один респондент припускав, що серед українців переважає професійна освіта).

Як не парадоксально, багато людей з вищою освітою, дуже багато. Мало хто є взагалі без освіти. Це і насторожує, звичайно, що отримуючи вищу освіту, люди виїжджають з України. Ми дуже багато перекладаємо дипломів. Диплом бакалавра, диплом магістра. Дві освіти, три освіти є у людей, і вони залишають Україну і приїжджають сюди, в Туреччину.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Так, більшість мають професійну освіту. І відсотків, напевно, 30 мають вищу освіту.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

Ба більше, частина українських мігрантів приїжджає до Туреччини з метою навчання і лише після цього залишається тут для подальшого проживання (див. у Розділі 2 – «Передумови та особливості міграції українців до Туреччини»).

На думку деяких опитаних, уявлення про рівень освіти серед українців у Туреччині залежать насамперед від кола їхнього спілкування, яке формується відповідно до зацікавлень та активності самих мігрантів. Респонденти, які є членами громадських об'єднань, також зауважують, що здебільшого активні учасники мають вищу освіту, тому й коло їхнього спілкування утворене переважно з осіб із вищою освітою.

Серед тих жінок, з якими я спілкуюся, всі мають вищу освіту, відсотків 80 по крайній мірі. Бо певним чином так підбиралася група наша. Але ж є жінки, які не мають освіти: середня або взагалі там тільки шкільна. <...> Дивіться, як цікаво: ось з вищою освітою – жінки які... майже всі створюють ці всякі спілки, громади утворюють. Вони активність більшість проявляють, вони такі більш усвідомлені в контексті того, що «давайте щось робити українське тут». А ті, що не мають освіти, вони, як правило, вдома. Тобто просто стиль життя інший.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Наприклад, у нас у спілці 30 офіційних членів. Всі вони здавали анкету, то у всіх вища освіта, абсолютно у всіх.

(жін., 40–44 р., Егейський регіон)

Крім того, деякі опитані зазначають, що певна частина мігрантів, прибулих до Туреччини давніше, переважно не мають вищої освіти, а іноді й спеціальної.

Ті, що приїхали давно в Туреччину, вони, як правило, не мають освіти. Ну яка там є освіта? Базова, мається на увазі шкільна.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

На думку опитаних, серед українців у Туреччині немає домінування певних кваліфікацій, адже тут присутні представники дуже різних професій і спеціальностей: філологи (англійська, німецька та інші мови), перекладачі, вчителі, економісти (менеджмент, маркетинг, банківська справа, фінанси тощо), юристи, медики, психологи, інженери, фахівці зі сфери ІТ, спорту й туризму, актори. Якщо брати до уваги середню спеціальну освіту, то можемо виокремити такі спеціальності: косметологи, візажисти, гримери, перукарі, шевці, кухарі, зварювальники, електрики, будівельники та майстри ремонтних робіт.

Судячи з відповідей респондентів, українські мігранти не надто активно здобувають вищу освіту в Туреччині. Хіба за винятком тих, хто приїхав до Туреччини з метою навчання. Здебільшого вихідці з України намагаються підтвердити власну кваліфікацію та визнати український диплом (притім така потреба є не для кожної спеціальності). Водночас, на думку опитаних, нострифікація диплома також має свої виклики – найскладніше лікарям та юристам.

Є ті, хто свій диплом підтверджує, наприклад, особливо вчителі, медсестри, лікарі. Необов'язково здобувати тут освіту. Можна підтвердити диплом. А що стосується вчителів, наприклад, вчителі англійської мови чи якоїсь іншої іноземної мови, вони можуть і без підтвердження диплому працювати, але в приватних школах, не в державних. А якщо в державній, то обов'язково треба підтвердити диплом.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Особливо для тих, хто отримує нострифікацію, хто проходить дипломи, хто цим займається, тими питаннями. Єдине, що юридичну освіту неможливо підтвердити тут. Є українка, яка має медичну освіту. Вона просто вже стільки років підтверджує цей диплом і вона вже вийшла на останню сходинку. <...> Є жінки, які просто заслуговують великої поваги, і вони вражають тим, що роблять, і тим наскільки багато пройшли для того, щоб отримати (визнання кваліфікації – ред.).

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Водночас є частина тих, хто здобуває вищу освіту в Туреччині, користуючись можливостями та сприятливими програмами для іноземців, передбаченим в університетах Туреччини.

Для отримання освіти в Туреччині для іноземців є пільги. Є спеціальні стипендійні проекти, обмін студентами. Проекти, якщо Ви знаєте, Еразмус, як в Німеччині. Це зараз є, це має місце. Ви знаєте, Туреччина оплачує студенту і візу, оплачує ці всі переїзди, перельоти, стипендію і навчання в університеті. Є нові програми, зараз пішли. І в Анкарі вони є. Тільки там є обмеження за віком. Для бакалаврату щось має бути не більше 30 років, для магістратури – не більше 35 років і т.д. Тому я думаю, що вже гріх не отримати освіти.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Водночас респонденти наголошують, що українці можуть претендувати на лояльніші умови вступу та навчання в турецьких вишах лише в статусі іноземців, адже після набуття громадянства вступ до університету відбувається на загальних підставах. Останнє передбачає складання іспитів за всі роки навчання у школі. Тож, на думку респондентів, таких охочих українців значно менше.

Я Вам скажу, що в Туреччині не дуже легко вступити в університет. <...> Там є два варіанти: або вступати в комерційний вуз, але це дуже дорого, там від 80 тисяч на рік зараз іде (це десь 10–15 тисяч доларів на рік, якщо це комерційне, або в державний вуз. Але для того, щоб туди поступити, треба скласти іспит за 12 років навчання в школі. Він такий, дуже непростий <...> Тому не так легко поступити.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

До цього була дуже легка система для іноземців. Насправді дуже легко було поступити <...> вступити до університету, якщо ти іноземець. Тому мені здавалося, що могло би бути більше (тих українців, які отримують освіту в Туреччині – ред.), але... Я знаю деяких, які вже переїхали, вступали і навчалися. Ще є таке питання: якщо вони приїхали і отримали громадянство, то навчатися вони навряд чи будуть. Тому що там є певні іспити, які, типу, як наш ЗНО, щось таке. І вони мають їх здати. <...> Тому ті, хто вже отримали громадянство, дуже часто не вчаться. Вчаться ті, хто як іноземець.

(жін., 35–39 р., Анкара)

На відміну від навчання в університетах, українці активніше здобувають освіту на різних курсах і тренінгах, (зокрема муніципальних), які дають змогу безоплатно опанувати не лише турецьку мову, а й різні (здебільшого виробничі) професії.

Вищу освіту в Туреччині здобувають, я думаю, відсотків десь десять. А таку освіту, яка дає можливість працювати, то це курси всякі. Бо тут є можливість безкоштовного проходження курсів при державних обласних... в нас це називається облдержадміністрація. В них теж є місцеві такі обласні адміністрації, то там є безкоштовні курси, наприклад швея, кухарка або перукар. Це безкоштовно і наші жінки часто здобувають. Ті, які не мають ніякої освіти в Україні, вони здобувають для того, щоби потім працювати тут теж.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

В Туреччині безкоштовні мовні курси, різні гуртки від муніципального управління. Там можна безкоштовно вивчити турецьку мову різного віку. Хто захоче записується і прийде. І там якась комп'ютерна інформація і т.д.

(жін., 30–34 р., Бурса)

ЗАЙНЯТИСТЬ

На запитання, чи працюють українські мігранти в Туреччині, відповіді респондентів дещо розділилися. Одні дотримуються думки, що «типова українка в нашому місті вийшла заміж за турка, народила дитину, погрузла в болоті повсякденного життя». Тобто частина респондентів вважають, що здебільшого жінки в Туреччині не працюють, і навіть ті, хто приїжджають як трудові мігрантки, надалі виходять заміж і втрачають інтерес у працевлаштуванні.

Навіть дівчата, які приїжджали там просто на роботу, через час вони знайомилися з турками, одружувалися з ними. Можу сказати, що українки в Туреччині отримують здебільшого ставлення сімей, яке є зовсім інакше, порівняно з тою загальною ситуацією, яка є в Україні. Тобто, як правило, українська дівчина в Туреччині ніде не працює. Як правило. Тобто, звісно, є там в відсотках, я не знаю, може, там 70 на 30 умовно кажучи: 70 – не працює, 30 – працює.

(чол., 30–34 р., Бурса)

Основна маса наших дівчат не працює. Вони не працюють, тому що то чоловіки не хочуть, то діти маленькі, то те, то се. А потім вже, знаєте, навіть як вже діти попідростали, а нема професії такої, з якою ти звернешся. Хоча є такі, які доучуються тут, переучуються, і таки стараються.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Водночас інші зауважують, що значна частина українських жінок у Туреччині все-таки працевлаштовуються. Дехто зазначає, що тенденція до зростання зайнятості серед українок у Туреччині спостерігається впродовж останніх років, а ті мігрантки, які виїхали наприкінці 90-х років здебільшого не працюють.

Така спостерігається тенденція, що більшість українок <...> таки останнім часом стараються всі, навіть незалежно від сімейного, від матеріального становища, стараються себе реалізувати. Тобто всі намагаються знайти роботу, працювати, тобто бути рівноправними. <...> Все-таки багато жінок стараються реалізувати себе. Бо якщо взяти ще 20 років тому, вони навіть не думали про роботу, вони сиділи вдома, виховували дітей і спілкувалися тільки з турками. То теперішнє покоління, яке от зараз виїжджає, мігрує, тобто це молоді дівчата, і кожна старається працювати.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Рівень зайнятості серед українців у Туреччині залежить і від гендерного аспекту, адже якщо жінки зазвичай можуть розраховувати на фінансове забезпечення свого чоловіка, то чоловіки змушені працювати.

За результатами проведеного дослідження нам вдалося зафіксувати такі основні види трудової зайнятості серед українських мігрантів у Туреччині:

- сфера освіти – викладачі ЗВО, вчителі приватних і державних шкіл, коледжів та садочків, приватні репетитори (головно з іноземних мов, музики, співів, танців, малювання);
- медична сфера – лікарі, медсестри, стоматологи, масажисти, працівники пластичної хірургії;
- індустрія краси – перукарі, візажисти, косметологи, грумери тощо;
- сфера спорту – тренери з фітнесу та різних видів спорту;
- сфера нерухомості – ріелтори;
- сфера виробництва, зокрема текстильні фабрики;
- сфера туризму та готельно-ресторанного бізнесу – туристичні гіді, турагенти, аніматори, кухарі, офіціанти та ін.;
- сфера торгівлі – від продавців у крамницях до торгових представників міжнародних компаній;
- сфера будівництва – ремонтники, електрики, слюсарі та ін.;
- сфера мореплавства – капітани, матроси та ін.
- інші види діяльності: переклад та засвідчення документів, IT-індустрія, маркетинг, психотерапія, журналістика, прибирання, виготовлення кондитерської продукції на замовлення, догляд за хворими людьми.

Варто наголосити, до деяких із наведених сфер українці залучені не лише як найняті працівники, а й іноді як приватні підприємці.

Перевагою українських мігрантів при працевлаштуванні є те, що вони знають кілька мов., Зокрема в туристичній і торгівельній сферах великим попитом користуються українська та російська мови. Англійська, зазначають респонденти, є важливою не лише в торговельній, але й в освітній сферах. Крім того, знання іноземних мов – передумова перекладацької діяльності.

В нашому місті (Анкара – ред.) – це більшість все ж таки переклад, це імпорт-експорт, це сфера культури. <...> Більшість – це імпорт-експорт. А-а! І навчання, звичайно. Тобто сфера освіти, викладання англійської, російської. Ми вважаємось тут як «native speakers» для англійської, тільки не смійтесь (сміх). І виходить, що більшість наших дівчат працюють як викладачі англійськоїдесь там в коледжах, школах, дитсадках. Тобто в освіті. Напевно, найбільше в освіті і в перекладацькій.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Види зайнятості українських мігрантів залежать не лише від їхньої освіти, а й від специфіки регіону, де вони проживають. Зокрема, за словами респондентів, плавання на яхтах поширене у Мармарисі, клініки пластичної хірургії – у Стамбулі та Ізмірі, туризм і готельно-ресторанний бізнес – у Мармарисі, Анталії, Кемері, Самсуні, текстильна промисловість – у Бурсі. Варто виокремити й мегаполіси Стамбул та Анкару, де спектр пропозицій щодо трудової діяльності дуже великий.

Анталія – це туристичне місто, тут дуже мало дівчат, які не працюють в готелі чи не мають минулого в готелі. В мене все моє оточення, то це тільки з туризму, всі дівчата. Хтось менеджер (guest service) так як я, хтось досі працює в анімації. Ніхто з наших не працює в housekeeping або технік-сервіс. Немає. Наші є з guest-сервіса чи з анімації, тому що іноземці потрібні в цій сфері.
(жін., 35–39 р., Анталія)

Українець – чоловік, якого я вам можу описати, це яхтсмен, або це якийсь професіонал, який в турбізнесі тут: або це гід, або це працівник сфери обслуговування, або це хтось, хто у готелі працює. Дуже багато яхтсменів. <...> В цьому регіоні (Мармарис – ред.) дуже багато яхт, дуже багато капітанів, дуже багато матросів-українців, з українським громадянством, які тут живуть. Дуже багато.
(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Стамбул – це мегаполіс, там взагалі дівчата займаються дуже різним всім. Анталія, вона йде як таке туристичне місто, то дуже мало хто працює... Дивіться, працюють де? В магазині ювелірному прикрас, дуже багато наших також є. В шкіряних магазинах. Тому що багато туристів і потрібна російська мова.
(жін., 35–39 р., Анталія)

Чимало жінок долучаються до бізнесу їхніх чоловіків, працюючи в різних сферах, а дехто створює власні підприємства.

Респонденти також зазначають, що навіть ті українці, які перебувають у Туреччині у статусі без дозволу на працевлаштування, намагаються знайти спосіб підзаробити в Туреччині онлайн. Є й ті, хто залишаються працевлаштованими в Україні, однак працюють дистанційно, проживаючи в Туреччині (див. у Розділі 2 – «Туреччина як країна призначення українських мігрантів»).

ФІНАНСОВИЙ СТАН

Серед опитаних переважає думка, що українські мігранти в Туреччині – представники середнього класу. Водночас респонденти наголошують, що є й ті, чий фінансовий стан нижчий або вищий за середній. Зазвичай такий рівень матеріального статусу респонденти визначають відповідно до сукупного фінансового статусу сім'ї, а не доходу винятково самих мігрантів адже, як уже зауважувалося, часто українські жінки, які перебувають у змішаних шлюбах, не працюють у Туреччині. Відповідно опитані також наголошують, що цей матеріальний стан може змінюватися після розлучення.

Більшість – це середній клас, є декілька, які вийшли заміж за дуже заможних турків, так, і можна сказати, себе дуже легко почувують (сміх). Але більшість – це середній. І є досить такі <...> виходять заміж за представників робочих професій.
(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Я можу сказати, що середній (фінансовий стан – ред.). Я не можу сказати, що низький. Декілька жінок мають досить гарний стан матеріальний <...> це, як правило, ті жінки, у яких чоловік має гарний власний бізнес. Тобто все одно ці жінки, тобто їхній стан матеріальний, пов'язаний з матеріальним станом чоловіка. Тобто це не їх власний, наприклад, бізнес, а все-таки за рахунок того, що чоловік має.
(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Якщо вони з чоловіками розходяться, то дуже швидко переходять до низького (матеріального стану – ред.) і треба депортуватися назад до України.
(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Оцінку майнового стану українців у Туреччині опитані здійснюють переважно з огляду на майно, яким вони володіють (дехто згадує про авто й нерухомість), спосіб життя (говорять про відпочинок, відвідування ресторанів чи витрати на салони краси) або порівнюють фінансовий статус українців із мігрантами з інших країн.

Якби порівняно з чимось сказати, я могла б, припустимо, сказати з іншої національності якоїсь. <...> Я не можу сказати, що ми найбідніші, як сирійці, наприклад. Не можу сказати, що ми на самій висоті, як, наприклад, американці чи англійці там із французами. Ми щось «між», середній клас.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 1.5

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНЦІВ У ТУРЕЧЧИНІ

Під час інтерв'ю респонденти часто наголошували, що відповідь на те чи інше запитання залежить від регіону проживання українців у Туреччині (див. *Mapy*). Тож у дослідженні ми намагалися детальніше з'ясувати цю особливість, а також відмінності між українцями в різних містах Туреччини. Систематизувавши відповіді опитаних, можемо виокремити дві основних сфери, де помітна турецька регіональна специфіка, що визначає регіональні особливості та відмінності між українцями: культурно-релігійну та соціально-економічну.

1. Культурно-релігійна сфера регіональних відмінностей виражена найбільше. Часто респонденти згадують ці регіональні відмінності в контексті сімейних стосунків, інтеграції, задоволеності країною, збереження ідентичності, можливості працевлаштуватися тощо (див. Розділ 2 «Міграція та інтеграція українців до Туреччини» та Розділ 3 «Ідентичність українських мігрантів і їхніх дітей у Туреччині»). Найчастіше опитані виділяють Південно-Західний регіон Туреччини, називаючи його «європейським», де вони не помічають суттєвих релігійних чи культурних обмежень насамперед щодо одягу, необхідності змінювати релігію, ім'я тощо.

Дуже все залежить від місцевості Туреччини, в якій проживає людина і від сім'ї, скажімо, від сім'ї чоловіка, бо, як правило, мігранти сюди приїжджають за сімейними обставинами. В нашому місті таких обмежень тут немає. Тобто місто знаходиться близько до Середземного моря – це вважається Південний регіон Туреччини і відповідно щодо одягу таких обмежень я не відчувала. Тобто як я одягалася, наприклад, в Україні, так само я одягаюся тут – чи влітку, чи взимку. <...> Чи там релігійні обмеження – так само. Сім'я в мого чоловіка дуже європейська, то й він так само європейського типу мислення і відповідно релігійних там... Ну, наприклад, хочеш – йди в церкву, тут є церква, йди в церкву. Ну, тобто абсолютно я, наприклад, не відчувала. Але знаю сім'ї, знаю дівчат, які (це, залежить дуже сильно від місця, де живуть) не можуть одягнути, наприклад, влітку там плаття, чи спідниці. Тобто є обмеження щодо одягу. Деякі є сім'ї, які віру змінили, чи дитина, щоб стала мусульманином. На щастя, в моїй сім'ї, в родині, такого немає. Тобто це дуже залежить від рівня освіти сім'ї, від місцевості проживання, ну так.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Ті, які живуть на сході Туреччини – то там всі жінки носять хіджаби. Якщо там і є українці, то я думаю, вони теж носять хіджаби, бо це неможливо не носити його, знаходячись в такому місті, де всі носять. <...> Але це точно не в Анталії і не в Стамбулі. Це таке на сході Туреччини.

(жін., 25–29 р., Анталія)

Респонденти з Чорноморського регіону, зокрема з туристичних міст, також зауважують певну відкритість і ліберальність їхнього суспільства. Загалом релігійно-культурну відкритість опитані часто пов'язують із туристичними містами чи регіонами Туреччини.

Стамбул, Анкара, Самсун, Ізмір, Анталія – курортні всі міста більш вільні. Більш такі адекватні. А є такі, що в горах селища, то вони такі закриті і такі, що прям там в 13 років заміж виходять за дедушку, який побагаче. І мама так рішила з татом. Таке тоже є.

(жін., 30–34 р., Самсун)

Тут нема закритих, тут нема жінок оцих в турецьких релігійних нарядах. Нема закритих жінок, нема оцих, в платках. Тут взагалі інша культура трохи. Звісно, воно трошечки їх подавляє. Тут немає вбивств якихось, там отакого. Звісно, це інший регіон. Але, наприклад, трошечки дальше від'їхати, то там уже не така ситуація. <...> Якщо вже обирати де жити і де одружуватися, то це, звісно, туристичні райони. Але щоб уся сім'я була іменно з цього місця. Особливо Егейське усе узбережжя – тут взагалі такі нормальні люди. <...> Звісно, тут туристичне місто, любе туристичне місто – набагато простіше жити, легше, да, українці з її культурою, чим, наприклад, центральна або північна Туреччина. А східна – взагалі там усе по-іншому.

(жін., 40–44 р., Егейський регіон)

Проте, опитані наголошують, що регіональні особливості помітні навіть у межах мегаполісів. Приміром, у Стамбулі представлені різні релігійні та культурні групи, які формують свої райони.

Стамбул, якщо жити, то треба жити в дуже престижному районі, щоб тобі було легко. Щоб тебе сприймали. Тому що там є райони, де геть... Райончики, де живуть тільки ті, закриті котрі. Не чорні геть. Тому що вони є такі, як нінзі, а є такі що ген закриті, як арабські жінки. А є просто покриті. Не таке уявлення як в нас, в селі, просто хустинкою. А в них специфічне вбрання. <...> В різних містах різні, скажем так, не звичаї, а рамки життя, якимось так.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Звісно, регіональна специфіка релігійно-культурної відкритості чи закритості суспільства впливають на громадську активність українців, а також на збереження їхньої ідентичності, процес інтеграції чи навіть швидкої асиміляції. Крім того, респонденти

виділяють особливості великих міст і невеликих населених пунктів: вони помічають, що в невеликих містах турки більш відкриті й гостинні, готові прийти на допомогу, тому тут і легше спілкуватися, інтегруватися та вивчити турецьку мову.

Ізмір є дуже великим містом і тут українки можуть між собою збиратися, вони дружать. <...> Але є такі міста – більше так-от на сході Туреччини, де є українки, які навіть можуть змінити там свої імена на турецькі, в яких немає просто можливості вживу спілкуватися з іншими українками чи хоча б російськомовним населенням. Звісно, вони, як правило, більш асимілюються. Вони забувають навіть мову.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

В маленьких містах люди більш відкриті до спілкування, навіть більше вони контактують, ніж у великих містах. <...> А про гостинність, про спілкування з турками – то це якраз в маленьких містах. В маленьких містах турки проявляють гостинність і заохочують до спілкування.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

З іншого боку, як зауважують опитані, у великих містах люди мають інший менталітет і цінності, а отже більше бажання громадської активності як одного зі способів соціалізації. Водночас у невеликих містах мешканці здебільшого зосереджені на формуванні сім'ї і їх важче залучити до громадської діяльності.

Наприклад, в столиці, як і, мабуть, в кожній столиці, життя більш активне соціально. І тому я би сказала, можуть більше приймати зацікавленість у всьому. В якихось маленьких містечках, де цього немає і люди тільки зациклені на своїх сім'ях, виходить, так. То там, мабуть, інша зовсім історія.

(жін., 50–54 р., Анкара)

2. Регіональні особливості в соціально-економічній сфері проявляються здебільшого в економічних витратах на проживання та харчування, а також у регіональному розподілі зайнятості, видів трудової діяльності і рівні доходів. У відповідях щодо соціально-економічних умов респонденти часто згадують, що Стамбул – «дуже дороге місто», а туристичні регіони – місця, де легко отримувати прибуток.

Ті, хто живуть у Стамбулі, вони живуть важче, ніж ті, хто живуть в Анталії. В Анталії продукти дешевше коштують, і житло дешевше коштує, і потреби в них менші, і туристів багато. Тобто це легкі гроші, туристи – це, в принципі, легкі гроші. Аніж стояти там на фабриці, щодня працювати. <...> Між сходом та заходом, природно, завжди є різниця. Схід живе важче. <...> Якщо взяти західняків, вони живуть завжди скрізь легко, тому що вони мають виходи до інших країн. Торгівля в них може бути розвинена... Розвинена на якісь обміни з чимось. Гроші там стають легшими, ніж на сході. <...> Захід – це Егейське море і там Європа. <...> Те, що ми біля Егейського моря, того, що біля Європи, воно, виходить, краще, якісніше. Не можу сказати, що легко – працювати треба. Припустимо, на півночі працювати треба. У принципі, культура там вища, освіта більша, бо Європа поруч.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 1.6

Однак, інші опитані наголошують, що сфера туризму – це здебільшого сезонна зайнятість, тому особам, зорієнтованим на кар'єрне зростання чи розвиток власних кваліфікаційних умінь, район Середземноморського узбережжя не підійде. Такі регіональні особливості визначають рівень прибутку та фінансовий статус не лише українських мігрантів, а й членів їхніх родин.

Просто так приїхати, «ой, я приїду в Анкару, тому що там класна погода», – ніхто сюди не приїжджає для того, щоб просто ніжитись на сонечку, звичайно. Тобто тут або за професійним (тому що треба працювати), або тому що чоловік живе. І знову ж таки, якщо чоловік живе в Анкарі, то він, напевно, працює на державній службі або в якісь приватній компанії. Тобто в сфері туризму ніхто не зайнятий. Всі більш-менш серйозніші, не знаю, мені здавалося. І якісь такі, не знаю, більш все ж таки орієнтовані на кар'єру. Тобто майже всі намагаються знайти роботу, щоб працювати. А в Анталії більшість приїжджають... Це не тільки Анталія, це все Середземноморське узбережжя. Вони приїжджають туди дуже часто, щоб там відпочити, щоб... Або якщо це чоловіки, які живуть там, то відповідно вони можуть бути зайняті в сфері туризму. Тобто це інший підхід до сім'ї, інший підхід до життя (сміх).

(чол., 30–34 р., Бурса)

Дехто також пов'язує можливості для отримання прибутку, кращих економічних перспектив і фінансового розвитку з типом населеного пункту – що більше місто, то більше таких можливостей.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Державна міграційна служба України. (2019). Міграційний профіль України за 2013–2018 роки. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/monitoring-migracziynix-proczesiv/migracziynij-profil.html>

Державна міграційна служба України. (2020). Міграційний профіль України за 2019 рік. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2019.pdf

United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2021). International Migration Stock 2020. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>

TUIK. (2018). Uluslararası Göç İstatistikleri, 2017. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2017-30607>

TUIK. (2020). Uluslararası Göç İstatistikleri, 2019. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2019-33709>

TUIK. (2021a). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2020. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Marriage-and-Divorce-Statistics-2020-37211&fbclid=IwAR2alhEhbmF5QwDyi51SKcdvISq4Z8laPShR2rVvxdIsWZml6d5WDkmN-NY>

TUIK. (2021b). Konut Satış İstatistikleri, Ocak 2021 Türkiye genelinde 2021. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=House-Sales-Statistics-January-2021-37465>

Розділ 2

МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ТУРЕЧЧИНИ ТА ЇХНЯ ІНТЕГРАЦІЯ В ТУРЕЦЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Досліджуючи міграцію та інтеграцію опитаних українців ми спираємось на розуміння послідовності й пов'язаності цих процесів. Водночас ми виходимо з розуміння інтеграції як двостороннього процесу адаптації мігрантів та суспільства, що їх приймає (International Organization for Migration, 2017). Відповідно до цього інтеграція формує набір взаємних обов'язків мігрантів та громади, що приймає, і передбачає соціальну залученість (social inclusion) і соціальну згуртованість (social cohesion). Соціальна залученість – це поступовий вхід іммігрантів в економічне, суспільно-культурне та політичне життя країни-реципієнта. Натомість соціальна згуртованість – показник того, як суспільство приймає мігрантів; вона стосується явищ антидискримінації, протидії ксенофобії та сприяння взаєморозумінню (International Organization for Migration, 2017).

Зважаючи на вищезазначене, ми згрупували інформацію про міграцію та інтеграцію опитаних до Туреччини, яку отримали в процесі дослідження, у кілька основних блоків щодо міграції безпосередньо та різних аспектів інтеграції. Зокрема:

- 1) передумов, причин та особливостей міграції – обставин, що призвели до міграції та визначили, куди, як і навіщо переселялись опитані (підрозділ «Передумови та особливості міграції українців до Туреччини»);
- 2) як українські мігранти намагаються адаптуватися до нового соціального середовища; тут основна увага приділена чинникам соціальної залученості (підрозділ «Залученість українських мігрантів у нове суспільство»);
- 3) як соціальне середовище Туреччини приймає українців, або особливості соціальної згуртованості суспільства (підрозділ «Туреччина як країна призначення українських мігрантів»).

ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ДО ТУРЕЧЧИНИ

Спочатку ми звернемо увагу на мотивацію для переїзду до нової країни, а також на досвід, якого набувають мігранти під час розв'язання бюрократичних проблем та юридичного оформлення свого перебування у Туреччині.

МОТИВАЦІЯ ПЕРЕЇЗДУ ТА ВИБОРУ КРАЇНИ

Під час дослідження ми зафіксували вагомі **відмінності між мотивацією** мігрувати серед осіб чоловічої та жіночої статей. Однією з головних відмінностей між респондентами

різних статей є мотивація емігрувати заради створення сім'ї. Серед українських жінок ця причина для переїзду до Туреччини вельми поширена, водночас серед українських чоловіків-емігрантів такої спонуки ми не спостерігали.

Тож у відповідях **респонденток** помітні дві основні групи мотивів для переїзду до Туреччини:

- бажання створити сім'ю чи потреба возз'єднання родини;
- працевлаштування чи навчання з подальшим працевлаштуванням.

Крім того, на вибір Туреччини вплинула низка інших чинників, зокрема: теплий клімат, доступність моря, географічна близькість до України. Далі розглянемо детальніше основні групи мотивів.

Однією з найтипівіших причин для міграції серед опитаних жінок було **заміжжя з громадянами Туреччини**. Об'єднує різні історії респонденток те, що при обґрунтуванні вибору країни для подальшого життя, вони надають вагоме значення наявній роботі чоловіка та складності (неможливості) його професійної діяльності в Україні. Також ми зафіксували випадки, коли подружжя **вагалось** щодо того, де саме проживати, але в результаті нестабільної ситуації в Україні, обирали Турецьку Республіку.

Причина одна – одруження. Причина – це те, що мій чоловік турок. Він працює в Туреччині, його сім'я живе в Туреччині. Бувають у нас такі періоди, коли ми виїжджали з Туреччини. Це було теж пов'язане з тим, що робота була в іншій країні, але в Туреччині саме як правило ми проживаємо, бо він тут працює, його сім'я тут. Хоча мій чоловік, не можу сказати, що він прив'язаний так сильно до Туреччини. Я думаю, що якби була гарна робота в Україні для нього, то він би теж туди переїхав (сміх) насправді. Але поки що так, поки що в Туреччині.
(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Причина була заміжжя. Взагалі я не планувала переїжджати, навіть коли ми з чоловіком познайомились, ми думали, можливо жити в Україні. Але так склалося в нього з роботою. Тут він знайшов непогану роботу, потім в нас був власний бізнес невеличкий, тому я переїхала в Туреччину. А моя робота, де на той час в Україні почалася якраз криза. Моя робота потребувала або якоїсь реорганізації, то на місці стояти не могло: або щось закривати і відкривати нове, тому я не можу сказати, що я на Україні покинула такий досить успішний бізнес. Треба було починати або там, або тут. Я переїхала сюди.
(жін., 50–54 р., Стамбул)

Серед історій опитаних жінок виділяється й ще один варіант, коли попри шлюб із турецьким громадянином, мотивація для переїзду була зовсім іншою. Так, одна з респонденток розповіла про попередні, плани подружжя продовжувати спільне життя на території України – у Криму. Та внаслідок анексії півострова, яку скоїла Російська Федерація, опитана та її чоловік **не мали змоги повернутися до міста, де вони мали намір мешкати**.

Знайомство з чоловіком абсолютно не було причиною моєї міграції. Ми збиралися жити в [місто в Криму – ред.], в нас були певні плани на життя. В нас сталася вагітність і я вийшла у декретну відпустку. Я працювала в Сімферополі, [навчальному закладі – ред.]. <...> Чоловік мав також роботу, бізнес. Але під час декретної відпустки, моєї, сталася анексія Криму. І я просто не могла вернутися в Крим і, власне, чоловіку також не було можливості туди переїхати. Їхати в [маленьке містечко – ред.], де живуть батьки, також не видавалося можливим. Тому така в мене вимушена була еміграція.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Частина респондентів указують і на інші варіанти траєкторії міграції та її мотивації, пов'язаної із **сім'єю**. Зокрема, варто звернути увагу на переїзд до Туреччини інших членів родини. Так, ми зафіксували випадки, коли матері переїжджали для допомоги донькам після розлучення останніх. Відповідно серед опитаних бачимо й особу, яка переїхала допомогти своїй доньці, й респондентку, яка сама запросила маму до Туреччини. В обидвох випадках результатом стала довготривала міграція громадянок України.

З чоловіком я давно вже розлучилася. І в Стамбулі я опинилася через те, що я приїхала помагати дочці. Не був визначений термін, як це буде, але так сталося, що я затрималася, і тут вже десять років.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Через деякий час після еміграції в Туреччину я забрала сюди свою маму. Вона десь дев'ять років жила разом зі мною. Вже поїхала, правда, повернулася в Україну, але дев'ять років прожила зі мною. Але я тоді вже розлучилася, у шлюбі пробула тільки два–три роки, і розлучилася. Тому я зараз проживаю із сином сама.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Частина респонденток переїхала до Турецької Республіки з метою **працевлаштування**. Таких осіб можна поділити на дві групи: ті, хто сприймають своє перебування у Туреччині як постійне, і ті, хто сприймають як тимчасове («заробітки»).

Україна не змогла мені дати те, що я хотіла. І не зможе дати в майбутньому. Ось і все. Тобто те, що я отримала, я не знаю, чи це відображає, працюючи в Україні, дуже важко працюючи, півтори ставки я працювала і т.д. Рівень життя той, який я спромоглася заробити, мене не влаштовував.

(жін., 35–39 р., Мармуровоморський регіон)

Я можу сказати, що я не переїхала. Я поїхала на заробітки. Я не, як сказати, я не планую майбутнє в Туреччині, одруження, діти, громадянство. Я вважаю, що я тут заробляю гроші. В мене зараз є ціль. Ця ціль – це закінчити університет в Києві. Тому я тут для того, щоб навчатися в Україні в університеті і все.

(жін., 25–29 р., Анталія)

Крім того, з метою працевлаштування пов'язані й інші життєві траєкторії опитаних. Серед них є випадки, коли мобільність задля **тимчасової трудової діяльності** стала передумовою для **одруження**. Відповідно причиною залишитись у цій країні стало вже рішення про спільне життя в Туреччині. З-поміж причин, близьких до працевлаштування, можна згадати й **навчання** у закладах вищої освіти Туреччини, під час якого з'явилася нагода працевлаштуватися.

На той час для мене спрацювало, напевно, так – амбіції. Тому що ти молодий, ти хочеш жити достойно. Тому ти зробив собі список, скажем так. Всі мінуси і плюси, де тобі краще. Ага, Туреччина, Анталія – сонячно. Ти працюєш, тобі оплачують проживання. Ти ні за що не платиш. Тільки отримуєш свою зарплату. І ти думаєш так: ага, зароблю гроші і вернусь додому. Але якось так сталося в мене, що я вийшла заміж потім через декілька років. І залишилася тут, в Туреччині.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Для навчання (переїхала – ред.). Тобто я навчалася в цей час в університеті і приїхала по програмі обміну. Далі залишилася на дослідження і далі отримала пропозицію роботи і залишилася таким чином.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Серед опитаних **ЧОЛОВІКІВ** ми помітили мотиви для міграції, які, хоч і є близькими до того, що озвучували жінки, мають свої відмінності. Зокрема, якщо серед респонденток досить повторюваною є ситуація, коли шлюб став причиною для переїзду, серед респондентів чоловічої статі ми не зафіксували таких випадків. Говорячи ж про загальну ситуацію стосовно українських мігрантів і мігранток (а не тільки про свій особистий досвід), опитані вважають, що ця причина переважає саме в середовищі українок, які переїхали до Туреччини.

Отож, узагальнюючи відповіді опитаних чоловіків, можна зауважити, що ті концентруються здебільшого навколо таких тем:

- працевлаштування, інвестиції, бізнес;
- комфортна дистанційна робота з Туреччини;
- міграція слідом за рідними.

Розгляньмо ці аспекти детальніше.

Доволі типовою мотивацією для переїзду до Туреччини серед опитаних чоловіків є **працевлаштування**. Це стосується роботи як на турецькі організації, так і на міжнародні.

Ну і коли я почав шукати якісь кар'єрні можливості тут в Україні, то ну чогось такого, що мені би було цікаво, бо на той момент мене цікавила якась там мінімальна управлінська вже посада в Україні, того я знайти, на жаль, не зміг на ринку України. Тому було прийнято рішення виїжджати з України.

(чол., 30–34 р., Бурса)

Неодноразово повторювали респонденти ідею міграції до Турецької Республіки задля **інвестиції у своє майбутнє**. У цьому контексті виокремлюємо навіть переїзд для роботи за меншу, ніж в Україні заробітну плату, заради кар'єрних перспектив надалі. Крім того, після детального аналізу життєвих траєкторій і планів цих респондентів на майбутнє, ми зробили висновок, що для них актуальними залишаються не лише Туреччина, а й інші країни.

Перша моя робота, на яку я приїхав в Туреччину, вона оплачувалась в два рази менше, ніж в Україні я отримував на той момент гроші. Але то була, скажімо так, свідомо інвестиція в майбутнє.

(чол., 30–34 р., Бурса)

Варто виокремити й міграцію для ведення власного чи сімейного бізнесу, про які розказувала частина респондентів. Описані випадки – це приклади підприємництва в дотичних до туризму сферах.

Це була свідомо інвестиція, тому що у нас сім'я дуже зацікавлена [типом бізнесу – ред.] і ми знайшли ось такий центр і купили ділянку, такий мініготель, і саме тому переїхали. Займаємся цим бізнесом вже десять років.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Також вагомою групою чинників, на які зважали українські мігранти, є **теплий клімат, збережена природа та доступне море**. Ці особливості досить гнучко доповнюють інші «родзинки» Туреччини. Тому на них звернули увагу і респонденти, які хотіли жити за більш сприятливого для здоров'я (свого чи близьких) клімату, і мігранти, які шукали комфортне місце для дистанційної роботи, не залежної від країни перебування працівника, і ті, хто шукали місце для купівлі нерухомості. На відміну від інших країн із подібним кліматом, опитані розглядали Туреччину як більш збалансований та доступний вибір. Цей чинник також доповнюють сприятливий **візовий режим** і дружнє для іноземців законодавство стосовно отримання **права на проживання та набуття громадянства**. Тож із погляду респондентів ця країна має досить ефективне сполучення з Україною, не надто віддалена географічно, ще й приваблива якістю продуктів, невисокими цінами та відкритістю до іноземців.

Виключно більш комфортні умови для життя і все – більш нічого. Тому що, ну реально, пів року зими в Україні з жовтня по квітень, ну де факто, воно трошки якось втомлювало вже трошки. Отак, оце єдина причина.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Основним таким важелем був переїзд до теплої країни, до моря і до нормальної їжі. Тобто для мене дуже важлива якість продуктів. Якість та асортимент. У планах була Греція, але Греція у Євросоюзі, тому там дуже важко інтегруватися, дуже важко з громадянством. Туреччина набагато дешевша, ніж Єврозона. Тому Туреччина, але по клімату це те ж саме, мабуть.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Перше – це щоб підкріпити здоров'я, бо кілька років потому дружина захворіла на запалення легень. Був дуже важкий перебіг захворювання і лікар порадив переїхати до більш теплого клімату. Ми у той час мешкали на [Півночі України – ред.]. І оскільки з Кримом вже були проблеми, Одещина – я не був впевнений на счот [щодо – ред.] Одещини. Потім ми почули від друзів, що вони мешкають у Туреччині. Вирішили попробувати.

(чол., 40–44 р., Самсун)

Серед респондентів чоловічої статі є випадки переїзду **разом із мамою**, ще неповнолітніми. Відповідно в таких ситуаціях рішення мігрувати було радше за батьками, а опитані особи ухвалювали залишитись у Туреччині вже пізніше.

Переїхав я. Скажемо так, я був і так малий тоді ще, мені було 10 років. Ну, тобто ніякого вибору там, в принципі, переді мною не стояло. Мама тут вийшла заміж. І ми сюди переїхали.

(чол., 20–24 р., Анкара)

В 16 років переїхав до Туреччини, тому що мої батьки являються заробітчанами. Точніше сказати, моя мама переїхала сюди для того, щоби працювати. Вийшла заміж за місцевого чоловіка, за турка, та оселитися вирішила тут. Я відповідно приїхав до мами.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

БЮРОКРАТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ: ДОСВІД УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ

Щоб різносторонньо охарактеризувати досвід міграції опитаних українців Туреччини, ми звернули особливу увагу на їхні враження від бюрократичних процедур, зокрема оформлення необхідних документів.

Оскільки між Україною та Туреччиною діє безвізовий режим, а економіка останньої помітно орієнтована на міжнародний туризм, короткотривале перебування на території цієї держави та початковий період проживання є спрощеними для значної частини українців.

Водночас мігранти, які мають намір працевлаштуватися або навчатися, мусять отримати **візу**. Ба більше, для перебування у Туреччині протягом тривалого терміну

(понад 90 днів за пів року), необхідно оформляти спеціальний **дозвіл на перебування**. Турецька Республіка має доволі розгалужену візову систему (*див. Довідку*), та зазвичай опитані користувалися типами документів, передбаченими для **возз'єднання** сім'ї, працевлаштування, навчання.

Довідка

За правилами Міграційної служби Республіки Туреччина громадяни України не можуть перебувати у Туреччині понад 90 днів упродовж 180 днів (Посольство Республіки Туреччина в Україні, 2019). Таке саме обмеження в часі мають і візи (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, n.d.).

У разі необхідності перебувати довше за вказаний період, необхідно оформляти дозвіл на перебування. Дозвіл на перебування (тимчасовий чи постійний) оформлюється лише на території Туреччини (Посольство Республіки Туреччина в Україні, 2019).

Іноземці, які хочуть залишитися в Туреччині понад 90 днів, мусять подати заяву на отримання «короткотермінової посвідки на проживання» у Провінційному управлінні міграційної служби (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, n.d.).

Іноземці, які проживають, працюють або навчаються в Туреччині, зобов'язані після прибуття до країни зареєструватися в найближчому місцевому відділі поліції незалежно від терміну дії візи (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, n.d.).

Загалом для іноземців Турецька Республіка пропонує такі візи:

- 1) туризму та бізнесу (Tourist/Business Person) – для туристичних візитів, транзиту, ділових зустрічей та комерції, конференцій, семінарів і зустрічей такого ґатунку, фестивалів, ярмарків, виставок, спортивної або культурно-мистецької діяльності тощо;
- 2) офіційну візу (Official Visa) – для військовослужбовців та кур'єрів;
- 3) студентсько-освітню візу (Student – Education Visa) – для різноманітних стажувань, курсів, здобуття освіти;
- 4) робочу візу (Working Visa) – для працевлаштування, а також для запрошених викладачів і вчених, спортсменів, виконавців, журналістів та ін.;
- 5) інші візи (Other Visas) – для археологічних розкопок, представництва туроператора, лікування, супроводу, возз'єднання сім'ї, а також для вантажних перевезень і моряків (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, n.d.).

Серед опитаних поширена думка про **відсутність або незначність** проблем із проходженням бюрократичних процедур. Зокрема, це стосується осіб, які перебувають у шлюбі із громадянами Туреччини. Адже в таких випадках подружній партнер може взяти на себе левову частину роботи над документами. А оскільки це доволі типова ситуація, загальна картина в очах респондентів оптимістична. Крім того, ситуацію спрощує й система електронного врядування та доступність низки послуг як для громадян, так і для іноземців за допомогою інтернету.

В них взагалі практично немає бюрократичних моментів. Все заповнюється, документи на отримання посвідки, на постійне... Ну, в мене там на тимчасове, на три роки я отримала. Тобто все заповнюється через інтернет і відповідно це займає буквально 30 хвилин часу максимум. І потім тобі призначають прийом. І ти їдеш у визначену годину, привозиш пакет документів, які там потрібно, і, в принципі, не дуже багато документів. Там відбитки пальців у тебе беруть, фотографують тебе. І буквально в мене через... Мені буквально в той самий день прийшла позитивна відповідь, що «Ви отримаєте посвідку на постійне місце проживання». І буквально через тиждень я отримала вже картку таку, як ID-картка, ну для іноземок, вони мають. Тобто іноземки, які проживають на території Туреччини, на підставі, наприклад, сім'ї, тобто підстава для отримання – це сім'я. Тобто дуже просто, з тим не було ніяких проблем.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Такі відгуки ми отримали й від мігрантів, чиї рідні вже попередньо набули турецьке громадянство. Ба більше, досить поширеною є думка про те, що ця **система працює зручніше та ефективніше, ніж українські інституції**, з якими раніше стикалися опитані.

Майже ні (на початку перебування майже не було проблем – ред.), тому що ми, знаєте, як возз'єднання сім'ї. Я мама. Донька живе тут, вона має громадянство Туреччини, бо вона, як виходила заміж, їй автоматично його дали. <...> Тому через це в мене таких дуже особливих труднощів, чесно кажучи, за всі ці роки не виникало. Ну, хочу сказати, якби... Як правильно сформулювати думку?.. Не то, що там похвалити, а просто факт, що все-таки тут, в порівнянні з Україною, оці всі справи проходять дуже чітко. Є закон, є черга, ти дзвониш, реєструєшся, тобі дають номер, і згідно по списку, не треба там домовлятися, шукати блати, цього не потрібно. Воно працює само по собі.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Говорячи про певні проблеми, які все-таки виникали у процесі оформлення відповідних дозволів та інших документів, респонденти наголошують, що це зазвичай **некритичні непорозуміння**, а отже ті не ускладнюють мігрантам перебування у країні.

Серйозних труднощів не виникало. Бували які труднощі? Ми подавали на два роки, нам дали на один рік, але гроші не вернули за другий рік (сміх). Отаке було. Я не бачу це як якісь труднощі. Ні, я не вважаю, що були якісь серйозні труднощі.
(чол., 40–44 р., Самсун)

Труднощі вони були тільки в минулому році. Бо минулого року Туреччина не робила візи, робочі візи для іноземців. Тому труднощі були лише зв'язані з пандемією, лише такі. А взагалі труднощів немає і турки дуже, так сказати, охотно видають візи для українців.
(жін., 25–29 р., Анталія)

Однією з причин відсутності проблем із документами частина респондентів вважає попередню **підготовку** до відповідних **бюрократичних процедур** (власну чи партнера). Тому в ситуації, коли система має такі схвальні відгуки, а мігранти завчасно підготовлені до взаємодії з певними інституціями, здійснити потрібні дії можна, вочевидь, максимально комфортно та впевнено.

Я в цьому питанні розібрався, тому труднощів не виникло. Було назначено randevu. Я з'явився в необхідний час до державної цієї установи. І там буквально кілька хвилин. Віддаєте документи, вони їх перевіряють. Дивляться, чи наявні всі необхідні документи і після цього їх приймають. І в себе чекаєте посвідку оцю на перебування.
(чол., 30–34 р., Середземноморський регіон)

Тут це дуже спрощений процес. В мене дружина дуже багато читала, як це робиться. І це робиться навіть ще легше, ніж ми могли собі уявити.
(чол., 40–44 р., Анталія)

Та все-таки в окремих випадках респонденти менш позитивно відгукуються про взаємодію з відповідними інституціями для юридичного оформлення свого перебування в Туреччині. Серед **проблем**, про які говорять респонденти, поступове ускладнення процедур перевірки сімей (для боротьби із фіктивними шлюбами).

Я (раніше – ред.) не мала жодних (проблем – ред.), бо саме на той момент, виходить, я працювала дуже багато, багато років офіційно. Я була заміжня і я йшла з чоловіком. Тобто шлюб не був фіктивним. <...> Зараз це стає важче з кожним днем, тому що вони приходять додому, перевіряють чи живеш там, чи не живеш. Запитують у батьків, у сусідів. Тобто це стало не просто, що ти одружена і ось живеш. Я пам'ятаю, коли приходили до мене – ти сидиш удома і маєш весь час чекати, коли прийде до тебе комісія. Коли вона прийде протягом півтора року, невідомо зовсім.

(жін., 45-49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.1

Крім того, ми зафіксували скарги опитаних на складність і незрозумілість процедур і надто часту зміну правил, згідно з якими потрібно діяти. Тож вони звертають увагу на ускладнений збір необхідної інформації, пошуку людей, які могли б поділитися нещодавнім досвідом взаємодії з відповідними інституціями та потребу перевіряти суперечливу інформацію з різних джерел.

В Туреччині є таке дуже незрозуміле для іноземців законодавство і правила стосовно того всього. І от про що я говорю, якби існувала якась структура. Там, де я прийшов і мені людською мовою там на пальцях пояснили, що так, так, і так. Бо в Туреччині дійсно існують гарячі лінії підтримки. Але коли ти туди дзвониш, як правило вони відповідають, що як там вам вирішила місцева структура, так воно має бути. Ми нічим вам допомогти не можемо. Якщо Вам не загрожує зараз пряма небезпека життю, всьо у Вас добре, йдіть. Десь в такому сенсі.

(чол., 30-34 р., Бурса)

Тут є багато що розказати. Ну як мінімум, момент який. Постійно все міняється. Тобто інформація минулорічної давності... Якщо, наприклад, ви дивитеся, скажемо так, в інтернеті, от конкретно в інтернеті. Не в групах українських там, турецьких, тобто українці в Туреччині, українська Туреччина, українська Анталія, український Стамбул і т.д.. Їх там повно тих груп. Там можна цікавитися в людей, які мали власний досвід. Шукати в інтернеті просто в гуглі, як оформити в Туреччині там ікамет ізі, ну це турецькою дозвіл на проживання – ікамет ізі. Це шлях в нікуди, тому що от точно нічого не вийде.

(чол., 40-44 р., Анталія)

Також ми зафіксували думку про порівняно вищий рівень **завантаженості** Стамбулу як центру, що притягує мігрантів із різних країн. Така особливість дещо ускладнює процес оформлення необхідних документів.

Стамбул, там 15 мільйонів населення. Відповідно туди всі, всі стараються. В основному всі міграційні потоки туди. І тому там з цими всіма візово-міграційними питаннями складніше. Тому що просто не справляється та система з величезною кількістю людей, і там все може тягнутися довгі і довгі місяці. І пропадати документи можуть чи десь діватися. Питання можуть вирішуватися дуже подовгу. А в таких провінційних містах, типу як Анталія, тут все простіше і швидше.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Крім того, опитані згадують і про допомогу українських дипломатичних працівників у випадках неочікуваних проблем.

Тут, ну лише минулого року були якісь проблеми там саме з туристичним дозволом на проживання, але це дуже швидко рішили наші послы, консули. Дякую їм. І зараз проблем немає.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Якщо ж детальніше розглянути ставлення опитаних мігрантів до діяльності **українських дипломатичних установ**, зокрема щодо підтримки українських громадян, можна помітити здебільшого **позитивні відгуки**. Респонденти зазначають і про результативну допомогу у розв'язанні широкого спектра питань, і про гнучкість і клієнтоорієнтованість цих інституцій, і про відкрите та доброзичливе ставлення до українських громадян.

Ой, ви знаєте, я взагалі дуже в захваті від нашого консульства у Стамбулі. Мені дуже подобається. По-перше, туди приходиш як додому. Вони якось переймаються твоїми проблемами. Все, я прийшла ... А, я ще брала довідку про те, що перебуваю на консульському обліку. Брала цей документ. Я прийшла, виявляється, потрібна була фотографія. А я кажу, я не маю фотографії. Та нічого страшного, зараз ми вас сфотографуємо і все. Тобто не стала взайве – ні, прийдете завтра. Одразу все це швиденько вирішила. Мені дуже сподобалося. Яюсь душевно.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.2

Додамо, **активні в громадському житті респонденти** ще більше увиразнюють позитивні відгуки щодо українських дипломатичних установ, адже контактують із ними не лише в разі якихось власних проблем, а й у межах **діяльності українських мігрантських спільнот**. Вони з удячністю згадують, зокрема, ініціативи посольства та особисто Надзвичайного і повноважного посла України в Туреччині (від 23 серпня 2016 р. до 19 травня 2021 р. на цій посаді був Андрій Сибіга). Особливістю цілої низки українських громад у різних містах Турецької Республіки є те, що перші були засновані після того, як у посольстві зібралися громадські активісти та за підтримки українських дипломатів самоорганізуватися у більш інституціоналізовані форми (див. «Громадський активізм»).

Загалом позитивний (досвід взаємодії із українськими дипломатичними установами – ред.). Тому що наше спілкування випало якраз на той період, коли вже призначили нового Посла (Андрія Сибігу). Він чотири роки тут, а може й більше трохи. Якраз у цей період почала розвиватися діаспора. Він дуже допомагав і підтримував розвиток української діаспори, створення українських організацій у Туреччині. Тому це дуже великий позитив. Раніше або ми були менш активними, або це ще не було так актуально – до пробудження нашого українського духу після початку війни, мабуть. Не знаю... Ну і в консульстві – просто консули добрі, з ними можна спілкуватися класно і щось робити добре. Є люди такі... більше дипломати, які і ні туди, і ні сюди – роблять тільки так, як їм буде добре. З ними й не хочеться дуже спілкуватися, якось подалі тримаюся. Але загалом позитивний (досвід – ред.) все ж таки.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Утім, ми зафіксували й **негативні оцінки** функціонування Посольства та консульств України у Туреччині. Зокрема, дехто залишився незадоволеним рівнем наданої підтримки.

Посольство насправді, то, що вони допомагають діаспорам там, проводять якісь там заходи, консульські обслуговування і то всьо решта. Звісно, то є, ну, правильна робота і робота, яка має робитися. Але якось так склалося, з моєї точки зору, що це єдина робота, яку насправді зараз проводить Посольство. І коли питання доходить до якогось там захисту прав українців за кордоном чи щось там... якоїсь допомоги чи ще чогось, то ну того немає в принципі.

(чол., 30–34 р., Бурса)

Також ми помітили кілька зауважень щодо **складності доступу** до послуг консульства України, зокрема за допомогою дзвінків за номером гарячої лінії.

Перше, в мене були питання до нашого Консульства. <...> Подзвонила за 5 хвилин до перерви обідньої, тобто так сталося. І я була в стресі, я подзвонила на телефон. Я не знала, що це гаряча лінія, що, тіпа, якщо моєму життю загрожує щось. І зі мною співробітники нашої дипломатичної установи якось так дивно говорили. Тоєсть вибачте, я їх роботодавець. Я в Україні платила податки. І до сих пір з усіх своїх там переводів банківських, бла, бла, бла, я плачу податки. Ну то резюме, мені полегшало до Консульства. Вони відповідають тільки по фейсбуку. А я не знаю, з яких давен у нас в Україні офіційне звернення до установи, до держави Україна через фейсбук. Вони й не відповідають. Ми коли хотіли одружитися ще раніше. Дзвонили на локальний місцевий турецький номер, вони не взяли трубку. Тобто резюме, щоб полегшало, якби українське Консульство [місті Туреччини – ред.] відповідало на дзвінки, російською мовою «входящіє», і якби співробітники були більш ввічливі в їх робочий час.

(жін., 35–39 р., Мармуровоморський регіон)

Отже, попри окремі негативні коментарі, загалом українські громадяни, переїжджаючи до Туреччини, не лише мають справу із доволі дружніми бюрократичними механізмами іноземної держави, а й зазвичай можуть очікувати на підтримку українських дипломатичних установ у цій країні. Однак робота Посольства та консульств протягом останніх років не обмежувалася лише питаннями окремих осіб, а значною мірою була спрямована на підтримку створення та функціонування українських спільнот у містах із суттєвою кількістю активних українських громадян.

ЗАЛУЧЕНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У НОВЕ СУСПІЛЬСТВО

Після визначення особливостей міграції розгляньмо процес інтеграції. Передусім звернімо увагу на аспекти соціальної залученості, тобто на те, як українці при звичаються до соціально-культурного життя: як переживають перші труднощі, скільки часу потрібно для адаптації та як вона відбувається.

Також ми зосередимося на тому, як, на думку опитаних, українці, які переїхали до Туреччини (чи планують це зробити) можуть покращити процес інтеграції в нове суспільство. Не менш важливими є позиція мігрантів щодо громадянства (збереження такого статусу у країні походження чи набуття його у країні перебування) та сприйняття свого проживання у Турецькій Республіці.

ПРОЦЕС ЗАЛУЧЕННЯ В НОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Щоб повноцінно розглянути найважливіші елементи соціальної залученості мігрантів у нове суспільство, ми звертаємо увагу на початковий період перебування українців

у Туреччині, оскільки це час, коли їм потрібно формувати способи взаємодії з новим середовищем. Загалом серед найтипівіших проблем, на які нарікають опитані, фігурують такі теми:

1. мова;
2. друзі;
3. робота;
4. житло;
5. культурне середовище;
6. власна (не)підготовленість.

Розгляньмо ці питання детальніше.

Одна з найтипівіших проблем на початку перебування в Туреччині – **незнання турецької мови**. Респонденти кажуть про те, що зазвичай знання інших іноземних мов (зокрема англійської) не дуже допомагає у спілкуванні з місцевим населенням. Тому респонденти наголошують на потребі вивчити саме турецьку мову. Особливо сильно це проявляється на початку інтеграції, коли опитані налагоджують зв'язки з новими знайомими чи родинами своїх партнерів.

По-перше, це мовні труднощі: коли ти не знаєш мови, ти взагалі... Тут дуже мало люди говорять англійською мовою. І вони такі, знаєте, люди, які говорять тільки своєю мовою. Навіть якщо намагаються, то два-три слова. І на той час (це більше 20-и років), коли я заїхала сюди, тут не було такої величезної кількості українців, росіян, і російська мова тут не була на такому рівні.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Значними проблемами для опитаних були **брак друзів, обмежене коло спілкування та труднощі в установленні соціальних контактів**. Звісно, знання мови може спростити розв'язання цих питань, але маємо приклади, коли згадані проблеми все одно залишаються актуальними для респондентів, які добре розмовляють турецькою.

Труднощів, в принципі, з мовою у мене не було, оскільки я вже турецьку знала. Ну, були які труднощі? Не було друзів, тобто відсутність друзів, відсутність якогось кола спілкування.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

У ситуаціях, коли українські мігранти перебувають у Туреччині за візами чи посвідками, які **не дають змоги займатися трудовою діяльністю** в Туреччині, це стає однією з найпомітніших проблем, зокрема на початку перебування у країні. Такий стан речей не лише обмежує можливості здобуття коштів, необхідних для проживання, а й блокує налагодження соціальних контактів завдяки трудовій зайнятості.

По-перше, це економічна [проблема – ред.]. Одразу не так все просто було. Ми мали деякі запаси, але працювати по туристичній візі в Турції заборонено. І ми намагалися знайти інші можливості для того, щоб поповнювати свій бюджет. І потім поступово я почав працювати в інтернеті. Також друзі допомогли, які вже тут мешкали, які вже працюють роками в інтернеті.

(чол., 40–44 р., Самсун)

Ще однією проблемою, яка найяскравіше проявляється відразу після переїзду до Туреччини – ускладнення, пов'язані з **пошуком житла** в тих українців, які емігрують не через шлюб із громадянами Туреччини. Частина опитаних згадує, зокрема, про недовіру власників нерухомості до іноземців. Це обмежує українцям можливості орендувати помешкання.

Стикнувся з проблемою, що для іноземця в Туреччині набагато важче знайти якесь житло, яке тобі можуть здавати. Це дуже важко насправді, бо дуже багато власників приміщень не хочуть здавати для іноземців. Ну, через якісь там нюанси по культурі, ще там по чомусь, що вони там переживають, що іноземці десь різко зникнуть, там за щось не оплатять.

(чол., 30–34 р., Бурса)

Говорячи про те, з якими проблемами опитані стикалися на початку перебування у Туреччині, частина з них згадує про складність звикання до **нового культурного середовища**. Зокрема, це стосується одягу та більш закритого способу життя частини жінок.

Закриті (жінки – ред.), які... І вони так, як мені здавалося, на мене чудно дивляться. Хоча я ось, у принципі, як темна, але очі маю світлі. І ось мені здавалося, що я одягалася якось трохи по-іншому. І мені здавалося, на мене всі дивляться. Ось мені це не дуже сподобалося. Зараз тут район став, звісно, розширюватися, відкритих жінок з'являється більше. Одягаються деякі набагато відвертіше, ніж я. І ніби ця проблема зникла. Або я перестала на цьому зациклюватися. Але отаке питання було.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.3

В плані традицій були. В плані того, що вони закриті, ми відкриті – було. В плані одягу були, звичайно. Культурні якісь бар'єри були.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Зважаючи на досить поширену серед респонденток міграцію у зв'язку з одруженням та створенням сім'ї, переїзд до Туреччини може бути пов'язаний із кардинальною зміною основної зайнятості, а отже й змінами у сприйнятті власної **професійної ідентичності** та втратою відчуття **престижу**. Серед опитаних ми зафіксували подібну історію, де українка вважає однією з головних проблем на початку перебування в новій країні зниження її соціального та професійного статусу внаслідок зміни основної зайнятості (зокрема, одна респондентка вийшла у відпустку з догляду за дитиною).

Я в Україні була [ім'я та по батькові – ред.], вчителькою, яку поважали, яка мала певне положення, тому що наша школа була не найгірша, точніше, однією з найкращих в місті. Тобто в мене було життя таке собі, знаєте, повне, відлагоджене. Елементарне таке – манікюр і педикюр, тобто все було вирішено в усіх сферах, абсолютно. А в Туреччину я приїхала... Я була мамою з чотиримісячною дитиною. Тобто уперше приїхала так, що я зрозуміла, що надовго. Я була мамою з малечою, яка кричала ночами. Я втратила, я більше не була [ім'я та по батькові – ред.]. В мене більше не було підборів, я була в шортах, тапках і гулькою на голові, з постійною дитиною. Тому, власне, у мене були проблеми із самою собою.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Ще однією поміченою в історіях опитаних перешкодою на шляху ефективної інтеграції в нове суспільство є **власна невідповідність** до того, що на них чекало у Туреччині. Це може стосуватися широкого спектру питань – від таких базових, як-от знання мови чи основ законодавства, до більш специфічних, на кшталт особливостей ринку праці чи нерухомості. І навпаки: коли респонденти **добре підготовлені**, вони вважають, що проблем було небагато чи їх не було взагалі. Це, зокрема, пов'язане із завчасною підготовкою мігрантів із метою полегшення свого переїзду.

Тут набагато легше, набагато краще для мене. Але ж, мабуть, це тому що я розумів, куди я їду і нащо я туди їду. Якби я їхав сюди, наприклад, працювати, а потім залишився – це була би інша річ. І, мабуть, я би Туреччину з другого боку побачив. Але я розумів, що це за країна. Я багато разів до цього тут був. Коли ми вирішили переїжджати до Туреччини з дружиною, це було так, за один вечір. Я кажу: «Ну, що, може переїдемо до моря?». «Так, добре. Куди, в Туреччину? Так, добре» (сміх). Так. І на початку ми полетіли взимку на два місяці для того, щоб усвідомлювати, наскільки це відрізняється від літа. Тому що літо – це дуже добре, і якщо ти турист – це один бік. Взимку (ми зимували в Аланії), то щоб ми мали якусь уяву реального життя, не туристичного.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Отже, серед респондентів є частина мігрантів, які свідчать, що навіть на початку перебування у Туреччині вони не відчували **жодних труднощів**. Подібне сприйняття не залежало від життєвих траєкторій і соціально-демографічних характеристик опитаних. Це і чоловіки, і жінки, і трудові мігрантки, і українки, які переїхали у зв'язку зі шлюбом із громадянами Туреччини. Зазначимо, частина опитаних, переживши те, що інші називали проблемами, ставилася до такого досвіду набагато позитивніше.

Мені кажеється, вообщє труднощів не було. Все йшло так, настільки гладко, што я даже сама удівлялась, чого так. Не було труднощів.

(жін., 35–39 р., Анталія)

В принципі – ні (не було проблем – ред.). Знаєте, жінка, як гілка – де візьмеш, там і... я вже жінка була. Думаю, ні (не було проблем – ред.). Но мова, але ж мова вивчилася. Почала працювати – вивчила. В мене чоловік: ми спочатку розмовляли англійською, а потім вивчила турецьку. Пішла на роботу, там самі турки, і вивчила.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Крім того, під час аналізу інтерв'ю ми зауважили суттєву роль дружнього середовища, яке утворювали в різних випадках рідні, колеги чи нові знайомі у Турецькій Республіці. У разі міграції з метою одруження, зазвичай це були **чоловіки респонденток**, в окремих ситуаціях – рідні чоловіка чи інші місцеві жителі. Втім, усе-таки серед відповідей респондентів, ми помітили думку, що місцевому населенню складно зрозуміти ті проблеми, які постають перед українськими мігрантами.

Я приїхала в ту ж саму сферу, в якій я була і жила до цього в Україні. Тобто ніякого культурного шоку або серйозних адаптаційних проблем в мене, в принципі, не було, тому що як це було в Україні, та, яка сфера в Україні – така, в принципі, і в Туреччині. <...> Всі друзі – вони плюс-мінус з однієї сфери. Тому ніяких проблем з адаптацією не було.

(жін., 35–39 р., Анкара)

А хто допомагав? Ні, звичайно. В мене не було ні друзів, нікого не було. І на той час навіть в Туреччині не було українських громад. <...> Ну, крім чоловіка, чоловік допомагав. Але як він може допомогти, коли він не був у моїй шкірі?

(жін., 50–54 р., Анталія)

Також досить повторюваною була відповідь, що на початку перебування у країні, мігрантам ніхто не допомагав. Ці мігранти кажуть про те, що вони брали ініціативу у власні руки та поралися з новими ситуаціями самотужки, а також допомагали іншим українцям у Туреччині.

Ніхто не помагав. Я все сама робила. Наоборот я помогала (сміх). Так. Дівчата, котрі приїжджали сюда, ми знайомилися. Там в одній то не получалося, у другій по поводу роботи. І да, я помогала.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Тож можна зробити висновок про суттєвий вплив того, як суспільство приймає мігрантів (див. «Туреччина як країна призначення українських мігрантів») уже на початку перебування в новій країні. Та важливо й те, що частина опитаних **самостійно працювали** над тим, щоб **сформувати навколо себе дружнє середовище**. Зокрема, це стосується й спроб пом'якшити процес адаптації до нового суспільства, оточивши себе людьми з України чи з інших пострадянських країн, з якими мігранти не мають мовного бар'єру. Так, деякі респонденти говорять про те, що почали пошук громадських об'єднань українців іще до свого переїзду (див. «Громадський активізм»).

До того, як я переїхала, до того, як я вже планувала сюди переїхати, я шукала українців. Тобто товариства українців, які живуть в Туреччині. <...> Я слідувала за їхньою фейсбук-сторінкою, інстаграм-сторінкою, і я, коли вже переїхала, я в перший же тиждень пішла і знайшла це Товариство, поїхала туди і познайомилася з головою і з заступником голови того Товариства. Тобто я старалася сама вже знайти тут якихось українців.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Станом на час проведення інтерв'ю, опитані зазвичай **уважали себе добре інтегрованими** у суспільство Туреччини. Щоб обґрунтувати таку оцінку, мігранти вказують на:

- достатній рівень знання турецької мови;
- легкість спілкування та взаєморозуміння з місцевим населенням;
- уміння бути самостійними та самозарадними в різних складних ситуаціях;
- здатність бути сприйнятими за представників тутешнього населення;
- відчуття комфорту в Туреччині;
- впевненість у планах й надалі проживати саме у цій країні;
- набуття громадянства Турецької Республіки.

Я навчилася працювати з турецькими людьми. Можливо, ядесь трошки вже, якщо навіть я не згідна з ними, я намагаюся їх розуміти. Тому що було дуже багато випадків, коли приходилося промовчувати. Я думаю, що я адаптувалася. Як ні, я би вже давно повернулася в Україну. Тому що вдома я маю і де жити, і де працювати. Але я себе комфортно відчуваю тут, тому... Я вивчила мову, я знаю мову добре. Я маю громадянство також. Тому поки що, на даний момент, мене все влаштовує, скажем так.

(жін., 35–39 р., Анталія)

І протягом цього періоду часу мені вдалося інтегруватися. Я скажу навіть більше: якщо три роки тому на вулицях люди дивилися на мене і зразу впізнавали мене, що я іноземка, то зараз завдяки моїй вільній турецькій, завдяки стилю життя я фактично не вирізняюся з маси і, зайшовши елементарно в магазин за буханкою хліба, деякі люди навіть не розуміють, що я іноземка.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

Я на сьогоднішній день можу сказати, що помирилася з цим суспільством, тобто з цією ситуацією. Тобто мене не шокують турки. Зараз дуже цікаво, коли особливо в фейсбуці читаєш пости людей, дівчат, які переїхали... Я вже, напевно, можу безпомилково сказати, на якій стадії знаходиться та чи інша людина. Тобто, мене вже не знаю що може тут шокувати або здивувати.<...> Тобто абсолютно зараз я прийняла країну. Мені комфортно. І я ще так скажу, що коли в перші роки я думала... Мені здавалося, що якщо станеться раптом розлучення або щось – я повернуся в Україну. На сьогоднішній день я можу сказати, що, скоріше за все, я залишуся тут, в будь-якому випадку.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Проте вагома частина респондентів вважає, що вони **погано інтегровані чи неінтегровані** у Турецьке суспільство. Дехто з них бідкається на складність цього процесу, значні культурні відмінності, важку для вивчення мову. Ба більше, на думку деяких опитаних, українським мігрантам інтегруватися до турецького суспільства не просто складно, а неможливо – насамперед через культурні відмінності.

Я не можу сказати, що я добре інтегрована, тому що я не знаю ще мову на тому рівні, щоб, наприклад, мати можливість тут працювати так само, як я можу працювати, наприклад, в себе вдома або на такому ж рівні спілкування мати.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Ні, не вважаю, ні, ні (інтегрованим – ред.). Я вважаю, що це навіть через двадцять років неможливо. Бо ми інші, і навіть, якщо ми будемо тут жити. Я знаю, що такі є, хто тут є по двадцять років, по десять живуть, мінімум п'ять років всі, і вони все одно іноземці. Навіть якщо вони знають турецьку мову. Навіть якщо працюють в Туреччині на рівні з турками, все одно вони залишаються іноземцями.

(жін., 25–29 р., Анталія)

Також частина мігрантів стверджує, що це питання для них неактуальне, адже вони **не мають бажання** надто сильно призвичаюватися до нового соціуму. Відповідно вони змогли оточити себе таким колом спілкування, яке дозволяє комфортно перебувати у цій країні та не відчувати потреби інтегруватися в нове суспільство.

Ну, я не вважаю, що добре інтегрована. Я просто знайшла собі місце серед європейської культури. <...> Я не можу сказати, що я повністю влилася і живу тепер у Туреччині. Я просто живу в районі європейців, спілкуюся з європейцями, але перебуваю на території Туреччини.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.4

Респонденти зазвичай оцінюють **тривалість своєї інтеграції** у межах періоду **один-три роки**. Це залежить від того, в якому віці відбувся переїзд, наскільки активним був мігрант та в яких умовах проживав протягом цього часу. Розмірковуючи про час, необхідний для того, щоб стати інтегрованим, опитані вказують на суб'єктивне відчуття комфорту в країні, вільне послуговування турецькою мовою, відчуття “влитості” у суспільство.

Ну я можу сказати, що рік. Цього було достатньо для дитини, яка приїхала до Туреччини в шостому класі.

(чол., 20–24 р., Анталія)

Ну, для того, щоб більш-менш тут комфортно почуватися, мабуть, років зо три. <...> По-перше, спочатку, коли ти приїжджаєш, тобі все подобається. Потім настає фаза, коли тобі взагалі нічого не подобається. І щойно на третьому році з'являється таке щось: деś ти бачиш хороше, деś ти бачиш погане. І ти починаєш дотримуватися отого балансу. Щось не подобається, щось подобається. Ну, в наших країнах теж... Я, коли приїжджаю до нас, в Україну повертаюся, – я теж порівнюю з Туреччиною і там мені теж щось не подобається. Ну, вони просто такі є. Хоча певні моменти, звісно, досі дратують.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.5

Ну, я би сказав, що моя адаптація – це було моє вивчення турецької мови. І трошечки після нього, напевно, деś рік-другий, ще більш детальніше углублявся вже в культуру турецьку. Ну, скажемо, наприклад, деś років з три-чотири.

(чол., 20–24 р., Анкара)

Серед респондентів були й ті, хто оцінюють процес своєї інтеграції значно тривалішим – п'ять-шість років. Поясненням цьому є насамперед невисока суспільна активність та обмежене коло соціальних контактів.

Довго (адаптувався – ред.). Ну от шість років (сміх). Я думаю, що довго. <...> Ну насамперед це – мова і, по-друге, я інтроверт, я не дуже соціальна людина, я от там бізнесом своїм займаюсь і займаюсь. Але тому що я працюю з турками і вони в мене в основному співробітники, і колеги, і бізнес-партнер турок в мене, то ми спілкуємося, зустрічаємося, якось інтегруюсь (сміх).

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Оскільки в більшості міст, де проживають респонденти, існують українські громади, доволі повторюваною є ситуація, коли українці становлять вагому частину кола спілкування опитаних. Ба більше, певна частина з них інтенсивніше спілкується саме з українцями, ніж із місцевим населенням. Особливо це помітно серед осіб, які нещодавно переїхали до Туреччини та вже встигли знайти громадські організації мігрантів. Описуючи, з якими людьми респондентам легше взаємодіяти, вони розкривають причини переважання тих чи інших осіб у колі свого спілкування.

Ми (українці – ред.) однакові. Ми вирости на однакових казках, на однакових фільмах, на однаковій їжі ми всі вирости, і в нас однаковий гумор. Розумієте. І тому ближче все одно до своїх. Тобто з турками так, це цікаво влитися в нову культуру. Це може бути такий екстрімчик. Але більше спілкуєшся з українцями і мої теж українці знайомі, вони теж взаємодіють більше з українцями.

(жін., 25–29 р., Анталія)

Дехто з опитаних зауважує, що невелика кількість українців у Туреччині спонукає активно спілкуватися з тими, з ким навряд чи мав б контакти в Україні. З одного боку, це можна сприймати об'єднавчим чинником, а з іншого – як потенціал для конфліктів між людьми, які мають надто різні переконання, але все одно контактують через належність до нечисельної спільноти українців.

З українськими дівчатами взаємодіємо і дружимо через те, що нас тут дуже мало. Я кажу про свій готель і про аутсайд, з ким я можу спілкуватися. І не факт, що, коли ми повернемося в Україну, чи повернемося чи ні, я кажу, що не факт, чи ми продовжимо спілкуватися.

(жін., 25–29 р., Анталія)

Інколи з українцями буває важче. Не знаю чому, але з деякими, не зі всіма, з деякими українцями буває дуже важко. Просто розумієте, в чому проблема? <...> Я спілкуюся за інтересами з турками. <...> Тобто серед друзів турків в мене не з'явиться хтось, хто не поділяє мої там погляди, хто не поділяє мій стиль життя і все таке. А серед українців виходить, що, так як ми всі там якимось чином мігранти, то ми... Наприклад, з цією людиною в Україні я б, напевно, ніколи б не перетнулася і ніколи б не спілкувалася, тому що вона з іншого, скажем так, світу для мене. А там, за волею долі виходить, що там, так як діаспора не така вже й велика, то якимось чином спілкуватися приходить. І виходить, що ці люди з зовсім іншого соціального або якогось, я не знаю, кола спілкування, але ми мусимо спілкуватися в Туреччині. Тому, можливо, із-за цього буває, що з українцями складніше.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Внаслідок складності пошуку українців у деяких містах, частина респондентів здебільшого спілкується із громадянами Турецької Республіки чи мігрантами з інших країн. Зокрема, це стосується мігрантів з інших пострадянських країн.

Ну, українців якось у моєму колі теж не дуже багато. Я більше з росіянами спілкуюсь. Либонь, тому що росіян ту більше. Українців якось не дуже можу тут знайти.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.6

Справа в тому, що в тому місці, де проживаю тут (сміх) українців я не зустрічав. Є українці, але вони в Адані знаходяться. Це годину потрібно їхати. Тому, виходячи з того, що альтернативи немає, то добре спілкуватися поки що, ну не має з чим зрівнювати. Ну, я не знаю, чи є українці. Мені здається, що вони є, але я навіть не знаю, як з ними вийти на зв'язок. Тобто я зустрічав російськомовне населення. Ну, безпосередньо росіян. То вони кажуть, що там в їхньому районі проживають українці і там є з Західної України якась сім'я чи що. Але ж я не буду там казати, що дайте номер, нав'язуватися. <...> Моє спілкування з українцями, то поки що лише з місцевим населенням спілкуюся. І з іншими іноземцями.

(чол., 30–34 р., Середземноморський регіон)

Та зазвичай респонденти описують досить широке коло своїх контактів, яке не обмежується українцями. Вагома частина опитаних каже про взаємодію як із турецьким населенням, так і з мігрантами з різних країн. Вельми типовим серед опитаних українців є судження про те, що головне – людяне ставлення та особистий контакт, який буває важливішим за національність. Вочевидь, така думка є закономірною для мігрантів, які живуть у поліетнічній країні.

Я відкрита людина і я буду спілкуватися. Для мене нема значення, з якої країни людина.

(жін., 35–39 р., Анталія)

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ІНТЕГРАЦІЇ У ТУРЕЦЬКЕ СУСПІЛЬСТВО (ПОРАДИ РЕСПОНДЕНТІВ)

Оцінюючи свій досвід адаптації до нового суспільства, опитані поділилися низкою ідей щодо того, як мігранти можуть спростити процес інтеграції. Нашою метою було допомогти респондентам критично подивитися на пережите і виявити, що варто було б робити інакше. Крім того, опитані цілеспрямовано давали поради для тих громадян України, які щойно приїхали до Турецької Республіки.

Ці поради стосуються:

- завчасної підготовки до життя в новій країні;
- вивчення турецької мови;
- знайомства з турецькою культурою;
- детального знайомства з країною та регіоном майбутнього проживання;
- пошуку нових знайомих як у «мережі», так і поза нею;
- співвідношення контактів із українцями та місцевим населенням;
- пошуку інших українців та громадської активності;
- боротьби з асиміляцією;
- владнання всіх юридичних проблем.

Розгляньмо рекомендації опитаних детально. Важливим питанням, до якого респонденти закликають підготуватися заздалегідь, є владнання всіх юридичних проблем. Хоч зазвичай опитані досить позитивно відгукуються про бюрократичні процедури в Туреччині, завчасно отримана інформація може оптимізувати витрати часу та коштів. Тут варто використовувати як офіційні джерела, доступні, зокрема, англійською мовою, так і досвід інших українців, які пережили переїзд до Туреччини.

Ми навіть коли оформляли документи на одруження, два тижні просиділи в Стамбулі, тому що ми не знали що робити. Не знали куди йти, до якого перекладача, куди звертатися, з яким питанням, що робити.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Маючи певні знання, просто щось робили би по-іншому, бо тоді би просто зекономили час, зусилля. Наприклад, з тим самим оформленням документів. Бо там якраз, от там нюансів мама дорога. Тобто людина не підготовлена, особливо та, яка там боїться якихось, або не вміє просто чисто технічно розплутувати такі складні заплутані багатоходові ситуації, то їй буде сутужно там.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Також респонденти акцентують на важливості вивчення турецької мови. Однак вони на власному досвіді показують, що типовою ситуацією є невисокий рівень мовної підготовки станом на час переїзду. Оскільки для ефективної мовної інтеграції іммігрантів у Туреччині передбачені спеціальні безоплатні курси, респонденти радять знайти та скористатися ними. Крім того, у країні існують численні приватні курси, що можуть бути прийнятним варіантом для мігрантів, які мають змогу оплатити їх.

Я вважаю, що якби я вже готувалася до переїзду, то я хоча би мала вивчити на базовому рівні турецьку. Я знаю, що наші дівчата часто йдуть на курси, наприклад, до того, як емігрують. Вони вже приїжджають з певним рівнем мови. І це багатьом, звичайно, полегшує ситуацію.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Єдине, що треба було – більше часу приділяти вивченню мови ще з України. <...> Спочатку ти заходиш в магазин і дійсно, де масло, де сир, де вершки, де там будь-який товар – все написано іноземною мовою. Ти не знаєш тих коробочок, тих упаковок. Спочатку ми приходили з чоловіком. Він каже: «Вибирай, що ти хочеш». А я не знаю, що я хочу, бо я не знаю, що там є.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Я б порадила в першу чергу, оскільки я бачу, ті дівчата, які переїхали, – обов'язково йти на курси вивчення турецької. Тобто в перший же тиждень записатися. Тобто якщо вони не знають взагалі чи навіть знають трошки, так, на якомусь побутовому рівні, я би радила обов'язково відразу йти на курси вивчення мови. Вони є безкоштовні в Туреччині при міській раді. Тобто є такий, як муніципалітет, і в кожному районі є безкоштовні курси турецької мови. Можна йти на безкоштовні чи йти на платні.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Така порада стосується різних груп мігрантів – не лише тих, хто мігрує сам чи зі сім'єю, а й, наприклад, жінок, які переїжджають із метою взяти шлюб. Адже респонденти описують ситуації (свої чи своїх знайомих), коли українки покладаються винятково на знання англійської чи російської мов, якими спілкуються із чоловіком. Такі випадки є недостатньо комфортними для мігранток і містять у собі ризики, зокрема в разі необхідності відстоювати власні права.

Багато приїжджають з англійською. Особливо, якщо говорити про тих, хто виїжджає через заміжжя, і роками спілкуються зі своїми чоловіками англійською мовою. Це не дозволяє ні дізнатися нормально про їхню культуру, ні зрозуміти їхній менталітет. І це постійно прив'язує дівчат до чоловіків або до сім'ї, бо без них вони нікуди, якщо не знають турецької мови.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

На думку респондентів, крім своєчасного вивчення мови, варто якнайшвидше познайомитись із турецькою **культурою**, зокрема ісламом. З погляду частини опитаних, важливо не просто знати певні особливості суспільства, а й **виявляти повагу** до них. Незважаючи на те, що у XX ст. держава пішла шляхом секуляризації, мусульманами є близько 99% населення Туреччини (Office of International Religious Freedom, 2021).

Більше розуміння культури турецької. Більше розуміння менталітету турецького. Напевно, що ось це допомогло би мені. Бо, ну, спочатку тільки звикаєш до цього всього потихеньку. А воно займає трошечки часу.

(чол., 20–24 р., Анкара)

Є такі моменти щодо ісламу, тобто поважати їх культуру – це так, і бути акуратним при відповідях. Тобто відповідати спокійно, з повагою, без якихось емоцій сильних, бо вони можуть це розцінити як неповагу. Ось такі моменти, які можуть відштовхнути турків.

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

Говорячи про переїзд із метою одруження, опитані радять здобувати інформацію з різних джерел про досить широкий спектр питань, шукати інших людей, які могли б поділитися власним досвідом. Тобто не обмежуватися лише знайомством із нареченим, а зважати на культурні особливості регіону, куди вони планують переїхати. Також опитані наголошують на тому, що важливо подивитися на країну з іншої перспективи, ніж зазвичай це бачать туристи.

Я би їм радила наперед, навіть позаходити в якісь групи, навіть почитати. Дуже багато зараз українських груп є, це дуже добре. Дівчата обговорюють там найрізноманітніші питання: і менталітет, і виховання, і ту саму кухню, і той самий характер, які тут люди, які тут чоловіки. Бо не секрет, що основна маса людей, які сюда переїжджають в Туреччину, це якраз молоді жінки, та немолоді, різного віку жінки переїжджають, коли вони збираються одружуватися чи одружуються з турками. <...> Оце дуже важливо, щоб розуміли жінки, куди вони їдуть і що таке їх тут може чекати, які підводні камені. Це вбереже дуже багатьох від розчарувань, від важких життєвих ситуацій, тому що турецький чоловік – це щось таке особливе. Це треба розуміти, з якого боку до цього підійти. Хоча треба сказати, що як і в цілому світі, тут є абсолютно різні чоловіки, як і всюди.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Що б я порадила? По-перше, перед тим, як їхати, запитувати з якого регіону, з якого міста чоловік, якщо при одруженні я маю на увазі. <...> Я приїхала і взагалі була ніби сліпе котеня. Я ж не знала звідки, з якого міста. В мене чоловік з [міста на сході Туреччини – ред.]. Дуже холодне місто, там всі дуже закриті, консервативне місто, можна сказати, ближче до арабської культури, можна сказати навіть. Навіть в плані їжі дуже багато страв, в плані кулінарії, кухня дуже гарна. Проте в плані одягу дуже була проблема.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Оскільки одразу після переїзду доволі типовою серед респондентів є проблема встановлення соціальних контактів, вони радять цілеспрямовано шукати нових знайомих як у мережі, так і наживо. Щодо пріоритетів пошуку ми почули різні думки, адже мігранти можуть орієнтуватися і на якнайшвидшу інтеграцію, і на балансування між повною асиміляцією та збереженням ідентичності, і на протидію асиміляції. Відповідно рекомендації опитаних зосереджені довкола таких тем:

- знайомства з місцевим населенням;
- урізноманітнення кола свого спілкування;
- пошук українців наживо чи в мережі.

Розгляньмо детальніше ці поради.

Частина опитаних вважає, що для максимально ефективного входу в нове суспільство варто концентруватися саме на знайомствах із **місцевим населенням**, не створюючи для себе «пом'якшеного» процесу інтеграції серед українських мігрантів.

Ви знаєте, уже з років досвіду, якщо ціль є просто увійти в турецьке суспільство, то це більше заводити саме турецьких знайомств. Тому що у мене є знайомі – як чоловіки, так і жінки, – які проживають на території Туреччини у різних містах, які за три, за чотири, за п'ять років проживання так і не змогли вписатися і звикнути до турецької культури, тому що вони спілкуються лише з російсько- та україно- мовними. Як би «між своїми». Тому їм дуже важко.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

Одним із вірогідних варіантів, який забезпечить інтенсивну соціалізацію серед місцевого населення, є й навчання в Туреччині. Так, із-поміж опитаних є мігранти, які вважають, що досить швидко адаптувалися до турецького суспільства саме завдяки навчанню у вищих навчальних закладах країни, зокрема на підготовчому відділенні для іноземних студентів.

Якщо хтось має бажання мігрувати та швидко увійти в норми життя, у плин життя турецького народу, турецького менталітету, я міг порадити також перший рік присвятити вивченню турецької мови та культури. Найкращим для цього є варіант при будь-якому університеті – це підготовче відділення для студентів.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

Окремі респонденти звертають увагу на проблемні випадки, коли мігранти після років перебування в країні не мають друзів ні серед українців, ні серед місцевих жителів. Отож вони радять проявляти активність, не залишаючись наодинці та не загострюючи увагу на національності потенційного кола спілкування.

Головне – обрости друзями, бо коли був землетрус торік... Так, у жовтні тут великий ізмірський землетрус (близько семи балів) був, я працювала волонтеркою. <...> І ось я в процесі розмови дізналася, що дехто п'ять років, три роки тут – і навіть подруг не мають. Тобто люди самотні. Це жахливо насправді.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 2.7

Також варто зауважити, що частина респондентів радить не покладатися винятково на людей з України та інших пострадянських держав. Опитані зазначають, що серед цих категорій мігрантів можна натрапити на осіб, які намагаються надавати певні послуги за завищеними цінами. Такі люди користають із незнання турецької мови, законодавства чи обмеженням колом спілкування певних мігрантів. Тому можна зробити висновок, що **різноманітні соціальні контакти** та повноцінна інтеграція до турецького суспільства здатні вберегти новоприбулого й від визискування.

Скажем так: якщо вам потрібна якась допомога в плані документів, в плані пошуку житла для купівлі або для оренди, то не треба йти до своїх – ні до росіян... Добре, назвемо всіх «російськомовні». Тому що три шкури ви заплатите. Але це не тільки Туреччини стосується. Це стосується всіх країн, де є наші. Тому краще йти до місцевих. Але у вас виникне, перше, це мовне питання. Тому що місцеві будуть розмовляти тільки турецькою.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Та найтипівіша рекомендація, яку озвучували опитані в контексті налагодження соціальних контактів, – **шукати інших українців** наживо та в мережі. Обґрунтовують вони це набутим досвідом еміграції. Респонденти наголошують на тому, що сьогодні існує близько п'ятнадцятьох українських громад у різних містах, а в разі відсутності відповідного осередку, можна знайти допомогу за посередництва численних спільнот у соцмережі «Facebook», застосунку «WhatsApp» чи на інших платформах.

Шукати спілкування з співвітчизниками. Тому що є люди, які мають досить великий досвід перебування, і вони вже знають багато, скажемо, таких нюансів, які не знають люди, які тільки приїхали. Вони знають більше закони турецькі, вони знають більше, якими можуть бути ситуації і що треба зробити, щоб тих ситуацій уникнути. <...> Громада, яка є україномовна, оці от зараз п'ятнадцять, до речі, є співтовариств українських в Туреччині. Так-от оця громада, вона може дуже багато допомогти в тому плані, щоби знати, скажемо, всі ризики, які можуть для вас бути.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Ось, наприклад, моя подруга приїхала. І чоловік сказав їй: «Оскільки ти вийшла заміж у Туреччині, то ти ніколи не можеш виходити надвір». І ось вона шість років сиділа під замком, розумієте. «Я думаю, що всі так живуть». <...> Тому не треба замикатися, а постійно навіть якщо тобі, припустимо, тобі нецікаво. Ну, ось багато дуже груп є [вочевидь, у соцмережах – ред.], і про документи в Туреччині, які знадобляться, або куди з ними йти [можна довідатися – ред.].

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.8

Також опитані радять утримуватися від повної асиміляції, до чого іноді може спонукати оточення. Це в різних випадках може означати кардинальну зміну буденних практик, віросповідання, імені та національної ідентичності.

Ні в якому разі не намагатися повністю асимілюватися тут. Тому що я дуже чітко розумію, що я ніколи не зможу стати стовідсотково представницею турецької країни, Туреччини. Водночас ніколи не зрозумію стовідсотково людей. Тобто вони, ні в якому разі вони не погані, не гарні, вони просто інші, так. І просто інші ми. І я від душі не розумію там дівчат, жінок, які сюди приїжджають і змінюють ім'я, не тільки прізвище, тому що вийшли тут заміж. Змінюють ім'я, змінюють віросповідання, зав'язують хустки. Для мене, знаєте, для мене най... найголовніше – це бути чесним з самим собою.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

На продовження цієї теми варто сказати, що функціонування українських громад допомагає зберігати українську ідентичність не лише серед мігрантів, а й серед їхніх дітей. Особливо це важливо для змішаних шлюбів, що ми бачимо на прикладі опитаних. Адже останні залучають дітей до різних заходів, зокрема для вивчення української мови та збереження їхньої національної тотожності (див. у Розділі 3 – «Національність і мова»).

В мене малий не говорив українською мовою, тому що в мене була нянька, я працювала, нянька була турчанка і потім турецька школа, турецький дитсадок, потім турецька школа, а зараз він почав, ну не зараз, він вже почав говорити, він ходить до української школи і вони тусуються. Всі свята ми святкуємо разом, це дуже класно.

(жін., 50–54 р., Анталія)

ГРОМАДСЬКИЙ АКТИВІЗМ

Зважаючи на отриману від респондентів інформацію, можна простежити вагому роль взаємопідтримки українців для їхньої інтеграції в нове суспільство. Адже тут ми говоримо про один з елементів соціальної залученості, яка є необхідною для двостороннього процесу адаптації мігранта й суспільства, що його приймає. Крім того, участь мігрантів у житті своєї національної спільноти за кордоном є одним з основних чинників збереження ідентичності та протидії асиміляційним процесам.

Як і в попередніх дослідженнях, під громадським активізмом ми розуміємо діяльність окремих осіб та їхніх об'єднань, спрямовану на розв'язання суспільних проблем (Ключковська та ін., 2020а). Під терміном «громадські організації» ми розуміємо добровільне об'єднання фізичних осіб для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів («Про громадські об'єднання», 2012). Також ми використовуємо суміжні поняття як синонімічні (наприклад, спілка чи об'єднання) незалежно від формального статусу різних організацій у Туреччині.

Серед опитаних мігрантів є лідери українських громадських організацій у Туреччині, пересічні активісти й волонтери, а також ті, хто епізодично контактували з відповідними громадами, та мігранти, які практично не взаємодіяли з іншими українцями у цій країні. Отож, виходячи з рівня залученості до громадської діяльності, вони озвучили різні міркування стосовно активізму.

З погляду ретроспективи, опитані скаржилися на брак українських громадських об'єднань у своїх містах попри значну кількість українських мігрантів. Відповідно цю нішу заповнювали російські організації, які виникли раніше та стали досить масовими. Респонденти, незалежно від рівня залученості до українських активістських спільнот, вважають, що формування українських громад у різних містах однозначно відповідає їхнім інтересам.

У нас в Анкарі навіть не було української спілки на цей час. Зараз вона є вже. І якраз їй років – десть третій рік іде. Тобто, коли я приїхала, не було. Була русская асоціація. Російських асоціацій було навіть декілька. І там дуже активно все відбувалось. Але якось мені це було незрозуміло. Ну, короче, коли з'явилась українська асоціація, то якраз цей момент організації – це ми зібралися, українці, в Посольстві і там вирішили. То це, звичайно, дуже поміняло життя. Тому що коли ти спілкуєшся з людьми твоєї ментальності, і люди різні, і живуть в різних турецьких сім'ях, то вони тобі наче більше відкривають очі, і тобі значно легше виходить. Тому асоціація – це важливо.

(жін., 50–54 р., Анкара)

У попередніх дослідженнях ми висвітлювали ситуацію з громадським активізмом у країнах ЄС (Ключковська та ін., 2020а) та Південно-Африканській Республіці (Ключковська та ін., 2020b). І попри продуктивну співпрацю між дипломатичними інституціями України в окремих європейських країнах та у ПАР, Туреччина все-таки вирізняється особливостями взаємодії між українськими громадами та Посольством і консульствами.

Однією зі знакових подій для українського активізму у цій країні був з'їзд представників українських громад Туреччини 8 квітня 2017 р. в Анкарі. У результаті при Посольстві України створено Координаційну раду українських громад Туреччини, членами якої є голови українських і кримськотатарської громадських організацій (Посольство України в Турецькій Республіці, 2021).

Частина респондентів, бодай трохи залучених до громадської активності, вкрай позитивно відгукувалася про цю ініціативу. Адже свої міста репрезентували окремі активісти, які саме після з'їзду представників українських громад почали інституціоналізувати свою діяльність, збирати навколо себе нових учасників та плідно співпрацювати з українськими дипломатичними установами.

На наших очах створювалися ці всі організації. Здається, на початку 2017 року організацій було дуже мало: тільки анталійська, одна стамбульська... І якраз прийшов тоді новий посол Андрій Сибіга і зібрав в Анкарі усіх активістів, які десть засвітилися у фейсбуці, скажімо так. Зібрав їх в Анкарі. Сказав, що Україна допомагатиме українським організаціям, але для цього їх треба створювати, організації, офіційно. Відтоді на наших очах були створені організації у багатьох містах. <...> І ми з цими організаціями щонайменше раз на рік зустрічалися на координаційній раді голів українських організацій.

(жін., 30–34 р., громадська активістка)

Станом на час реалізації дослідження, за інформацією Посольства України в Турецькій Республіці, в останній існувало 15 спілок: у Стамбулі, Анталії, Аланії, Анкарі, Самсуні, Бурсі, Мармарисі, Ізмірі, Кушадаси, Адані та Бодрумі (Посольство України в Турецькій Республіці, 2021).

Респонденти переважно схвально описують не лише ініціативи зі створення організацій, а й активну роботу з погодження спільної діяльності, яку реалізують і дипломатичні працівники, і самі активісти. Адже головним завданням Координаційної ради українських громад Туреччини є координація зусиль, спрямованих на розвиток національної культури, мови і традицій, підтримку суверенітету й територіальної цілісності України (Посольство України в Турецькій Республіці, 2021).

Він (посол – ред.) на всіх зустрічах голів акцентує увагу на тому, що ви повинні, що всі організації повинні, щоб на всіх шпальтах газет фігурувало слово «Україна», бажано у позитивному сенсі того слова, так. Тобто щоб про Україну дізнавалися. Щоби вона завжди була в газетах.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Крім того, опитані кажуть про спрямування грантової підтримки від Міністерства закордонних справ України на конкретні проекти та надання приміщень для громадських організацій. Ба більше, мігранти згадували низку ситуацій, коли українські дипломати, зокрема посол, для підтримки громадських ініціатив не лише використовували наявні у Посольства та консульств ресурси, а й допомагали з пошуком спонсорів у Туреччині.

Загалом громадські організації та неформальні ініціативні групи активістів протягом останніх років розгорнули активну діяльність у містах свого розташування та в мережі (зокрема, активністю виділяються численні групи у «Facebook»). Серед основних напрямів роботи громад: культурні та спортивні заходи, навчання у школах вихідного дня української та турецької мов і гуртки для мігрантів та їхніх дітей, поширення інформації про Україну в Туреччині, підтримка українців, що живуть як у Туреччині, так і в Україні (зокрема, реабілітація воїнів російсько-української війни на Донбасі та заходи для їхніх сімей).

В кожному місті є одна-дві спілки українців, які зустрічаються, які роблять... От майже кожна спілка має свою школу маленьку, де діти вчать українську мову, де зустрічаються і читають українські книжки, співають пісні. Гуртки для діток, де вони танцюють, малюють, щось таке роблять. <...> Певну діяльність ми ведемо. Кожна спілка по-своєму щодо України. Я знаю, що в Анталії організовують заходи. Там приїжджають на лікування воїни АТО або приїжджають на реабілітацію сім'ї, в яких загинули або паралізовані воїни АТО. <...> Ми збираємо кошти або якісь посилки та надсилаємо їх в Україну, <...> наприклад, дітям з бідних сімей або сімей, які постраждали через війну. І ми збираємо на школи, підручники, зошити і все таке. Інколи збираємо гроші, спонсоруємо один одного, якщо якесь лихо трапилося у когось.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Та, зважаючи на пандемію COVID-19, активності наживо в Туреччині були значно обмежені, тож лише частину діяльності мігранти продовжили в інтернеті. Зокрема, це стосується створення цифрового вмісту, деяких курсів української та турецької мов, клубів дозвілля, заходів для мережування.

От ніяких заходів нема. Усе через інтернет. Лише так. Тобто ми намагаємося, звісно ж, допустимо, якесь свято [відзначити – ред.], ми з нашим ансамблем знімаємо якесь відео, привітання, наприклад. Тобто так намагаємося підтримувати, але наразі все. Сподіваємося, все це швидко закінчиться і відновимо нашу активну участь.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 2.9

Подібно до активістів країн ЄС, яких ми раніше досліджували (Ключковська та ін., 2020а), серед учасників українських спілок ми помітили думку про те, що одним з обмежень для діяльності є пасивність значної частини мігрантів. Адже незважаючи на значну кількість українців у різних турецьких містах громадські організації зазвичай функціонують завдяки роботі невеликої кількості активістів. А вже навколо них гуртується ширше коло осіб, які долучаються до діяльності чи спорадично відвідують заходи громади. На нашу думку, це закономірна ситуація, з якою можна ефективно працювати. Адже залучення потенційних активістів залежить не лише від зовнішнього середовища, а й від умінь наявної команди та налагодженості процесів рекрутування нових учасників.

Мені б хотілося, щоби людей долучалося б більше до цієї роботи. Тому що, на жаль, знаєте, громадська організація – це дуже голосно звучить. Але насправді, вся робота громадської організації, у будь-якому місті, яке б не взяли, вона тримається буквально на ентузіазмі кількох людей.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Знаєте, що я хочу сказати? Дуже важкі українці. Вони, коли приїжджають, їх дуже важко розкочегарити, як то кажуть. Вони приїхали, реально, в Туреччину на відпочинок. Я не знаю, як в інших країнах. Дуже важко. Ми проводимо дуже багато свят і дуже важко зібрати людей, повірте мені, на ці свята. Їх дуже важко витягнути з квартир, їх дуже важко витягнути з моря. Вони завжди на цьому морі. Коли проводяться свята, якщо не буде їжі або випивки, люди не підуть на ті свята. Неохоче люди йдуть на ті свята. <...> І от тільки зараз ми починаємо розпалювати цих людей, щоб вони прийшли на ці свята разом.

(жін., 50–54 р., громадська активістка)

Опитані мігранти, які **не займаються активізмом**, зазвичай пояснюють це географічною віддаленістю громадських осередків, незацікавленістю в основних сферах діяльності найближчих об'єднань, релігійною спрямованістю значної частини заходів (що не збігається з віруваннями конкретних респондентів).

На жаль, ні, тому що я, в принципі, не знайшла для себе близької по розташуванню громадської організації, з якою я могла б спілкуватися активно і в ній приймати участь.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

На жаль, всі організації, які відбувалися до цих пір у Туреччині, так чи інакше зв'язані з релігією, яку ми не сповідуємо з дружиною. <...> Відтак ми просто не можемо їх відвідувати. Але як будуть інші... Можливо, ми щось організуємо в майбутньому. Або, можливо, якісь інші будуть українські такі заходи. Залюбки. Звісно. Ми будемо. Проте моя мама з братом часто відвідує такі заходи. Їм це дуже подобається. І це також круто.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

Водночас опитані, **не залучені до громадського активізму**, зазвичай були б раді почати приєднуватися до інших українців за умови географічної доступності певних заходів та в разі, якщо їхні зацікавлення збігатимуться з напрямом спільної діяльності. Розмірковуючи про те, що їх зацікавило б, респонденти здебільшого перелічують різноманітні культурні заходи, як-от: концерти, виставки, книжкові клуби, курси та тренінги.

Перше, це кіно (тематика заходів, які б зацікавили – ред.). Книжкові виставки. Тобто я не знаю чи є міжнародна якась виставка – в Стамбулі ж, напевно, є книжкова. Тобто книжкові виставки. Особисто, чого мені тут не вистачає, наших якихось виступів груп українських. Концерт, я б поїхала на концерт стовідсотково. От. Вистава, я б поїхала в якийсь театр. Я б в Стамбул поїхала, якби були гастролі театру.

(жін., 35–39 р., Мармуровоморський регіон)

Якби вона (спілка – ред.) була ближче в моєму місті і не потрібно було б добиратися автомобілем годину-дві або витратити свій цілий день для того, щоб потрапити на цей захід, то так, звичайно. <...> Можливо (було б цікаво – ред.), якісь святкування; можливо, якісь культурні виставки; можливо, якісь читання книг, представлення, презентації; можливо, якісь курси саморозвитку для українців, тренінги, щось в такому плані.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

Ще одним пріоритетом для частини респондентів, які лише розглядають можливість узяти участь в українському громадському житті свого міста, є робота над чимось важливим **за межами української спільноти** (наприклад, допомога безпритульним тваринам, прибирання довкілля, різноманітні доброчинні акції тощо). Це може виявитися корисним не тільки для залучення додаткових потенційних активістів, а й для посилення видимості українців у місцях проживання та реалізації публічної дипломатії.

Могли б допомагати тваринам у Туреччині. Хоч і пишуть, що в Туреччині дуже добре ставляться до тварин. Насправді бачу протилежну картину. Можна було б цим зайнятися. Можна було б зайнятися якимось, я не знаю... Якби організували якусь раптівку «Гайда на набережну. Там поприбираємо». Десь щось зробимо. Там «посади дерево» – я б залюбки до цієї акції долучилася.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.10

Мені не вистачає, наприклад, благодійних проектів. І я, до речі, про це... Ми намагалися зробити один проект благодійний влітку. Але почалася пандемія. Ми хотіли спільно з українською організацією зробити... Ми хотіли зробити табір толерантності і частково залучити дітей з особливими потребами до цього табору з України. Навіть турки досить так активно готові спонсорувати якісь такі благодійні проекти, особливо, що стосується власних дітей.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Зважаючи на те, що український громадський активізм у Туреччині доволі молодий та переживає період становлення, ми дізналися, якими з погляду респондентів мали би бути **пріоритети діяльності громадських організацій**. Дві найчастотніше повторювані відповіді: «робити те, що вже роблять» і «працювати в культурній сфері».

Основна діяльність – це об'єднання української діаспори, підтримка мови, культури, чим вони й займаються.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Крім того, частина опитаних вважає, що варто звертати увагу на цілеспрямовану підтримку мігрантів у процесі інтеграції та жінок у разі непередбачуваних обставин (наприклад, після розлучення). Також респонденти радять активно взаємодіяти з турецькими громадськими організаціями, місцевим самоврядуванням і більше працювати зі студентською молоддю.

Налагодженням більш тісних стосунків з турками, з турецькими всякими організаціями і популяризувати Україну, щоб розказувати, щоб більше світ знав, що таке Україна, наша культура, наші звички, наша їжа.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Я вже один раз говорив свою думку про роботу, або організаційну роботу з студентами, які навчаються в Туреччині. Тобто це могло би бути, як на мене, трошечки активніше. Може, трошечки соціальніше, так скажем. В принципі, думаю, що робота зі студентами не завадила би.

(чол., 20–24 р., Анкара)

ГРОМАДЯНСТВО ТА СПРИЙМАННЯ СЕБЕ В ТУРЕЧЧИНІ

Щоб подивитися на мігрантів як на активних суб'єктів процесу інтеграції, ми аналізуємо їхнє ставлення до перспектив збереження та набуття громадянства (країни походження та перебування відповідно), сприйняття себе частиною суспільства Туреччини та суб'єктивного відчуття свого «дому». Усе це ми розуміємо як частину процесу інтеграції, пов'язаною з активністю мігрантів у новому середовищі.

Перспектива набуття громадянства країни перебування є чинником, що стимулює активність мігрантів у процесі їхньої інтеграції. Та неможливість, складність чи небажання з боку мігрантів набути цього статусу може знизити їхню мотивацію до інтеграції (Waters & Pineau, 2015). Тому ми зосередили увагу на фактичному громадянстві мігрантів і баченні власних перспектив щодо цього питання.

Як і українці Південно-Африканської Республіки, що їх ми досліджували раніше (Ключковська та ін., 2020b), опитані українці Туреччини сприймають громадянство України не тільки як формальний юридичний статус. Для них ця тема глибоко переплетена з національною ідентичністю.

Ну як з якою метою? (зберігає українське громадянство – ред.) Це ж моє громадянство (сміх). Якщо б було питання виходити з українського громадянства і отримати турецьке, я б так не вийшла б. Я просто взяла б дозвіл на проживання. Ну це моє громадянство і я не виключаю такого моменту з того, що, можливо, мені колись прийдеється вернутися. І що, я українка, а як же ж? В будь-якому сенсі я українка, я ніколи його не зраджу. В мене навіть думки такої не було ніколи.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Та крім емоційної частини, респонденти зауважують і раціональну сторону питання громадянства. Опитані наводять декілька аргументів як на користь збереження українського громадянства, так і на користь набуття турецького. Зокрема, вони наголошують, що останнє надає їм переваги в працевлаштуванні, рівні заробітної плати (частина опитаних вважає, що громадянам інших країн платять менше), соціальному захисті тощо, а також зменшує витрати та час на регулярні оформлення тимчасових посвідок на проживання.

Без отримання громадянства я не маю певних можливостей. Я не можу повністю користуватися, наприклад, системою страхування, я не можу працевлаштуватися, я не можу реалізувати себе, до певної міри.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Збереження українського громадянства важливе для українців, як уже зазначалося, не лише з патріотичних міркувань, а й з практичних, адже візова лібералізація дозволяє громадянам України вільно подорожувати до країн ЄС. Загалом, згідно з рейтингом Passport Index (2021), український паспорт посідає 19-е місце та дає змогу здійснювати безвізові поїздки до 82 країн, що більше, ніж у турецького паспорта (36-е місце, безвізовий режим із 63 країнами).

Звичайно, українське громадянство збережу, тому що це дає нам переваги. Тобто той самий безвізовий режим з Європою. Турки, які одружені з українками, дуже часто мріють про те – про отримання українського паспорта. <...> Тобто український паспорт в Туреччині, можна сказати, престижний зараз, тому що він дає більше можливостей, ніж турецький.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Виходячи із цих міркувань, українці також докладають зусиль, щоб оформити громадянство України своїм дітям, які мають громадянство Турецької Республіки, оскільки народилися на території цієї держави.

Багато отримують два громадянства, тому що діти від народження, якщо тато турок, то їм від народження дають громадянство (Туреччини – ред.), а потім мами їм оформлюють ще й українське громадянство.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Респонденти стверджують, що здебільшого діти українських мігрантів у Турецькій Республіці мають два громадянства – українське та турецьке. Дехто з інформантів зазначав, що їхні діти, які вважають себе радше турками за національністю, неохоче отримують українські паспорти у дорослому віці. Вагомою підставою для отримання є лише те, що український закордонний паспорт дає їм більше переваг, аніж турецький (про що вже згадувалося вище).

Як батько турок, то в дитини автоматично ж турецьке громадянство йде. І в тому плані, що в нас одне громадянство в Україні, якщо би був народжений в Україні, то, звичайно, не дали би друге громадянство. А так, як дитина народжена в Туреччині, то Туреччина, звичайно, два громадянства визнає і тому діти отримали друге громадянство. В цьому плані є плюси. Хоча в Україні дуже багато людей з подвійним громадянством. По приїзду в Україну багато людей кажуть не показувати українського паспорта, якщо ви приїхали по турецькому паспорту, і навпаки, якщо приїхали в Туреччину, не показувати українські паспорта, щоб не було проблем на митниці, на прикордонно-митній службі.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Дітям цьогоріч було чотирнадцять. Потрібно було отримати внутрішні українські паспорти. І незважаючи на пандемію, як і на все інше, спочатку діти сказали, що вони не хочуть бути українськими громадянами, що вони не бачать жодного майбутнього для себе в Україні. Тому що вони вже тут вирости, і не можуть своє майбутнє ніяк з Україною пов'язати... Я вмовила своїх дітей приїхати отримати внутрішній паспорт <...> Ми їздили до Києва, щоб вони там щось подивилися, і ще кудись їздили. Я розповідала про різні міста. Я прагнула, щоб у них якийсь інтерес був. Але інтерес у них зараз мати українські закордонні паспорти, щоб спокійно їздити до Європи. Якби цього не було, то мої діти не захотіли б українського громадянства зовсім.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.11

Також, говорячи про особливості набуття турецького громадянства для дітей, респонденти неодноразово звертали увагу на потребу вказувати релігію. У цій ситуації вони зазвичай указували іслам, інколи навіть для тих дітей, які не є мусульманами. На думку опитаних, це мало б полегшити життя в мусульманській країні. Варто зауважити, що зі своєї волі цей запис можна змінити або залишити відповідну графу порожньою. Відповідно все це стосується й дорослих українців, які отримували паспорт Туреччини.

Дитина в мене хрещена, вона є християнка. Але я не є така людина, яка заставляє, що ти повинна, ви повинні ходити до церкви, як це колись робила моя бабуся, і ми з мамою ходили в церкву, і молилися щодня. <...> Так як вона є наполовину українка, <...> в паспорті в неї написано, що іслам. Ну, я це написала тільки при народженні, щоб ніхто не придирався. <...> В моєму турецькому паспорті написано, що віра – християнка. І ніхто проти цього не мав. <...> Я пішла в державну установу змінити її релігійний стан, що ще неопределений він. Щоб не було ні християнства, ні ісламу. Коли їй виповниться вісімнадцять, вона тоді собі сама скаже, хто вона хоче бути.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Тут при народженні дітей передусім записують мусульманами. Але своїм дітям ми зробили так, що в них прочерк у цьому місці з релігії, щоб вони собі, якщо потім захочуть, самі змогли обрати.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.12

Попри поширеність турецького громадянства серед українських мігрантів та їхніх дітей, дехто з опитаних незацікавлений отримати турецький паспорт. Це пов'язано зі специфікою працевлаштування, зокрема за квотою іммігранта або певними видами трудової діяльності (наприклад, викладач-іноземець у школі чи закладі вищої освіти), що дозволяє мати вищу заробітну плату.

В мене є лише кілька знайомих, які вже могли би отримувати громадянство, але не отримують, тому що... Але вони працюють: одна в університеті, інша в школі. Тут є такий момент, якщо працює іноземець як викладач або вчитель, і має дозвіл на працевлаштування, то його зарплатня втричі більша ніж зарплатня турецького вчителя. Тобто так за законом. І тому вони, щоб зберегти певні привілеї, вони не отримують турецьке громадянство.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Отож серед респондентів поширені різні бачення перспектив власного громадянства. Щодо цього мігранти наводять низку аргументів. Опитані здебільшого мають українське громадянство, вагома частина вже набула (або планує набуття) й турецьке.

Поширеним серед опитаних є судження про наявність множинного громадянства в турецьких українців. Йдеться про набуття турецького громадянства без відмови від

українського. Як наголошують респонденти, українці радо користаються із того, що в турецькому законодавстві немає вимоги зрікатися попереднього громадянства задля набуття турецького, зокрема на підставі одруження.

А тут ми маємо таку лазівку. Якщо ти заміжня і набуваєш громадянство Туреччини, то Туреччина не вимагає відмовитися від українського громадянства. Тож здебільшого наші дівчатка, які тут живуть, мають по два громадянства: і турецьке, і українське.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.13

Продовжуючи виявляти суб'єктивне ставлення респондентів до свого перебування в Туреччині, ми звернули увагу на те, чи почуваються вони частиною тамтешнього суспільства. Не всі опитані, які вважають себе добре інтегрованими, відповідають, що стали частиною турецького соціуму. Дехто з опитаних аргументує це браком громадянства, а отже й неможливістю брати участь у виборах різних рівнів. Ще одне пояснення – небажання почуватися частиною турецького суспільства через асоціювання винятково з українським.

Я не приймаю участі ні в виборах, ні в чому такому, знаєте, то я не можу сказати, що я цей (відчуваю себе частиною суспільства – ред.). Але я розумію, що якби, не дай Бог, щось десь на вулиці там би сталося чи що, то я розумію, що мені тут допоможуть.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Взагалі, напевно, тому що ми не хочемо себе відчувати частиною (суспільства – ред.). Ми є українцями, ми цим пишаємося. Нам подобається бути іноземцями в Туреччині.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

Та все-таки мігранти, які прожили у Туреччині щонайменше кілька років і добре інтегрувалися, почуваються вже частиною суспільства країни перебування. Серед аргументів: сплата податків, користування соціальними послугами, перейнятість турецькими суспільно-політичними справами, шлюб із громадянином Туреччини.

Звісно (почуваюся частиною суспільства – ред.). Я живу в Туреччині, плачу податки. Живу в місті, де найбільша сфера – це туристична сфера, і розумію, що для нас найкращим буде підтримувати цю політику розвитку туризму. Хочу зазначити – тимчасового туризму. І думаю, що Туреччина також відчуває мене як учасника суспільства цієї країни, тому що Туреччина надає мені можливість відчувати себе як вдома.

(чол., 20–24 р., Анталія)

В першу чергу я – жінка турецького громадянина. Я дружина турецького громадянина. Я користуюся усіма соціальними послугами в Туреччині, я користуюся страхівкою. До мене привітно ставляться. Я можу звернутися в будь-яку державну установу по своїй потребі і мені не відмовлять у цьому. Ну, в принципі, так (почуваюся частиною суспільства – ред.).

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

Ще однією ознакою того, як опитані ставляться до свого перебування в Туреччині, є те, де вони почуваються більше **як удома**. Досить повторювана відповідь, зокрема з-поміж мігрантів, які ще не цілком інтегрувалися, – «в Україні». Та й серед повністю інтегрованих респондентів це теж поширена відповідь. У цьому контексті мігранти покликаються на мову, громадянство, національну належність, наявність рідних і близьких, збереження будинку, у якому виростили.

Звичайно, в Україні (сміх) (більше почуваюся як вдома – ред.). Там я приїжджаю, я знаю хто я, що я. Я розмовляю на своїй мові. Я знаю свої права і обов'язки. Я знаю, що в мене є дім. Я знаю, що я в своїй країні. А тут все одно, я ж кажу, хоч год, хоч п'ять, хоть десять, все одно ми іноземці. І навіть якщо ми зможемо мати громадянство Туреччини, все одно ми іноземці тут. Для мене Україна – це моя країна. Але я працюю зараз в Туреччині.

(жін., 25–29 р., Анталія)

Водночас серед респондентів, які провели значну частину свого життя у Турецькій Республіці, більш поширеним є почуватися як удома в країні перебування або в обох країнах. До найтипівіших обґрунтувань належать не лише тривалість проживання за кордоном, а й наявність сім'ї та дітей у Туреччині.

Ви знаєте, на жаль, уже так вийшло, що мій дім уже в Туреччині. Я в Туреччині почуваю себе як вдома. Я в Україну приїжджаю як гість якийсь. Я вже почуваю себе не комфортно, не стільки, як раніше. Після одруження сім'я уже окремо. Там, де твоя сім'я, там твій дім. А мати й батько – це теж як сім'я, як первоначальна сім'я. А вже основна сім'я в мене тут, діти і чоловік тут.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Тепер вже в Туреччині, бо все ж таки я вже тут (від дитинства – ред.). Тобто в мене все життя, скажем так, все доросле життя пройшло тут. В мене тут вже і друзі, і робота, і все ж таки університет тут закінчив. Ну тобто в мене все, зв'язане з дорослим життям – все тут, в Туреччині. Але все рівно, в мене є дім і в Україні. Я завжди приїжджаю, тобто ніякого дискомфорту в мене немає.

(чол., 20–24 р., Анкара)

Варто виокремити ще одне пояснення: певні мігранти почуваються в Туреччині як удома, бо їхні домівки на тимчасово окупованих територіях України, що контролює Російська Федерація. Тож повернення в цей регіон зумовлює додаткові ускладнення, ба навіть ризики.

В Туреччині однозначно (більше почуваюся як удома – ред.). По-перше, тому що в мене вже немає дому в Україні – він знаходиться під окупацією. <...> Тому більше з політичних та інших причин їхати в Україну фактично мені немає куди. Мама переїхала вже сюди, тому що так зручніше і мені, і їй. І фактично більше нікого із родичів таких близьких і кровних в мене не залишилося.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Ще одним повторюваним варіантом відповіді на запитання «Де ви більше почуваєтеся як удома?» була невизначеність. Адже частина респондентів уже почуваються віддаленими від України, проте й надалі сприймають себе в Туреччині за іноземців.

Іноді відчуваю. Іноді не відчуваю. Ну, більше все-таки, мені здається, я себе вважаю тут іноземкою.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.14

Ну, складне запитання. Не можу сказати. Я вже наче й тут не зосім удома, але й там я вже теж не вдома. Мені тут комфортніше. Тут я господарка.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.15

Отже, ми спостерігаємо неоднорідне ставлення респондентів до громадянства, відчуття належності до турецького суспільства та сприйняття країни походження чи перебування як домівки. Ці аспекти свідчать, що попри поширену ідею та практику набуття громадянства Турецької Республіки, опитані мігранти залишаються значною мірою пов'язаними з Україною.

ТУРЕЧЧИНА ЯК КРАЇНА ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ

З'ясувавши особливості соціальної залученості українських мігрантів у турецьке суспільство, розгляньмо специфіку соціальної згуртованості як невід'ємної частини їхньої інтеграції. Задля того насамперед виявимо загальний рівень задоволеності опитаних Туреччиною, зокрема виділимо основні переваги та недоліки, що впливають на їхнє життя в цій країні. Також опишемо основні інституційні обмеження, з якими зіткнулися українці в процесі працевлаштування та інших сферах життя. А ще з'ясуємо, як респонденти ставляться до специфіки запроваджених у Туреччині карантинних обмежень (під час пандемії COVID-19) та проаналізуємо взаємини опитаних із місцевим населенням Туреччини та іншими мігрантами в цій країні.

ВРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ ПРО КРАЇНУ ПЕРЕБУВАННЯ

Зважаючи на відповіді опитаних, практично серед усіх українців можемо констатувати високий рівень задоволеності Туреччиною, що дозволило їм характеризувати своє життя в цій країні як «комфортне». Тож передусім виділимо ті **переваги**, на яких респонденти особливо наголошували:

- природні умови (теплий клімат, гарна різноманітна флора, доступ до чотирьох морів);

Країна прекрасна, тому що візьмемо такі речі, як територіальне розміщення, так? Турки дуже в тому плані щасливі, тому що у них чотири моря – Чорне, Мармурове, Егейське і Середземне. Оскільки я дуже люблю море, то мені це дуже подобається. І, крім того, клімат в них м'якший, ніж в Україні.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Мене вразила різноманітність самої природи. Тобто в одній сторонідесь скелясте все – в центральній частині, а в північній – це просто дерева, неймовірна природа, там озера, річки. Тобто це не передати словами.

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

- соціальна політика (розвинена система соціального захисту й забезпечення);

Щодо соціального страхування, то тут соціальна гарантія. Наприклад, медичне обслуговування не йде в жодне порівняння з Україною. Я не знаю, скільки Україні ще треба часу, щоби вона досягла такого рівня медицини, як є в Туреччині. В Туреччині, якщо, наприклад, чоловік працює – вся сім'я буде на його медичній страховці. Вони можуть користуватися державними лікарнями і все повністю, все безкоштовно.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

- соціальна атмосфера (відкритість, доброзичливість, гостинність, позитивна налаштованість місцевого населення, готовність допомогти, низький рівень споживання алкогольних напоїв, повага до дітей і літніх людей, хороше ставлення до тварин);

Загальна атмосфера людей, які в Туреччині, є набагато лагідніша чи добріша до людей, не тільки для іноземців, для людей в цілому. Вважаю, що це більше за все пов'язано з економічною ситуацією в країні. Бо якщо людина не думає, за що вона буде їсти на наступний тиждень, за що вона буде сплачувати комунальні витрати і всяке решта, то, в принципі, вона є добрішою до оточуючих.

(чол., 30–34 р., Бурса)

Тут (у Туреччині – ред.) таке більш ввічливіше населення. Дуже ввічливіше населення по відношенню один до одного на вулицях і особливо до людей старшого віку. До жінок само собою. <...> Приємно спостерігати, що я ще ні разу не бачив, щоб розпивали алкогольні напої. Знаєте, як в нас (в Україні – ред.) зазвичай це відбувається, особливо в літній період. <...> І ніхто не шастає з п'яної молодьожі. Вони чай п'ють, посідають і можуть годинами сидіти і про щось розповідати. Ну значно спокійніше (почуваюся – ред.).

(чол., 30–34 р., Середземноморський регіон)

Як моя нянька ходила з дитиною в супермаркети, коляскою заділа коробку з стаканом і вона розбилася. Вона каже: «Може, я проплачу?». Вони (працівники – ред.): «Ні. Ви що?! Це ж дитина». Так що от таке є відношення до дітей в них.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Найбільше подобається якась гостинність. Вона відрізняється від того, що я до цього бачив. Ставлення до тварин – тут дуже дбають про тварин – про котів, собак. І це, мабуть, якось впливає на виховання дітей змалку. Тут собака може лягти посеред тротуару і всі її будуть обходити, ніхто її не пне.

(чол., 40–44 р., Самсун)

- цінності, які домінують у суспільстві (сім'я – найважливіший пріоритет);

От мені, що дуже сподобалося – це як турки люблять і поважають сім'ю. До бабусь, дідусів вони їздять, всі разом проводять вихідний час. Ну, в більшості, я так спостерігав.

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

- обслуговування і продукція локальних виробників (високий рівень послуг, якісні продукти харчування, одяг та ін.);

Найбільше мені подобається рівень життя. Я маю на увазі якість цього всього, що тут є. Тобто Туреччина – це країна високої якості. Я можу це сказати, тому що є з чим порівняти. Я побачила, наскільки в Туреччині якісні продукти, якісний одяг. Я вже не кажу про екологію. Якісне медичне обслуговування. Мені подобається сервіс, тобто обслуговування, воно якось орієнтоване на задоволення потреб клієнта.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

- соціальна інфраструктура (розвинена медична сфера, якісні дороги);

Якість доріг просто прекрасна. Навіть в найглухішому селі ідеальна дорога, можна так сказати.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Лікарні, звичайно, вони є трошки старіші, але вони всі змінюються, перебудовуються. Будуються нові прекрасні лікарні з новим обладнанням – великі, широкі, світлі і т.д. І для тих хворих, які там лежать: і ті ліжка, і ті обіди, і сніданки, і відношення, і обслуговування – це все ми порівнюємо зараз з Україною, я можу порівняти.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

- правова культура (патріотизм, законослухняність, дисциплінованість, низький рівень корупції);

От українці набагато менш дисципліновані, ніж тутешнє населення. Якщо сказали: «Так. Масочний режим», – значить це масочний режим. Всі його дотримуються. <...> Тут немає таких крадіжок з державного бюджету. Мені кається, взагалі немає. В них немає бажання десь емігрувати, виїхати за кордон в Європу чи втекти в Америку чи Монте-Карло чи ще кудись. Люди дуже шалені патріоти і їх все влаштовує в своїй державі.

(чол., 30–34 р., Середземноморський регіон)

- цікава багата історія (велика кількість культурних та історичних надбань, які можна відвідати);

У Туреччині дивовижна історія. Тобто є куди поїхати (найрізноманітнішими місцями), подивитися, наскільки їхня історія багата, наскільки вона цікава.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.16

- мультикультурність.

Мені подобається мультикультурність. Тому що тут багато є людей з різних країн. І, наприклад, сім'я мого чоловіка також три покоління тому іммігранти. Тому ця країна якимось чином може дати можливість інтегрувати людей – тих, які хочуть інтегруватися.

(жін., 35–39 р., Мармуровоморський регіон)

Водночас фіксуємо й певні **особливості турецького суспільства, які не до вподоби** нашим інформантам:

- авторитарний стиль управління державою, мілітаризація та ісламізація країни;

Не подобається те, що це – поліцейське госу́дарство (сміх). На жаль, це трішечки заважає приємному життю тут. По-перше, скажем так: от їдеш по країні, і то поліцейський блокпост, то жандарма блокпост. Мене тут декілька разів в лісі зустрічали з автоматами жандарми, просто тому, щоб перевіряти документи.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

З мінусів – політика останніх декількох років. Політика внутрішня, зовнішня. <...> Я не підтримую політику існуючої партії, пов'язаної з донесенням ісламу до всіх аспектів життя суспільства в Туреччині.

(чол., 20–24 р., Анталія)

- нестабільна економічна ситуація;

Найменше подобається максимальна нестабільність в економіці. І, можливо, з уст українця це трохи комічно виглядатиме. Тому що, на жаль, в Україні також є нестабільність. Але тут все дуже нестабільно: постійно змінюються закони, постійно змінюються якісь правила проживання (в частності для іноземців), постійно ростуть ціни непропорційно до доходів.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

- висока вартість телекомунікаційних послуг та інтернету, імпортованих товарів, зокрема техніки, автомобілів, а також брак звичних для опитаних товарів і послуг;

Є свої нюанси. Наприклад, ціни чи на продукти, чи на особливо якісь там інтернет-послуги, телекомунікаційні послуги, ціни набагато вищі, ніж в Україні, тобто дуже дорого.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Нема деяких продуктів, до яких ти звик. Ну, свинини зрозуміло чому. Причому, що це знову ж таки, її нема не тому, що заборонено. Це все-таки світська країна. Ніхто не забороняє. <...> Просто вони (турки – ред.) по більшості мусульмани. І просто ніхто не буде купувати. Тому її не продають.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Перукаря класного знайти можна, але дуже важко. А манікюр – я взагалі мовчу. Манікюр, педикюр, брови. У них (у Туреччині – ред.) оце відстає і це мене найбільше дратує. А ще мені дуже не подобається, що тут великий податок на європейські товари, на європейську косметику, на техніку, на айфони. <...> Ну, ясно, що президент робить для Туреччини своє.

(жін., 30–34 р., Самсун)

- інші менталітет (консервативність, високий рівень релігійності) і соціальні норми (стиль життя, етикет і культура поведінки);

Турки дуже законцентровані в плані релігії. Це, звичайно, є. В плані одягу – дуже закритість, дуже багато є, влітку, звичайно, якось не етично. Відкриті люди почувають себе якось некомфортно.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Не подобається недотримання соціальної дистанції. Тобто, чесно, слава Богу, що хоть є трошки пандемія (сміх). <...> Інколи не подобається безпосередність. Тобто запитати можуть все що завгодно в тебе. Не дуже подобається, що якщо ти тихо говориш, то тебе не почують. Треба трошки голосно говорити. Що не дуже подобається: інколи небезпечно їздять на дорогах. Не інколи, а часто. І не подобається мені, я можу сказати, Стамбул; те, що мегаполіси реально переповнені, не придатні до життя. І останнє. Це ще просто у нас в країні також є, не тільки тут. На базарах, якщо ти бачиш, що іноземець, деякі продавці тобі іншу ціну показують. Ну тобто дурять.

(жін., 35–39 р., Мармуровоморський регіон)

Під час визначення позитивних і негативних аспектів життя в Туреччині ми звернули увагу на яскраво виражену **суб'єктивність**, яка проявлялася в **різній оцінці** одних і тих самих явищ, речей і фактів. Так, частина респондентів була дуже задоволена станом адміністративної системи в Туреччині, однак респондентка, якій необхідно було підтвердити український диплом, особливо наголошувала на бюрократії. Так само траплялися суперечливі твердження щодо чистоти на вулицях міст цієї країни. Усі ці факти свідчать не тільки про різноманітність досвіду й очікувань опитаних, а й про багатогранність Туреччини.

Бюрократія є в кожній країні, але я згадую бюрократію в Україні як страшний сон, чесно кажучи. І мені здавалося, що гіршого просто бути не може. А в Туреччині такого немає. Тобто так, є своя бюрократія – окей, але ця бюрократія мені зрозуміла. Я розумію якусь її логіку. В Україні я не могла зрозуміти логіку.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Речі, які не подобаються? Бюрократія. Оскільки я з цим стикнулася, скажем так, в ході підтвердження свого диплому. Оце мені не подобається.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Вони (турки – ред.) дуже ретельно відносяться до чистоти. Приємно ходити по чистим вулицям. Приємно знаходитись в якомусь приміщенні, де буде все ідеально чисто.

(жін., 50–54 р., Анкара)

Не подобається мені тут (в Туреччині – ред.), по-перше, те, що жінки витрушують килими з вікон. Це мені не подобається. Вдома вони лад наводять. Те, що на вулиці, їх не бентежить. Там може бути гармидер. Там може бути брудно. На це всім байдуже.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.17

Проаналізувавши враження опитаних про Туреччину, варто наголосити на тому, що їхня оцінка переваг і недоліків була неоднозначною. Наприклад, респондентам дуже імпонувала відкритість місцевого населення. Водночас відмінності в ментальності і мовний бар'єр виявилися для частини українців бар'єром у побудові взаємин (див. «Українці як учасники міжетнічних відносин у Туреччині»).

Крім того, цінності, які домінують у турецькому суспільстві, хоч і є для частини опитаних близькими, мають певні негативні сторони. З одного боку, мігрантам до вподоби пріоритет сім'ї в системі ціннісних орієнтацій турецького населення. Проте, із другого боку, вони вважають, що іноді за цим ховається обмеженість світогляду. До того ж через наявність традиційних поглядів на життя, за їхніми словами, виникає нерівноправне становище жінок у турецьких сім'ях (див. у Розділі 3 – «Сім'я»). Інколи це зводиться до відсутності свободи вибору, а також насильства над ними.

Якби турки були більш товариськими, приміром, їздили б іншими країнами, взагалі ось, розуміли і знали, що таке людина з іншої країни, інша мова, інші якісь релігії, інші якісь поняття. Якби вони це все розуміли, було б простіше. А оскільки вони настільки ось за свою сім'ю, за свою країну і більше нічого, крім цього. Тобто вони самі себе обмежують і через те було складно. Тому що вони мене зовсім не розуміли.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 2.18

Не подобається те, що зв'язане з їхніми менталітетом та вихованням. Я особисто не дуже з цим стикалася, але дуже багато випадків насилля над жінками і дітьми. І доходить до вбивств просто. Це дуже болюче питання для Туреччини. У них щось у менталітеті таке є, хоча навіть чоловіки, які можуть не бити чи нічого такого не робити, все одно мають якусь зверхність (чоловіка над жінкою – завжди). І не просто, що він там покровитель... От якась така зверхність – у нього більше прав, він може все робити, а жінка не може все робити.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Також виділимо ті особливості політики Туреччини, що виявилися як перевагою, так і недоліком для різних українських мігрантів. З одного боку, курс, спрямований на підтримку національних виробників, допомагає розвиватися місцевому бізнесу. Із другого боку, багатьом інформантам були не до вподоби високі ціни на імпортні товари. Крім того, за їхніми словами, хоч Туреччина є світською державою, останніми роками вони спостерігають курс на більшу ісламізацію країни. Саме ці аспекти ставали причинами нижчого рівня задоволеності Туреччиною серед українських мігрантів.

Мені дуже подобається те, що Туреччина, хоча така, як відкрита країна, вона також дотримується такої політики, як середньої між інноваційною, відкритою (як країни ЄС роблять це) і ліберальною до всіх меншинств, до всіх людей, до всіх національностей, релігій. І вона також дотримується політики збереження своєї ідентичності, є консервативною. І оця середина, якої вони дотримуються, я ніколи не бачив цього в інших країнах.

(чол., 20–24 р., Анталія)

Не подобається, скажем так, воно може мені не подобатися, але якщо я живу в цій країні, то мені з ним приходится, не те, що миритися... Мусульманство, коли міра переважає в державному плані, коли з телевізорів президент кричить, що от: «Аллах, там це тра-та-та». <...> Але я живу в мусульманській країні, так що тут сильно мені нема проти чого виступати, тут зі своєю мітлою не прийдеш у чужий дім.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Респонденти часто порівнюють якість свого життя в Туреччині та Україні. Причому вважають, що хоч у певних сферах їхня батьківщина поступається поточній країні проживання, однак теж має свої плюси. **Оцінюючи всі переваги й недоліки Туреччини, опитані переважно дуже задоволені цією країною.**

В кожній країні є свої плюси і є свої мінуси. І коли ти спочатку приїжджаєш, ти дуже ясно це бачиш. Відмінність дуже-дуже-дуже ясна, і зразу те, що тобі не подобається, воно дуже явно вилазить. А коли ти починаєш жити, з часом це вже трошки стирається. Тому що ти дізнаєшся більше про людей і розумієш, що все ж таки твоє спілкування стає більш індивідуальним з людьми. І тому ти не помічаєш вже так яскраво. І навпаки, коли ти приїжджаєш до України потім, то ти дивиєшся якимось речам, на які ти до цього не зважав.

(жін., 50–54 р., Анкара)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНЦІВ У ТУРЕЧЧИНІ

Досліджуючи інтеграцію мігрантів до нових суспільств, важливо знати, як вони оцінюють нормативно-правове поле країни призначення та чи вбачають у ньому певні обмеження. Водночас потрібно звернути увагу і на тих українців, які не мають турецького громадянства, і на тих, хто вже його набув чи перебуває в процесі набуття. Так зможемо оцінити наслідки політики, яку відчувають на собі різні члени суспільства.

Оскільки доступ до ринку праці є одним із базових прав мігрантів, розглянемо **особливості зайнятості** респондентів відповідно до типів документів на перебування. Загалом ми помітили відмінності щодо специфіки зайнятості українців залежно як від

наявності турецького громадянства, так і від типів отриманих посвідок на проживання. Тож спочатку ми зосередимося на тих українцях, які не мають статусу громадянина Туреччини, а далі порівняємо з тими, хто вже його набув. Наші респонденти найчастіше мають такі документи на перебування: короткострокову, сімейну та студентську посвідки (див. Довідку).

Довідка

Якщо іноземець планує перебувати в Туреччині понад 90 днів протягом періоду 180 днів, він зобов'язаний оформити посвідку на перебування (T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, n.d.). Водночас наголосимо, що для працевлаштування необхідно оформляти окрему візу, адже нижчезазначені типи посвідок не дають змоги працювати. Натомість отримання дозволу на роботу замінює дозвіл на проживання (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, n.d.).

У турецькому законодавстві для іноземців передбачені такі типи дозволів на проживання залежно від основної мети:

- 1) дозвіл на короткотермінове перебування (з англ. short-term residence permit) – видається в разі здійснення наукових досліджень, володіння нерухомим майном у Туреччині, встановлення ділових і комерційних зв'язків, навчання на робочому місці, відвідування освітніх чи подібних заходів у межах студентських обмінів, наміру залишитися з метою туризму, лікування, участі в освітніх програмах, стажування, відвідування курсів турецької мови і т. ін.;
- 2) сімейна посвідка (з англ. family residence permit) – видається особам, які одружуються з громадянами Туреччини, а також їхнім дітям від попередніх шлюбів із громадянами інших країн;
- 3) студентська посвідка (з англ. student residence permit) – видається іноземцям, які здобувають початкову та середню освіту й не отримали сімейну посвідку, а також студентам та аспірантам, які навчаються в закладах вищої освіти Туреччини;
- 4) дозвіл на довгострокове перебування (з англ. long-term residence permit) – видається тій категорії іноземців, які постійно проживали в Туреччині не менше восьми років, а також біженцям та особам, що отримують додатковий захист і т. ін.;
- 5) гуманітарна посвідка (з англ. humanitarian residence permit) – стосується осіб, які перебувають у небезпеці чи стали жертвами надзвичайних ситуацій, а також іноземців, які незважаючи на рішення про депортацію не можуть покинути Туреччину, очікуючи судових рішень і т. ін.;
- 6) посвідка для жертв торгівлі людьми (з англ. victim of human trafficking residence permit) – видається людям, які стали жертвами торгівлі людьми або якщо є вагомі непрямі докази того, що вони могли постраждати (Directorate General of Migration Management, n.d.).

Загалом у 2019 р. українці отримали 20 228 дозволів на проживання у Туреччині, з них 16 438 – жінки, 3 790 – чоловіки (TUIK, 2021a). 3-поміж усіх виданих посвідок, 6 197 – дозволи на працевлаштування (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, n.d.). Тобто їхня частка становить 30,6%. Причому різниця між чоловіками й жінками несуттєва – 33,7% і 29,9% відповідно (4 919 і 1 278 посвідок). Статистичні дані свідчать, що до 2015 р. кількість отриманих робочих посвідок постійно зростала, проте від того моменту тримається приблизно в однаковому діапазоні – від 5,5 тис. до 6,4 тис. (рис. 2.1).

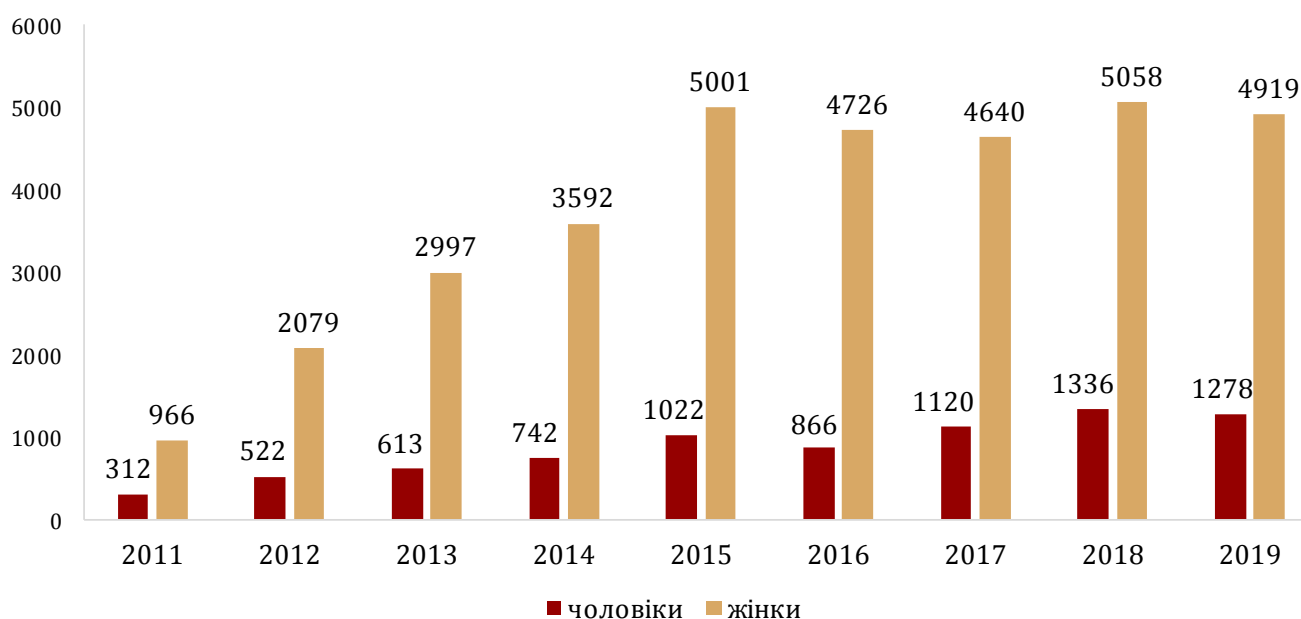

Рис. 2.1. Кількість виданих дозволів на працевлаштування для українців: розподіл за статтю, 2011–2019 рр. (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı)

Розгляньмо спершу досвід респондентів, які перебувають у Туреччині за **короткотерміновими посвідками**. Серед наших респондентів за цим типом документа перебувало чимало фрілансерів і самозайнятих осіб. Особливістю їхньої зайнятості була можливість віддаленої роботи, яку вони здійснювали на українському та/чи міжнародному ринку. Отож опитані не мали потреби вести офіційний облік своєї трудової діяльності на території Туреччини та одержувати дозвіл на працевлаштування.

Я не маю права працювати в Туреччині на туристичній візі. Для цього треба оформлювати робочу візу і вона має складнощі з оформленням. Її має оформлювати турецький громадянин. Я працюю в другій країні, там сплачується податок. Але працюю онлайн. Завдяки інтернету це стало можливим. Живеш в одній країні, громадянин другої країни, а працюєш в третій (сміх).

(чол., 40–44 р., Самсун)

Я не можу тут працювати з цим типом посвідки на проживання, бо в мене туристична. Тому мені треба буде міняти на робочу. Але немає потреби.
(чол., 40–44 р., Анталія)

На відміну від осіб, які перебували в Туреччині за короткотерміновими посвідками й не мали жодних проблем на ринку праці, **студенти** навпаки **відчували обмеження**. Річ у тім, що згідно із законодавством, іноземці, які перебувають у цій країні **з метою навчання**, навіть отримавши дозвіл на роботу, не можуть працювати понад 24 години на тиждень. Проте зробити це можна після завершення першого року навчання (Turkey iResidence, 2022a). До того ж, як зазначали респонденти, після закінчення турецьких університетів випускники без досвіду отримують мало пропозицій від роботодавців.

Єдине і таке найнеулюбленіше – це перше, єдине – я не маю права офіційно працювати в Туреччині, поки я студент магістратури, бакалавратури чи докторантури.
(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

Після того, як я випустився з університету, в мене не було жодних навичок, які би я міг застосувати в професійному житті. В перший час були серйозні труднощі – я працював прибиральником, працював також різноробочим на будівництві. Це длилося не довгий час, але поки я ще продовжував навчатися іншим професіям, то приходилось так підробляти.
(чол., 25–29 р., Ізмір)

Далі зосередимося на респондентах, які перебували в Туреччині за **сімейним типом посвідки**. Ідеться переважно про українок, оскільки шлюби українських чоловіків із громадянками Туреччини трапляються вкрай рідко (див. у Розділі 1 – «Сімейний стан»).

Варто зазначити, навіть після одруження з громадянами Туреччини іноземці не одразу отримують турецький паспорт. Це відбувається тільки за три роки після укладення шлюбу (Turkey iResidence, 2022b). А до того для них передбачена сімейна посвідка. Станом на вересень 2021 р. за кількістю наявних посвідок цього типу громадяни України були сумарно третіми в Туреччині з усіх іноземців (після громадян Азербайджану й РФ). Чисельність українців, які отримали дозвіл, складала 6 405 особи. В азербайджанців і росіян – 11 980 і 6 723 відповідно (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021).

У зв'язку з тим, що посвідка на проживання не передбачає автоматичний дозвіл на працевлаштування, і робочу візу все одно треба виготовляти, у таких випадках

українські мігранти надають перевагу двом стратегіям – або не працювати взагалі до часу набуття громадянства, або бути зайнятими неформально. Однак здебільшого ці практики зумовлені не стільки додатковою потребою оформлювати дозвіл на роботу, скільки низкою інших чинників.

Доволі серйозною соціально-економічною проблемою в Туреччині є високий рівень безробіття серед місцевого населення. Це відповідно відображається на її політиці щодо іммігрантів. За даними Світового банку (2021), останніми роками рівень безробіття в цій країні невинно зростає і станом на 2020 р. сягав показника 13,9%. Тож обов'язковий критерій для оформлення дозволу на роботу іноземцеві – роботодавець мусить працевлаштувати щонайменше п'ятьох осіб з громадянством Турецької Республіки (Turkey iResidence, 2022с).

В них (у Туреччині – ред.) дуже велика кількість молодого населення. Щоби їх працевлаштувати, не завжди знаходиться робоче місце. То чому ви маєте брати іноземця, якщо, власне, турки сидять без роботи? І тому для роботодавця... Ну, він повинен надавати усі ці пояснення, його, там, запитують – відповідно купа тяганини з паперами, наскільки я знаю, бюрократичних моментів. Тому от іноземцям не так просто влаштуватися офіційно на роботу в Туреччині.
(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Крім того, респонденти нарікають на труднощі в пошуку підприємств, зацікавлених надати роботу громадянам інших країн. Адже для цього необхідно оформити робочу візу та пройти через низку інших бюрократичних процедур. Усі ці чинники зумовлюють менший інтерес роботодавців в іноземних працівниках. Ба більше, українські підприємці в Туреччині також звертали увагу на зазначену вимогу, оскільки не могли надати пріоритет у працевлаштуванні своїм землякам.

Я зараз власниця фірми – мені абсолютно не вигідно брати на роботу іноземця. Чому? Бо, щоб взяти на роботу одного іноземця, я повинна спочатку працевлаштувати п'ять турків.
(жін., 35–39 р., Стамбул)

Щоб знайти роботу, треба громадянство або знайти фірму, яка буде зацікавлена в тобі. Як я приїхала – і вони зроблять робочу візу. А робоча віза – це фірма платить гроші. <...> Або роблять нелегально. Але якщо знайдуть і викриють це, то людину депортують, не дивлячись навіть на те, що вона тут заміжня. Без права візи – п'ять років.
(жін., 50–54 р., Анталія)

До того ж низький рівень знання турецької мови, брак бажаних пропозицій на ринку праці, невідповідність між очікуваннями щодо заробітної плати та робочого графіка, необхідність підтверджувати український диплом і специфіка здобутого фаху доволі часто є **додатковими причинами безробіття й неформальної зайнятості** серед українських мігрантів.

Ви знаєте, та тут труднощі з пошуком роботи є. Тому що, перше – це мова, і друге, наприклад, звичайна людина, якщо ти не громадянин Туреччини, то ти не можеш офіційно ніякої такої дуже роботи знайти.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Я стикнулася з тим питанням, що по моїй спеціальності, по моїй професії (так як я не робила підтвердження диплому в Туреччині), я не могла знайти достойних пропозицій для себе. І, в принципі, все те, що я знаходила, було географічно дуже далеко від мене.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

В мене були пропозиції працевлаштуватися в дитячий садочок. Я на них не погодилась, тому що умови оплати труда і ресурси, які потрібно витратити – вони трошки не відповідають одне одному (сміх). І я можу ці самі кошти отримувати, маючи зайнятість, скажемо так, в більш вільному графіку.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Законодавство інше. У них (у Туреччині – ред.) інакше. У нас он бухгалтерський облік один, у них інший.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.19

Доволі часто наявність бізнесу в чоловіків респонденток може також вплинути на специфіку зайнятості жінок. Адже тоді поширеною практикою стає їхня допомога у здійсненні підприємницької діяльності.

В Туреччині я не працювала офіційно. Я домогосподарка, але коли в нас був свій бізнес, я допомагала чоловікові. Це називається «я допомагала», бо я не працювала там офіційно. Я так працювала, як ти працюєш на своєму магазині чи в своїй фірмі.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Зрештою, **частина українок вважає перевагою відсутність роботи чи самозайнятості**. Адже, як зазначають опитані, так у них з'явився не просто гнучкий графік, а й змога приділяти більше часу власним інтересам чи виконанню хатніх обов'язків.

Мені ще пообіцяли іншу роботу. І я понадіялась на ту роботу, але з нею не вийшло. Ну так і не працювала, а потім перестала щось шукати. Потім з'явилися якісь хобі, заняття, друзі, прогулянки.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Колись я мала ідею. Я кажу (чоловікові – ред.): «Ну ж бо я добре вивчу мову, і ти мене кудись працевлаштуєш». Він на мене так дивиться і каже: «Ну, ти ж у мене ненормальна, ти ж не можеш, коли десь брудно чи їсти не приготовлено. Уяви, – каже, – ти прийдеш із роботи і будеш зла. Ну, навіщо мені вдома зла дружина? Сиди краще вдома». Він отак сказав. На мою думку, насправді воно так і є. Ну, навіщо напружуватися (сміх)?

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.20

Проте в деяких випадках рішення українок не працювати зумовлене не стільки їхнім вибором, скільки волею чоловіка. На думку опитаних, ця ситуація створює фінансову залежність жінок, що змушує їх підлаштовуватися під потреби партнера. Іноді це дає змогу чоловікам зловживати своїм становищем і повністю контролювати життя своїх дружин. Водночас наголосимо, що така проблема виникає в різних українок, незалежно від того, набули вони турецьке громадянство чи ні (див. у Розділі 3 – «Сім'я»).

Я працювала в [місце роботи – ред.]. З самого початку я начала працювати там і два роки працювала. Після цього я познайомилася зі своїм чоловіком. Я ще, навірно, буквально три місяці попрацювала і він сказав: «Всьо, хватіт. В нашій сім'ї жінщина не працює».

(жін., 35–39 р., Анталія)

Я дуже мало дивлюся турецьких новин, але, знаєте, такою якоюсь лінією проходить, що дуже тут, все-таки, оце приниження жінки, оцей деспотизм чоловічий, оця їхня несвобода. Я не говорю, що це абсолютно про всіх. Але тут, знаєте, з чоловіком ти мусиш рахуватися, чоловік тобі може сказати, чи ти можеш туди йти, чи ти не можеш. Дуже багато жінок, наприклад, в суботу, в неділю не можуть собі вільно піти, чи, наприклад, на службу в церкву, чи зустрітися зі своїми товаришками, чи з своїми земляками. Бо це є сімейний день і чоловік хоче, щоб ти була повністю віддана сім'ї. Багато чоловіків не дозволяють жінкам працювати. Жінки фінансово абсолютно залежні від чоловіків, ну це дуже важко.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Дехто з **респонденток**, які станом на момент реалізації дослідження, були **безробітними**, розповідали **про психологічні труднощі**, зумовлені припиненням трудової діяльності внаслідок міграції. Особливо це стосувалося тих жінок, які в Україні вели активне трудове життя. Тому в Туреччині в них з'являється нова потреба додаткової зайнятості, яку, зважаючи на вищезазначені чинники, вдається реалізувати неформальним способом. Загалом серед опитаних поширеним стає репетиторство, консультування, догляд за чужими дітьми і т. ін.

Було для мене дуже важко (без роботи – ред.), оскільки в Україні я працювала на двох роботах, плюс мала [додаткову роботу – ред.]. І мені було дуже важко адаптуватися без роботи, тобто я сиділа вдома отих декілька місяців. Сиділа дома, кола спілкування як такого немає, друзів немає, тільки є чоловік і все. І оце було найважче перші три місяці.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Та незважаючи на інституційні чи соціокультурні труднощі, серед наших респондентів були й **ті, хто під час пошуку роботи мав мінімальні проблеми або й узагалі з ними не стикався**. Зазвичай це стосується тих, хто мав необхідні професійні навички і хороший рівень не тільки турецької, а й інших іноземних мов. Також у виразі ті, хто ще перебуваючи в Україні, знайшов роботу в Туреччині чи виїхав за трудовим контрактом. До цієї категорії належать переважно респонденти, які вже набули турецьке громадянство або попередньо отримали робочу візу. До того ж частина українців вирішила самостійно створювати собі робоче місце чи засновувати організації, куди наймає інших працівників.

При пошуку роботи не було труднощів, тому що в мене англійська, французька мова була.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Коли ти щось опанував, коли ти маєш, скажімо, талант, освіту, навички роботи, то, в принципі... Я не можу сказати, що мені було дуже важко потім знайти роботу.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.21

Нет (не було труднощів при пошуку роботи – ред.). Я їхала сюда на конкретну роботу. Мене чекали вже тут.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Були (труднощі в пошуку роботи – ред.), але річ у тому, що від певного часу, коли відбулися всі ці штуки, від певного часу я взяв собі за правило, що я не шукаю місць де працевлаштуватися, я це місце створюю. І тоді все стає на своє місце. Коли всі сидять по хатах, бо їхні керівники їх не кличуть на роботу, а я йду й працюю.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.22

Зважаючи на специфіку ринку праці як у Туреччині, так і в Україні, важливо знати, **у якій із цих країн респонденти бачать кращі можливості для професійної реалізації**. Для багатьох із них це питання виявилось доволі неоднозначним, адже залежало від низки причин.

Для тієї категорії опитаних, якій краще було працювати в Україні, вирішальними стали непросте міграційне законодавство та соціокультурні й особистісні чинники, про які ми писали вище.

Для мене, як для українки, я думаю, що в Україні (є кращі можливості для професійної реалізації – ред.). Бо в Туреччині вони перш за все піклуються про турків, не про іноземців, не про українців.

(жін., 25–29 р., Анталія)

Натомість кращу можливість розкрити себе в професійному плані в Туреччині респонденти бачать переважно через несприятливу економічну ситуацію в Україні та меншу кількість робочих пропозицій, які їм до вподоби. Проте, серед мігрантів поширеною була думка, що якби вони почали будувати свою кар'єру в столиці України, ймовірно, змогли б там також успішно реалізуватися. Та оскільки вони народилися в інших містах України, можливостей мали набагато менше. До того ж початок їхньої трудової діяльності припав на непрості, на їхню думку, економічні умови в Україні – 1990-і та 2000-і рр.

Я б ніколи не досягла таких висот у своїй кар'єрі. Тобто Туреччина мені просто дала мою мрію. Я хотіла цим займатися. Я по-різному намагалася, ну не могла країна (Україна – ред.) дати мені, чого хочу, особливо моє місто.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.23

Для мене міст для реалізації та способів реалізації (в Туреччині – ред.) набагато більше, ніж колись тоді в Україні. Можливо, зараз все було б по-іншому і якби це був Київ або ще якась інше велике місто, а не [рідне місто респондентки – ред.].

(жін., 35–39 р., Анкара)

Утім, часто серед опитаних натрапляємо на думки про відсутність будь-яких перешкод, що заважали б реалізації як у Туреччині, так і в Україні. Здебільшого цього переконання дотримуються особи зайняті підприємницькою діяльністю. На їхню гадку, реалізуватися людина може будь-де; головне – бажання й докладені до цього зусилля.

Я би не ставила це питання про країни, так. В принципі, людина, яка хоче працювати і яка хоче бути реалізована, буде працювати і знайде себе у будь-якому місці. Для мене сталося так, що я тут приїхала сюди, треба було реалізуватися тут. Але поруч з тим, я вважаю, що якби я жила в Україні, я була так само реалізована і в Україні.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Серед тих, хто був переконаний у власній неспроможності здійснювати професійну діяльність ні в Україні, ні в Туреччині, були жінки передпенсійного віку, та ті, хто вважає, що досягнув стану так званої надмірної кваліфікації. В останньому випадку респондентка зазначала, що в Україні здобула науковий ступінь, проте не бажає працювати в академічній сфері. Одним із варіантів, на її думку, може бути опанування нової професії.

Ну бачите, тут вже грає роль мій вік зараз, так сказати. Зараз ні в Україні, ні в Туреччині. Взагалі і досвід, і знання є, але і в Україні і Туреччині перше питання – скільки тобі років.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

I am overqualified. Я кандидат наук, доцент. Тобто в мене певний потолок в Україні. І в Туреччині цим самим, чим я займалася в Україні, тобто викладання, бла, бла, бла, я займатися і не хочу, і не буду. На даний момент для моєї професійної діяльності, тобто бути викладачем, немає достатніх можливостей ні в Україні, ні в Туреччині. Не знаю, чи це є важливо, це значить, що мені треба опановувати нову професію.

(жін., 35–39 р., Мармуровоморський регіон)

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНИХ ОБМЕЖЕНЬ

За словами респондентів, політика Туреччини є доволі «націоналістичною» попри те, що ця держава загалом відкрита до представників інших країн. На думку опитаних українців, згадана політика базується на багатьох обмеженнях для іммігрантів не тільки стосовно працевлаштування, а й щодо інших сфер. Та незважаючи на це для багатьох українців такий стан речей не був критичним, адже вони усвідомлюють, що є «гостями» в цій країні.

Дивуватися нема чому, тому що в Туреччині націоналізм і їхня конституція побудована на націоналізмі. Але це не якийсь такий націоналізм, не радикальний націоналізм. Але так чи інакше у Туреччині турки понад усе. Хтось становиться турком, тому що це мультинаціональна страна. Хтось стає громадянином, це відкриває більші можливості. Але взагалі так, цей націоналізм дещо відчувається. І це державний устрій, я тут не маю якоїсь чи критики, чи якогось погляду, як це має бути. Це державний устрій Туреччини і тому я десь до нього пристосовуюсь.

(чол., 40–44 р., Самсун)

Тож виділимо певні особливості передусім у сфері економічної політики Туреччини, якими українці були дещо невдоволені. Стосується це переважно високого мита на імпорتنі товари, що позначається на їхній вартості. Ба більше, ввозячи мобільні телефони, фізична особа зобов'язана сплатити податок за чотири місяці після перетину

турецького кордону. У разі несплати збору, який станом на 2021 р. становить 2006 лір, мобільний пристрій заблокують (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, n.d.).

Держава намагається заробити на таких речах, які можна обкласти податком на ввіз. І це стосується мобілок. Наприклад, якщо ви ввозите мобільний телефон. Неважливо, це може бути Нокія 3310. Ні, 3310 – це цінна річ, її ще можна за 1000 гривень продати, бо колекційна вона вже стала. А, наприклад, просто якийсь шмельц, якийсь старий телефон. Якщо ввозите, то всього чотири місяці працює радіомодуль з турецькою карточкою. І через 4 місяці блокується. Все. Для того, щоб він у вас працював постійно, ви маєте заплатити податок. Податок кожний рік піднімався. І він допіднімався до того, що зараз становить 2 тисячі лір. Це, на секундочку, біля семи тисяч гривень. А, так, і відповідно це позначається на ціні нових мобільних телефонів.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Крім того, опитані нарікають на високу вартість автомобілів, тому частина з них намагається або перевезти свою автівку з України, або придбати деінде за кордоном. Щоб уникнути сплати мита за цей вид товару, українці користуються правом резидентів інших країн на ввезення власних транспортних засобів для приватних потреб. Проте максимальний час, протягом якого людина може перебувати в Туреччині зі своїм транспортним засобом, становить два роки. Потому особа мусить вивезти авто за кордон. А якщо хоче знову скористатися цим правом, має перебувати за межами Туреччини щонайменше 185 днів (Turkey iResidence, 2022d). Тож трапляються випадки, коли мігранти практикують повернення до рідної країни на пів року, аби мати офіційну можливість знову приїхати в Туреччину з власним автомобілем на два роки без сплати митного збору.

З машиною, там, якщо ти в Туреччині більше, чим пів року відсутній, ти можеш приїхати на своїй машині два роки їздити. Але потім ти маєш її повернути. Тоєсть не потрібно ні податки платити, ні нічого. Теж, як би, просто. Але ти маєш не бути в Туреччині мінімум шість місяців перед тим, як завозити свою машину.

(жін., 40–44 р., Егейський регіон)

Частина опитаних скаржилася й на політику послуг провайдерів інтернету. За їхніми словами, відсутність посвідки на проживання іноземця є причиною відмови в підключенні мережі. До того ж вартість послуг може бути вищою, ніж для громадян країни, а за дочасне розірвання угоди з постачальником послуг – штраф.

Є певне обмеження, що ви не можете провести інтернет в своє помешкання лише по закордонному паспорту. Вам потрібно отримати посвідку на проживання, а потім вже собі, так би мовити, заключати. І те, що в них також – заключаєте договір, наприклад, на рік із провайдером інтернету. В нас, знаєте, так – підписав договір і все. А тут певні штрафні санкції і все передбачається, коли ви, наприклад, хочете розірвати договір через пів року чи через вісім місяців. Такий також цікавий момент, з чим в мене в Україні взагалі проблем не було. Я собі підключив інтернет, подивився. Захотів відмовився. Тобто більше свободи в цьому плані.

(чол., 30–34 р., Середземноморський регіон)

Взагалі тут інтернет дорожчий, ніж в Україні. Але те, що залежить від того, якщо ти іноземець, ти отримаєш меншу швидкість за ті самі гроші і ще маєш доплатити – це було для мене сюрпризом.

(чол., 40–44 р., Самсун)

Окрім цих проблем, мігранти також стикаються з іншими бюрократичними труднощами. Наприклад, для частини опитаних виявилось проблемою відкрити рахунок у певних турецьких банках.

Якщо я відкривала рахунок, допустім. Не в кожному банку відкривають туристам, ну, громадянину іншої країни. Допустімо, якщо брати, вот я відкрила рахунок в [назва банку – ред.]. Нам без проблеми, прийшли з паспортом і нам зразу відкрили рахунок. А в других банках треба зробити депозит, допустім, на величезну суму.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Здебільшого опитані, які набули нове громадянство, не відчують тиску законодавчої політики й не мають жодних проблем із забезпеченням своїх прав. Проте, отримання нового статусу передбачає нові обов'язки та відповідальність. Отож перед ними постають такі зобов'язання, як-от строкова служба в армії для чоловіків призовного віку. Утім, часто чуємо від інформантів, що вони мусять підлаштовуватися під нормативно-правове поле цієї країни, адже стали її повноцінними громадянами.

І тільки ще одне було питання стосовно військової служби у Туреччині. Я як громадянин Туреччини зобов'язаний пройти військову підготовку – строкову армію в Туреччині.

(чол., 20–24 р., Анталія)

В іншому разі респондентка нарікала на високий пенсійний вік для жінок. Наразі він складає 58 років, однак для тих, хто виходитиме на пенсію після 2048 р., становитиме 65 років («Sosyal sigortalar ve genel sađlık sigortasi kanunu», 2006), тому й інформантка підпадає під цю категорію. Також вона розповіла про екзаменаційну систему у сфері вищої освіти, яка може бути дещо важкою для українських мігрантів, які навчаються в університетах та шукають місце праці. Йдеться про іспит із відбору державних кадрів (Kamu Personeli Seęme Sınavı – тур.), що охоплює загальні та спеціальні дисципліни. У разі успішного складання екзаменів, випускника скеровують на роботу в державні заклади Туреччини. Проте, якщо фахові випробування скласти не вдалося, знайти місце праці, зважаючи на високий рівень безробіття, може бути значно важче.

В плані пенсійного віку, то жінки також виходять на пенсію в 65 років. Дуже великий вік для пенсійного віку. Знову ж таки в системі здачі іспитів дуже важко. Якщо людина закінчила університет, не може знайти достойну роботу. <...> В Україні у нас дуже малооплачувана країна в плані зарплат. В Туреччині більше цінується це все. Проте, в плані освіти в них трошки ускладнюється, в плані екзаменаційному. В них, наприклад, коли закінчуєш університет магістратуру і т. д., потрібно ще здати іспити повністю, там, математику, історію і т. д., тобто базові предмети і професійні. Набрати по ньому певний бал. Якщо вони тільки пройдуть, там, 80–90 відсотків, тоді їх направляють працювати у державні заклади. Якщо ти це не пройдеши, закінчиш університет і не пройдеши ці бали, то ти тільки можеш працювати у приватному секторі.

(жін., 30–34 р., Бурса)

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ У ТУРЕЧЧИНІ

Зважаючи на пандемію COVID-19, респонденти оцінювали також упроваджені, зокрема й у Туреччині, карантинні обмеження. Останні, закономірно, вплинули на звичний спосіб життя турецьких українців. Оскільки польовий етап дослідження тривав протягом січня–березня 2021 р., фокусувалися ми на карантинних заходах та епідеміологічній ситуації до та під час зазначеного періоду.

У листопаді 2020 р., коли різко зросла кількість заражень коронавірусною хворобою (World Health Organization, 2022), Туреччина вжила нових заходів. Зокрема, від

18 листопада її громадянам, старшим за 65 років, перебувати на вулиці можна було від 10:00 до 13:00, а особам, молодшим ніж 20 років – від 13:00 до 16:00 (Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, 2020a). Іноді це створювало труднощі не тільки для респондентів, а й для їхніх дітей – особливо якщо заняття в школі припадали на час, коли дозволено перебувати поза межами будинку. Це суттєво змінило щоденні практики опитаних.

Не можна виходити в певний час. Діти не можуть виходити на вулицю. І це впливає на те, що ти не можеш привести дітей до друзів. Це вплинуло на всіх. Тому що, наприклад, дитина в мене, в неї уроки з дев'ятої до двох тридцяти, а діти в Туреччині мають право вийти з часу до чотирьох. Вона половину свого часу, який повинна проводити на вулиці, вона ще в школі, онлайн зараз вона. Вони вчаться так. Тому ми виходимо на півтора години. Але на півтора години, ти сильно нікуди не поїдеш, нікуди не встигнеш.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Згодом, від 1 грудня 2020 р., на всій території країни впровадили комендантську годину. Зокрема, обмеження стосувалися частково будніх (від 21:00 до 05:00) і загалом вихідних. Тобто в цей час, від 9-ї години вечора п'ятниці до 5-ї години ранку понеділка, були встановлені обмеження на вихід із помешкання (Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, 2020b). Тож деякі респонденти розповідають про тиск від нових правил і погіршення власного психічного стану.

(Коронавірус – ред.) вплинув... на мене сильно. Бо все ж таки ми зараз обмежені дуже сильно в Туреччині. Тобто це в будні дні після дев'ятої не виходиш, на вихідних зовсім не виходиш. Тобто це трошки впливає... не на психіку, а, ну, скоріше всього, так, на психіку. Трошечки хочеться більше вільності.

(чол., 20–24 р., Анкара)

Пандемія суттєво вплинула й на життя тих респондентів, які є громадськими активістами. Оскільки впровадження карантину спрямоване на зменшення соціальної активності, опитані змушені припинити власну громадську діяльність або долучатися до заходів у дистанційному форматі.

Вплинув (коронавірус – ред.), тому що багато, можна сказати, що всі міроприємства, які були заплановані, ми на рік думаємо, що ми будемо там... <...> Цього року із-за ковіду абсолютно все відмінилося.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Незважаючи на доволі строгі протиепідемічні заходи не всі українці відчують негативний вплив карантину на своє життя в Туреччині. Попри те, що опитані, які не набули турецьке громадянство, більш обмежені в нормативно-правовому полі цієї країни, під час жорстких карантинів вони мають більше можливостей і свобод, ніж місцеві мешканці, адже дія вищезазначених заборон не поширюється на туристів. Така ситуація створює умови для користування привілеями статусу іноземця, причому навіть серед респондентів із подвійним громадянством.

Як іноземці ми відчуваємо дуже багато плюсів. В тому, що ми проживаємо в Туреччині саме як іноземці, а не як громадяни. Наприклад, навіть в період пандемії для іноземців немає таких сильних обмежень, як для місцевих. Ми не зловживаємо мірами безпеки, але попри це ми можемо без проблем, без пропусків вийти і скупитися харчами, наприклад. Або вийти просто на березі моря попиту кави. І нам за це нічого не буде. В той час, як для турецьких громадян – це досить такий серйозний штраф.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

В умовах цього коронавірусу ми маємо такий код – його придумали замість того, щоб стежити за людьми (куди вони йдуть, де вони перебувають і таке інше). Коли мене цей код запитують (цей номер), я кажу, що українець, показую паспорт і все, до побачення.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.24

Також ми з'ясували, який **вплив** мала пандемія **на трудову діяльність респондентів**. Загалом оцінка опитаних відрізнялася залежно від специфіки роботи.

Попри всі негативні наслідки поширення COVID-19, частина опитаних розповідає про покращення свого становища. Здебільшого йдеться про офісних працівників і тих, хто працює у сфері освіти. Зокрема, для багатьох із них великою перевагою виявилася змога працювати дистанційно, адже не потрібно було гаяти безліч часу на дорогу. А в тих респондентів, які володіли власним бізнесом, завдяки переходу послуг в середовище інтернету, з'явилася змога масштабувати свою діяльність і на інші міста Туреччини.

Мені здається, що коронавірус мені був плюсом. Тому що я перейшла в онлайн-сферу. Географія моєї роботи розширилася через те, що ми почали використовувати електронні підписи. Якщо раніше я працювала лише на одне місто, то тепер я працюю абсолютно спокійно на всю Туреччину. Люди навіть не розуміють, що я за тисячу кілометрів від них знаходжусь.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Для мене в позитивному плані вплинув. Тому що я працювала в іншому місті. <...> Щотижня я їздила на роботу по два, по три дні я знаходилася там, а все решта вже вдома. <...> Після того, як почалась пандемія, звичайно, ми працюємо з дому і це (сміх) дуже сильно полегшило мою роботу.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Тенденцію збільшення клієнтів під час пандемії помітили й респонденти, які надавали психологічні консультації, адже в багатьох людей унаслідок коронавірусної кризи суттєво погіршився психічний стан. Натомість опитані, які займалися підприємницькою діяльністю в туристичній сфері, навпаки відчували негативні наслідки пандемії на свій бізнес. Частина з них змушена була припинити надавати послуги чи підлаштуватися під нові вимоги через карантинні обмеження та зменшення попиту.

Я – психолог онлайн. Навпаки роботи побільшало. Люди просто депресію мають через те все, тож роботи менше не стало, ні.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 2.25

Імміграційна агенція практично зовсім перестала працювати. Тому щодесь понад 90% моїх клієнтів зверталися за тимчасовими візами до країн Європейського Союзу, до США, Канади, Австралії, Великобританії.

(чол., 20–24 р., власник агенції з міграційних послуг)

Я вам скажу, що вплинула (пандемія – ред.) на мій бізнес. Тому що у нас почалися такі обмеження серйозні щодо кількості людей, яких ми можемо прийняти, наприклад, до ресторану. Щодо коронавірусних обмежень і правил гігієни, дезінфекції – це зайві витрати були. Також, наприклад, нові правила, що не може бути 100% зайнятості кімнат в готелі. Тобто я можу продати лише деякий відсоток від кімнат, розумієте. <...> Але минулого року багато людей до нас приїздило, не дивлячись на коронавірус.

(чол., 35–39 р., директор готелю)

Під час жорсткого карантину частина українців чи члени їхніх сімей турецької національності могли втратити звичне джерело доходу. Тож опитані розповідають, що в таких ситуаціях громадяни Туреччини мали змогу звернутися по гуманітарну допомогу

до відповідних державних органів. За словами респондентів, певні сім'ї користалися цією нагодою (зокрема ті, хто залишилися без роботи). Утім, були випадки, коли респондентів, які були найманими працівниками, не звільняли, і протягом певного періоду виплачували грошову компенсацію від держави й роботодавця. А вже згодом, після послаблення карантинних обмежень, ці опитані повернулися до звичного режиму роботи.

Ви знаєте, мене дуже приємно здивували і держава, і наша фірма, з якою я працюю. Тому що коли почався коронавірус, вони виплачували нам зарплату незалежно від того, чи ми сиділи вдома. Виплачували як? 40% держава взяла на себе відповідальність, вони перераховували нам на рахунок свою суму і 60% виплачувала фірма. Потім, коли готель відкрився, ми, звичайно, почали всі працювати і все пішло так, як і було раніше. Правда, з новими правилами по ковіду.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Якщо ти маєш потребу, наприклад, у тебе чоловік втратив роботу чи ще щось, і ви не маєте, скажімо, в умовах пандемії за що прожити, то ви можете звернутися до міської ради – до муніципалітету, і вони вам надають допомогу. Тобто такий продуктовий набір: олія чи там якесь масло, тобто це досить навіть такий великий був продуктовий набір. Ми не зверталися, бо у нас не було потреби, але знаю українців, які зверталися. Українок. Чоловік втратив роботу і вона, наприклад, сидить з дитиною вдома.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Фактично жодних змін у власній професійній діяльності не відчували українці, які до пандемії працювали дистанційно. Частина з них звикла до різних економічних і соціальних потрясінь, тож порівняно легко змогла адаптуватися до нових реалій.

Взагалі ніяк, і близько навіть (не вплинула пандемія – ред.). Тобто якимось так склалося, що я вже більше десяти років в цій темі (працюю віддалено – ред.). І різні були кризи, і війна, і все оце-от. Тобто були деякі моменти, які були пов'язані з падінням гривні, наприклад, все таке. Вони, скажем так, могли створити труднощі. Але просто ці труднощі приймалися до уваги, враховувалися, знаходилися якісь інші варіанти.

(чол., 40–44 р., Анталія)

УКРАЇНЦІ ЯК УЧАСНИКИ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН У ТУРЕЧЧИНІ

Одним із найважливіших показників соціальної згуртованості є взаємодія мігрантів із населенням країни призначення, зокрема наявність і якість цих зв'язків у різних сферах міжлюдських відносин. Це дає змогу визначити рівень толерантності й солідарності в турецькому суспільстві, а також виявити можливості, які сприятимуть додатковому розвитку цього потенціалу, чи навпаки з'ясувати чинники, що стоять на заваді повноцінному життю іноземців у цій країні.

Необхідно звернути увагу на те, що ми розглядаємо **питання міжетнічних відносин із позиції тільки однієї сторони суб'єктів взаємодії**, тобто висвітлюємо думки опитаних українців. Водночас досвід, набутий у комунікації з представниками різних етнічних і національних груп, є цілком різним і залежить від низки чинників. Це означає, що особливості взаємодії з особами турецької та інших національностей залежать не тільки від їхнього віку, статі, рівня освіти, професії чи фінансового становища, а й від настанов, цінностей і переконань українців.

Інакше кажучи, ми узагальнюємо ті факти, які траплялися в життєдіяльності опитаних, і виявилися незвичними для останніх. Водночас розуміємо межі інтерпретації через різні комунікаційні середовища й особисті переконання. До того ж певні культурні особливості можуть здаватися нетиповими для одних респондентів, проте бути звичними для інших. Отож висвітлені судження не варто трактувати як обов'язковий атрибут взаємин з усіма мешканцями Туреччини, на чому акцентували й самі респонденти.

Я хочу сказати, що люди скрізь люди – десь м'якші, десь жорсткіші. Усе залежить від їхніх держав і виховання, а не від сусідів, хоч і таке буває. Тому треба просто завжди намагатися залишатися людьми – це дуже приємно завжди бути і почуватися просто людиною. Щодо країн, культур – так, вони різні культури. Але завжди є культура людського спілкування, вона скрізь і завжди буде в будь-якій країні, у будь-який час. Тому треба просто розслабитися, намагатися залишатися такими людьми, які можуть наводити мости та бути у дружбі з іншими людьми й іншими країнами тощо.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.26

Описуючи **взаємодію з населенням** країни призначення, опитані зазвичай **наголошують на хороших і позитивних взаєминах** (дещо рідше – нейтральних) між представниками обох національностей. Добре ставлення до іноземців є однією з переваг, про які часто згадували опитані, а тому відкритість місцевих мешканців сприяє легшій інтеграції мігрантів у турецьке суспільство й посиленню відчуття соціальної згуртованості. Про негативний досвід опитані згадують украй рідко, пояснюючи це закритістю певної категорії турків до інших культур і наявністю націоналістичних поглядів.

Я б сказала, що турки більш дружні. І вони самі по собі дуже приємно налаштовані на українців, що мене дуже... я радію. Вони завжди розпитують: «Як справи? Як батьки? Як настрій?». Їм все цікаво: «А як у вас те? А як у вас інше?». Тобто я відчуваю себе комфортно.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

Щодо расизму в бік українців – в мене було лише кілька випадків, коли до мене ставилися з такою... ну, як до іноземця, з долькою націоналізму. От, грубо кажучи, як-от «понаїхали сюди».

(чол., 25–29 р., Ізмір)

Водночас важливо наголосити, що серед наших опитаних є значна частина осіб, які **рідко мали тісні контакти з турецьким населенням, зокрема дружні взаємини**. Так, у їхньому колі спілкування можуть перебувати родичі або друзі зі сторони одного із членів подружжя (якщо це етнічно змішаний шлюб), сусіди чи інші знайомі. Однак такий категорії респондентів легше мати справу зі своїми співвітчизниками чи вихідцями з пострадянських або інших країн, а не турками (передусім через відсутність мовного бар'єру та схожу, на думку певних опитаних, ментальність).

Наразі моя турецька не дуже добра. Не на високому рівні. Звісно, з нашими (українцями – ред.) легше. А так, ну, порозмовляли, посиділи там із турками, там із сусідами, з родичами, та й усе. Подружки мої – з країн колишнього СРСР <...> Яюсь наші ближчі. Маємо просто однаковий менталітет, а вони (турки – ред.) мають інший менталітет. Тобто близьких подруг серед туркеня я не маю.

(жін., 40–44 р., одружена з турком)

Оригінал цитати № 2.27

Я думаю, що більш з українцями легше взаємодіяти, ніж з турками. З чим це пов'язано? Бо ми однакові. Ми вирости на однакових казках, на однакових фільмах, на однаковій їжі і в нас однаковий гумор. Розумієте? І тому ближче все одно до своїх.

(жін., 25–29 р., Анталія)

Утім, є й інша група українців, для якої **етнос чи національність не мають жодного значення**, тому у виборі кола спілкування вони орієнтуються насамперед на особисті якості кожної людини. Цей факт стосується переважно тих, хто має доволі хороший рівень знання турецької мови.

Я б сказала, що просто мати справу з чесними людьми, з адекватними людьми. Просто національність не має значення в даному випадку.
(жін., 35–39 р., Стамбул)

Як ми вже зазначали, загалом українцям до вподоби та **атмосфера, яка панує в турецькому суспільстві**. Для них населення Туреччини позитивно й відкрите, що сприяє зменшенню рівня напруги в іноземців. Опитані часто протиставляють цей стан Україні, де вони відчували агресію, гнів і невдоволення.

Тут (у Туреччині – ред.) турки такі відкриті й душевні, тому хочеться точно бути такою. Я вам скажу, що я стала більш усміхненою, більш позитивною... Яюсь до людей ставитися... У нас в Україні дуже багато агресії одне до одного зазвичай, якоїсь байдужості.
(жін., 45–49 р., Стамбул)
Оригінал цитати № 2.28

Ще однією важливою рисою турецького характеру, яку особливо виділяють опитані, є **готовність допомогти**, причому як тим, кого вони знають особисто, так і незнайомцям. Часто ініціаторами цієї допомоги стають самі місцеві мешканці. За словами інформантів, турки мають значно вищий рівень емпатії, тому байдужості, притаманної, на думку опитаних, українцям, тут не спостерігається.

У нас (в Україні – ред.) постійно є така заздрість і ще якась байдужість, а турки готові допомогти, в тому плані вони більш людяні. Якщо запитаєш, як пройти кудись, то турок буде тобі розказувати пів години як це зробити. У наших людей якась байдужість, немає цієї контактності, грубість така є у нас, а у турків цього немає.
(жін., 30–34 р., Бурса)

Однак ми виявили твердження про те, що відмовляти іншим людям у допомозі не прийнято в турецькій культурі. Тому іноді трапляються ситуації, коли обіцянки не переростають у реальні справи.

В турецькій культурі не прийнято казати «ні» людині. Ти повинен допомогти. Ти не можеш сказати «ні». І вони кажуть: «Добре, я подивлюся», «Раді допомогти, ми подивимося». А насправді вони не збираються цього робити.

(жін., 50–54 р., Анкара)

До того ж респонденти зазначали, що легковажність певної частини турецького населення також проявляється в **непунктуальності**. Така специфіка стосується абсолютно різних середовищ взаємодії. Знову-таки наголосимо, що ми узагальнюємо ті особливості, які є важливими для опитаних і з якими вони стикалися особисто. Тобто ці факти могли траплятися в досвіді одних, а в інших – ні.

Тут з пунктуальністю дуже великі проблеми. Тому що, якщо ти місцевому назначив зустріч або запросив до себе в гості, наприклад: «О третій зустрічаємся, ми тебе чекаєм». Тож-бо ми готуємся, готовимо якусь їжу, тому що в три прийдуть гості. Три може настати зазвичай десь о 4:30, але може в 7, а може й ніколи. І для них це норма, для мене – ні. Отож ми спочатку дуже образилися на місцевих, на друзів, навіть на знайомих, а потім «не прийшли, та й не прийшли». Ну і добре (сміх).

(чол., 40–44 р., Анталія)

Варто звернути увагу й на таку важливу рису для респондентів, як-от **гостинність** турків. Її українці зауважують як у комерційній сфері, так і в побутових взаєминах, наприклад, із сусідами чи іншими знайомими. Неодноразово ми чули від опитаних про зацікавлення й позитивну налаштованість місцевого населення до іноземців. Тому гостинність є фактично одним зі способів краще познайомитися та більше дізнатися про мігрантів та їхню культуру.

Когось підтримати, комусь щось подарити, комусь дати там пляшку води – в них ця гостинність є в їхній культурі.

(чол., 40–44 р., Самсун)

Загалом із відповідей респондентів випливає, що в Туреччині сильно розвинений **інститут сусідства**. Взаємодія між сусідами може базуватися на частих відвідуваннях одне одного, а також взаємодопомозі за різних обставин. Однак для декотрих опитаних такі стосунки інколи можуть переступати звичні для українців межі. Тому респонденти радять заздалегідь установлювати правила й домовлятися про компроміси.

Знаєте, в турків є дуже таке класне відношення сусідів. Якщо ти попросиш сусідку твою дитину зустріти зі школи і нагодувати – вона це зробить. Навіть якщо ти будеш іноземка.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Я знаю, що у людей по-різному буває з сусідами. Ну, і в турків є така штука, оце в гості ходити. Це капець, тобто, грубо кажучи, інтровертам тут сутужно. (зітхання) Тому що в гості прийти, сидіти пів дня там, а ще прийти на ніч і тусити. Це нормальне явище. І скажемо, коє для кого, ну скажем, як хто не може дати собі раду з цим або кому це важко, складно і, в принципі, не дуже любить людей, то прийдеться до цього якимось чином підготуватися. Що потрібно буде це-от якось обговорювати. Можливо, з потенційними тими ж самими сусідами, друзями і т. д. Тому що в турків є таке-от. Просто прийти отак, не подзвонивши нічого, просто взяти і прийти, і собі сидіти чаї ганяти.

(чол., 40–44 р., Анталія)

До того ж іншою стороною відкритості місцевого населення до іноземців є незвична для опитаних **надмірна зацікавленість особистим життям**. Українці зазначають, що часом бувають неготовими до різних запитань від малознайомих людей, тому й почуваються більш закритими. Однак згодом звикають до цієї культури або навпаки більше обстоюють особисті кордони.

В Туреччині є такі моменти, коли (але до цього просто треба звикнути) тебе можуть питати на вулиці, в громадському транспорті. Тут доволі нормально спитати «а звідки ви?», «а чи заміжня ви?» або ще щось. Такі якісь питання, які вважаються особистими. Але через якийсь момент я просто зрозуміла як реагувати для того, щоб і не образити людину, і при цьому не образити себе. Тому якось так вже звикла до цього. Просто є стандартні відповіді, які я роблю і таким чином все окей.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Турки дуже любопитні. Ти приходиш в парк, вони дивляться – іноземка, і запитують: «А де твій чоловік працює? А скільки він грошей отримує?» Я така: «Стоп. Не зрозуміла». Я раніше була така дуже, ну, розповідаю там і там. А потім думаю, а зачєм, навіщо я розповідаю? А навіщо я рекламу? Я потім кажу: «А де ваш чоловік працює?» А-а-а. І вони зразу тікають.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Незалежно від наявності турецького громадянства, майже всі опитані наголошують на **приятному ставленні працівників державних установ** Туреччини й хорошу якість наданих послуг. Чимало хто зазначав, що незалежно від національності, ставляться до всіх однаково – і до іноземців, які перебувають у Туреччині, і до місцевих мешканців. Респондентки, які відвідували державні структури як із чоловіками-турками, так і самостійно, зауважували, що також не відчували до себе жодного упередження.

У державних установах жодної різниці між іноземцями та турками я не бачила. Якщо надаються медичні якісь операції. Тобто тебе ніколи до другого сорту не зарахують. Чи, наприклад, ти нетутешній і не маєш страховки абощо. Я ніколи не відчувала, що є якоюсь не такою.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.29

Жодного разу не відчувала специфічного ставлення. Всюди в державних установах я була з чоловіком. <...> І якогось такого відношення, що я іноземка чи я українка, нічого такого не було. Були випадки, коли я й сама ходила, мені треба було забрати своє свідоцтво про народження. Інші дівчата ходили, їм не зробили то, що для мене, а мені зробили все і навіть більше.

(жін., 50–54 р., Стамбул, одружена з турком)

Респонденти, які все-таки мали певний негативний досвід, указують на несистемний характер упередженості, пояснюючи це некомпетентністю чи особливостями людського характеру. В одному випадку негативне ставлення, за припущеннями опитаних, було зумовлене відсутністю в жінок «закритого» мусульманського одягу, а в іншому – несприйняттям іноземок через поширеність шлюбів із турецькими чоловіками.

Відношення до українських, не, взагалі до слов'янських жінок, трошечки таке може бути легковажне. Цей імідж такий, знаєте, ну що ти зробиш? Так, звичайно, турецьким жінкам не дуже подобається, що стільки тут іноземок повиходило заміж за турків. А вони, допустім, не повиходили чи що. Чи дозволяють собі щось таке сказати. Але я кажу, це можна суто випадково десь потрапити. Це не є масово.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Або вона (працівниця державної установи – ред.) некомпетентна, або на той момент ... У мережі подекували, що до тих, хто приходять як закриті жінки, вона ставиться краще. Якщо приходять відкрита жінка, та працівниця виявляє інші манери поведінки.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.30

Про **хороше обслуговування** розповідають українці й у **розрізі діяльності комерційних організацій у Туреччині**. Вони характеризують турецький сервіс як надзвичайно якісний, а турків, які працюють у сфері послуг, описують дуже люб'язними, приязними, уважними, позитивно налаштованими та зацікавленими у клієнтах. З низьким рівнем культури обслуговування респонденти стикалися вкрай рідко, зазначаючи, що це були радше винятки.

Комерційна сфера в Туреччині – божже, вони (турки – ред.) залюблять всіх до «оскоми». Вони, напевно, навіть іноземців полюбляють більше, ніж турків.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Обслуговування у Туреччині, на мою думку, якщо не на першому, то щонайменше на другому місці у світі. Наприклад, сидиш у ресторані і він уже має зачинятися, вже перша година ночі і залишилося дві-три людини. Вони сидять за столом розмовляють-розмовляють і не йдуть. Ніхто не скаже: «Ми зачиняємося». Ніколи. Вони стоятимуть, вони вже спатимуть на ногах, але вони ніколи в житті не скажуть: «Товариство, все. До побачення, ви вже мусите піти».

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.31

Водночас, на думку багатьох опитаних, такий клієнтозорієнтований сервіс **зумовлений прагненням отримати додатковий економічний зиск**. Загалом респонденти нарікають на підвищення цін у ситуаціях, коли продавці ідентифікують клієнтів як представників інших національностей за зовнішністю й незнанням турецької мови. Притому наголошують, що в Україні з обслуговуванням іноземців схожа ситуація. Для мігрантів це часто створює неприємні ексцеси, проте згодом для українців дедалі звичнішою стає практика торгуватися, тобто добиватися зменшення ціни. Для багатьох із них ця навичка є невід'ємною частиною загальної турецької культури.

Я пам'ятаю, коли ми купували фарбу. Мій чоловік пішов купив, допустим, за дві ліри і вона закінчилася. Я через день іду в той же магазинчик і кажу на ту саму фарбу, а мені кажуть – чотири ліри. І от я кажу: «Як же так? Я ж недавно була, а вона була дві ліри». «Ні, ні, сестро, я би тебе запам'ятав, я тебе не пам'ятаю». Я кажу: «А мій чоловік купив за дві ліри». «А справді, ну, вибач. Добре». І він іще знижку зробить, (сміх) посміється. Тобто всякі такі нюанси є, але зараз вони вже смішні, бо ми можемо: інколи не торгуємось, інколи можемо поторгуватись, можемо перевести на сміх. Ну от так.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Я знаходжу такі місця, де є тільки місцеві. Тому що там, де є напевно туристи (це в будь-якій країні, це не тільки в Туреччині), там намагаються тебе обдурити, обчислити і ще щось. Тобто таку ситуацію я дуже часто спостерігала в Україні, коли ми приїжджали з делегацією.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Крім того, серед наших інформантів ми натрапляли на твердження про проблему неосвіченості певної частини турецького населення, насамперед старшої й дещо рідше середньої вікової категорії. У деяких випадках це ускладнювало можливість порозумітися з ними. Опитані розповідають про іншу культуру спілкування та наявність упереджень і стереотипів.

Бачите, в Стамбулі проживає, ніхто не знає точної цифри – п'ятнадцять чи сімнадцять мільйонів людей. І тому велика кількість людей є неосвічених. І коли десь зводить тебе доля з такими людьми – чи в магазині, чи на вулиці, десь, можливо, в автобусі, чи десь в якомусь іншому місці, чи на прогулянці – так, відчувається. <...> До речі, після нашої революції, після того, коли Росія напала на Україну – наша трагедія, наша біда, про Україну стали знати більше. <...> І по сьогоднішній день є такі люди: «І мова в вас російська», «Ні, в нас інша мова». І тобі щось там говорить: «Ну, ви росіяни». «Ні, ми не росіяни, ми українці». А вони не розуміють цього. То їхній рівень освіченості такий. Ми не говоримо про всіх.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Дані ЮНЕСКО свідчать, що у Туреччині справді недостатньо високий рівень грамотності населення, особливо серед людей віком понад 65 років. У 2004 р. показник письменності в цій категорії громадян становив 53,1%, причому серед чоловіків – 75%, а серед жінок – тільки 34,9%. Натомість уже у 2017 р. дослідники зафіксували зростання частки грамотності людей похилого віку до 80,4% (93,2% у чоловіків і 70,4% у жінок). Водночас проблема вже не стосується молодого населення, яке має кращий доступ до

освіти. Упродовж останніх десятиліть загальний рівень грамотності серед осіб чоловічої й жіночої статей віком 15–24 роки стабільно високий і майже однаковий: станом на 2017 р. – 99,8% (UNESCO, n.d.).

Незважаючи на те, що респонденти помічають особливий інтерес тутешнього населення до іноземців, часто ставлення турків до представників інших національностей ґрунтується на **стереотипах**, причому як негативних, так і позитивних. Ми систематизували упередження, з якими особисто стикалися опитані мігранти в Туреччині, й отримали своєрідний зріз уявлень турків про Україну як державу і українців як народ.

Доволі поширеним явищем є ототожнення України з Росією. Аналогічні результати спостерігаємо в дослідженні Українського інституту, у якому взяло участь широке коло турецьких та українських експертів. Автори зазначають, що попри близьке географічне розташування та спільну історію «Україна досі не сприймається в Туреччині як окрема країна чи культура» (Габер, Воротнюк, 2020, с. 6).

Скажімо так, у більш розвиненому культурному турецькому суспільстві уявлення досить нормальні. Вони знають, що це окрема країна (Україна – ред.), досить гарна й розвинена. Дуже багато турків приїжджають сюди погуляти. А є частина населення, яка взагалі не знає нічого про світ навколишній. І вони думають, що Україна – це Росія досі (є така частка населення). Мовляв, «ви всі одні й ті ж, всі слов'яни».

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Оскільки усвідомості частини населення відбувається ототожнення обох народів, спільним для мешканців Туреччини є наявність у їхніх повсякденних уявленнях стереотипу про легковажність і доступність так званих «слов'янських» жінок. За словами респондентів, після падіння Залізної завіси зросла міграція з пострадянських країн, характерною рисою якої була зайнятість в індустрії сексу. Утім, опитані українці, які тривалий час перебувають у Туреччині, зазначають, що останніми роками менше стикаються з цими упередженнями.

Той момент був наслідком дев'яностих, коли в дев'яності роки і з України в Туреччину, і з Туреччини в Україну приїжджали не найкращі представники обох націй. Тому тут була дуже розвинута проституція (секс-працівники), і, звичайно, це наклало певний якийсь штамп на те, що там всі українці або... Тобто там не були тільки українці, там були всі слов'яни, якісь всі там білявки, всі ці – вони всі «Наташі». Тобто «Наташа» – це така назва працівників секс-індустрії. І це було там ще до 2007-го, у 2010-му я могла ще це десь відчувати. Або коли йдеш по вулиці, міг хтось крикнути тобі вслід «Наташа». Але останні вже п'ять, напевно, років я такого взагалі вже не чула.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Ще одним стереотипним образом, про який розповідають опитані, є типаж жінок старшого віку, що працюють переважно у сфері послуг (наприклад, зайняті в торгівлі) та вирізняються невихованістю і грубими манерами в ставленні до клієнтів. А ось негативні стереотипи стосовно українських чоловіків ґрунтуються на уявленнях про їхні «лінощі» та «надмірне споживання алкоголю». Крім того, ми виявили твердження про «холодний характер» українців і нібито їхню любов до зими й морозу.

В них (у турків – ред.) раніше був стереотип, що всі чоловіки українські п'ють, сидять на дивані, не працюють, жінки – працюючі, працюють.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Крім того, з старих стереотипів, особливо, що це дуже холодні люди (українці – ред.). Тобто коли хтось з турків приїжджає в Україну, вони кажуть: «Чому в вас ніхто не посміхається? В вас всі люди такі насуплені», – особливо дуже відомі українські – вони називають їх «бабушки». <...> Це такий тип, кому за п'ятдесят, такого суворого, я не знаю... Можливо, працівник магазину деś в таких дев'яностих років. Такий грубий і невихований, погано виглядає і такого великого розміру у всіх, я не знаю, не хочеться просто про жінок щось погане казати, але якось так виходить. Тому от такі, можливо, залишились, що є люди, які дуже грубі, які не посміхаються, не вітаються і відповідають там, я не знаю, така провідниця в вагоні, плацкарт така стандартна. Деś так.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Турки думають, що ми дуже любимо мороз і дуже любимо зиму. Тут так само в нас (в Туреччині – ред.) дуже похолодало. Дуже холодні дні, напало багато снігу. <...> І коли [на роботі] кажуть: «Ти ж повинна це любити, це ж так, як в тебе вдома». Я кажу: «Як в мене вдома, але я люблю море, сонце і пальми» (сміх).

(жін., 45–49 р., Бурса)

Проте, незважаючи на негативні стереотипи, стосовно українок у турецькому суспільстві існують і позитивні уявлення. Респонденти зазначають, що частина турків уважають українських жінок «вродливими», «охайними», «доглянутими», «освіченими», «працюючими», «поступливими» та «ідеальними дружинами». Ймовірно, це й зумовлює бажання певних турецьких чоловіків одружитися з українками. Принаймні таку тенденцію простежуємо у відповідях респондентів як чоловічої, так і жіночої статей.

Взагалі уявлення про українців я можу сформуванати тільки зі спостережень зі своєї сім'ї, з висловлювань своєї сім'ї, своєї родини, свого близького кола. Взагалі вони характеризують нас як працюючих жінок, як впевнених в собі, як добре доглянутих, як хороших сім'янинок, як старанних жінок, як терплячих жінок. Тобто я би навіть сказала більше, які фрази інколи проскакують у моїх рідних, що «на відміну від турецької дружини, Ви на десять рівнів вище».

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

Коли чують «українець», то основна маса турків, які хочуть одружитися: «Українець! Поїхали». Тіпа: «Вперед! Давай в Україну разом». Я вже випрацював імунітет і кажу: «Вибачте, ви знаєте, там перед вами ще двадцять дев'ять людей. Будете тридцятим. Вибачте, це через рік-півтора буде, не раніше» (сміх).

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

Згідно з даними Турецького статистичного інституту, станом на 2020 р. між громадянами Туреччини та іноземцями укладено 22 737 шлюбів. Причому з них 83,2% припадали на подружжя турецьких чоловіків із жінками з інших країн – найчастіше із сирійками, азербайджанками, німкенями, узбечками, марокканками, росіянками, українками, киргизками, туркменками (TUIK, 2021b). Іншими словами, міжнаціональні шлюби є менш популярними серед туркенів, аніж турків.

Відповідно до цього, актуальною стає проблема **сприйняття українців ставлення місцевого населення до міжнаціональних шлюбів**. Тож, за словами опитаних, мешканці консервативних і релігійних регіонів Туреччини, а також люди похилого віку, мають менший рівень толерантності до вищезгаданого явища. Їхня позиція зазвичай ґрунтується на негативних стереотипах про інші національності, несприйнятті іншої віри, окрім ісламу, і побоюваннях, що після розлучення іноземки можуть позбавити батька змоги виховувати дітей.

Все-таки на оте старше покоління діє такий стереотип, і вони десь, можливо, слов'янських жінок трошки остерігаються... Ну, бо, розумієте, є соціальні медіа, що от «українка...» – було декілька таких випадків, що українка забрала дитину і поїхала ніби-то в Україну відпочивати з дитиною, а потім не повернула дитини.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Вони (турки – ред.) добре це (міжетнічні шлюби – ред.) оцінюють. Але це інша культура, інша країна, інші люди і тому дуже багато страхів є. Є, звичайно, такі сім'ї турецькі, вони «не в коєму разі» (у жодному разі – ред.) не візьмуть іноземку. Навіть якщо вона буде гарна, навіть якщо вона буде вихована, навіть якщо у неї буде багато грошей, ні. Вони скажуть: «Ні, тільки не іноземка». І частіше в дуже релігійних сім'ях таке відбувається.

(жін., 25–29 р., Анталія)

До того ж деякі респонденти стикалися з упередженістю туркені до українських жінок (або чули про такі випадки) саме через поширеність шлюбів турецьких чоловіків з іноземками. Утім, здебільшого українці описують ставлення місцевих мешканців як «загалом позитивне», «добре», «нормальне» й наголошують, що згодом воно лише покращується.

Декілька раз було таке, що я чула і від турецьких жінок, і наші дівчата в деяких групах писали в фейсбуці, що «поприїжджали іноземки, позабирали наших чоловіків».

(жін., 50–54 р., Анталія)

По моїм спостереженням, тільки позитивно ставляться. Є просто один нюанс: вони ставляться позитивно, якщо українка, яка приїжджає сюди, старається влитися в турецьке життя, старається адаптуватися, більш-менш дотримуватися традицій – тоді так, це все класно. Якщо дівчина чи жінка не може адаптуватися, не може знайти правильного підходу до сім'ї і всіх інших речей, то, звичайно, виникають труднощі.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

Аналіз відповідей респондентів свідчить, що серед турків уявлення про Україну як частину Росії поступово зникають, однак попри те певні негативні стереотипи про українських мігрантів доволі глибоко вкорінилися у свідомість місцевого населення. Опитані вважають, що небайдужість українських мігрантів до проблеми, стала робота громадських організацій українців за кордоном, українських дипломатичних установ, а також покращення зовнішньополітичних відносин між Туреччиною та Україною (одним з наслідків чого є, зокрема, спрощення візового режиму для громадян обох країн), сприяють підвищенню обізнаності про Україну та руйнуванню негативних уявлень. Крім того, сучасні події (як-от Революція Гідності), культурні та спортивні здобутки України (наприклад, перемога на Євробаченні, досягнення національної збірної з футболу) відіграють

чималу роль у зміні її образу. Утім, досі необхідними є системні зусилля з боку української сторони, адже названі зрушення відбуваються поступово.

Вперше вони (турки – ред.) дізналися, що ми українці не належимо до росіян, коли було «Євробачення» (у 2004 р. цей пісенний конкурс відбувався у Стамбулі; перемогу тоді здобула українська виконавиця Руслана Лижичко – ред.), «Дикі танці». Тоді турки, побачивши це, зрозуміли, що ми дві різні держави. <...> Потім був чемпіонат світу з футболу (у 2006 р. українські футболісти пробилися до чвертьфіналу світового мундіалю – ред.). І прославилися наші там: Шевченко, багато хто дізнався, що це... У турків розплющились очі, що це не всі ми разом, як раніше СРСР були чи СНД... <...> І отакі всілякі, здавалося б, якісь політичні (події – ред.), коли в нас Майдан був. Усі про це говорили у новинах. Турки це все чули і це сформувало поняття про Україну.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.32

Зараз наші спілки тут роблять дуже велику роботу. І в Анталії, і в Ізмірі, і в Бодрумі, і в Анкарі я знаю всіх дівчат або особисто, або через контакти. І вони організовують виставки, і різноманітні, там, пісні, свята наші на площі роблять. Тобто в нас там дітлахи танцювали, вірші турецькою і українською читали, на центральній площі. Ну, і ЗМІ про це пишуть, і мер на ці всі події приїжджає, і це висвітлюється широко. Я думаю, що ми змінюємо ставлення до нас, з часом все краще стає.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Окрім взаємин українців зі своїми співвітчизниками й місцевим населенням, у колі їхніх друзів і знайомих є також **представники інших національностей чи етносів**, які перебувають у Туреччині. Ми простежили певні особливості, з ким переважно зав'язують приятельські стосунки наші респонденти. Серед таких мігрантів найчастіше називають вихідців із пострадянських країн, дещо рідше – європейців чи американців, і найменшою мірою – представників решти країн. Також ми з'ясували, що з кримськими татарами більше спілкуються українці, долучені до громадської активності, адже організації українців часто долучають до своїх заходів представників цього етносу.

Я маю подруг із Білорусі, Росії, Казахстану. Ще зі Швеції тут дівчатка живуть. Теж вийшли заміж.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 2.33

Особисто наша сім'я має дуже багато друзів, які емігрували в Туреччину з інших країн. Це Канада, Америка, Гаїті, Гватемала, Іспанія, Франція, Англія, Польща. І перерахувати буде дуже важко. І з усіма ними в нас дуже-дуже гарні відносини. До пандемії часто разом збиралися на пікніки, спілкувалися. Тобто супер відносини.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

Ми (у громадській організації – ред.) дружимо (з кримськими татарами – ред.). Зі спілкою ми одне до одного приходимо. А ось буквально, здається, торік вони нас запросили на відкриття нової спілки, вони переселилися. А тоді приїхав наш президент Зеленський. Дуже тепло нас зустрічають, так само ми їх. Ми ніби допомагаємо одні одним. Тобто наші стосунки з кримськими татарами бездоганні.

(жін., 30–34 р., долучається до громадської активності)

Оригінал цитати № 2.34

Зважаючи на те, що респонденти частіше спілкуються із вихідцями з пострадянських і європейських країн, варто наголосити, що значну частку серед іноземців у Туреччині становлять якраз представники мусульманських країн, особливо зі Сирії (рис. 2.2). Це може свідчити про певну дистанційованість українців від них як через наявність мовного бар'єру, так і через волю спілкуватися з людьми, ближчими за ментальністю, а також – сприйняття себе частиною суспільства, що досить негативно ставиться до біженців (див. Довідку).

Я дуже добре (спілкуюся – ред.) з емігрантами з інших країн. Дуже добре, якщо, звісно, це не сирійці чи араби. Тому що вони мають зовсім інший менталітет і цілком... Просто небо і земля. З європейцями взагалі ми нога в ногу повністю, абсолютно однакові. <...> Сирійців, арабів, які, ну, зовсім ніби, ніколи не навчалися, не мають культури поведінки, я намагаюся уникати. Як і росіян, скажімо вже. Не через політичну діяльність, а тому що мені неприємно бути в товаристві тих людей, які поведуться як їм заманеться. Від них виходить якась агресія чи небезпека, скажімо так.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.35

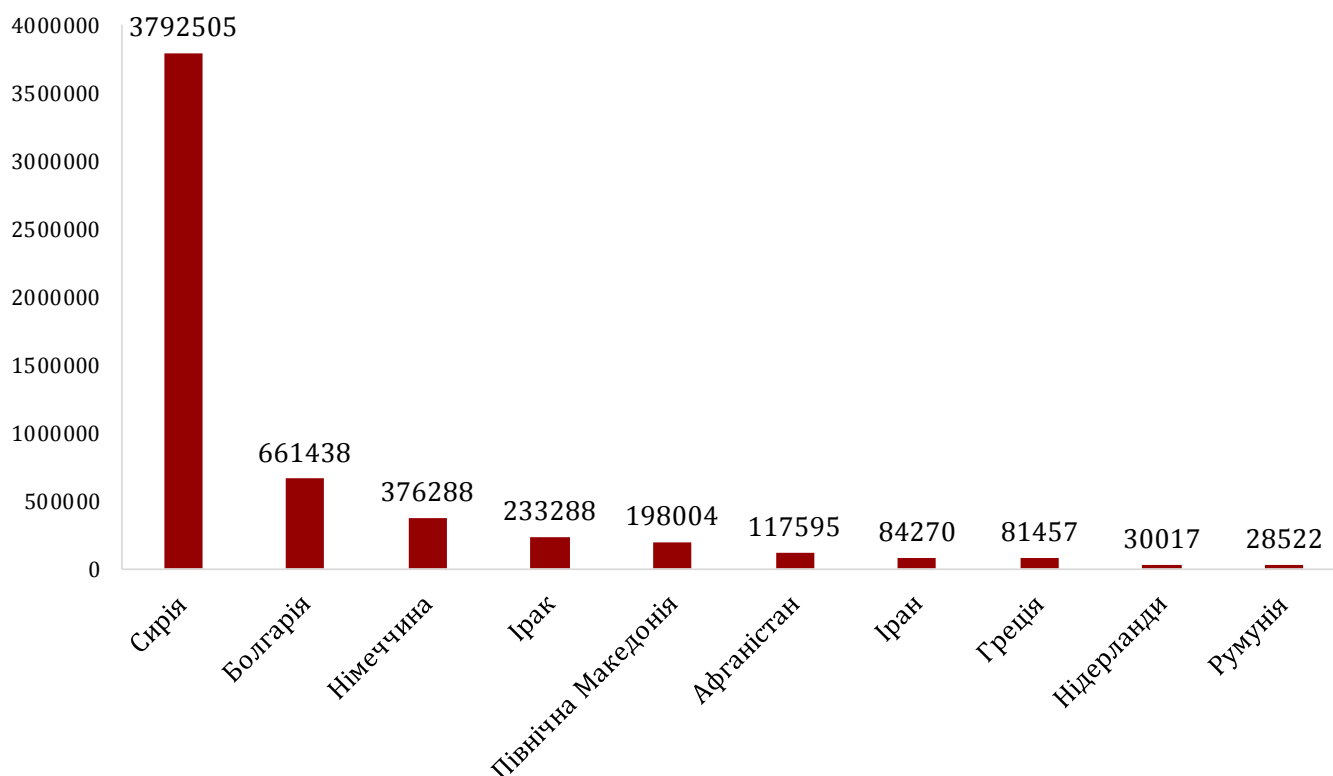

Рис. 2.2. Перші 10 країн, звідки походять іммігранти у Туреччині, 2020 р. (United Nations Department of Economic and Social Affairs)

До того ж ми виявили твердження про зміну ставлення турків до іноземців після різкого зросту кількості біженців із Сирії. Зокрема, деякі респонденти відчували це на власному досвіді. За їхніми словами, негативні настанови почали проєктуватися на іммігрантів незалежно від національності, а звичної відкритості турецького суспільства до іноземців поменшало.

Якщо говорити про якийсь мінус, безпосередньо я на своїй шкірі відчув, як змінилося саме це в країні, коли почалася ця сирійська проблема і стало дуже багато сирійців. Турки самі по собі стали більш такими закритими, якщо можна так сказати, більш озлобленими.

(чол., 30–34 р., Бурса)

Коли я приїхав у Туреччину, до мене ставилися, навпаки, як до людини, яка приїхала з іншої країни; до людини, яка бачила більше у житті, яка знає інші мови, яка розуміється на культурі інших країн. І навіть якимось я відчував, що до мене ставляться краще, ніж до місцевих. Все змінилося після того, як почався дуже великий плин сирійців. Відповідно працедавці влаштовують їх на роботу за дуже-дуже маленькі гроші, за які турки б не встали навіть з дивану. І дуже велике скупчення у великих містах попрошаєк (жебраків – ред.), які сидять на углях і моляться за гроші, за їжу якусь. І відповідно в очах турків, можливо, ми виглядаємо зараз, приблизно як оці сирійці, які приїхали з війни. І тому за останній час, за останні кілька років, ставлення до іноземців стало гірше, ніж було до.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

Довідка

Від 2011 р. у Сирії триває війна, яка спричинила міграцію більш ніж половини її населення. Станом на 2021 р. серед сирійців внутрішньо переміщеними особами стали 6,7 млн, а 6,6 млн виїхали до інших країн (UNHCR, 2021). Згідно зі статистичними даними, якщо у 2010 р. кількість сирійців у Туреччині становила 5 тис. осіб, то вже у 2020 р. сягла майже 3,8 млн (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2020). Тобто Туреччина з-поміж усіх країн прийняла найбільшу кількість біженців.

Під час аналізу даних Світового дослідження цінностей шостої й сьомої хвиль (опитування в Туреччині відбувалися 2011 р. і 2018 р. відповідно), ми простежили тенденцію зміни ставлення до мігрантів загалом. Так, ще 2011 р. тому тільки 30,5% населення Туреччини не хотіли б мати своїми сусідами іммігрантів чи іноземних працівників, а вже у 2018 р. – 48,1% (World Values Survey, 2020). За репрезентативним опитуванням мешканців Туреччини в лютому–березні 2020 р., 51% вважають стосунки між турками й сирійцями напруженими. Причому ті, хто знають сирійців особисто, молодше населення, особи жіночої статі й люди з вищою освітою відчувають більше занепокоєння, аніж інші соціально-демографічні групи (INGEV, 2020).

Водночас для деяких респондентів інша культура не є перепорою налагоджувати контакти. Тому в колі їхнього спілкування також можуть бути представники тих чи інших мусульманських країн.

Я спілкуюся з сирійцями деякими. І, значить, теж спілкуюся з Іраку. Російськомовний він, до речі, то таке є спілкування. Ну, ви знаєте, хороші відносини. Араби на собі відчують, знаєте... Хоча вони намагаються того не помічати, не звертати увагу, але вони відчують певну відразу до своєї персони зі сторони місцевого населення. То ви знаєте, якщо до них посміхаєшся хорошо, вступаєш в певний такий діалог, то вони дуже раді.

(чол., 30–34 р., Середземноморський регіон)

Стосовно **курдів**, які після турків є другим за чисельністю етносом у Турецькій Республіці, серед респондентів ми виявили абсолютно протилежні ставлення – як дуже позитивне, так і дуже негативне. За приблизними оцінками, чисельність курдського населення в Туреччині становить від 15 до 20 мільйонів осіб. Здебільшого вони розселені на сході та південному сході країни. Але, крім того, їхні громади є у великих турецьких містах, як-от Стамбулі, Ізмірі, Анкарі, Адані та Мерсіні (Kurdish Institute, 2017).

У Туреччині є дві етнічні групи місцевого населення – це турки та курди. При цьому в великих містах – це приблизно порівну, п'ятдесят на п'ятдесят турки та курди. Курди значно більш привітливіші до іноземців. Не важливо – це росіяни, українці, американці – просто до іноземців вони більш привітливі, тому що дуже довгий час, так сталося історично, що вони себе також відчували на території Туреччини іноземцями. Їх також ганьбили.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

Турки – це культурна нація. Дуже хороша. Вони дуже схожі на українців. А от курди, в них оці звичаї... Многожонства тут немає, але там, в них оце давні звичаї, там, на родичах женитися, багато дітей, оце... В них там чуть що, то зразу вбивають. Оці сім'ї страшні. З ними ні по бізнесу, ні поспілкуватися. Взагалі ніяк. Краще ніяких відносин не мати.

(жін., 40–44 р., Егейський регіон)

Окремо висвітливо тему стосунків **українців із росіянами** в Туреччині. Думки наших респондентів щодо цього питання дещо розбігаються. Дехто принципово перестав комунікувати чи намагається повністю відмежуватися від росіян після подій в Україні

2013–2014 рр. та російської окупації частини української території. Інша категорія діє ситуативно й орієнтується на політичні переконання російських мігрантів: якщо останні засуджують окупацію Криму та воєнні дії Кремля на території України, респонденти не розривають зв'язків із ними; якщо ж ті підтримують політику РФ, українці припиняють будь-яке спілкування. Третя група українців активно спілкується з російськими мігрантами й намагається не порушувати гострих політичних тем, оскільки важливими для них є насамперед особисті якості людини.

Залежить від того, який це мігрант і з якої країни (сміх). Тобто зрозуміло, що після 2014 року і так, як я людина, яка втратила свою батьківщину, скажемо так, в плані [місця походження респондентки – ред.] – то я не спілкуюся принципово з росіянами. Тобто навіть до цього в мене, в принципі, дуже мало було знайомих росіян, якимось так сталося.

(жін., 35–39 р., Анкара)

В цьому комплексі, де я живу, були росіянки. І на наші відносини вплинула знову ж таки війна. А познайомились ми ще до війни, і ще до заміжжя, і тоді здалися вони мені непоганими, і жінки приблизно мого віку. Було мені цікаво з ними спілкуватись. А от коли я переїхала в Туреччину на постійне місце проживання, і вони мене запросили в гості... А ту тему неможливо було оминути і ми кардинально розійшлися, всі порозуміння закінчилися.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

З мігрантами з Росії у мене особисто відносини нормальні, тому що я стараюся не піднімати політичні теми. Я дуже такий дипломатичний. Я сам російськомовний, я з [міста на Сході України – ред.], але, можна сказати, що в мого кола спілкування починаються такі напружені відносини з російськомовними мігрантами. Навіть з українцями російськомовними починаються такі-от напружені стосунки і не подобається мені це. Треба щоб всі дружили, а якимось отак-от у нас на політичному плані не виходить дружити усім.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Габер, Є., Воротнюк, Є. (2020). Сприйняття України за кордоном. Туреччина. Аналітичний звіт. URL: <https://drive.google.com/file/d/11onJo2H6WRXzBAcE89fGfGmCwwLru6d/view>

Ключковська, І., П'ятковська, О., Марусик, Ю., & Гойсан, В. (2020a). Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС. Результати дослідження. Львів, 80 с. URL: <http://miok.lviv.ua/?p=18001>

Ключковська, І., П'ятковська, О., Марусик, Ю., Гойсан, В., Жилич, Х. & Качур, Дз. (2020b). Українці Південно-Африканської Республіки: суспільство, ідентичність, майбутнє. Результати дослідження. Львів, 262 с. URL: <http://miok.lviv.ua/?p=18869>

Посольство Республіки Туреччина в Україні. (2019, липень 12). Перебування в Туреччині для громадян України та громадян інших держав. URL: <http://kiev.emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/360087>

Посольство України в Турецькій Республіці. (2021, грудень 23). Українська громада в Туреччині. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/570-ukrajinci-u-turechchini>

Про громадські об'єднання. № 4572-VI. (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (n.d.). Merkezi Cihaz Kayıt Sistemi. URL: <https://tuketici.btk.gov.tr/merkezi-cihaz-kayit-sistemi>

Directorate General of Migration Management. (n.d.). Residence Permit Types. URL: <https://en.goc.gov.tr/residence-permit-types>

Göç İdaresi Başkanlığı. (2021). İkamet izinleri. URL: <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>

INGEV. (2020). Attitudes toward syrians in Turkey URL: https://ingev.org/raporlar/INGEV_Attitudes_Toward_Syrians_in_Turkey_May_2020.pdf

International Organization for Migration. (2017). Integration and Social Cohesion: Key Elements for Reaping the Benefits of Migration. URL: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Integration-and-Social-Cohesion.pdf

Kurdish Institute. (2017, January 17). The Kurdish population. URL: <https://www.institutkurde.org/en/info/the-kurdish-population-1232551004>

Office of International Religious Freedom. (2020). Report on International Religious Freedom: Turkey. URL: <https://www.state.gov/reports/2020-report-on->

international-religious-freedom/turkey/

Passport Index. (2021). URL: <https://www.passportindex.org/>

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (n.d.). General Information About Turkish Visas. URL: <https://www.mfa.gov.tr/general-information-about-turkish-visas.en.mfa>

Sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası kanunu. № 5510. (2006). URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5510&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (n.d.). Yabancıların Çalışma. URL: <https://www.csgeb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/yabancilarin-calisma-izinleri/>

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (n.d.). Sıkça sorulan Sorular. URL: <https://www.csgeb.gov.tr/uigm/sikca-sorulan-sorular/>

T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü. (n.d.). Yabancıyım ikametgah ve seyahat haklarımla ilgili bilgi almak istiyorum. URL: <https://www.egm.gov.tr/yabanciym-ikametgah-ve-seyahat-haklarimla-ilgili-bilgi-almak-istiyorum>

The World Bank. (2021, June 15). Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) – Turkey. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=TR>

TUIK. (2021a). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020. URL: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=The-Results-of-Address-Based-Population-Registration-System-2020-37210&fbclid=IwAR0hek6qkADiyAFQqqArHH5VMWGGXEvrDsxDx4jzk5rCgKoBWeEzk42_G1g

TUIK. (2021b). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2020. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Marriage-and-Divorce-Statistics-2020-37211>

Turkey iResidence. (2022a, January). Student Residence Permit. URL: <https://turkishresidencepermit.com/student-residence-permit-turkey>

Turkey iResidence. (2022b, January). 11 ways for turkish citizenship by process in Turkey 2020 – 2021. Retrieved from: <https://residencepermitturkey.com/turkey-investment-citizenship-foreigner>

Turkey iResidence. (2022c, January). Turkey work visa and work permit ID card application under employment procedures. URL: <https://turkishresidencepermit.com/turkish-work-permit-visa-application-turkey>

Turkey iResidence. (2022d, January). 55 questions and answers about entrance for foreigner vehicles in Turkey. URL: <https://residencepermitturkey.com/questions-and-answers-about-accompanied-vehicles-in-turkey>

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. (2020a, November 18). Koronavirüs Salgını

Yeni Tedbirler. URL: <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-salginini-yeni-tedbirler>

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. (2020b, December 1). Koronavirüs ile Mücadele Kapsamında - Yeni Kısıtlama ve Tedbirler Genelgeleri. URL: <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-ile-mucadele-kapsaminda-sokaga-cikma-kisitlamalari---yeni-kisiltama-ve-tedbirler-genelgeleri>

UNESCO. (n.d.). Turkey. URL: <http://uis.unesco.org/en/country/tr>

UNHCR. (2021). Syria emergency. URL: <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html>

United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2020). International migrant stock. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>

Waters, M.C. & Pineau, M.G., (Eds). (2015). The Integration of Immigrants into American Society. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. Washington, DC: The National Academies Press. DOI: <https://doi.org/10.17226/21746>

World Health Organization. (2022). Turkey. URL: <https://covid19.who.int/region/euro/country/tr>

World Values Survey. (2020). Online Data Analysis. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

Розділ 3

ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ І ЇХНІХ ДІТЕЙ У ТУРЕЧЧИНІ

Після з'ясування особливостей адаптації та інтеграції опитаних до нового суспільства доречно розглянути й ідентичність українських мігрантів і їхніх дітей у Туреччині. Насамперед зосередьмося на національній і мовній тотожностях. Крім того, варто окреслити специфіку релігійної та культурної ідентичностей, простежити їхню трансформацію, зумовлену перебуванням мігрантів в іншому культурному середовищі. А оскільки серед українських мігрантів до Туреччини переважають жінки в міжетнічних шлюбах, слід проаналізувати основні риси та проблеми сімейної ідентичності респондентів.

Зауважимо, коли в розділі йтиметься про міжетнічні шлюби, увага буде зосереджена головно на сім'ї, де дружина – українка, а чоловік – турок. Це зумовлено тим, що саме такий тип міжетнічної сім'ї найпоширеніший серед українців у Туреччині (див. у Розділі 2 – «Українці як учасники міжетнічних відносин у Туреччині»).

СІМ'Я

У цьому підрозділі розглянемо сімейну ідентичність українських мігрантів. Насамперед опишемо думки респондентів щодо рис, притаманних турецьким сім'ям, і ставлення до цих місцевих порядків. Також зосередимось на специфіці міжетнічних сімей і виділимо основні проблеми, які виникають в українських мігрантів у Туреччині в сімейній сфері.

РИСИ ТУРЕЦЬКИХ СІМЕЙ: ПОГЛЯДИ ОПИТАНИХ

З відповідей респондентів можемо виокремити **рис**, що характеризують взаємини в турецьких сім'ях. Зокрема, часто озвучуваною під час опитування рисою є **домінування сім'ї в ієрархії ціннісних орієнтацій** турків. На думку інтерв'юваних, у Туреччині сім'я є пріоритетом для кожної людини.

Все-таки вони (турки – ред.) надають важливість сімейним стосункам. Підтримка, от довіра, спільне проведення часу. <...> Тобто міцність родинних і сімейних стосунків. В Україні вона трошки слабша. <...> Тут (у Туреччині – ред.), власне, сім'я дуже важливий фактор і вони прислухаються до думки сім'ї, так. Ну для них це – авторитет, можна так сказати.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

У них (турків – ред.) найголовніше в сім'ї – це сім'я. Тобто не важливо там, друзі чи якісь там, я не знаю, робота. Ні. Ось сім'я та й все. І не важливо, чи хтось на кого щось там сказав, ні. Тобто вони завжди намагаються збиратися. Так, тобто вони мають безліч родичів. У них весілля на тисячі людей. І це нормально для них (сміх). Для нас це нереально. Для них це нормальне явище.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.1

У цій країні прийнято дослухатися до думки членів родини, особливо осіб середнього та похилого віку. З погляду **авторитетності**, найбільше значення (після людей похилого віку) у турецьких сім'ях мають **особи чоловічої статі** (батько, свекор, чоловік, брат, син та ін.). Дехто припускав, що це зумовлено різницею в рівні здобутої освіти: вищий він, на думку певних респондентів, у чоловіків, ніж у жінок.

Повага до сім'ї: от мені, що дуже сподобалося, це як вони (турки – ред.) люблять і поважають сім'ю. Як би, там, до бабусь, дідусів вони їздять, там всі разом проводять вихідний час, я дивлюся, ну в більшості, я так спостерігав.

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

Оскільки батько (чоловіка турка – ред.), наприклад, там був освічений, він працював, він був вчителем, а мама закінчила всього п'ять класів. І, звичайно, це відчувалося, тобто для неї чоловік – авторитет. Для неї навіть зараз, я помічаю, для неї сини – великий авторитет. <...> І вона сама каже, виходячи вже з власного досвіду, говорить, що «я своїм внучкам, чи там якби у мене була донька, то вона би обов'язково закінчила університет, тому що я би не хотіла, щоб вона відчувала те, що я відчувала». Тому що вона повністю залежала від чоловіка. Там, у фінансовому плані, ну і відповідно, якщо у фінансовому, то й він міг сказати, що йому подобається, не подобається.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Водночас чоловіки мають більше авторитету в турецьких сім'ях. Особи чоловічої статі, за словами інформантів, беруть більше відповідальності на себе, зокрема за фінансове забезпечення. Дехто з опитаних пов'язує це з релігійністю значної частини населення Туреччини.

Все-таки інститут сім'ї у Туреччині набагато потужніший, ніж в Україні. І я це пов'язую тільки з тим, що збережена релігія. Тому що будь-яка релігія, в тому числі іслам і християнство, вчить тільки хороших речей, і особливо ставлення до сім'ї. Тобто чоловік тут, в турецькій родині, він відчуває себе, і він такий і є, – він є голова сім'ї. І всяке буває, але це хіба що як виняток може бути. В Туреччині чоловік... Вважається, що він повинен забезпечити свою сім'ю. Жінка може і не працювати. Тобто, скажемо так, ставлення чоловіків, напевно, до сім'ї тут інакше. Тут чоловік вважає, що він повинен забезпечити не тільки свою сім'ю. Він повинен, якщо це син, він повинен все-таки і за своїми батьками слідкувати і допомагати їм. Все це виховано релігією.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Крім того, як зазначали респонденти, через те, що інститут сім'ї в Туреччині є доволі потужним, турки більше **відчувають присутність великої родини**. Саме тому місцеві турки часто люблять гостювати у своїх родичів чи жити великою сім'єю разом. Також, за словами інформантів, турецькі родичі за потреби завжди готові прийти на допомогу.

Тут (у Туреччині – ред.) дуже велика така, як вам сказати, культура великих сімей. Якщо ти приєднуєшся до турецької сім'ї, то у тебе там десять тіток, двадцять дядів, там п'ять бабушок, всі підтримують, все спільне. Відчуваєш велику сім'ю. Тому в цьому плані це краще, ніж у нас.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

По гостях вони (турки – ред.) дуже люблять ходити. В Україні, наприклад, такого немає.

(жін., 40–44 р., Егейський регіон)

Тут (у Туреччині – ред.), наприклад, вони всі можуть жити накупі. Їм так норм. В кожній кімнаті може бути по дитині, баба, дід. Племянники, навіть якщо треба. Для них завжди двері відкриті для всіх. В нас (українців – ред.) такого нема.

(жін., 30–34 р., Самсун)

Є такий нюанс, в Туреччині. От турецька сім'я. Чого бояться турецькі чоловіки? Якщо, наприклад, він, допустим, ображає свою дружину, вся її сім'я піднімається – від дядька чотирирідного до ще когось там – і приходять і учать його уму-розуму. Це, в принципі, позитивний нюанс для жінки.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Проте, на думку частини опитаних, таке відчуття присутності великої родини іноді є надмірним. Відповідно через вплив родичів турки піддаються нав'язуванню чужої думки та є більш залежними від інших членів родини.

Вони (турки – ред.) намагаються, начебто, триматися разом завжди. Ось. І доходить, звісно, теж до надміру. Аж до того, що вони дуже багато вирішують – саме батьки, так. Тобто, скажімо, за сина, за доньку – дуже багато. Тобто вони не знають такого, мовляв: вісімнадцять стукнуло, роби що хочеш. Заробляй. Можеш за кордон їхати вчитися. Вони такого не мають. Вони до останнього забезпечують своїх дітей і вирішують за них.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.2

Дехто пов'язує важливість сім'ї та сімейних стосунків для турків із типами населених пунктів країни. На думку цих респондентів, саме в невеликих поселеннях тісні родинні зв'язки підтримуються частіше, ніж у великих.

Те, що в нас не великі мегаполіси та міста, а те, що в нас усе-таки багато сіл. А в селах і маленьких містах усе-таки сім'я має важливе значення, тобто ми підтримуємо стосунки з родичами більше, ніж у мегаполісах якихось, великих містах абощо.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.3

Часто інформанти наголошували, що у Туреччині **підхід до виховання дітей** дуже відрізняється від українського. У цій країні, на думку респондентів, діти більш вибагливі. Крім того, турки дають дітям більше вільного простору і навчатися не змушують.

І діти в основному в Туреччині дуже, можна сказати, як би сказати, баловані, в тому плані, що їх не заставляють, їх бережуть, не заставляють. Бояться, щоб там вони пішли мусор винесли. О, бояться там лишній раз... Не то, що бояться, ну як сказати. От батьки беруть ініціативу в свої руки. А я вважаю, це неправильно.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

У нас (українців – ред.) більше акцент приділяється освіті дітей не лише домашній, а взагалі шкільний і домашній. А в них (турків – ред.) якось ні. В них якось книжки не побачиш вдома, такого нема, тільки розмальовки і таке. Тут нема такого читання казки на ніч, як у нас. В плані освіти, да. <...> У нас в Україні все ж таки більше (якщо нормальна повноцінна сім'я, я маю на увазі) акцентів на гуртки, на спорт, на самореалізацію дітей. Приділяють більше часу.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Чимало опитаних зазначали, що турки часто чинять, орієнтуючись на суспільні очікування. Зокрема, на думку респондентів, місцеві приділяють **надмірну увагу порядності сім'ї та її членів**, що провокує специфічні стосунки між жінками та чоловіками в Туреччині. Наприклад, заміжнім жінкам невільно спілкуватися без присутності свого чоловіка з іншими дорослими особами чоловічої статі.

Тут (у Туреччині – ред.) що є? Наприклад, якщо я в Україні... До мене міг прийти чоловік моєї подружки зробити кран, наприклад. То тут, кажуть, неприлічно те, щоби як... Якщо я навіть сама вдома: до нас має прийти сім'я (вона українка, він турок). Якщо мого чоловіка ще немає вдома, то цей чоловік в квартиру не зайде. Тут так. Я з роботи не доїхала ще, а нас в гості покликали, то мій чоловік ждав мене у дворі, бо вдома була тільки жінка-українка. Чоловік десь там в магазин вийшов, не знаю куди він поїхав. То він чекав у дворі, він сам в квартиру тож не зайшов.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Тут (в Туреччині – ред.) важливо, можливо, не так зберегти честь. Ми говоримо, про честь будь-яку: і сім'ї, і дівочу честь, і чоловічу честь. Не так важливо зберегти її, як показати як ти її зберігаєш, показати що ти робиш все. От є таке прислів'я: «Порядна жінка і від півня втікає». Це про Туреччину. Вона ж знає, що від півня можна ж і не втікати. Він нічого не зробить, але треба показати всьому світу, що і від нього треба втікати. Показати, яка порядна. Тобто такий вже надмір. В нас (українців – ред.) цього немає.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Якщо хочете, розповім історію. Як мене чоловік не відрекомендував перед другом, я мала шок. Тобто як у нас в Україні? Так, нормально. При своїх друзях, коли відрекомендовуєш свою дружину і, ну, я не знаю... Ми, українці, маємо певну гордість за дружину. Тобто (заведено – ред.) говорити про неї, так? Розповідати, яка вона хороша, як вона добре готує, припустимо. Якось в Україні у цьому контексті чоловіки наші пишуться. А тут навпаки – ховають. Жінок ховають. Тобто, коли я, ось... Ми зустрілися з його другом, я просто стояла і чекала, коли чоловік мене відрекомендує. Він так і не відрекомендував і, крім того, ще й відправив додому при другові. Сказав: «Іди додому».

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.4

Щодо **рис у ставленні до жінок** в турецьких сім'ях думки респондентів розділилися. Частина вважає, що великої різниці на сьогодні вже немає, і нерівність, буцімто закорінена в турецьких традиціях, залишилася в минулому. Ба більше, певні інформанти зазначали, що в Туреччині чоловіки краще ставляться до жінок, ніж чоловіки в Україні. Опитані наголошували, що турки більше поважають своїх дружин, а особливо коли подружжя має спільних дітей та хороші стосунки з іншими родичами.

Однозначно відрізняється (ставлення до жінки – ред.). Дуже. Якщо турок любить свою жінку, то він для неї зірку з неба, в прямому сенсі. Йому не шкода нічого. Ні грошей, ні часу, ні уваги, ні... Ну, нічого (не шкода – ред.), якщо він любить жінку. А якщо він її не любить, але то є його жінка, з якою він ніколи не розведеться, і він то розуміє (бо троє дітей, бо так вихований), то він її не буде ображати ніколи і ні в якому разі. <...> Вони дарують подарунки своїм жінкам. Навіть якщо вона страшна, як атомна війна, вона може мати три кіля золота на руках і ходити дуже модна. Ну, не порівняти. В них повага до жінки більша, ніж в українських чоловіків до жінки. І навіть через то, що вона народила йому дітей. Через то, що вона йому варить їсти. А ще, якщо вона з мамою його взагалі в дуже добрих відносинах, ну то то всьо (сміх). Можна більше нічо не робити.

(жін., 30–34 р., Самсун)

В турецьких сім'ях жінку поважають. Жінці все саме ліпше. Там не дивляться, допустім, в мене чоловік, да? Він собі нічого не купить, но він купить мені всьо. Він купить дітям всьо. А уже собі в останню чергу. <...> Вдень, допустім, так, він працює. Зранку він іде на роботу і вертається ввечері. За цей період він просто так подзвонить, навірно, раз п'ять подзвонить: «[ім'я респондентки – ред.], як у тебе діла? Чи щось тобі потрібно? Я буду тепер проїжджати біля дому. Може, щось тобі купити?» (сміх). От так.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Однак друга частина респондентів наголошує на тому, що через **патріархальність у турецьких сім'ях** жінки є нерівноправними партнерами. Через це дружини можуть зазнавати низки обмежень і заборон із боку осіб чоловічої статі, як-от – на працевлаштування.

А в Туреччині, звичайно – це класична така патріархальна культура, де чоловік вважається головою у всіх сенсах. От він фінансово має забезпечувати. Таке виховання у турецьких жінок, що чоловік має забезпечувати сім'ю фінансово. <...> І після цього, значить, коли сім'я створюється, то чоловік відчуває себе певним чином. Він відчуває, що це його територія, його власність. Ну і він на цій території встановлює правила. І часто буває така ситуація, що жінка не має можливості вирішувати.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Залежить від сім'ї. Напевно (проблема – ред.) – це є одяг. Це може бути чоловікова заборона. <...> Одяг вони, напевно, в першу чергу... Вони так би закривали своїх жінок від того світу божого. Але на роздітих би дивилися. Переважно то так є. То чоловіки – то з тим нічо не зробиш. То як діагноз. Свою треба закрити, щоб другий не бачив, а на другу можна дивитися, якщо вона відкрита. <...> Вони ревнивші ніж наші українські чоловіки.

(жін., 30–34 р., Самсун)

Вагомим чинником у цьому питанні є місце та регіон проживання. На думку респондентів, на сході та в маленьких містечках/селах (це, як уже зазначалося, більш патріархальні частини Туреччини) простежується ставлення до жінок як до підпорядкованих – тих, хто має менше влади.

Але якщо, наприклад, говорити про Стамбул чи про якісь такі великі міста-мегаполіси, то, звичайно, що такої проблеми (поганого ставлення до жінок – ред.) немає. Але якщо говорити про схід Туреччини, про маленькі села, в горах, звичайно, це ставлення відрізняється.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Це (ставлення до жінок – ред.) сильно відрізняється і тут має бути дуже чітка межа: те, з чим ти можеш змиритися, і те, з чим ти не зможеш змиритися. Тобто якщо ти виходиш заміж за іновірця, за мусульманина. Якщо ти виходиш заміж за турка – це навіть не порівняти із жодним європейцем, бо східний чоловік є східним чоловіком. Або ти підлаштовуєшся під нього дуже сильно, або ви знаходите якийсь компроміс, і ти хитрістю намагаєшся донести...

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.5

У відповідях інформантів можна простежити певні **особливості в ставленні до домашніх обов'язків**. Частина опитаних зазначала, що виконання всіх хатніх обов'язків у турецьких сім'ях здебільшого лягає на плечі жінки. Крім того, у турецьких сім'ях поширений негнучкий розподіл ролей: чоловікам надають пріоритет, а до жінок ставляться як до служниць. Таке упереджене ставлення опитані пов'язують із релігійністю та менталітетом населення Туреччини.

І, звісно, тут є ще така відмінність. Ставлення до жінки тут трохи непристойне. Чому? Ну, як непристойне? Як сказати? Вони ставляться до жінок, ніби до слуг. Ось. Це дуже неприємний момент. В Україні наче такого немає. У нас в Україні чоловік і жінка на одному рівні. А тут чоловік на висоті. А жінка – це щось таке. Ось. Тобто оце, звісно, трохи неприємно.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.6

Звичайно, відрізняється (ставлення до жінки – ред.). В турецькій дуже таке предвзяте (упереджене – ред.) ставлення. Наприклад, жінки їдять окремо, чоловіки окремо, якщо дуже багато народу. Чи гості спочатку, потім жінки. Звичайно жінки в саму останню чергу. <...> В плані, що жінок... То вони на задньому плані. Тому що, знаєте, це як якісь там помічниці, служанки, можна сказати. Жінки подають їсти, жінки миють посуду. Чоловіки тільки приходять, дома помоляться, вони на релаксі (відпочивають – ред.). Чоловіки спочатку їдять, потім жінки їдять. Це є якесь таке.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Однак інша частина опитаних наголошувала на рівності партнерських стосунків у турецьких сім'ях. Крім того, певні респонденти зазначали, що це засвідчують приклади їхніх сімей. Тобто у сім'ях частини українок, які працюють, розподілу сімейних обов'язків немає як такого, адже всю домашню роботу дружина виконує із чоловіком порівно. Проте іноді мігрантки беруть на себе значну частину побутових сімейних обов'язків (включно з вихованням дітей), оскільки вони не працевлаштовані та мають більше вільного часу. Водночас їхні чоловіки фінансово забезпечують сім'ю.

У кожного ж різні чоловіки. Особисто в мене дуже нормальна людина. <...> Він працює, я працюю. Якщо він перший приходить і вдома нема їсти, він готує і дзвонить мені, питає, коли я буду, коли накривати стіл. Я прихожу, вже стіл накритий. В мене нема такого, щоб чоловік там сидів, нічого не робив, чекав, поки я прийду з роботи, щось буду робити. Нема такого. І він завжди і поубирає в квартирі, і він завжди і покрасить навіть стіни, і піде навіть якісь рамочки купити для фотокарток і повішає на стіни фотокартки.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Оскільки я зараз працюю з дому, так (сміх), то, в принципі, готую, наприклад, більше я. Але, наприклад, субота, неділя, коли він є дома, або коли був карантин і він не працював, він працював з дому, а в мене були, наприклад, заняття по скайпу, то він готував. <...> Він, наприклад, допомагає мені в прибиранні, тобто він може, наприклад, попилососити квартиру, а я можу помити підлогу. Тобто такого, щоб я все робила, а він нічого, тільки заробляв гроші – такого немає.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Зауважимо, певні інформанти, розповідаючи про патріархальні звичаї в сім'ях, наголошували на їхній показовості та прихованому матріархаті. Вони зазначали, що турецькі жінки «досягають свого» за допомогою хитрості.

Чоловіки дуже авторитарні тут. І якщо в нас матріархат, то в них патріархат. Але в них патріархат показовий. Насправді в них також матріархат (сміх). Турецькі жінки, вони ще ті «Гух!». Там жінка також само править, як у нас. Просто кожна жінка знаходить по-своєму підхід до чоловіка. Скажемо так, по крайній мірі ті турецькі жінки, з якими я знайома, в них матріархат. Можливо, де в селищах, в глубинках, отам, можливо, як сказав чоловік, так має бути. Теперішній мій чоловік, та, він такий, як сказав, так має бути. Але я все рівно нахожу лазейку, як зробити так, щоб було як я хочу.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Можна сказати так само, що турецькі жінки вдома люблять покерувати чоловіками. Тобто можуть сказати, ти, як вийдеш там туди на вулицю, там, де ти працюєш – там ти собі й командує, а вдома, скажемо так, навіть просто є один прекрасний приклад, він смішний, але він дуже гарно це відображає. Оці жарти із качалкою, так? В Туреччині вони ті ж самі.

(жін., 45–49 р., Бурса)

До того ж, за словами опитаних, у сучасних сім'ях часто туркені стають більш фінансово незалежні та самостійні. Відповідно через це ставлення чоловіків до жінок в Туреччині поступово змінюється.

Зараз в Туреччині дуже багато жінок, які працюють. Ну, тобто це стало нормою і не тільки зараз, це вже давно почався цей процес. І коли жінка працює, і коли вона незалежна. А що їй дає незалежність? Її робота, її заробіток, в неї є гроші, то до неї і відразу поміняється ставлення.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Неодноразово інформанти наголошували на запальному характері турецьких чоловіків, називаючи їх «гарячими», «ревнивими», «агресивними» і т.ін. Крім того, неодноразово інформанти наголошували на наявності насилля в турецьких сім'ях.

Часто буває, що східний чоловік каже: «Якщо жінка заслужила, я її можу вдарити». Не можуть вони себе стримати, ну як. Їм «дах зриває», і руки прикладають. Дуже агресивні, у принципі. У мене чоловік теж був дуже агресивним, дуже крикливим. Він мене ніколи не бив, але міг натомість, аби свою агресію стримати, вдарити по склу рукою, потім зашивали. Тобто меблі викинути із вікна. Отакі психи... <...> Якщо його виховували в такій сім'ї, чисто-чисто турецькій, то дуже буде важко українці, яка, як сказала – шапку сюди, отже шапку сюди; сказала – борщ їсти, отже борщ їсти.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.7

Я можу сказати, що є у дівчат (українок – ред.) такі окуляри рожеві. Вони думають, що в Турції їм буде краще жити і турки – вони такі гарні чоловіки. Тому, може, якщо вони мають за ціль просто вийти заміж в Туреччині, то вони дуже помиляються. І це дуже важко. Ну, не важко, це їй дуже відповідальний крок. І це не так красиво, як в серіалах показують там, знаєте, любов, всі діла, турок – він такий гарячий. Ні. Насправді це набагато, набагато важче. І в Туреччині дуже багато є насильства над жінками, незважаючи на те, турчанки вони чи іноземки. Але це такий факт, який є і є багато випадків, коли вбивали навіть іноземок, ну, не знаю, дівчат. А скільки вбивають турецьких жінок? Це нам просто не розповідають про це в новинах. І, звичайно, не розповідають в Україні в новинах. Але дуже багато. На жаль, дуже багато таких є. І що це більш за все відбувається на сході Турції.

(жін., 25–29 р., Анталія)

Довідка

Домашнє насильство в Туреччині називають «хронічною проблемою» (Hudgins, 2017). Низка опитувань і досліджень доводять цей факт. Зокрема, згідно з результатами Національного дослідження про насильство стосовно жінок в Туреччині (Jansen, Üner, & Kardam, 2009), 39% турецьких жінок бодай раз зазнавали фізичного насилля від осіб чоловічої статі протягом життя, з них 10% – упродовж останніх 12 місяців. Сексуального насилля зазнавали 15% респонденток, із них майже половина – протягом останніх 12 місяців. Ще одне дослідження на цю тематику (Yüksel-Kaptanoğlu, Çavlin, & Ergöçmen, 2015), здійснене 2015 року, лише додатково підтвердило результати попереднього.

Загалом, згідно з даними ООН, середній показник насильства щодо жінок у Туреччині становить 38%, а частка одружень до настання повноліття жінки (до 18 років) 15% (UN Women, n.d.). Також, згідно з даними, які подає інформаційне джерело DW, протягом 2010–2015 рр. середній показник смертності серед жінок в результаті домашнього насильства становив 190 осіб на рік, притім найбільше смертей від домашнього насилля було у 2014 р. (286 жінок), а найменше – 2011 р. (125 жінок) (Sanderson, 2015).

Статистика випадків насилля стосовно жінок, а також укладення шлюбів із неповнолітніми дівчатами, у Туреччині має яскраво виражений регіональний характер. Згадані дослідження демонструють домінування таких випадків у сільській місцевості, а також у регіоні Центральної, Центрально-Східної та Південної Анатолії.

Серед основних висновків, які презентують експерти, – наявність насильства до жінок із боку батьків, і це насильство продовжують їхні чоловіки; жінки зазнають насильства переважно з боку членів своєї сім'ї, особливо найближчих до себе чоловіків (Yüksel-Kaptanoğlu, Çavlin, & Ergöçmen, 2015, p. 341).

Утім, 89% жінок, які зазнали насилля, не звертаються до відповідних служб, лише 7% – повідомляють поліцію, 5% – шукають захисту в родичів, 4% – звертаються до медичних закладів (Yüksel-Kaptanoğlu, Çavlin, & Ergöçmen, 2015, p. 166).

Це може бути зумовлено тим, що в мусульманських країнах загалом прийнято сприймати насилля над жінками як суспільну норму, у зв'язку з канонами ісламу. Наприклад, серед деяких мусульманських країн рівень толерування домашнього насильства (acceptance of domestic violence) може сягати 90% (Афганістан, Йордан) (UNICEF, 2013). У цьому контексті варто наголосити, що 34% чоловіків Туреччини вважають, що насильство стосовно жінок іноді є необхідним, а ще 28% кажуть, що насильство до жінок може бути застосоване (Erdem, 2015).

На думку окремих дослідників, історія функціонування шаріату створює спільні риси в гендерних і сімейних стосунках мусульманських суспільств, зокрема

санкціонування та збереження влади чоловіків над родичами-жінками, а найважливішим питанням для розуміння домашнього насильства та безкарності є співвідношення між релігією та державною владою (Hajjar, 2004).

Законодавчі та політичні зобов'язання Туреччини:

Конституція Туреччини – стаття 17 щодо рівності прав і стаття 41 щодо захисту прав дітей (поправки внесено 2011 р.) (Constitution of the Republic of Turkey, 1982);

Закон про захист сім'ї та запобігання насильству стосовно жінок (Turkish National Assembly, 2012);

Національний план дій щодо протидії насильству стосовно жінок, 2016-2020 (Republic of Turkey Ministry of Family and Social Policy, 2016).

До речі, Туреччина була першою країною, що підписала (2011 р.) та ратифікувала (2012 р.) Конвенцію Ради Європи про запобігання та протидію насильству проти жінок та домашньому насильству (Стамбульська конвенція), однак уже 20 березня 2021 року оголосила про вихід із цієї конвенції (Council of Europe, 2021).

Щодо ставлення українських мігранток у Туреччині до вищеперелічених ознак, простежуємо кардинально різні думки. Частині респонденток згадана патріархальність турецьких родин навпаки до вподоби. Вони вважають позитивною рисою те, що чоловік бере на себе відповідальність за забезпечення сім'ї, а жінка може не працювати й займатися іншими справами. Крім того, для деякого такі стосунки уподібнені тим, які були в сім'ї їхніх батьків, тож це не завдає цим інформанткам великого дискомфорту.

Чоловік в Туреччині – це добитчик, тобто його відповідальність – забезпечення сім'ї. Раз. В Україні може бути на двох, може бути таке, що там жінка, я знаю жінок, які все на собі тягнуть. В Туреччині, можливо, таке тож є, але все-таки менше. <...> Тобто, на мій погляд, в Туреччині, якщо це нормальна здорова родина, ми не говоримо про аномалії, чоловіки – ну, інша рольова модель. Ну, і мені воно більш подобається (сміх). <...> В мене чоловік повністю забезпечує родину. В нас розподіл ролей. І мені це дуже подобається. Взагалі я можу ніколи не працювати. Тобто не те, що є якісь там, поки що є обмеження об'єктивні, але надалі, якщо я не захочу, я не буду ніколи працювати. Дай Бог, щоб у чоловіка було здоров'я. І моя роль – повністю щоб моєму чоловіку було добре. І мені також. Тобто їжа, там добробут в хаті і т. д. Прибирати, до речі, мені чоловік дуже допомагає. От. Це, як би, моя відповідальність.

(жін., 35–39 р., Мармуровоморський регіон)

Ну, як я розділяю (обов'язки – ред.), ніяк не розділяю. Він займається роботою, заробітком грошей. А я інколи підзаробляю щось, як хобі, а (основні обов'язки жінки – ред.) вести домашнє господарство: прибирання, готування, базари. Покупки разом інколи, якщо потрібно покупки зробити. А всі ці прибирання, готування їжі – все це на жінці. Ну, у нас в Україні теж дуже часто так. В моїй сім'ї тоже так було, мати постійно скаржилася, що батько не допомагав, на жаль.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Дехто бачить і позитивний вплив мусульманської культури Туреччини на сімейні стосунки. Зокрема, через сповідування ісламу чоловіки практично не споживають спиртних напоїв, що дуже імпонує українкам.

Мій чоловік не п'є (сміх). Я просто, проживши в Україні, бачу багато прикладів, що алкоголь може створити дуже багато проблем в родині. І він створює насправді в Україні. Давайте ми це признаємо, бо це є. Тут (у Туреччині – ред.) такого нема. Звичайно, є винятки. Але загалом, оскільки нація неп'юща, бо немає цього в культурі загалом, це дуже спрощує сімейне життя.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Проте інша частина респонденток наголошувала, що вплив турецького менталітету на їхню сім'ю їм не подобається. Дехто намагався змиритися із цим, а дехто – шукати компроміси для покращення сімейних стосунків.

Основні покупки має робити жінка. Вона мусить думати, що вона завтра їстиме, що сім'я їстиме. Прасування, прибирання, навіть усе, що стосується дітей. Повністю виховання – лише жінка. <...> Будь-яка дірка в моїй квартирі – це зроблено моїми руками. Всі меблі зібрані моїми руками. Усі картини повішені моїми руками. Все, що є у квартирі – все зроблено моїми руками. Та сама побілка – все моїми руками. <...> Дуже важко, хоч сльози, хоч що.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.8

Навіть я зіткнулася з такою ситуацією, що певні дрібні речі вдома роблю я, а не чоловік. Хоча це ніби чоловічі (як це?) зобов'язання. <...> Тобто там, я не знаю, вкрутити якийсь гвинтик – роблю я, бо чоловік працює і приходить дуже пізно додому, втомлений і йому не до того гвинтика. Навіть таке є. <...> Мене це, ясна річ, багато в чому не влаштовувало, і ми якось удвох намагалися йти на поступки один одному. <...> Я намагалася пояснити, що, наприклад, піти взяти склянку води собі – це нескладно. <...> Я намагалася пояснювати, що треба одне одному допомагати в цих аспектах.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.9

Зауважимо, частина опитаних жінок у своєму шлюбі намагається комбінувати риси, притаманні як українським, так і турецьким сім'ям. До того ж, за їхніми словами, це дозволяє зміцнити їхні стосунки із чоловіком.

На мою думку, сім'ї, які змішані... <...> вони набагато багатші. Тому що вони сліdkують за двома культурами, вони вивчають чи знають дві культури, вони поважають... Ну, я маю на увазі порядні сім'ї, які не сваряться на фундаменті якоїсь там релігії або якихось там культур, вони поважають дві релігії. Звичайно, мені здається, вони міцніші, ці сім'ї.

(жін., 50–54 р., Анталія)

На запитання **«Які взаємини у вас із батьками чоловіка та іншими родичами»** респондентки зазвичай відповідали «добрі», «нормальні», «класні», «чудові». Вони зазначали, що здебільшого турецькі родичі добре сприймають невісток-українок. Особливо це притаманно освіченим родичам, які сповідують, умовно кажучи, західні цінності та відповідно мають європейський менталітет.

Чудові (взаємини з батьками чоловіка – ред.). Я б навіть сказала, кращі, ніж моя якась там основна родина була в Україні. <...> Вони (чоловікові родичі – ред.) – західна частина Туреччини – вони дуже, скажемо так, прогресивні, вони дуже цікаві люди, освічені досить і, в принципі, займаються дуже багато різними справами, скажемо так. Тобто в них таке цікаве дозвілля, тому це насправді, не знаю, можливо, так зближує якимось, я думаю. І взагалі вони відносяться і до своїх дітей, і до невісток зараз вже дуже позитивно, тому відносини класні.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Звісно, серед інформантів траплялися й випадки негативного ставлення з боку сім'ї та родичів чоловіка. Зокрема, це інколи пов'язано зі спільним проживанням в одному будинку, а отже непорозуміннями на побутовому рівні. Водночас чиєсь негативне ставлення спричинене несприйняттям турецьких родичів іншого віросповідання українки (див. «Ставлення опитаних до ісламу»).

Ну, ми (з чоловіком – ред.) проживаємо в родинному домі з його старшим братом. Братова дружина закрита (носить мусульманський одяг – ред.), та й самі вони якісь закриті. З ними взаємини такі: здрастуй-здрастуй. Здрастуй і до побачення. Хоча, буває, я те саме можу своєму чоловікові висловити. Твоя, кажу, старша невістка просто [знахабніла – ред.]. Вона, кажу, я тут підмела, а вона взяла й натрусила тут круп. Я кажу, ну нормальна? Він так зі мною про це посвариться-посвариться.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.10

З батьками бувшого чоловіка відносини були такі (не дуже хороші – ред.). Так як вони були дуже в віці люди, вони, звичайно, що не хотіли іноземку. Вони мене навіть спитали раз, чи не хочу я прийняти іслам. Я кажу, якщо я прийму таке рішення, я вам обов'язково про це скажу.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Хоч респонденти вважають вплив інших родичів на виховання дітей особливістю турецького менталітету, на своїй сім'ї вони здебільшого його не відчували. Насамперед це пов'язано з тим, що часто батьки чоловіка проживають окремо й далеко. Водночас траплялися випадки, коли українка забороняла батькам чоловіка впливати на виховання дитини та насаджувати їй турецьку культуру та цінності, які їй не подобалися.

На даний час ні (не впливають родичі чоловіка на виховання сина – ред.), тому що ми проживаємо окремо від родичів і на досить великій відстані від родичів чоловіка і, звичайно, від моїх родичів. <...> Оскільки ніхто до нас сюди не приїжджає, плюс ще оце все обмеження по поїздках, то ми вже досить довго знаходимось без такого фізичного контакту. Зустрічі в нас не відбуваються. Так що ні, ніхто не впливає поки що (сміх). Якби вони жили поряд, вони б впливали. Це особливість культури теж, вони обов'язково впливають.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Свекрусі, наприклад, заборонено (сміх) впливати на моїх дітей. Я такий, я домашній тиран, знову ж таки, вона не погана людина, але дуже-дуже-дуже інша. І я категорично не погоджуюся з певними, з її там поглядами. Ну, в мене домовленість із чоловіком, що якщо вона... Якщо хоче там погратися з дітьми, вона може погратися, більше нічого вона не може. Ну, тобто не виховувати. Тому що вона більше шкодить, на мою думку, ніж допомагає.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Утім, частина інформантів зауважувала, що їм допомагають батьки чоловіка у догляді за дитиною, зокрема у вивченні турецької мови та традицій. Проте для наших респондентів це не є загальною тенденцією.

Звичайно, я і моя свекруха (впливаємо на виховання дітей – ред.). Ви знаєте, мені свекруха дуже допомагає в плані турецьких традицій, в плані турецької мови, дітей букви навчила. А в загальному, звичайно, я, 24 години на добу знаходжуся на чергуванні, скажемо так.

(жін., 30–34 р., Бурса)

ПРОБЛЕМИ, ПОШИРЕНІ В МІЖЕТНІЧНИХ СІМ'ЯХ МІГРАНТОК

У дослідженні ми спитали респондентів, **з якими найбільшими проблемами стикаються українські мігранти у сфері сім'ї**. Відповідаючи на це інформанти наголошували, що все залежить від того, до якої сім'ї потрапляють українки.

В плані сімейному все залежить, як попадеться. Це є шанс, доля. В яку сім'ю потрапиш, які відносини з сім'єю, звідки сім'я. Може, взагалі з сім'єю не контактуєш, так як я близько, що в одному будинку живемо. Можливо, там свекруха окремо чи свекрухи нема. Дуже багато таких сімей є.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Проте, коли узагальнити, найголовнішою проблемою, про яку розповідали опитані, є **культурні та релігійні відмінності**, що спричиняють багато конфліктів і протиріч між членами сім'ї. Зокрема, йдеться про поширення патріархальних переконань серед турків, адже зазначені цінності можуть відрізнятися від світогляду мігранток. Крім того, вагомим у цьому контексті є **тиск на тлі іншого віросповідання** в консервативних родинах і нав'язування власних переконань українкам (див. «Релігія та культура»). Частина

опитаних згадувала, що багато українських жінок, побравшись із турками та переїхавши до Туреччини, перебувають під пресом турецької родини через інше віросповідання. Це найбільше відчутно у центральних і східних регіонах Туреччини або в маленьких провінційних містечках, де турецьке населення більш закрите, консервативне та не сприймає чогось інакшого чи нового.

Різність традицій. Різність поглядів на обов'язки, скажемо так, наприклад, сімейні, цінності можуть бути різні. <...> На даний час все-таки Україна має більш такі рівноправні оці, тобто в сім'ї більше рівноправні стосунки. А Туреччина все-таки більш патріархальна і чоловік все-таки, як то кажуть, більш веде і більше контролює, і більше забезпечує, і більше має, але вже більше тоді вимагає. Тобто культурна оця відмінність впливає на сімейні стосунки. <...> Чоловік мій намагається відстояти оцей патріархальний свій досвід. Він рішення приймає, як правило, сам. Потім він про них мені говорить. Я намагаюся, як би, відстояти те, що ми маємо разом це приймати. І в нас на цій почві конфлікти як правило відбуваються, коли я намагаюся перенести свої звичні для мене партнерські стосунки на уклад патріархальної культури (сміх). Це є проблема справді.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Я знаю приклади з інших, навіть знайомих мені людей, де, допустимо, коли сім'я дуже релігійна, і вони вимагали від нашої невістки, щоб вона, перед тим, як одружитися, прийняла іслам. І це навіть було таке питання поставлене на ребро. Хочеш за нього заміж? Ти мусиш прийняти іслам. Хоча це неправильно.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Їм (українкам – ред.) складно подолати різницю, просто шалену різницю в культурі. Все ж таки різні релігії, різний бекграунд, різний менталітет повністю. І дуже багато розлучень також буває.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

На думку опитаних, українки часто не можуть змиритися із **турецькою ментальністю, залежністю від чоловіка та великою кількістю заборон**. Зокрема, йдеться як про заборони на працевлаштування, так і на носіння одягу, який подобається українкам, ба навіть на спілкування із друзями або українською громадою.

Різний менталітет, різний підхід до одних і тих самих речей, розумієте. Наша жінка взагалі в основному, я не можу сказати за всіх. <...> Але в нас взагалі то більш такі рівні відносини. В нас жінка і може сама прийняти рішення, що вона хоче працювати. В нас жінка може прийняти рішення, що вона десь там хоче поїхати до родичів, чи там зустрітися з подругами, чи там ще якісь отакі (речі – ред.). В нас більше свободи. А тут жінки не готові до того, що вона може лишитися абсолютно без грошей, що їй можуть, наприклад, давати там десять лір в день, чи двадцять лір, на якісь там мелочі (дрібниці – ред.). А все решта ти не можеш собі купити. <...> Ти не можеш піти на роботу. Як тобі чоловік сказав, що ні – ти не підеш на роботу сама влаштовуватися. З тобою обов'язково піде чоловік і подивиться кудя, і з ким, і що. Ти не можеш піти сам до лікаря в основному. Тебе мусить хтось супроводжувати. Особливо в провінціях. <...> Це все залежить в основному від ступеня виховання чоловіка. <...> Ми до такого не привикли. Це не наше. А тут з цим треба змиритися. <...> Щоб там дружити вона могла з ким хотіти, тут теж навіть питання не стояло. Якщо навіть з кимось познайомилася, то треба було тут же познайомити чоловіка, щоб він подивився. А чоловік міг подивитись і сказати: «Ти що? Та вона якась дура», або ще й: «Мені щось не подобається, ні-ні-ні, це не цей». Отаке, розумієте.
(жін., 60–64 р., Стамбул)

Ці речі, за словами інформантів, часто призводять до **розлучень у міжетнічних сім'ях**. Проте й у такому випадку українки стикаються із труднощами. Приміром, через **фінансову залежність і незнання прав** українські жінки не можуть розлучитися зі своїми чоловіками, тому продовжують і далі жити із цими проблемами. Ускладнюється ця ситуація також тоді, коли українки мають спільних дітей у шлюбі з громадянами Туреччини: їм важче вивезти своїх дітей до України, адже чоловіки всіляко намагаються завадити цьому. Деякі респонденти згадують про ситуації, коли жінки, не маючи громадянства та довготермінового дозволу на перебування в Туреччині, після розлучення постають перед проблемами, пов'язаними з поверненням в Україну разом із дитиною.

І складнощі, які виникають теж, коли ще сім'я, може, захоче розлучитися. Тобто турок, якщо він любить своїх дітей, то він ні за що не відпустить своїх дітей на Україну повернутись, наприклад. Він просто може не відпускати їх з країни, тобто турки не відпускають своїх (сміх) маленьких турків з країни, незважаючи ні на що. Вони не... Це дуже важко – вивезти своїх дітей. Якщо вже сталась якась така проблема, дуже велика і серйозна, то дуже важко вивезти українкам своїх дітей. Тому що турки не відпустять. Це такі погані труднощі.
(жін., 25–29 р., Анталія)

Ось ти розлучилася із чоловіком, маєш двох маленьких дітей, не маєш турецького громадянства. За законодавством Туреччини, ти не маєш права одержати дозвіл на проживання, ти залишаєш дітей і ти мусиш виїхати в Україну, все. Тобі не дають змоги там жити. Ти кажеш, що маєш маленьку дитину, вона ще до школи не ходить. Ну як же? Я розлучилася, все. Ні, треба було стати громадянкою Туреччини раніше, про що ти думала? Усе. І для мене це... Я бачила просто розірвані сім'ї, які зіткнулися із цією проблемою, що жінці довелося залишити своїх дітей і повернутися в Україну. Або вона залишилася у Туреччині. Все продовжує терпіти від чоловіка заради цих дітей.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.11

Ще однією вагомою проблемою в частині міжетнічних сімей є **сімейне насильство**. Респонденти зазначали, що це загалом поширена практика у Туреччині (див. «Риси турецьких сімей: погляди опитаних»). Проте, на думку деякого з опитаних, українські жінки почувають себе менш захищеними, коли йдеться про насильство, ніж туркені, оскільки останні мають родинну підтримку в Туреччині, на відміну від українок.

Туркені все-таки відчують себе захищеніше. Якщо порівняти з українкою. Все-таки в неї є родина, яка завжди вступиться за неї. Їй є куди йти, от можна так сказати. Українці немає куди йти. Тому дуже часто так буває, що вони просто терплять, так, чи, можливо, якимось моральне насилля, чи психологічне, чи фізичне. Отакі бувають моменти.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Крім того, серед менш значних проблем у міжетнічних сім'ях, про які згадували опитані, є **погана адаптація українок у турецьких сім'ях і втручання в особисте життя** з боку турецьких родичів чоловіка (див. «Релігія та культура»).

Також інформанти озвучили поради, які допомогли б запобігти проблемам, притаманним міжетнічним сім'ям українських мігрантів у Туреччині. Це здебільшого поради для самих жінок, зокрема:

- бути шанобливими в подружжі та ставитися з повагою до інших культур і релігій;

По-перше, головне, щоб люди, якщо вони збираються жити разом, не мали розбіжностей у баченні світу. Чоловік їй, наприклад, каже там: «Закрийся» (одягнени мусульманське закриття вбрання – ред.). А вона каже: «Я не хочу закриватися». На цій підставі можуть виникнути певні конфлікти. Тому, мені здається, все-таки маємо дивитися в один бік. Якимось толерантною, терпимою бути.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.12

- не намагатися «переробити» турецьку родину, а намагатись адаптуватися до неї;

Я раджу всім дівчатам, якщо вони сприймуть ту сім'ю, в яку вони ввійшли, і не будуть нічого перероблювати, нікого перероблювати, то, звичайно, у них будуть нормальні відносини в сім'ї. Але є дуже багато дівчат, які намагаються переробити маму чоловіка, або зробити так, щоб чоловік не спілкувався з сім'єю чи сім'я не спілкувалася з чоловіком. Ну, звичайно, це добром не закінчиться. І вони розлучаються, і нема нічого доброго від того шлюбу. Це родинні, скажімо так, проблеми. Проблема в тому, що і кожен намагається привезти Україну зразу в сім'ю. Україну в сім'ю треба везти поступово (сміх). Тоді Україна назавжди поселиться у вашій родині. А якщо ви ввезли Україну, то вона так само й виїде з сім'ї (сміх) бистро, як і в'їхала.

(жін., 50–54 р., Анталія)

- перш ніж одружуватися, глибше пізнати чоловіка, його культуру, ментальність і родину;

Вони (українки – ред.) до цього не зустрічалися нормально з чоловіком. Тобто не знають, що за сім'я, не бачили чоловіка в реалі. Тобто якщо людина не знала, не бачила, а потім приїхала, я не знаю, як Попелюшка – то це 90%, що будуть проблеми. Тобто тут починаються: «А чому так? А чому не так?». І дуже часто ці дівчата стають жертвами домашнього насилля, на жаль. Не знаю чому. Може, це якось пов'язано. <...> Тобто треба знати сім'ю, треба знати чоловіка. Якщо вам підходить цей чоловік, я вважаю, що не має такої проблеми з культурою.

(жін., 35–39 р., Анкара)

- намагатися працевлаштуватись або мати власний дохід у Туреччині;

Я всім раджу, до речі, жінкам обов'язково знайти роботу і працювати, щоб не залежати від чоловіка. <...> Бо якщо жінка буде залежна від чоловіка, то рано чи пізно, цей автомат вистрілить. Як би він не кохав, ми всі знаємо, <...> що кохання, може й не проходить, але той перший спалах, він, звичайно, пройде. І вам треба жити з чоловіком, треба все життя прожити з ним. І хоча би, щоб залишалася повага. А буває таке, що і повага не лишається. І тоді вистрілює цей автомат, як я вже казала, і він починає вже говорити, що він хазяїн в домі, а ти ніхто. Тому що якщо чоловік буде розуміти, що ти – жінка, яка зможе прожити без нього, я маю на увазі не просто прожити, а проіснувати, заробити собі на якісь речі, то у нього, звичайно, буде якесь інше ставлення. <...> Чоловік більше поважати почне.

(жін., 50–54 р., Анталія)

- вивчити особливості турецького суспільства, ознайомитися з потенційними викликами, зокрема щодо загроз домашнього насильства;

Я бачу, у наших газетах пишуть, що турок там убив дружину-українку чи зарівав – це була неправильна поведінка. І я їх не виправдовую, у жодному разі: чоловіки ті, що вбивають, б'ють своїх жінок, цих українок чи ще щось. Але перед тим як сюди приїхати, треба було знати, можеш ти так сказати, можеш ти так одягнутися. Тобто не всі чоловіки тут виховані в європейському стилі і не обурюватимуться. Здебільшого, скільки я знаю тут жінок, всі одягнені, тому що їхні чоловіки не проти. Вони не дозволять собі декольте, коротких спідниць, голих плечей, підборів, сильної косметики. І, припустімо, вона сама, а поруч троє хлопців сидять – такого суспільство не дозволить собі ніколи. У Європі це можливе, а тут ні.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.13

- заздалегідь узгодити із чоловіком подальші кроки в разі розлучення, зокрема варто укласти шлюбний контракт.

Тим, хто одружуються, потрібно заздалегідь домовлятися, що буде, коли раптом ви розлучитеся. Або шлюбний контракт підписувати: де діти залишаться, як вони залишаться. Тому що дуже багато поламаних доль, коли жінка тепер просто терпить, тому що вона не може дивитися: їй із дитиною (хочеться – ред.) залишитися, а вона (жінка – ред.) не має громадянства.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.14

Траплялися також поради, спрямовані не до українок, а українських громадських організацій чи консульських установ. Насамперед звучала думка про те, що в Туреччині необхідно започаткувати інституцію, яка б займалася безоплатними юридичними консультаціями для українок. Зокрема, у сімейній сфері, якщо доходить до розлучень чи встановлення опіки над дітьми або повернення в Україну разом із дітьми. Крім того, на думку опитаних, важливо, щоб така юридична консультація здійснювалася саме зрозумілою мігранткам (бажано рідною) мовою.

Слухайте, то, що треба зробити вже давним-давно – це треба зробити якусь юридичну консультацію. Може, навіть не треба того робити там чи в кожному місті, чи там з виїзним юристом, чи ще якусь там. Но хоча би, щоб воно було десь в Стамбулі одне, і в Анкарі друге. Щоб там сиділи безкоштовні юристи, до яких ти можеш прийти з проблемою, що там, умовно кажучи, з чоловіком щось треба робити, там з дитиною і т. д. Бо в сімейному плані якихось інших проблем, в принципі... Ну виникають питання, коли вже накопичуються ті культурні протиріччя, знову ж таки з моїх там спостережень – це зазвичай п'ять-шість років після одруження. Деякі люди через то переходять, деякі не. І от в тому нюансі виникає багато питань. Тобто треба якийсь юрист, який може нормально англійською мовою. Бо є така ситуація, що там дівчата за той період часу, оскільки вони там сидять вдома. Наприклад, вдома спілкуються з чоловіком англійською мовою, да. Коли вони приходять в якусь там турецьку інституцію і хочуть, щоб їм щось пояснили, а вони негодні зрозуміти турецької мови. Типу, якби їм пояснили англійською, вони би зрозуміли. Але коли вони приходять і їм щось пояснюють турецькою, вони губляться. Тобто в ідеалі би був якийсь нормальний вменяємий юрист, до якого можна прийти і на рідній мові там задати питання і не морочити собі голову. Бо знову ж таки, як би там не було, якщо там є вільна англійська мова і всьо таке. Але якщо ти не використовуєш в повсякденному житті будь-яку юридичну лексику, ти її навіть на англійській не зрозумієш, ну якихось нюансів, сфера права.

(чол., 30–34 р., Бурса)

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ І МОВА

У цьому підрозділі детальніше зосередимося на національній та мовній ідентичностях українських мігрантів у Туреччині. Ми вважаємо, що національна та мовна тотожності є надзвичайно важливими для формування української діаспори, активності українських громадських організацій за кордоном, а також для збереження та поширення української культури у світі. Як показують наші попередні дослідження, національність і мова мігрантів взаємодоповнюють одна одну, тому ми розглядаємо їх разом (Ключковська та ін., 2020b).

Крім того, важливою передумовою тяглості наступних поколінь є передача та збереження української ідентичності серед дітей мігрантів, зокрема й у міжетнічних шлюбах. Саме тому ми не оминули цього аспекту та спробували виявити національну та мовну тотожності дітей українців Туреччини з погляду опитаних.

НАЦІОНАЛЬНА ТОТОЖНІСТЬ РЕСПОНДЕНТІВ

За результатами дослідження, здебільшого респонденти вважають себе **українцями за національністю**. Проте траплялися випадки, коли через власне етнічне

походження опитані вважали себе не лише українцями, а й українськими євреями, татарами тощо. Крім того, частина респондентів має російське коріння, проте через події 2013–2014 рр. та російсько-українську війну вони почали ідентифікувати себе українцями.

Я по національності, я себе вважаю, татарка. В мене даже свідоцтво про народження іще при Советському Союзі було видано, і у мене у свідоцтві було написано національність татарка. В мене батько чистий татарин, мама українка.
(жін., 35–39 р., вважає себе татаркою)

Українка єврейського походження. Чому? Тому що українка – це сто відсотків. Я народилась в Україні. В мене по маминій лінії, ну ці предки, з міста історичного проживання євреїв. В мене всі виглядають (як євреї – ред.), мою маму весь час сприймали за єврейку. Бабуся жидівочка. То єсть. Але я українка.
(жін., 35–39 р., вважає себе українкою єврейського походження)

Українка. Однозначно українка. Хоча етнічно, якщо подивитися, я росіянка. Не знаю, після цих подій, які сталися в нас, коли Росія напала, стала встривати в наші внутрішні справи, мені стало соромно говорити, що етнічно я росіянка. Отоді в мене, напевно, сталося самоусвідомлення, тоді я почала себе ідентифікувати винятково як українка.
(жін., 35–39 р., вважає себе українкою)
Оригінал цитати № 3.15

Утім, траплялися випадки, коли для респондентів національна ідентичність була неважливою, адже вони вважали себе космополітами. На їхню думку, поділ на національності є некоректним, оскільки він може призвести до конфліктів між людьми. Проте для нашого дослідження це радше виняток, ніж загальна тенденція.

Безумовно, я розумію, я громадянин України, я народився в Україні, мої батьки живуть в цій державі. Але зараз, може, тому що світ стає більш глобалізованим, але я дивлюся на всіх людей, як на людей, як на громадян Землі. І тому міжнаціональні конфлікти, ідентичність, яка призводить до національних конфліктів, і яка, на мій погляд, починається навіть зі спортивних змагань, коли хтось питається (намагається – ред.) довести, що наше місто краще, ніж інше місто – воно тільки відділяє людей один від одного. <...> Я не роблю якогось може особливого значення своїй ідентичності.
(чол., 40–44 р., вважає себе космополітом)

Варто зауважити, що ми також простежили зв'язок між національною ідентичністю та щоденними практиками респондентів. Зокрема, йдеться про відстеження українських новин і співпереживання сучасним українським реаліям.

Я українка і Україна для мене це – моя Батьківщина. Все, що зв'язано з Україною, для мене дуже важливо. Незважаючи на те, що я живу в Туреччині, я активно сліdkую за всіма подіями, які відбуваються в Україні, я соціально свідомо громадянка зі своїм баченням, зі своєю позицією, своїми побажаннями (сміх).

(жін., 30–34 р., вважає себе україркою)

МАРКЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У дослідженні ми також зосередились на виявленні маркерів (ідентитетів) національної ідентичності українців Туреччини. Загалом, за результатами дослідження, основними такими маркерами для українських мігрантів у Турецькій Республіці є:

- 1) культура (цінності незалежності, гідності та свободи; традиції та звичаї);

Я вважаю, що у справжнього українця не в залежності де він проживає, моє власне бачення, що в нього в крові історично, виходячи з того, що, враховуючи досвід предків, враховуючи ті війни, гніт по відношенню до українців, який був, то в українців є така специфічна гідність. Специфічна така, яка не простежується, мені здається, ні в одній нації, і незалежність. Характерна ознака незалежності і гідності. Ось цих дві складових я можу виокремити. Що це мене, власне, виокремлює як українця.

(чол., 30–34 р., вважає себе українцем)

Для мене національна приналежність пов'язана з цінностями фактично. Тобто в основі української культури все-таки більше можливості самовиявлення, якогось такого прояву свого. Прояву знову ж таки свободи, менше обмеженості. Я вважаю все-таки, що мусульманські країни досить обмежують людину взагалі, не тільки жінку, а жінку тим більше. Тому я вважаю себе україркою (сміх).

(жін., 35–39 р., вважає себе україркою)

Так, я наразі проживаю в Туреччині, але все-таки українські традиції, наші звичаї якісь, моменти. <...> Я просто не беру ні державу, ні нічого такого. Так, це все круто, але саме в цій країні я народився, тому що вона реально красива й неймовірна зі своїми традиціями і звичаями неймовірними. Тому я вважаю, що я українець і все. <...> Все ж таки українець, бо як кажуть росіяни: «Да хохли сало люблять». Ну, я люблю сало (сміх), я люблю наші звичаї. Ось і все, ідентифікація така.

(чол., 25–29 р., вважає себе українцем)

2) мова;

Я вважаю себе українкою. Бо я народилась в Україні. Я знаю культуру України. Я намагаюся спілкуватися (сміх) українською мовою. Для мене це трішки важко, бо я зі Сходу України. Ви знаєте так, що ми там взагалі більш російською розмовляємо. Але я читаю на українській, я намагаюсь розмовляти українською і тому я вважаю себе українкою.

(жін., 25–29 р., Анталія)

3) виховання;

Я українка. Чому? Не знаю. Я так виховувалася, завжди як українка. Хоча в мене мати росіянка. Тато українець, мама росіянка. Але вона 25-30 років в Україні прожила. У мене ніколи не з'являлося навіть думки про те, що я можу бути якоїсь іншої національності. Коли я тільки приїхала в Туреччину і мене хтось називав росіянкою, я заперечувала: «Це ж який жах! Як Ви могли на мене сказати “росіянка”? Я українка!» Ну і зараз, коли турки кажуть, що я, як турчанка, для мене це неприйнятно. Це якісь відчуття всередині.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

4) місце народження та зростання;

Я є українець (сміх). Бо я народився в Україні, я там виріс. Тобто я українець.

(чол., 20–24 р., Анкара)

5) походження та родинні зв'язки;

Я народився в Україні. В мене батьки українці. В мене бабусі, дідусі українці. В мене прабабусі, прадідусі українці. Мені й в голову не приходило, що я можу бути кимось іншим. Тому що всі мої предки, вони походять з Центральної, ну як з Центральної, з Вінниччини. Це така, скажем так, Україна-Україна. Тобто... Тому що, наприклад, якщо б у мене були предки у Львові, то, звичайно, скоріш за все, знайшлися би якісь польські корені, там ще щось. А в мене предки з Вінниччини. Тобто це така, от садок вишневий коло хати. Саме така Україна да Україна. Тут в мене ніколи не виникало питань самоідентифікації. Просто не було навіть якогось субстрату для того, щоб це питання виникло.

(чол., 40–44 р., походить з Центральної України)

Батьківщина – Україна. Як можна не вважати себе українкою? Велика родина. В мене бабуся, я казала вже, восьмеро дітей з маминої сторони... Шестеро, дуже велика родина в Україні. І нас бабуся з дитинства, вона дуже... Ми і в церкву ходили, приїжджали до неї. В неї було багато внуків. Можете собі уявити, восьмеро дітей. В кожного по двоє, по троє там дітей. І всі приїжджали літом на канікули. <...> Ну, я дуже, як би то сказати, пишаюся своєю родиною. Що все ж таки в мене була така родина і є вона. Все ж таки бабусі вже немає, але залишилися то родичі, там брати, сестри.

(жін., 40–44 р., походить з Центральної України)

6) українська освіта;

В першу чергу в мене освіта українська. Я був учнем в українській гімназії, де ми вивчали мову, де ми вивчали культуру. Я приєднувався до різноманітних там... Я українські пісні співав, танцював, робив писанки і все таке. І українська культура завдяки тому, що я от вчився саме в українському середовищі, я можу з Вами зараз розмовляти українською. Я багато років не розмовляв українською, десь з п'ятого класу школи, розумієте. Але десь воно у мене там на підкорці в голові залишилося і, ну (зітхання), можна сказати, що саме завдяки українській освіті я себе називаю українцем.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

7) оточення, українське середовище соціалізації;

Взагалі, якщо подивитися на мій особистий етнічний склад, в мене частина сім'ї – це німці, а частина українські євреї. Попри це я виростав в Україні за українськими звичаями, навчався українською мовою в українській школі. І взагалі людиною, якою я зараз є, з усіма моїми рисами (я не кажу, що хорошими чи поганими). З усіма моїми рисами я став саме в Україні, завдяки тому оточенню, в якому я виростав. Тому вважаємо себе українцями. З цих причини.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

8) громадянство.

Вважаю українкою. <...> Я притримуюся модерністської теорії і я все ж таки захищаю більше теорію про те, що національність – це в твоїй голові, а не в крові. <...> Тому я вважаю себе українкою більше через те, що, по-перше, я народилася в Україні. Тобто це моє єдине громадянство, і тому й вважаю.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Здебільшого респонденти наголошували на двох найголовніших маркерах національної ідентичності – культурі та вихованні. Це пов'язано з тим, що культури в Україні та в Туреччині значно відрізняються. Інколи опитані, говорячи про власну національну ідентичність, намагалися порівняти обидві культури, щоб показати чому вони вважають себе саме українцями, а не турками. Водночас виховання як ідентитет (*див. Глосарій*) для респондентів є важливим насамперед через його здатність забезпечити збереження української тотожності в їхніх дітей.

РІДНА МОВА РЕСПОНДЕНТІВ

Рідна мова респондентів зазвичай **українська** та/або **російська**. Частина з них також зазначала, що вони з дитинства є білінгвами, оскільки їхня соціалізація відбувалася в середовищах, де поширеною була російська мова, зокрема в дитячих садках і школах. Крім того, ми помітили тенденцію, коли частина опитаних незважаючи на те, що їхня рідна мова російська, почали вчити та спілкуватися українською мовою вже перебуваючи у Туреччині. З-поміж іншого, причинами для цього стали російсько-українська війна (як і у випадку з національною ідентичністю), а також згуртована українська громада в Турецькій Республіці.

Мені, в принципі, немає різниці, якою мовою спілкуватися. Я народилася в той час, коли в мене школа була російська і садочок теж. І тільки в університеті вже в дев'яносто сьомому чи дев'яносто восьмому році, коли я пішла навчатися, то вже треба було офіційно розмовляти українською. А до того... Я в білінгвomu середовищі росла, можна теж сказати, що російська мова поширена серед моїх друзів теж.

(жін., 35–39 р., вважає себе білінгвом)

Після цих усіх наших політичних подій я перейшла повністю на українське телебачення, і там удень більше українська мова, звісно, звучить. Спочатку мені не було нічого зрозуміло із цієї програми чи фільму. Я зовсім не могла дивитися. Зараз помічаю, що я вже можу дивитися ці програми і вважаю це правильним.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.16

Так, моя родина російськомовна. І хоч я навчалася українською мовою, у мене школа була українською, але й російська теж була. І тому ніби через те, що у мене в родині всі розмовляють російською, українську я знала, але якось спілкуватися було складно. До речі, завдяки спілці, я трохи підтягла свою українську.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.17

Варто зауважити, частина інформантів наголошували на важливості мови, якою вони здобували освіту. За їхніми словами, мова, якою вони навчалися (наприклад, англійська), вплинула на те, яку мову вони вважають тепер рідною. Крім того, респонденти, які переїхали до Туреччини в дитячому чи підлітковому віці, частково вважають рідною мовою вже турецьку, адже цією мовою вони соціалізувалися та здобували освіту.

Декілька років тому я б сказав англійська (рідна мова – ред.) (сміх). Тому що освіта у мене була повністю англійська. І скажемо так: сни були в мене англійською мовою, там розмовляв з друзями і навіть з російськомовними ми розмовляли 60% англійською, а 40% російською. Розумієте, ось таке. Ну от, чесно, можете написати, що англійська (рідна мова – ред.) (сміх).

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Рідна мова? Ну українська, звісно (сміх). Але... Тобто для мене зараз вже якось сказати нерідна мова турецька, важко. Тобто, звісно, що рідна мова українська. Але і турецька вже стала на рівні рідної. Або точно на рівні рідної. Вона є рідна, бо я все ж таки був маленький, як сюди приїхав. Для мене вже, в принципі, немає різниці, на якій мові розмовляти українська чи турецька.

(чол., 20–24 р., Анкара)

Однак іноді опитані зазначали, що вони знають турецьку мову краще, ніж українську. На їхню думку, це пов'язано з тим, що вони мігрували до Туреччини ще у 1990–х рр., відповідно в період їхнього навчання в Україні, у тих регіонах, де вони проживали, українська мова була менш поширеною, ніж російська. Тому, коли ці інформанти переїхали, турецька мова поступово замінила їм українську, а іноді й навіть рідну російську.

Тобто турецьку мову я знаю краще за українську. Тому що українську я вивчала двічі на тиждень по дві години у школі від другого класу. То шість років я вивчала і дві години. Можеш уявити, який це рівень. Англійську та турецьку знаю більше, ніж українську мову.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.18

МОВА СПІЛКУВАННЯ ОПИТАНИХ

У **міжетнічних шлюбах** опитані спілкуються здебільшого **турецькою** мовою, рідше **англійською**. Такий вибір мови спілкування спричинений тим, що респонденти опиняються в цілковито турецькомовному середовищі, тож їм доводиться адаптуватися до нього (див. Розділ 2 «Міграція українців до Туреччини та їхня інтеграція в турецьке суспільство»). Крім того, часто українські мігранти наголошували на тому, що їхні турецькі родичі не знають англійської чи будь-якої іншої іноземної мови. За їхніми словами, обізнаність турків з іноземними мовами є низькою, особливо серед людей середнього та похилого віку. На думку опитаних, це зумовлено низьким рівнем освіченості турецьких громадян загалом (див. у Розділі 2 – «Українці як учасники міжетнічних відносин у Туреччині»). Тезу респондентів про низький рівень знання англійської мови можемо підтвердити й статистикою. Так, за даними Education First (2021), у списку країн і регіонів за рівнем знань англійської мови Туреччина опинилася на 70-му місці. Її зарахували до групи країн із низьким рівнем.

Турецькою (спілкуюся з чоловіком – ред.). А він іншу не розуміє (сміх). Я взяла в свої руки ініціативу. І швидко вивчила турецьку. Вона не дуже складна, як мені здається (сміх). Але, ну там, щоб розмовляти, можна і швидко вивчити. Якось я її швидко, якось навчилася і непогано володію.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Молодь (турецька – ред.) знає англійську, а батьки його (чоловіка респондентки – ред.) немолоді. Тому вони англійської не знають, а (спілкуються – ред.) турецькою.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 3.19

На початковому етапі міграції респонденти часто спілкуються із чоловіком/дружиною англійською мовою (зрідка російською), але згодом вони вивчають турецьку та послуговуються вже нею в колі сім'ї. Дехто зазначав, що такий перехід спричинений бажанням українських мігрантів швидко вивчити мову країни проживання, щоб адаптуватися до останньої.

Дивіться, коли я тільки почала зустрічатися вже, тоді в мене була дуже конкретна ціль – вивчити турецьку мову, тому... До цього ми (із чоловіком – ред.) спілкувалися англійською якийсь момент. І я поставила собі ціль – вивчити турецьку мову. Вивчити турецьку мову можна тільки нею спілкуючись. Тому той момент був дуже такий переломний, мені було дуже складно перейти з англійської на турецьку, але ми якось це зробили. І коли воно вже перейшло, то ще раз переходити на якусь мову – це насправді дуже складно.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Водночас певні опитані намагаються навчити чоловіка/дружину та інших турецьких родичів своєї рідної мови. Дехто зазначав, що чоловік-турок сам проявляв ініціативу вивчити українську мову, щоб спілкуватися з українськими родичами. Крім того, траплялися випадки, коли в колі сім'ї респонденти спілкувалися з її членами трьома або більше мовами.

Завдяки мені трошки він (чоловік – ред.) знає українську (сміх) на рівні спілкування. Тому що в нас виникло запитання спілкування з моїми близькими, з моїми батьками, і мій чоловік виявив бажання вивчати українську мову для того, щоб вільно спілкуватися з моїми батьками.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

З чоловіком в нас це просто такий мікс (спілкування – ред.), тому що треба, щоб він мене зрозумів, я говорю на тій мові, на якій він... На мові використовую ті слова, які він розуміє. Якщо мені потрібно до нього донести і він розуміє російською, я говорю на російській. Бо він в мене більше російську знає, він українську майже не знає. Якщо він не розуміє на російській, то я використовую турецькі слова, і якщо він не розуміє, то я ще використовую англійською іноді (сміх).

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Вагому роль у виборі мови спілкування в сім'ї відіграє також консервативність останньої. Коли певні респонденти потрапляли в консервативне родинне середовище, де турецька культура, мова та релігія мають ключове значення, доводилося підлаштовуватися до цього. Часто ті опитані, які опиняються в такій родині, змушені не тільки послуговуватися турецькою мовою, а й змінювати своє віросповідання (див. «Трансформація релігійної ідентичності респондентів»).

Поза межами сім'ї, тобто з місцевими мешканцями, опитані зазвичай спілкуються **турецькою**. Водночас дехто зазначав, що українська мова користується меншою популярністю в Туреччині, ніж російська. Тому в турецькому соціумі, де це можливо, ці інформанти спілкуються здебільшого російською мовою (зокрема, з мігрантами з інших країн).

Російська теж не останнє місце займає (в Туреччині – ред.). І слава Богу, Ви знаєте, тому що українська мова, на жаль, не є популярною в Туреччині. Взагалі не популярна, скажемо так. Лише при перекладі документів, можливо, потрібна там (закордонні документи). І в нашому Посольстві України теж потрібна українська мова. І спілкуватися між нашими знайомими. Коли зустрічаюся, то спілкуюся російською. Хоча мені російська мова дуже допомагає, я склала іспити на відмінно без підготовки. Це дуже мені допомогло. Ви знаєте, я можу викладати і на курсах, і де хочете. І можу у відділі продажу, також потрібна російська мова. Можу і в торгівлі працювати, текстилю і т. д.

(жін., 30–34 р., Бурса)

У межах української громади мігранти можуть спілкуватися як **українською**, так і **російською** мовами. Частина з них наголошувала, що в українських спільнотах Туреччини часто відбуваються непорозуміння навколо мовного питання.

Зараз, коли в нас іноді виникають непорозуміння... Скажімо, коли приїжджає народ із Західної України, який все життя розмовляв українською мовою, а є дівчата, які ціле життя розмовляли навіть в Україні російською мовою (і деякі української або не знали взагалі, або знали дуже мало – зі школи), починаються сварки. Є закиди з боку дівчат із Західної України: «Ви не українці! Як ви можете бути українцями, якщо розмовляєте російською?» При тому, що дівчата хочуть розмовляти українською і вони намагаються, просто їх потрібно підтримувати в цьому. А на них виливають таку бочку багнюки (мовляв, ви не українці). Це дуже прикро, бо українець ти чи не українець вирішує сама людина. Це відчуття всередині, а не те, що хтось сказав: «Ти така чи не така».

(жін., 30–34 р., Ізмір)

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ: РЕФЛЕКСІЇ ОПИТАНИХ

Національна ідентичність дітей українських мігрантів, за словами опитаних, більше тяжіє до турецької, ніж до української. Проте частина респондентів зазначала, що їхні діти вважають себе наполовину українцями, наполовину турками. Часто такі діти мають подвійні імена: одне українське, а інше – турецьке.

В мене зараз малий, хоча він, звичайно, громадянин України, але він мені говорить «я турок». Звичайно, він тут народився, він тут живе. Я все ж таки працюю в такому напрямку, щоб одного дня він мені скаже: «Мама, я українець».

(жін., 50–54 р., Анталія)

До сих пір, коли її питають в школі: «Хто ти?», вона каже: «Я наполовину українка, наполовину турчанка». Це в неї таке, вона навіть малює завжди український і турецький прапор. Вона навіть знає Гімн України.

(жін., 35–39 р., Анталія)

У мого сина, наприклад, два імені – українське і турецьке.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Навіть коли діти ототожнюють себе з турецькою національністю, вони все-таки усвідомлюють своє українське походження. Проте це розуміння проявляється по-різному. Дехто соромиться і намагається не виказувати серед друзів/однолітків ознак належності до українського етносу (наприклад, спілкування українською мовою). Водночас інші навпаки цим дуже пишаються й усім розповідають про своє українське коріння.

Мій син каже, що він турок і з цим нічого не зробиш. Як би це не було прикро. Я просто розумію, якщо він знатиме ще українську мову, це відкриє йому додаткові шляхи в майбутньому. <...> Іноді, коли ми з ним ідемо по вулиці або в школі, і я йому щось кажу російською, йому навіть стає встидно і він каже: «Мамо, розмовляй зі мною тільки турецькою». Я не знаю чому так. Можливо, в нього якісь у голові забобони. Можливо, в школі є якісь розмови через те, що його мама іноземка. Я не знаю. Він також цього не каже. Але він встидається, коли ми розмовляємо серед турків російською.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Був такий смішний випадок (сміх), коли ми на дитячому майданчику... Моя дочка, їй від мене дістався, напевно, мій характер, такий – капець. Вона в шеренгу вистроїла всіх дітей, поставила руки в боки і ходить їм розказує – я говорю російською, турецькою і англійською, але я українка.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

На запитання **«Як би ви сприйняли те, що ваша дитина ототожнюватиме себе кимось іншим за національною ознакою, ніж ви?»** здебільшого респонденти відповідали: «нестрашно», «не ображаюся», «це нормально», «дуже толерантно», «спокійно». Тобто опитані не проти того, щоб їхні діти вважали себе турками. Вони аргументують це тим, що, по-перше, діти мають і турецьке коріння, а по-друге – вони з дитинства проживають у Туреччині та перебувають у цьому соціально-культурному середовищі. Тобто, на думку опитаних, у таких випадках турецьке національне ототожнення є цілком природним. До того ж, за словами наших інформантів, у Туреччині високий рівень патріотизму, який закарбовується в головах людей відмалку (через дитячі садочки, школи і т.ін.), що, безумовно, впливає на ідентичність дітей, які там навчаються, зокрема й дітей мігрантів.

Я вважаю, це нормально, дуже нормально. В них батько-турок, в них батько – громадянин Туреччини. В мене теж громадянство турецьке. Я теж себе відчуваю частинкою цього. Теж я розумію цих людей, я якось звикла вже до них.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Але я вам скажу чесно, що в Туреччині дуже високий рівень патріотизму: в них в школах, і в садочках дуже багато присвячується часу вивченню турецької культури, турецьких своїх пісень і всього на світі. То я думаю, що якщо ми будемо жити тут далі, то скоріш за все, що в нього (сина – ред.) є великий шанс ототожнювати себе з Турцією. Так, мабуть, що я прийму. Я думаю, що я теж буду більше себе ототожнювати з нею (сміх). Я думаю, що довше ти живеш на цій території, то, певне, да. Це якось таке природне.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Крім того, частина опитаних зазначала, що вони мало часу приділяли навчанню дітей української культури та мови через власну завантаженість і зайнятість, тому цілком сприймають ототожнення їхніх дітей із турками. Додатковими чинниками, які впливають на ототожнення дітей мігрантів із турецькою національністю, є брак українського середовища в Туреччині та близьких родичів в Україні.

Якби він (син – ред.) народився в Україні і він би приїхав сюди і вважав себе турком, звичайно, мені це було б боляче слухати. Але я його розумію, тому що зараз тільки 3–4 роки ми працюємо в тому напрямку, щоб зробити українізацію тут в Туреччині. А раніше ж такого не було. Раніше не було, звичайно. Можливо, якби у мене були живі батьки, до мене приїхала б мама і говорила б з ним українською мовою, або я б там на літо відправляла його в Україну, розумієте. В нас є такі діти, хто займається українською, то да, то звичайно. Можливо, якщо такі діти скажуть, що «я турок», то було б дуже боляче і я б розстроїлася. А так, ну а що? Звичайно, що це моя вина, що я його не навчила. Але із-за своєї зайнятості в мене немає часу на сина. Але зараз ми працюємо в цьому плані. Він народився тут і дуже рідко їздить на Україну. То я думаю, що це нормально.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Водночас для іншої частини опитаних ототожнення їхніх дітей з турецькою національністю є болючим питанням. Зокрема йдеться про респондентів, чиї діти вже дорослого та/чи підліткового віку. Адже, соціалізувавшись у турецькому суспільстві, такі діти вже сформували свою турецьку національну ідентичність, попри спроби та намагання матері-українки прищепити їм у дитинстві любов до України, української мови та культури.

Вони (діти – ред.) дуже погано ставилися до того, що я їх навчала спочатку російським, потім українським традиціям, мовам. Вони казали, навіщо це треба і таке інше. Мені було, звичайно, дуже прикро, я розуміла, що коли настане такий момент, коли замість «мама» вони мені скажуть «анне». Для мене це було б убивчим. Анне – це по-турецьки мама. <...> Тому мені дуже сумно було усвідомлювати, що вони відмовляються зі мною тепер розмовляти російською. Їм легше зі мною говорити турецькою мовою. <...> Для мене це, звичайно... Коли діти у п'ятнадцять років вирости, коли вони маленькі з тобою говорять... А потім коли вони виростають, для мене це біль, звісно, що вони іншої національності. І тепер, якщо раніше вони казали: «Ми народилися в Україні, ми українсько-турецький шлюб» (тобто це завжди чулося), то зараз я чую, що ми – турки, у нас мама просто з України. Звичайно, це болючіше розуміти, що незабаром вони вже мій борщ теж не захочуть їсти. Вони захочуть, звісно, інше, і я цілком усвідомлюю, що я залишилася сама зі своїми цими почуттями, з усіма цими. Мені важко.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.20

Як уже зазначалося, є серед респондентів і ті, для кого національна ідентичність не відіграє важливої ролі. Тому питання національного ототожнення їхніх дітей у змішаних шлюбах для них несуттєве. Крім того, певні опитані заявляли, що хочуть, аби їхні діти/внуки ідентифікували себе в майбутньому із «громадянами світу», тобто мали космополітичну ідентичність.

Мене це не турбує, щиро кажучи, бо кожен має своє життя. І головне, щоб бути просто щасливими у цьому житті, встигнути побути щасливими. Це абсолютно байдуже – головне, щоб були хорошими людьми, тому мені ніяк...

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.21

Він (онук – ред.) в нас тут (у Туреччині – ред.), ми його перед вибором не ставимо. Він, ми надіємося, буде людиною взагалі світу.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

МОВА СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ РЕСПОНДЕНТІВ І ЗАОХОЧЕННЯ ЇХ ВИВЧАТИ УКРАЇНСЬКУ

Зі своїми дітьми опитані намагаються спілкуватися **рідною мовою** (українською та/або російською). Хоча вони зазначають, що їхні діти краще послуговуються все-таки турецькою. Зокрема це зумовлено такими причинами:

- турецькомовне середовище соціалізації (дитячі садочки, школи, двір тощо);

В плані навчання діти зараз ходять в турецьку школу, більше на турецькому говорять. Це їхня рідна мова. Українська так. В Україну їдуть, вчать українську, два-три тижні починають говорити, приїжджають сюди і вже забувають мову. Звичайно, нема діалогу такого, якого би хотілося. В плані мови трошки є бар'єр. Трошки є проблеми в цьому плані.

(жін., 30–34 р., Бурса)

- завантаженість респондентів роботою та брак часу й наполегливості для навчання дітей української мови;

Ви ж розумієте, я його народила. Коли йому було п'ять місяців, я його лишила і пішла на роботу. І я взяла няньку, вона в нас була турчанка, і вона говорила турецькою мовою з ним. Потім... Ну, йому легше зараз говорити турецькою мовою. Зараз, звичайно, він ходить в українську школу. Ми з ним намагаємось говорити українською мовою. Але для нього легше турецька мова.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Загалом турецькою (спілкується син – ред.). <...> Знаєте, коли ти приходиш з роботи втомлений... А син до мене завжди турецькою звертався (і раніше, і зараз)... Для того, щоб привчити якийсь іншій мові, мені треба бути в напрузі і відповідати тільки російською або тільки українською, щоб він переходив на ту мову. А в мене такої напруги немає. Просто не вистачає сил на все насправді. Ти вже автоматично лежиш і турецькою відповідаєш. Так сформувалися навички розмови турецькою. На жаль.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

- брак діалогу українською чи російською мовами в колі етнічно змішаної сім'ї, натомість наявність турецької.

З дітьми я до їхнього трирічного віку розмовляв лише російською. У мене були мультики, і я сам усе розповідав, і казки їм читав, і з ними спілкувався. Потім, коли вони навчилися говорити, вони стали мені відповідати на мої російські фрази турецькими. Вони все розуміли. Але потім якось після якогось моменту, коли теми стали розширюватись, а підтримки немає, я сам у цій мові. Тому так вийшло, що моя маленька дочка сказала: «Тату, а чому ти не говориш, як ми, з нами?» Вона ж бачить, що я з мамою спілкувався то англійською, то турецькою, більше турецькою. Каже: «А чому? А ми не розуміємо». І все, і мені довелося перейти на турецьку з ними, і вони російську призабули природно. Але може згодом якось у них самих з'явиться це бажання.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.22

Дуже рідко (спілкуюся українською з дітьми – ред.). Тому що в нас в родині немає діалогу. Розумієте? Якщо би був діалог в родині, якщо би вони чули цю мову між двома особами, це да. А так, коли монолог, то трошки важкувато.

(жін., 30–34 р., Бурса)

У певних випадках діти українських мігрантів виростають білінгвами (йдеться про турецьку та українську/російську). До того ж часто вони опановують й інші мови протягом навчання в школах та університетах. Відповідно діти опитаних можуть знати три-чотири або більше мов.

Три мови завжди були в сім'ї: це російська мова, тому що я нею думаю, це турецька мова, тому що ми тут живемо, і англійська мова, тому що без неї взагалі неможливо було мені спілкуватися з іноземцями, які живуть у Туреччині. Тому мої діти трьома мовами спілкуються, все одно: це буде російська, це буде англійська або це буде турецька, тобто знають три мови. І потім я ввела українську мову, і ми запровадили іспанську мову. Тобто є п'ять мов, якими вони послуговуються кожного божого дня, скажімо так. Або вони можуть переглянути передачу українською мовою, або вони можуть переглянути фільм іспанською мовою. Вони з друзями поспілкувалися турецькою мовою, вони з друзями поспілкувалися англійською, тобто ми всі міжнаціональні, і ось, як вам сказати, я не знаю...

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.23

Мій внук спілкується українською, турецькою, англійською, може російською щось трошечки навіть сказати, якщо потрібно. І ще вивчає додатково німецьку мову в школі.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Здебільшого респонденти зазначали, що українська мова для їхніх дітей є радше іноземною, аніж рідною. Лише в поодиноких випадках діти українських мігрантів послуговуються українською мовою як рідною. Крім того, опитані зауважували, що рівень знань української мови в їхніх дітей низький. Часто такий стан пов'язують із тим, що самі мігранти не знають цієї мови. Адже, знаючи лише російську, частина опитаних не можуть навчити дітей української. Також вагомим у цьому питанні є те, що частина інформантів свідомо не хоче навчати дітей української мови, оскільки це, на їхню думку, перенавантажить малечу додатковими заняттями.

Є такі люди, які по двадцять років тут живуть, є такі – по десять років живуть. І це дуже складно. А їхні діти, вони ними не займаються. Вони вже повноцінні турки. В мене теж [ім'я сина – ред.] – у нього як рідна мова – турецька, вони тут живуть. Але українська така дуже слабо, треба підтягувати, більше вчитись, навчатися. Тому що вона вже як іноземна. Вони розмовляють з акцентом. Вони не будуть розмовляти, як ми, українською мовою.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Я дітей навчала. Коли, припустимо, які в нас письменники були, які там у нас державні свята всілякі, як яйця розписувати. Тобто я намагалася внести культуру, я намагалася, але мені в дитинстві не було дано української мови. <...> Щоб я просто почала говорити українською мовою, мені потрібно переїхати туди жити, навчитися української мови.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.24

Діти розмовляють на турецькій, тому що дідусь і бабуса турецькі. <...> Я вирішила зараз, поки що вони будуть навчатися в турецькій школі. Я вирішила поки що не напружатися, не пугати дітей. Поки що нехай вчать турецьку.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Водночас дехто з опитаних намагається навчати дітей української мови та прищеплювати їм любов до української культури через українські книжки, фільми тощо. Крім того, ці інформанти намагаються пояснювати дітям, чому важливо знати українську мову та чим це зарадить їм у майбутньому. Додатковим чинником, який впливає на покращення знань української мови у дітей мігрантів, є поїздки в Україну та спілкування з українськими родичами й однолітками.

І читаю, і співаю, і колискові на українській мові, багато на українській.
(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Ну я йому (синові – ред.) пояснюю, пояснюю і вважаю, що це правильно. Батьки повинні пояснити. Що я йому кажу, що ти маєш і українське громадянство, і турецьке. Він народився в Україні. І я йому пояснюю, що ти маєш право знати українську мову. Тому що в тебе є документ. Ти маєш право навчатись в Україні. Або навіть в іншій країні ти можеш з тим паспортом теж поїхати, наприклад, там в університет поступити, ну і з турецьким також, і з українським. От кажу, різні є програми. І можеш повернутись в Україну навіть далі навчатися, ну там в університеті. От як там повертають студентів. Вони там навчаються в Туреччині, а потім вони повертаються і можуть вони поїхати в Україну, далі продовжувати навчатися. Але для цього треба знати українську мову. Англійську вчи, кажу. Українську вчи. Це дуже важливо. Ну, мотивую, підтримую. Звичайно, пояснюємо, кажемо, що так і так, і так. Не завжди вистачає часу. Але якщо дуже-дуже захотіти, то можна знайти час.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Я вже не пам'ятаю зі скільки років, ми літом обов'язково їдемо в Україну. Він (онук – ред.) їде зі мною. І навіть два роки він ходив в український літній табір. Так, я, звичайно, залучаю, мені би дуже хотілося, щоб він і далі розвивався. Я надіюся, він просто зараз підліток і багато він вчиться, тому що і програма, і то все. Але я надіюся, що він колись свідомо дійде до того, що він навіть захоче трошки сам підівчити українську грамоту, щоб розуміти, що це потрібно.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Також респонденти зазначали, що в їхніх громадах у докарантинний час проводили різні табори для дітей українських мігрантів. Відповідно в таких середовищах діти опитаних практикували розмовну українську разом з однолітками.

Але з сином, звичайно, як там був табір, це з елементами Пласту, звичайно, ми всі розмовляли українською мовою. Там були діти, які не знали, взагалі, українську мову. І після табору вони казали своїм мамам: «Будь ласка, я ще раз хочу на наступний рік в табір, але навчи мене української мови». <...> Таке було натхнення в них навчитися мови. <...> І це дуже важливо проводити такі табори. І цікаво дітям. Це не те, що там уроки сидиш якісь робиш чи вивчаєш українську мову. А така вона там: і арт-терапія була, і інтерактивні ігри, і квести, і біля моря там вони скульптури робили. І дуже багато всього було. І все українською мовою.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Загалом діти респондентів по-різному реагують на спроби їхніх батьків заохотити спілкуватися українською мовою. Легко підхоплюють заохочення батьків і не відчують дискомфорту ті діти, які з дитинства спілкуються вдома українською мовою. Проте тим, хто зростає в етнічно змішаних сім'ях та перебуває здебільшого в турецькомовному середовищі, спілкування української мови дається важче.

Нормально сприймає (заохочення спілкуватися українською – ред.). Він (онук – ред.) по-другому сприймати не може, бо він і пишається, що його мама українка. Так що він добре до цього відноситься (сміх). <...> Він з дитинства в нас розмовляє українською мовою, бо ми вдома по-українськи говоримо.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Діти, звичайно, ні, нічого не хтять, розумієте? Зараз такі діти, що вони хочуть все, що полегше і все, що бистро. В нас діти взагалі... Першим часом вони казали, що ні, я не хочу, я не буду, мені дуже важко і все. А тепер вони вже розуміють, що в них виходу нема, це для них вже як встати, помити зуби. Вони вже звикли до цього. Так же у нас було і з нашими українськими народними танцями. Я зараз пам'ятаю, ми йдемо якимось, була зима. Було дуже холодно і ми в десятій годині йдемо з ним на танці. І він мені каже: «Боже, мамо, коли ти станеш старою і ти не будеш працювати, я тебе буду піднімати по суботам і неділям. І буду водити тебе на гурток, я запишу тебе на гурток. І не на той, на який ти хочеш, а той, який я захочу. І я буду піднімати тебе і водити. І ти мені, мамо, будеш вставати і казати, я не хочу. А я буду казати, мамо, треба, вставай до кінця, треба» (сміх).

(жін., 50–54 р., Анталія)

У контексті навчання своїх дітей української мови, опитані згадували відвідини українознавчих суботніх і недільних шкіл. Частина респондентів зазначала, що після відвідування школи вихідного дня їхні діти почали краще послуговуватися українською мовою. За словами мігрантів, хоч їхнім дітям досі складно спілкуватися українською, ті вже можуть читати українські книжки та навіть писати українською.

Вона (дочка – ред.) спілкується українською тричі на тиждень регулярно. Тобто в неї два рази на тиждень урок, приватний урок української мови і раз на тиждень урок математики українською мовою. Вона... Складаючи співбесіди, вона спілкується українською. Я так скажу, коли ми йшли в перший клас, ми паралельно пішли в перший клас турецької і в перший клас Міжнародної Української Школи. Я її записала. Ми йшли з нульовою мовою в перший клас, і там, на співбесідах моя дитина просто кивала вчительці. Тому що, знаєте, як відбувалася? Вчителька ставила питання українською, я перекладала дитині на російську, потім дитина відповідала вчительці. Тобто так було.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Зараз ми кілька днів тому склали українську мову. Вона (дочка – ред.) самостійно склала мову на десять балів. Тобто ми до такого дійшли. <...> Вона читає одну книгу турецькою мовою, одну російською, одну українською. Ну, тобто зараз вона в мене... Дуже багато книжок я їй купую. <...> Тобто вона читає дуже гарно, швидко, вона абсолютно розуміє все, що читає. Не знає значення всіх слів, ось. Ми над цим працюємо, але трошки саме в спілкуванні ще є бар'єр. Тобто розуміння є, читання є, пише спокійно. Але ось такий момент, коли вона просто без якихось складнощів спілкується, в нас ще не наступив. Ми до нього ще йдемо.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Дехто з респондентів зазначав, що для їхніх дітей навчання в суботній школі є дуже складним. Насамперед це пов'язано з перенавантаженою програмою навчання та/або низьким рівнем знань української мови в їхніх дітей. Тому батьки інколи намагаються відмовити їхніх дітей від такого навчання.

Був момент, в третьому класі, на початку третього класу, коли я отримала програму річну, це в вересні, в кінці вересня. Це для мене пекло настає, коли я отримую програму робочу на рік. І я, Боже, дивлюся скільки нам треба вивчити, прочитати і здати. Я повертаюся до своєї дочки і кажу: «[ім'я дочки – ред.], давай покинемо українську школу». Вона: «Чого?» Я кажу: «То капець». Вона каже – «Мама, розумієш, каже, ти українка, я не хочу тебе забувати, я буду вчитися в українській школі». Тобто дитина в мене, ось вона, в принципі, вона, я кілька разів пропонувала залишити ту школу. Я розумію, наскільки важко їй буває, ось. Я їй пропонувала залишити школу кілька разів. Ще досі, на мене деякі мамами нападають, про те, що в моєї дитини перевантаження. Ну, тобто я її не примушую. В принципі, в нас все систематично. Але навчання в українській школі – це вже бажання моєї дитини.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Вдома ми читаємо обов'язково українські книжки, дома ми перекидуємося українськими словами, йому (синові – ред.) дуже важко, він ще не може... Я не знаю, як він буде здавати екзамени далі, не знаю, може, поки що призупинимо, тому що зараз пішло... Він прості речення може, а щось говорити, порозсуджати, порозмислювати – для нього це, звичайно, дуже важко. Розумієте? Тому я думаю, може, поки що нам треба буде залишити українську школу, трошки підігнати українську мову. Ну, побачимо, як це у нас буде, тому що далі піде фізика... Якщо українська мова там, він може щось сказати, прочитати текст, два-три речення по цьому тексту сказати, то коли піде фізика, біологія, географія, це буде для нього дуже важко. Ну, ми працюємо в цьому плані, звичайно, ми працюємо.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Здебільшого основними причинами, через які діти опитаних не відвідують українознавчі школи є або відсутність таких шкіл, або ж дорослий вік дітей. Також частина респондентів скаржилася на те, що через карантинні обмеження школи для вивчення української мови зачинені (за винятком тих шкіл, що здійснюють свою діяльність у мережі). Однак, оскільки діти респондентів навчаються дистанційно й у турецьких школах, суботня українська школа через інтернет, на думку опитаних, є зайвою, бо перевантажує дітей.

А зараз просто я живу в тому місті, де я не знаю навіть скільки тут українців. Чи тут є можливість створити (українознавчу школу – ред.), чи ні. Я все-таки вважаю, щоб таке створювати, то має бути досить велика громада. І якби таке було, то звичайно ми б ходили. Чому ні?

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Ви знаєте, він (онук – ред.) не відвідує (українознавчу школу – ред.), тому що для таких дорослих, як він, і немає вже. Йому чотирнадцять років. В нас я навіть не знаю хто найстарший є, не буду казати точно. В нас по-моєму, я навіть не знаю, чи хтось має десять років. В нас немає таких вже старших класів зараз. То через то.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Зараз немає (суботньої школи – ред.). Через пандемію вже майже рік немає нічого, бо ніхто й дітей не хоче водити. Одна школа в Анкарі проводить уроки онлайн, але через те, що в нас звичайна школа теж онлайн і займає майже весь день, я навіть не хочу, щоб дитина ще більше сиділа перед комп'ютером і щось іще вчила. Я його й так виганяю з-під палиці від того комп'ютера, щоб він там не сидів у позаурочний час. Тому так.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Варто зазначити, що, на думку опитаних, перебування їхніх дітей у середовищі інших дітей українських мігрантів є додатковою причиною, щоб відвідувати українську школу саме наживо, а не в мережі. Респонденти наголошували, що їхні діти в такому середовищі краще соціалізуються, а відповідно українську мову вони швидше вивчають разом з однолітками.

Офлайн важко дуже: і важко вчителям, і важко дітям. Але коли вони в школі, вони знаходяться чотири години. По-перше, батькам це дуже подобається. Вони привели дитину і прийшли через три-чотири, а то й п'ять годин до школи, забрали дитину. А дітям подобається, тому що вони тусуються в школі. Тому що соціальне життя в них проходить. І українська школа їм подобається.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Проте дехто з опитаних зауважував, що українознавчі суботні школи не користуються популярністю серед дітей мігрантів. На думку цих мігрантів, такі школи відвідують радше ті діти, чиї батьки є їхніми організаторами та співзасновниками або активними членами громади.

У нас в [місто Туреччини – ред.] є така школа (українознавча – ред.). Вона була, потім якось вона... Я Вам скажу, до речі, вона не пішла. Не було популярності цієї школи. Більше туди ходили діти тих учасників, які створили оцю організацію об'єднання українців. <...> Не було великого попиту.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

РЕЛІГІЯ ТА КУЛЬТУРА

У цьому підрозділі ми зосередимося на релігійній і культурній ідентичностях українських мігрантів. Оскільки Туреччина здебільшого є мусульманською країною (Office of International Religious Freedom, 2021), а поширеною метою міграції українок є шлюб, для нас було важливо дослідити змінюються чи ні релігійні переконання опитаних після переїзду до Туреччини й початку подружнього життя, і якщо так, то як саме.

Також ми розглянемо як респонденти поєднують власні релігійні переконання й традиції в міжетнічних і міжрелігійних шлюбах. Вагомим і доволі чутливим у цьому підрозділі є питання зміни віросповідання опитаних, а також релігійна тотожність дітей українських мігрантів.

Крім того, у цьому підрозділі ми візьмемо до уваги такий вид релігійних практик, як от відвідування храмів і простежимо його трансформацію в житті респондентів після запровадження протиковідних карантинних обмежень. Також ми опишемо мотиви, можливості та перешкоди для дотримання українських традицій у Туреччині.

Важливо зауважити, що серед наших респондентів не було українок, які свідомо змінили віросповідання на іслам задля шлюбу, вбралися в традиційний мусульманський жіночий одяг і дотримуються всіх приписів і канонів цієї релігії. Ці жінки виявилися важкодоступною групою. Тож ми розглянули такі випадки, ґрунтуючись на розповідях інших мігрантів про цих українок. Водночас варто наголосити на суб'єктивності сприйняття цієї інформації, адже респонденти розповідали не про себе, а описували досвід інших українок.

РЕЛІГІЙНІ ПЕРЕКОНАННЯ ОПИТАНИХ УКРАЇНЦІВ

Серед опитаних ми виокремили такі групи українців у Туреччині за типами їхніх релігійних переконань:

- 1) **християни різних конфесій** (здебільшого православні, рідше греко-католики, протестанти, зокрема свідки Єгови);

*Я православна (Українська Православна Церква).
(жін., 50–54 р., Анталія)*

*Та (я є віруючою людиною – ред.). І мені дуже шкода, що тут нема української церкви. Є тільки протестантська. Української греко-католицької нема. <...>
Тут нічого нема нашого, греко-католицького.
(жін., 30–34 р., Самсун)*

Ми християни. Ми є свідками Єгови з дружиною і займаємося також нашою діяльністю на території Туреччини.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

2) християни без конфесійної належності (вважають себе просто християнами);

Я сповідаю християнство. <...> В принципі, я вважаю взагалі, що християнство – це більше, ніж православна тільки конфесія. І я не можу сказати, що я так сильно прив'язана до якоїсь конфесії.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

3) віряни, які не зараховують себе до жодної з релігій;

Я – духовна людина, можна сказати так. В тому плані, що я знаю, як там все дійсно є (сміх). Тобто ні до якої релігії я не приєднуюся, але при цьому глибоко спірітуальна людина (сміх).

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Моя думка, що поділ на релігії, напевно, він був би не дуже такий вірний, тому що насправді Бог один, тільки люди різні. У людей різна мова і люди по-різному його називають, цього Бога. Напевно, я сповідаю якусь мультирелігію, релігію єдиного Бога, так би я сказала.

(жін., 45–49 р., Бурса)

4) атеїсти, агностики;

Ні (я не вірянин – ред.), взагалі. Я і релігія – ми живемо в різних... Дивіться, тобто з соціальної точки зору, я вважаю, що релігія дуже важлива частина суспільства. І вона має бути, і все таке. Але, будь ласка, не зі мною.

(жін., 35–39 р., Анкара)

5) мусульмани.

Я не знаю, ну, складно себе назвати вірянкою. Але навіть мені довелося прийняти мусульманство.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.25

В останній групі мігрантів здебільшого жінки, які прийняли іслам під тиском турецької родини. Отож ісламізованих українців також можемо поділити на декілька груп:

- **змішані – мусульманки, у яких проявляється християнська ідентичність** (ті, хто знали й усвідомлювали, що вони приймають іслам, та попри те залишаються «у душі» християнками й святкують українські релігійні свята разом із громадою) (див. «Трансформація релігійної ідентичності респондентів»);

Дехто мені, наприклад, зізнався. І сказали, що вони стали мусульманами, але просто там під тиском сім'ї. Каже: «Але в душі я християнка». Наприклад, так кажуть: «Я ніколи своїй вірі не зраджувала». Це, власне, ті жінки, яким за сорок п'ять. То вони навіть імена змінювали, наскільки я знаю.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

- **свідомі мусульманки** (ті, хто прийняли іслам та активно дотримуються усіх його приписів, зокрема носіння специфічного одягу, хусток; відвідують курси Корану та навіть активно пропагують прийняття ісламу серед української спільноти; християнська ідентичність у них не проявляється).

Але ті деякі дівчата (українки – ред.), які приймають мусульманство, вони закриваються до такої степені, і вони кажуть, що «а ви будете горіти в пеклі», нам (українцям – ред.) навіть кажуть. <...> Но я вважаю, що черезчур (занадто – ред.) вони в ту релігію дуже глибоко зайшли. <...> Є ці курси, там Корана, вони мені, як секта, як би наполовину. Дуже маніпулюють людьми. <...> І коли вже дівчата доходять до такого рівня і вже бред (нісенітницю – ред.) починають нести, то це вже страшно.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Остання група українок, слід зауважити, здебільшого не залучена до українських громадських організацій і практично не бере участь у різноманітних заходах, які проводять ці громади. На думку опитаних, такі українки поряд із релігією практично повністю змінюють свою національну ідентичність, забувають рідну мову та змінюють імена. Зазначимо, саме представниць цієї групи ми не мали змоги опитати через їхню важкодоступність із вищеперелічених причин.

Ті, що закриті люди, на них вже розраховувати не треба. Тому що вони в діаспорі не дуже приймають участь, вони неактивні в діаспорі, закриті. От, вони, навіть, от день Святого Миколая: «Це релігійне, це релігійне, – маніпулюють, щоб ніхто не йшов, – це релігійне свято». А є такі, що вони йдуть, закриті, але вони йдуть. А є такі, що: «Ой, це нельзя (не можна – ред.), Паску нельзя, це нельзя, нельзя».

(жін., 40–44 р., голова української громади в Туреччині)

Окрім згаданих груп, серед українок у Туреччині є частина тих, хто навіть не здогадується про те, що вони стали мусульманками. За словами опитаних, турецькі родичі можуть проводити обряд зміни віросповідання шляхом обману.

Є такі випадки: кого (українок – ред.) заставляли майже силою, когось заставляли обманом прийняти мусульманство. Приходить імам до хати, вони читають необхідні молитви. Дівчата ж не знають, що вони там кажуть і що в них питають. От вони кажуть, тобі треба повторити такі-ото слова. Вони повторяли. Її подальше життя повністю все як у християнки: в церкву вона ходить і всі свої традиції, ніхто її там голову не покриває. Але потім хтось знав, що зробили такий обряд нібито, то її зробили мусульманкою, хтось навіть і не знав. І такі випадки є.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ РЕСПОНДЕНТІВ

Під час аналізу інтерв'ю ми простежили ще одну вагому тенденцію: у частини респондентів після переїзду до Туреччини відбулась трансформація релігійної ідентичності. Зокрема, опитані, проживаючи в менш секуляризованій країні, почали зневірюватися в релігії загалом: дехто з них змінив свої переконання в напрямку інших релігійних чи філософських течій (наприклад, пантеїзму, атеїзму тощо), а дехто – й надалі вірить в існування вищої позаземної сили, однак уже не залічує себе до жодної з наявних релігій. На думку деяких респондентів, це пов'язано з тим, що після переїзду вони почали активно вивчати іслам і його основні приписи, а також порівнювати їх із християнством. Ці інформанти не погоджуються зі згаданими постулатами, бо бачать, як зазначають, певні «прогалини в логіці», що суперечить особистим переконанням. Серед інших причин зневіри у віросповіданні, про які згадували опитані, – надмірна комерціалізація релігії, награність і лицемірність вірян.

Ви знаєте, коли я сюди приїхала, я була вірянкою. Зараз я на це діло подивилася і не знаю. Мабуть, схилиюся більше до атеїзму чи пантеїзму. <...> Ми колись спілкувалися із чоловіком. <...> Я розуміла, що наші релігії, зрештою, однакові. І в мене іноді такі слизькі запитання починали виникати. Я ставлю йому запитання, він мені дає відповідь, і я розумію, що це не зовсім правильно. Ось якось не відчуваю логіки в цьому. Я стала віддалятися від релігії. До того ж я бачу, як тут жінки ходять закриваються, але насправді зраджують чоловікам. Ведуть такий спосіб життя. Ось країна начебто закрита, так? Ось я тут ходжу, набережною гуляю, а там стоять повії. Отже, хтось ними користується. Якщо таке є. Тобто я розумію, що оця вся релігійність якась бундючна. Тому починаю більше бачити якісь лазівки в релігії. Якесь бажання священнослужителів збагатитися більше. Ось особливо в нас. У нас же немає жодного батюшки, який би здійснив ритуал безоплатно. <...> Якесь це радше комерційне підприємство. Я не відчуваю присутності Духа Святого, Бога. Якоїсь релігійності немає. Аури такої світлої. І ось якось це від мене відходить-відходить-відходить. І трепоту не викликає.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.26

Водночас дехто стверджував, що зневіра в релігії загалом пов'язана й з іншими додатковими причинами. Зокрема, зі страхами та побоюваннями мігрантів у контексті діяльності радикально налаштованих мусульман (наприклад, загрози терактів), а також, на думку певних опитаних, маніпуляції релігійних організацій людьми.

Сама релігія? Кажу вам, що не важлива, але дивлячись, як впливає релігія тут на людей, мене трошки це бентежить. <...> Тому що вони тут промивають мізки. Зараз там на сході вони в ім'я Аллаха роблять дурні поступки (вчинки – ред.), геть не логічні. Вибір во ім'я Аллаха, і можуть причепити на себе бомбу і побігти в товпу людей і щось таке зробити. Це, напевно, релігія мене лякає в цьому плані.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Коли я приїхала в Туреччину, я вийшла заміж, сім'я чоловіка була не дуже релігійною. Та й я побачила, як у Туреччині релігію використовують для маніпуляції. Якщо в Україні релігія відокремлена від держави і я не бачила, щоб цим якимось маніпулювали. <...> А в Туреччині, хоч вона зараз і секулярна республіка завдяки Ататюрку, але теперішня влада проісламська і вона тут і там щодня використовує релігію, щоб впливати на населення. Я побула декілька років у Туреччині і настільки мене це все приголомшило, що відбулася переоцінка цінностей. Я зрозуміла, що релігії – це якимось не для мене взагалі і почала свої пошуки далі. <...> Релігії – це для мене більше як інструмент маніпуляції народом.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Довідка

У Туреччині найпоширенішою релігією серед населення є іслам: абсолютна більшість (99%) населення Туреччини є мусульманами за віросповіданням, із них 77,5% є сунітами (Office of International Religious Freedom, 2021).

Іслам – одна зі світових монотеїстичних релігій, яку зараховують до «авраамічних» поряд з юдаїзмом і християнством, тому між ними є багато спільного (Філософія і Релігієзнавство, 2021). Зокрема, постать Авраама, віра в монотеїзм, поклоніння сакральним книгам та багато іншого.

Сама назва релігії походить від арабської мови та означає «покірність», а людей, які сповідують іслам, називають мусульманами, що з арабської означає «вірними» (Радівілов, 2005). Іслам ґрунтується на принципі віри в єдиного Бога та визнанні пророчої місії Магомета (Радівілов, 2005). А головні положення віровчення ісламу викладені у священній книзі Коран, яка також слугує основою як релігійного, так і цивільного мусульманського законодавства (Латигіна, 2016).

За канонами ісламу правомірним мусульманам необхідно молитися п'ять разів на день, а перед молитвою обов'язково проводити обряд омовіння (ритуальне умивання, символічне очищення водою). Також, як і в християнстві (неділя), в ісламі є священний день (п'ятниця).

Конституція Туреччини визначає країну як світську державу, передбачає свободу віросповідання та забороняє дискримінацію за релігійною ознакою. Немусульманські релігійні групи (християни, юдеї та інші) зосереджені переважно в Стамбулі та інших великих містах, а також на південному сході країни (Office of International Religious Freedom, 2021).

Одна з вагомих чутливих тем у нашому дослідженні – ісламізація українських мігрантів у Туреччині. Здебільшого опитані стверджували, що вони не змінювали власного віросповідання.

Проте серед наших респондентів була невелика частина тих українок, яких можна зарахувати до вищеописаної змішаної групи, тобто до мусульманок, у яких проявляється (свідомо чи несвідомо) християнська ідентичність. Також варто додати, що ці респондентки часто наголошували на неможливості відмови від тієї релігії, яку їм у дитинстві дали батьки, тому попри все вважають себе християнками.

Я не вважаю, що я мусульманка. Так, я прийняла (іслам – ред.), але я не вважаю себе мусульманкою. Я вважаю себе християнкою. Як мене хрестили в дитинстві, для мене так воно й лишилося.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.27

Зазначимо, тема зміни віросповідання для цих жінок є болючим питанням. Дехто зізнався, що навіть сам процес (обряд переходу в іслам) викликав у них негативні емоції, оскільки ніхто не пояснив значення слів, які примусили промовити жінок під час цього ритуалу.

Які відчуття виникали, коли я змінила? Я плакала. Я не хотіла. Я, звичайно, там вдала, що я не через це плачу, але для мене це взагалі хвора тема. Через те, що, можна сказати, мене змусили прийняти цю релігію. Як це сталося? Тут ніби глава сім'ї, дідусь із бабусею, старовини, там най-най. Дідусь, отже, коли дізнався, що в мого чоловіка українка, поставили перед фактом. Значить... Ну, точніше, перед фактом, перед вибором, чи вона приймає мусульманство, і ми її приймаємо. Чи ні. <...> Тобто тут як – якби я не прийняла цю релігію, вся рідня відмовилася б від мого чоловіка й від мене. Тобто ми були б самі. Тобто мій чоловік, зрозуміло, дуже не хотів. Тому що для нього це було дуже важливо. <...> Я страшенно не хотіла, і це так було все швидко. Так було без моєї волі. Знов-таки, хочу я, не хочу. Просто так узяти запросили, це не попа, у них по-іншому це називається. І я навіть, коли приймала релігію, мала арабською щось казати, так? Я промовляла арабською, я навіть узагалі не розуміла, як це може бути, коли ти приймаєш релігію, я навіть не розуміла, про що взагалі йдеться і що я говорю. Тобто, я вважаю, що це дуже негарно з їхнього боку. Мене, можна сказати, змусили приймати релігію. Це дуже було неправильно та безглуздо. Бо те, що я казала, я не розуміла, я не знала. Я раніше навіть не знала, що таке мусульманство. Тому для мене найголовніше, що в серці. А те, що я там казала, і те, що я прийняла, це неважливо.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.28

Крім того, респонденти наголошували, що прийняття ісламу був вимушений крок заради щасливого життя із чоловіком або через повагу до турецької родини, а не через власні релігійні переконання. До того ж ці жінки все одно можуть долучатися до громадської діяльності українців у Туреччині та святкувати разом з ними християнські релігійні свята.

Спонукали (прийняти іслам – ред.) традиції сім'ї чоловіка все ж таки. І знаєте, в них дуже-дуже жорстко стоять ці традиції. Вони всі мусульмани. Якби я не могла якось сказати, що я не прийму це. Якщо вони мене приймають у свій дім, вони мене приписують у свій дім, я не змогла так по-свинськи до них відноситись. Я більше не із-за релігійного сповідання, а більше із-за поваги. Я не знаю турецької молитви. Вони хотіли мене відправити на Коран, чи щось таке. Я сказала, но я поки морально не готова. Я чоловікові кажу: «Ти не можеш мене змусити повністю відректись від своєї релігії. Це релігія моєї бабусі, дідуся, моїх батьків, моїх коренів. Я все ж таки буду ходити в церкву, коли захочу і коли мені потрібно буде». Тобто він не настає.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Зауважимо, на запитання «Як ставляться Ваші батьки чи родичі з України до того, що Ви змінили віросповідання» респонденти зазвичай відповідали, що їхні батьки про це не знають або знають не всі члени родини. Крім того, респондентки, приїжджаючи в Україну, попри зміну віросповідання, відвідують українські церкви та святкують релігійні свята. Тому їхні родичі можуть не здогадуватися про те, що мігрантки прийняли іслам. Водночас трапляються випадки, коли чоловіки негативно ставляться до християнських релігійних практик їхніх дружин в Україні.

Взагалі я їм (батькам – ред.) цього не говорила. Тому що я не хотіла їх образити якось в цьому плані. Вони мене не питали, я не говорила. Для них я християнка. Я приїжджаю в Україну, я ходжу в церкви. Ми приїжджаємо на Паску, підтримуємо всі традиції і т.д. Хоча, ви знаєте, чоловік дуже інколи сердиться. Каже, що ви ходите з тими пасками, що це таке, це не наша релігія і т.д.? Він трошки в мене сердиться в цьому плані. Є якесь таке. Хоча мама сказала, що він не може тобі заборонити те, що в тебе є в серці. Просто я цим не афішую.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Мій тато досі не знає (про зміну віросповідання – ред.). Може, знає від сестри. Мама, коли дізналася, засмутилася. Але потім сказала: «Добре, що ти це зробила». Тобто вона потім зрозуміла все, коли сюди приїжджала. Вона все побачила. Вона, звісно, не хотіла, коли я відлітала сюди. Казала мені: «Лише гляди, не приймай мусульманство». Була така фраза. Але я була змушена. Хоча з тих моїх подруг, з усіх українок, яких я знаю тут, жодна не змінювала релігію. Ну, вони мали ситуації в сім'ї інші. У них більш сучасні сім'ї, тому вони не мали такої проблеми.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.29

Водночас ми зафіксували й випадок, коли респондентка змінила віросповідання на іслам із власної волі задовго до переїзду до Туреччини, ще перебуваючи в Україні. До цього жінку спонукало, як вона зазначила, особисте бажання духовного розвитку. Однак, переїхавши до мусульманської країни, українка зневірилася в цій релігії та почала вважати себе атеїсткою. Утім, це радше виняток, ніж загальна тенденція.

У мене ніколи не складалося з християнством. З самого дитинства християнство для мене було просто релігійними святами, коли ми ходили до церкви, наприклад, святити паску. Притому люди святити й горілку, напивалися всі, і для мене це було якось незрозуміло. Крім того, не тільки на великі, а й на маленькі свята, яких протягом року є багато, дід приходив до мене і забороняв щось робити (навіть обрізати нігті) – на мене кричали, мовляв, сьогодні свято, тому не можна нічого робити. Для мене це було якось дико. Потім, коли я почала навчатися в університеті, ми з дівчатами цю тему відкривали, був якийсь потяг до духовності, але я розуміла, що з християнством ніяк не виходило. Дівчата казали: «Давайте прочитаємо цю молитву», але я нічого не відчувала взагалі. І воно якось так затихло. Потім у нас було релігієзнавство, на якому ми вивчали релігії всього світу, зокрема й іслам. І на тому етапі я прочитала Коран, і воно логічно мені лягло в голову. Тоді в мене були такі думки, що це для мене було продовженням християнської релігії. Мухамеда я вважала продовжувачем Христа, бо Ісус казав: «Після мене ще прийде один пророк останній». Потім я подивилася на мусульман в Україні (студентів якихось, арабів, турків) і побачила, що вони нічого не роблять із того, що написано в Корані. Я знову охолола до релігії. Вже в магістратурі я до цього питання повернулася. В мене були турецькі друзі і я тоді, здається, працювала в турецькій компанії, де власник був доволі релігійним. І були друзі кримські татари, які мені пояснили, що не наша справа, коли хтось робить щось не те, але є так і так, потрібно робити так. Мовляв, релігія – тобі; вона не залежить від навколишнього середовища. І таким чином під кінець п'ятого курсу або й уже по завершенні університету я прийняла іслам. І рік потому в Україні я виконувала всі ісламські настанови.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

СТАВЛЕННЯ ОПИТАНИХ ДО ІСЛАМУ

Серед респондентів немає спільного (однакового) ставлення до ісламу. Зокрема, як уже зазначалося, частина опитаних вважає цю релігію маніпулятивною через радикально налаштованих мусульман, які практикують «закривання» (вбирання специфічного одягу). Водночас інша частина неодноразово наголошувала, що в ісламі немає нічого поганого, адже ця релігія є дуже подібною на християнство, спонукає вірян не споживати алкоголь, поводитися скромніше, підтримувати чистоту, самоорганізовуватися та допомагати бідним.

А закривають ще чого? Щоб їх не впізнавали, скривають свої лиця. А я кажу: «Так ось я відкрита, в мене видно, що в мене є то, в мене є, і видно що я за людина. А тебе не видно. Зайшла там. Може, ти якийсь там грабитель. Зайшла вона там десь в під'їзд, обікрала там і все, і не побачиш, чи це ти була чи не ти була». Оцих людей я боюся, якщо чесно. Ну, мені страшно.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Я не вважаю, що це погано. Релігія тримає людину в строгості якійсь, в якихось рамках. Наприклад, у них (мусульман – ред.) немає цього алкоголізму, що є у нас. Можливо і є, но він не є відкритим. <...> Я не бачила, щоб у них розпивали спиртні напої. <...> Це все в строгості. <...> Це наші (українці – ред.) люблять інколи випити водочки, там щось принесуть. <...> В плані релігії оце у них п'ять раз молитва для такого істинного, справжнього мусульманина. Оце треба п'ять раз в день підтримати молитви. Це, в принципі, непогано, це людину організовує, підтримує їх в чистоті. Вони постійно миють руки, ноги, умиваються перед молитвою – обряди в них є. <...> І в них ще є дуже багато грошей, допомагають бідним, кому це потрібно на свято (Курбан – ред.) вони віддають. <...> Коран вони читають, люблять почитати. Я поганого нічого не бачу. Краще, ніж наші люди сидять і випивають.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Жодна релігія нічому поганому не вчить, іслам в тому числі. Цінності практично ті ж самі, що й в християнстві. Просто те, що в сучасному світі, скажемо так, це все... Трошки є певне упередження проти ісламу як наслідок тих подій, які відбуваються, тобто цей тероризм... Все решта – повірте мені, в Корані жодного слова нема про те, що це навісь на себе якусь там бомбу і з криками «Аллах Акбар» давай піди всіх взірви. Це все просто прикриття релігією і до ісламу це не має жодного відношення, жодного стосунку. Тобто я позитивно до цього відношуся, тому що я читала Коран, і я знаю, що там написано. І вчить тільки хорошого: так ж само не вбий, не кради, полюби ближнього свого – все те ж саме, що й в християнстві.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Аналогічну ситуацію простежуємо й у **ставленні до мусульманських турецьких традицій**. Чимало респондентів зазначали, що стараються поважати іслам і його традиції не лише в колі сім'ї, а й у суспільстві загалом. Зокрема, вони намагаються одягати скромніший одяг, не вживати спиртних напоїв у громадських місцях, із розумінням ставитися до людей, які постять, тощо. Крім того, в українських спілках намагаються не проводити різних гучних святкувань під час важливого для мусульман місяця – Рамадану.

З поваги до турків я не вдягатиму коротких речей, не буду розв'язно поводитися. Пити спиртне, припустимо, якщо ніхто не п'є в цей момент, тобто я шанобливо ставлюся до них, до всіх цих справ. І самі турки дуже шанобливо ставляться, якщо бачать, що я теж шанобливо ставлюся. Я, наприклад, раніше не знала, коли в них Рамадан. Зрештою, треба бути дуже акуратним і розуміти, що вони цілий день голодні, а не як завжди. <...> І були вчителі, які непритомніли від голодування просто на роботі і під час уроків. Усе якимось, скажімо так, обов'язково потрібно постаратися влитися в це все, а не вимагати.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.30

Коли є якісь релігійні свята, а це такі, як Рамадан, можливо, Ви вже знаєте. Звичайно, в ці дні ми не проводимо... Яке б свято не було велике для українців, звичайно, в ці дні ми не проводимо ніяких святкувань. Тому що треба поважати культуру країни, в якій ти живеш. Єдине, можливо, національні от ці релігійні, але вони не є... Ну, ми уже звикли до цього, що коли ми складаємо свій календар праці на рік, то ми дивимося обов'язково, поруч у нас стоїть календар турецький. Щоб не співпадали наші свята на турецькі якісь там... Коли вони не їдять... Коли не п'ють... За місяць до Рамадану вони не їдять, не п'ють нічого, вони постять. Ну, звичайно, для нас проблема, але ми виходимо з цієї проблеми. Треба поважати ту країну, в якій ти живеш, і буде все нормально.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Довідка

Загалом мусульмани відзначають два великі релігійні свята – **Свято розговіння** (Ід аль-Фітр, Ураза-байрам) та **Свято жертвоприношення** (Ід аль-Адха, Курбан-байрам).

Першому святу передуює місячний піст (**Рамадан**), коли вірянам забороняється протягом світлового дня (від сходу і до заходу сонця) вживати їжу, напої, а також забороняються куріння та інтимні стосунки. Від такого посту звільняються люди із хронічними захворюваннями, вагітні та діти. Інші, хто не постить цього часу (наприклад, жінки, які годують груддю), мусять надолужити все впродовж року. Після закінчення посту мусульмани три дні активно відзначають свято розговіння (у Туреччині його також називають Шекер-байрам): обмінюються подарунками, поїдають солодощі, роблять благодійні внески, ходять одне до одного в гості тощо (Латигіна, 2016). Також у ці дні правомірні відвідують кладовища для поминання померлих.

Друге велике свято – Курбан-байрам – свято жертвоприношення. Це свято є частиною паломництва мусульман до Мекки, але, оскільки більшість правовірних не має змоги відвідати священні місця, вони виконують усі необхідні обряди там, де перебуває (Латигіна, 2016). В основі Курбан-байрану – обряд жертвоприношення тварин (вівці, кози, бика, барана, корови, верблюда або коня). Після його здійснення мусульмани зобов'язані роздати м'ясо нужденним. Свято триває приблизно три-чотири дні, упродовж яких мусульмани готують м'ясні страви та влаштовують багатолюдні трапези, часто з родиною.

Водночас дехто з опитаних під час інтерв'ю розповідав про випадки, коли відчував несприйняття чи нерозуміння традицій, звичаїв та обрядів у Туреччині. Зокрема через:

- жертвоприношення на святі Курбан-байрам;

Не розумію я їхнього свята, вибачте, курбан-байрам. Цього я не розумію. І я їм це говорю, я цього ніколи не зрозумію, коли ріжуть цих тварин. От цього я не розумію, чесно говоря, хоча я м'ясо їм. Але тварин я люблю, мені їх шкода. Курбан-байрам я не розумію, я й ніколи не зрозумію. Як продають ці овечки, корови. Вони, оте, в загонах стоять, купляють, везуть. Я один раз як оце побачила, я хвора лежала в прямому значенні цього слова. Я не могла встать, як кажуть, в мене істеріка була від цього всього. Хоч я не бачила як ріжуть, я тільки бачила як везуть і чула як воно кричало. І коли в нас курбан-байрам, як буває приїжджає свекруха з Анкари... Скільки раз питає – ми нікого різати не будемо. Хто хоче м'яса, йде в магазин і купляє м'ясо. Оце я ще не розумію і ніколи не зрозумію.

(жін., 50–54 р., Анталія)

- обряд поховання;

В них (турків – ред.), взагалі, як помирають, по-іншому там хоронять. В нас ж там одягають, а в них тут голими хоронять. Замотують в таку простиню. Я такого не бачила. Один раз я побачила, і сказала: «Більше я не піду». Вони повністю купають, там миють, потім там замотують в простиню. <...> Потім вони, як на кладовище привозять, вони просто ложать не в гробу. Вони доску таку ложать. <...> З гробу витягують, потім вони ж з тими простинями так ложать, і зверху доску. Це жах! І сира земля, і оце все. Я, як подивилась на це, як сказала: «Боже». В нас там в гробу, одяг там, прикрашають, макіяжі роблять. Тут такого немає. <...> Тут з гробу повністю в сиру землю тебе.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

- поширені релігійні школи для дітей, у яких є класи окремо для дівчаток і хлопчиків;

Є навіть такі школи в Туреччині, релігійні. Що там діти вчать. І це дуже для мене страшно, ну, коли школа така. Я такого не бачила. Я, як побачила, я була в шоці. Із-за чого я була в шоці, тому що в класах дівчатка окремо, хлопчики окремо. Можете собі уявити, клас двадцять п'ять дівчат і двадцять п'ять хлопців. Я зайшла туди, в їхню оцю школу, і подивилась, мені було цікаво. І там нашої знайомої вчиться син. І я зайшла і дивлюся, ці діти просто такі – вони перелякані. Вони бояться підійти до дівчинки щось запитати. Той стісняється, той те. О, і я вважаю це неправильно, не можна дітей розділяти.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

- надмірну забобонність турецьких громадян.

Вони (турки – ред.) дуже бояться. Для них уроки, той їхній зглаз. Для них – то просто капець. Тобто якщо колись ми такі забобонні були, то вони тут помножити на сто. На рахунок забобонів, дітей чи фоткати, чи щось – тут в них таке є. Якщо вночі дитина погано спить, то не живіт болить, то хтось врік (сміх).

(жін., 30–34 р., Самсун)

Ставлення респондентів до зміни віросповідання частіше негативне, ніж позитивне. Зокрема, дехто з них наголошував, що не розуміє тих українців/українок, які приймають іслам. Ба більше, іноді опитані навіть засуджують такий вчинок.

Я не приймала мусульманства. Це велика відповідальність і молитви треба вчити. І воно повинно до душі. А навіщо мені приймати, якщо в мене така велика родина і я виросла в Україні. І, може, нам прийдеться їхати назад в Україну. І взагалі, нема тут такого тиснення, щоб тобі там казали: «О, вона не мусульманка, вона християнка». Тут такого нема. Люди-турки, вони культурні, і вони не розділяють на нацменшинства там, не принижують нікого. <...> Я вважаю, що так не можна робити. Ну, я як християнка, ще багато чого навчитись могла. <...> Кожен раз щось дізнаєшся новеньке. То, не знаєш ти про християнство, і ти переходиш, стаєш мусульманином. Невже це так просто? Для мене це не просто. Може, комусь і просто, для мене це не просто.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Зокрема, дехто зауважував, що українські мігранти, які стали мусульманами, поставилися до цього безвідповідально, навіть не поцікавившись ісламом і його основними приписами. Найбільше в таких ситуаціях респондентів турбує те, що після прийняття мусульманства деякі українські мігранти продовжують дотримуватися християнських релігійних практик, як-от відзначати християнські релігійні свята, коли приїздять в Україну.

Я навіть дивувалась. Кажу: «Дівчата, ви приймаєте мусульманство, а приїдете в Україну, буде Паска, як ви сядете за стіл? Ну, сядете, поїсте. Я ж теж тут їм м'ясо їхне на Курбан-Байран. Потім, не дай бог, мама вмере чи там хтось, чи по кладовищах ми ходимо, там поминальні дні є. Як ви будете молитися за батька, за матір, за бабусю там? Ця ж нитка, вона ж обривається». Немає відповіді, вони не знають що відповісти. Тому я розумію, що деякі люди, приймають релігію не продумавши, не дізнавшись, що їх очікує. Так: гі-гі, га-га, заміж вийшла. Він каже: «Приймай релігію», – а там воно дуже швидко. Там вони якусь молитву прочитали і все, кажуть: «Ти мусульманин». Я кажу: «Що? Хіба так можна? Так просто?». Дівчата кажуть: «Все, я ж там нічого не роблю, ну просто так прийняла мусульманство, я ж там нічого не роблю, я ж молитви не знаю». А деякі є, що читають, вивчають, навіть арабську мову вивчають. Є такі дівчата, їм цікаво там дізнатись. А є, які просто невідповідально. Я вважаю, що так не можна робити.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

СПРИЙНЯТТЯ РЕСПОНДЕНТІВ ТЕРПИМОСТІ ТУРЕЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДО ЛЮДЕЙ ІНШОГО ВІРОСПОВІДАННЯ

Загалом інформанти наголошували, що Туреччина відкрита мультикультурна країна, хоч, звісно, не позбавлена певних регіональних особливостей. А втім, сповідуючи, наприклад, християнство чи додержуючись атеїстичних переконань, опитані зазвичай не відчують негативного ставлення до себе з боку населення Туреччини (принаймні через інше віросповідання).

Ви знаєте, релігійне питання в Туреччині – це просто останнє питання, про яке можна спілкуватися у Туреччині. Ніхто ніколи не запитає тебе, до якої релігії ти себе відносиш. Взагалі ніхто-ніхто. Це просто не заборонена тема для спілкування, але ніхто не зацікавлений для спілкування у цій галузі. Тому що Туреччина така, знаєте, я ніколи не бачив такої країни, як Туреччина, у релігійному сенсі. На сході світу там, звісно, іслам має велику перевагу і бути представником іншої релігії на сході – це дуже складно. <...> В Туреччині ніхто не запитає тебе, до якої віри ти відносишся. Якщо ти християнин, ну добре, в нас є церква, в нас є синагога в Туреччині. В нас є все в Туреччині. В нас є мечеть, так, тому що більша кількість людей відносять себе до ісламу. Але це все, на цьому закінчується розмова про релігію в Туреччині.

(чол., 20–24 р., Анталія)

Я ношу хрестик на шиї і мій малий тожже носить хрестик на шиї і ніхто на вулиці мені, наприклад, зауваження не зробить. Так само, чи я піду в шортах із червоною помадою, чи я піду закрита і замотана в хустці, мені ніхто нічого не скаже. Але якби я жила в іншому місті, в Кайсері (місто на сході Туреччини – ред.), наприклад, то, крім того, що мені б, напевно, сказали, то мені і самій було би не комфортно. Вони б на мене так дивилися, що мені би самій було некомфортно так вдіватися – так, як я хочу чи бути тим, ким я хочу. Тому що там більш закрите суспільство. Більш закриті чоловіки, жінки. Хоча чоловікам взагалі всьо до лампочки. Чоловікам всьо підходить. А от жінки. Тут більше з жінками проблема була, ніж з чоловіками.

(жін., 30–34 р., Самсун)

Проте дехто з опитаних згадував, що у них траплялися випадки, коли їх силоміць намагалися навернути в іслам турецькі громадяни, які не були їхніми родичами (див. «Поеднання релігійних переконань і традицій у міжетнічних сім'ях» та «Проблеми, поширені у міжетнічних сім'ях мігранток»). У таких ситуаціях ми простежуємо регіональний аспект: мешканці центральної та східної частин Туреччини, а також маленьких провінційних містечок та сіл більш схильні до цього.

І я прийшла до одного, а він каже: «А ви...». І почав за релігію мені. Був ще такий момент. А я кажу: «Почекайте, я не зрозуміла, я ж прийшла не в джамі, – кажу, – не в мечеть». А він каже: «Ой, ну ми оце хочемо Туреччину в ісламську імперію назад повернути». Я сиджу і думаю, господи, ну що він мені таке каже? А я кажу: «Ну, я вибачаюсь, я поважаю вашу релігію, – кажу, – але я християнка, я прийшла по іншому питанню». Він як почав розповідати! <...> Він мені книжку почав читати. Я вже не знаю як звідти вийти, господи! (сміх) Потім казала туркам, вони йому подзвонили і сказали, що я з ним більше працювати не буду. Ну, що це таке? При кожному цьому він буде мені читати кожен раз лекцію, чи що? Мені це нецікаво. Я не мусульманка і не треба мені нав'язувати це все. Ну було і таке. І є такі турки.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Наразі я так скажу, я це (власне віросповідання – ред.) сильно не афішував і собі тихенько молився навіть, будучи в гуртожитку. Я собі тихенько молився окремо. Але в дійсності те, що притиснення таке, знаєте, через те «сміх гі-гі-га-га» було, типу, давай до нас в іслам. В цій частині анатолійській, так це існує... Нерівність... <...> Ця ісламізація, вона не дуже, як на мене, грає позитивну роль. Так, я це відчув. Це, як би, досвід чисто. Як би, я це не відчував це в інших містах на собі... Там в Анталію, там в Ізмір, Стамбул, коли їздив, там всім все одно, тому що треба за щось жити. Да, є імами. Окей, добре, питань немає, але люди більш європейського плану, там нормально. А анатолійська частина – вона не така, вона інша.

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

Крім того, дехто зазначав про релігійну дискримінацію серед дітей. Зокрема, траплялися випадки цькування дітей опитаних у навчальних закладах чи дворах через інше віросповідання.

Авжеж, їх (дітей – ред.) там висміювали, у п'ять років у пісочниці з них сміялися. Якщо ти не віриш в Аллаха, то твоя мати завтра помре. І вони до мене бігали, мамо, що таке і ля-ля-ля. Цькування було, звичайно, з дитинства дуже сильно: якщо ти не віриш, то все. Ну, і як мій чоловік, у принципі, переконаний і таке інше. Тобто вони не можуть толерантно ставитись до того, що ти не віриш. Я, звісно, як могла, дітей до першого класу захищала, щось пояснювала.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.31

Також додамо, що, за словами частини опитаних, населення Туреччини може негативно ставитися до українок, які після зміни віросповідання вбирають специфічний мусульманський одяг (або, як висловлювалися респонденти, «закриваються»). Дехто з місцевих мешканців у важає, що іноземкам, які прийняли іслам, не варто «закриватися», адже це негативно впливає на образ Туреччини як (не)модерної країни, що стала на шлях євроінтеграції.

В нас тут є така жінка (туркенья – ред.). В неї бабуся, вона була така в партії, і в неї в (19)30-х роках з Франції такі гіпюрові присилали плаття. Ми, як заходимо до неї додому, і як дивимся, які вони сучасні, які вони модерні. І вона навіть каже: «Ну, що це з України приїжджають і закриваються? Вони нормальні? Ми йдемо в Європейську, хочемо бути модерними, сучасними. А вони приїжджають і закриваються. Хіба в вас, – каже, – [ім'я респондентки – ред.], в Україні закриваються дівчата?» Я кажу: «Ні». «То чого ж вони сюди їдуть та закриваються» (сміх). І це їх (туркень – ред.) дуже бісить навіть. Кажуть: «Ну що це таке? Куди вони нас тягнуть? Ми наоборот хочемо іти, показати світу, що ми ось модерні. Так, ми сучасні і ми от такі-от. А вони приїжджають і закриваються, і показують світу, популяризують, що ми отакі закриті. <...> Вони не люблять навіть особисто, коли іноземці приїжджають... Вони кажуть: «Вони можуть прийняти мусульманство, так, але є мусульмани і відкриті».
(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДІТЕЙ ОПИТАНИХ

Діти українських мігрантів у Туреччині здебільшого є мусульманами. За словами частини опитаних, це пов'язано з тим, що за канонами ісламу діти батька-мусульманина при народженні також стають мусульманами. Однак, незважаючи на це українки часто навчають їх християнству, пояснюють певні важливі аспекти та долучають малечу до українських релігійних традицій.

Ну, ніби ніхто її (доньку – ред.) не хрестив (сміх) мусульманкою. Але вони (турки – ред.) мають таку своєрідну фішку: дитина, якщо народжується в Туреччині, і якщо батько – мусульманин, дитина автоматично стає мусульманином. Хоча я цього не підтримую. Ніхто її не робив мусульманкою. Вона не приймала жодної релігії і надалі я це (вибір релігії – ред.) залишу дитині.

(жін., 30–34 р., Анкара)
Оригінал цитати № 3.32

У мене дитина – мусульманин. Так як він народився тут. Він прочитав в інтернеті... Він знає, що я християнка, хоча дуже багато людей скривають від батьків чоловіка, що вони християни. Мабуть, я також скривала. В принципі, ми з ними і не живем, їм це знати не треба було. Неважно. Він у мене знає, що я християнка, я йому розповідала також про Ісуса Христа. І він у мене подивився відео, він багато дивився відео про Ісуса Христа, він навіть приходив до мене і розказував, і задавав питання. Про Іса, по-турецьки Його називають Іса.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Утім, однією з тенденцій, які ми простежили, є те, що в міжетнічних сім'ях батьки наперед узгоджують можливість самостійного вибору віросповідання їхніх дітей у свідомому віці. Тож їх стараються не долучати до будь-яких релігійних обрядів навіть попри тиск із боку турецької чи української рідні.

Ви знаєте що? Тут я хочу сказати, що один момент, за який я вдячна своєму зятьові, що як малий родився, в нас було дві такі якісь основні речі, що відносилось до дитини. В нас була мова про мову. І ми йому вдячні, що він згодився, щоб ми з дитинства говорили з ним по-українськи, що він мусить її знати. І в нас була домовленість про релігію. Що як так сталося, що він родився в такій сім'ї, що є і мусульмани, і християни, то рішили, що він, як підросте, він сам оприділиться, що він хоче. Я не знаю, чи це правильно, чи це неправильно. Таке рішення, зрештою, прийняла моя донька разом з своїм чоловіком. І я рахую, що це їхнє право, і я не можу їм керувати і диктатурно вказувати «робіть так». Один час в мене був такий, що я ніби склоняла дочку до того, що «давай охрестимо тайно, і не мусить він всьо знати, і хай воно буде». На що моя донька сказала, що: «Ну, раз ми прийняли таке рішення обоє, то я вже буду його дотримуватися. А вже малий підросте, то він собі оприділиться». Отак в нас з релігією.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

В нас з чоловіком була домовленість, що ми не будемо його (сина – ред.) долучати в ранньому віці до ніяких обрядів. Тобто ми його не хрестили і не робили тут мусульманських оцих йому всіх обрядів. Була така домовленість. Проте дуже великий йде тиск від його рідні, що все-таки ми маємо там певні зробити обряди. Ну, я так думаю, що поки ми можемо це дотримуватись, то ми будемо зберігати цей нейтралітет.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Зрідка українки можуть похрестити своїх дітей. Зазвичай вони узгоджують це із чоловіком-мусульманином заздалегідь. Хоча, за словами опитаних, бувають ситуації, коли українки проводять обряд хрещення таємно, без відома чоловіка.

Тут є християни і є такі дівчата, в яких чоловіки мусульмани. І вони своїх дітей хрестили в Україні, і чоловіки не були проти цього. Чоловік сам мусульманин, а діти похрещені, і вона християнка, і є такі сім'ї. Це їхній вибір. Тут, як би сказати, не обговорюється, це вони так вибрали, вони так домовилися, вони так обговорили. Є такі турки, що жили в Україні. І жили, і дітей хрестили, і потім приїжджали сюди. Є і такі ситуації.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Знаєте, деякі люди, як «Собака на сіні», і хрестять тайком дітей від чоловіка в наших церквах, щоб чоловік не знав щось. Навіщо? Я не вважаю це правильним. Навіщо з брехні ростити, в брехні починати життя сімейне. Я не вважаю, що це добре.

(жін., 30–34 р., Бурса)

Крім того, часто українки заявляли, що їхні діти вивчають іслам у школах. Здебільшого батьки не заперечують цьому і навпаки вважають, що їхні діти мусять знати іслам, його основні приписи та мусульманські традиції.

На думку респондентів, уроки релігії необхідні для:

- пристосування до життя в Туреччині;

У школі в нас із першого класу в дітей релігія. Вони мусять знати всі молитви арабською мовою. Вони мусять знати всі ці обряди. Тобто це такий предмет, який ти зобов'язаний вивчати, маєш знати. <...>. А потім, я розумію, що вони тут вийдуть заміж, і вони не зможуть прийти, як я, атеїстка, щоб усі тут під мене підлаштовувалися, розумієте? Я усвідомлюю, що вони мають хоча б знати всі ці молитви, закони – все, що пов'язане з мусульманством. До того ж мій чоловік дуже релігійний і всього дотримується, ля-ля-ля... Тому я не стала відмовляти цій школі.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.33

- кращої успішності їхніх дітей у школах;

Він (предмет релігії – ред.) впливає на кількість балів (у турецькій школі – ред.), тобто і я також не знала, чи правильно втрачати ці бали.
(жін., 35–39 р., Стамбул)

- загального розвитку та вивчення культури поведінки;

Релігія – це не є погано. Вона тримає людину в якихось певних культурних рамках. Це добре. Я особисто хочу, щоб моя дитина знала і вчила Коран. Це добре, це загальна культура. Чому ні? Нехай вона вчить. І це, якось жінки в довгій юбці більш привабливі, ніж в короткій юбці, я маю на увазі.
(жін., 30–34 р., Бурса)

- того, щоб навчитися усвідомлювати та поважати інші релігії.

Я вважаю взагалі, що дитина повинна знати всі релігії для того, щоб поважати свою, та, що їй ближча до чогось. Звичайно, в мене дитина мусульманин, але я йому дуже багато розкажу про християнство, показую, в нас навіть є дитяча Біблія на українській мові з картинками. Ми її всю передивилися, я йому про все розповіла.
(жін., 50–54 р., Анталія)

За словами респондентів, часто українські мігранти, сповідуючи християнство, відмовляються від уроків релігії у школах для їхніх дітей. Утім, у міжетнічних сім'ях це зробити складніше, адже в окремих випадках чоловіки-мусульмани наполягають на вивченні Корану.

І багато дівчат (українок – ред.) у нас пишуть відмову від ісламської релігії в школі. Так як дитина християнка...
(жін., 50–54 р., Анталія)

В мене в турецькій школі є предмет – релігія. Я дуже боялася цього предмету. Бо в дитини він перший рік, як він ввійшов, зараз в школі. Я дуже боялася його. Розуміла, що відмовитися від цього предмету можливості немає, тому що чоловік ніколи на це не піде.
(жін., 35–39 р., Стамбул)

Варто зазначити, що вивчення ісламу для дітей, чії батьки є християнами або атеїстами, дається важче. Це пов'язано з тим, що вдома українки не можуть пояснити дітям різних приписів ісламу, адже самі цього не знають. Відповідно в таких випадках або дітей звільняють від вивчення цього предмету, або навчанням займається чоловік-мусульманин, або ж іноді українкам доводиться наймати репетиторів.

Коли син ходив у садочок, там були релігійні вчителі, які вчили дітей всяких молитов, і він намагався вдома молитися перед їдою. Я йому сказала: «У нас вдома такого нема. В садку будете молитися, тут не потрібно». Зараз у них у школі також є урок релігії, де вони вивчають Коран і молитви. Синові це не йде, він не хоче, він багато-чого не розуміє, бо вдома йому не можуть пояснити, ми не релігійні, а на уроках він цього не розуміє. Тому я збираюся його взагалі звільнити від уроку релігії наступного року. Тобто, думаю, син не відчуває себе релігійним – у нас просто нема цього в повсякденному житті. Я особисто вважаю, що це питання людина має вирішити для себе вже у свідомому віці, тому цієї теми не порушую. Коли він виросте, хай вирішує сам, ким він хоче чи не хоче бути.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

Мій чоловік, в нас відбулася розмова з ним. Кажу: ти ж в нас турок і мусульманин. Вона (дочка – ред.) турчанка-мусульманка, вже рік вивчає (релігію – ред.). Мова, математика чи читання, тим всім я займаюся. Це тільки твій момент і дій. Тобто вони навчалися.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Мені довелося найняти жінку, яка могла б їм (дітям – ред.) пояснити те, що я не могла їм пояснити як мама стосовно релігії. Тобто як вони мають умиватися, як мають ставитися до мами, тата. <...> Приходила закрита жінка, пояснювала, показувала. Ми склали всі ці спеціальні іспити, які треба було, завдяки цій жінці.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.34

Зауважимо, що, відповідаючи на запитання про віросповідання дітей, частина опитаних наголошувала, що вони заплуталися в тому, як правильно вчинити в таких

міжрелігійних сім'ях: «чи варто хрестити дітей?», «чи можуть вони відвідувати церкви, сповідуючи іслам?» тощо. Інформанти зауважували, що вони потребують відповідей від компетентних людей, які зможуть їм усе пояснити.

Ну я не знаю, як оце бути. Як от були в Україні, в церкву ходили і він (син – ред.) дивився на всіх, і він хрестився. Я не можу сказати: «Не заходь в церкву». Ми зайшли всі, а він що за дверима буде стояти? От і я запитувала в Києві, кажу: «Як же ж бути?». Так і так, ми ходили в Печерську Лавру, і я запитувала. А там він каже: «Ой-ой, хай буде християнином», – і так, і так, і так. І мусульмани кажуть: «Хай буде мусульманином, вони попадуть в рай». Християни кажуть: «Вони попадуть в рай». І я така, хто що каже, а хто що правду. <...> Мені б хотілось, щоб дійсно пояснили. Все ж таки я не навчалась на це, але хотілося б дізнатися більше, що там, як там. Але я знаю, коли людина там, наприклад, мусульман, то вона не може... Як то кажуть, молитва її не приймається. Якби я прийняла мусульманство, то моя молитва за маму там, чи за сестру, чи там за когось, за християнина, кажуть, вона не приймається. Якщо ти тут молишся, ти не можеш помолитися за ту людину. Тільки християнин за християнина може помолитися, мусульман за мусульманина. Ну якось так кажуть.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

ВІДВІДУВАННЯ ХРАМІВ

Як уже зазначалося, серед наших респонденток була частина тих, хто змінили свої віросповідання на іслам, проте продовжують вважати себе християнами. Ці опитані зауважували, що вони не відвідують релігійних храмів у Туреччині, тобто мечетей. А якщо відвідують, то тільки з туристичною метою.

Мечеть? Ну, суто щоб подивитися, наскільки красива мечеть. Так, я їздила, мені було цікаво. Винятково заради інтересу. А так, щоб там молитися, ходити щоп'ятниці, як вони це роблять, ні.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.35

Загалом ті, хто ідентифікують себе християнами, зазначали, що практично не відвідують релігійних храмів у Туреччині з духовною метою або, якщо відвідують, лише на великі свята (Великдень, Різдво). Насамперед це зумовлено об'єктивними та суб'єктивними причинами. Серед об'єктивних опитані називали брак або малу кількість християнських церков у північних, центральних і східних регіонах Туреччини чи в маленьких містечках/ селах, де проживають респонденти; а ще – карантинні обмеження для боротьби з COVID-19.

На жаль, із-за того, що вони (церкви – ред.) не близько, я не відвідую. Я тільки один чи два рази відвідував там, будучи в різних містах. По-моєму, це в Ізмірі було. І то там – це християнська церква була, але чи то греко-католицького направлення. Тобто чисто нашу православну я не відвідував, на жаль, бо далеко.
(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

На жаль, ні (не відвідую храми – ред.), бо тут немає. Але якби були, то би відвідувала однозначно.
(жін., 30–34 р., Чорноморський регіон)

Відвідували (церкви – ред.) до пандемії. <...> Зараз вам скажу, один раз десь на три місяці. <...> Тобто я не маю можливості поїхати (до церкви – ред.) не після, а під час (пандемії – ред.). Тобто останній раз я була в церкві до оголошення карантину в Україні. Ми почули... От коли це було там в березні, в районі якогось там п'ятнадцятого березня. І після того відразу через тиждень в Туреччині такий же локдаун. І через це я, тобто я не ходила. Я була літом в Україні, я не ходила в церкву, ну зайшла там. Тобто пандемія дуже вплинула на мою соціально-релігійну практику, не індивідуальну, а те, як піти в церкву, в будь-яку.
(жін., 35–39 р., Мармуровоморський регіон)

Водночас суб'єктивними причинами невідвідування християнських храмів стали брак бажання у респондентів (адже в Україні вони теж не відвідували церкви) та переконання опитаних у тому, що вірянам необов'язково відвідувати храм, адже релігія має бути насамперед «у серці».

Я не відчуваю необхідності відвідувати храми. Але я їх не відвідувала і в Україні.
(жін., 35–39 р., Стамбул)

Я віруюча людина, але не так, що прямо обов'язково повинна піти до церкви, такого в мене нема. Я взагалі вважаю, що Бог повинен бути в людини в серці і в душі. Вона повинна жити. А знаєте, багато людей ходять до церкви, а роблять такі незрозумілі речі, що краще б не ходили. Це моє ставлення. Якщо є можливість, є нагода, я звичайно відвідую церкву.
(жін., 50–54 р., Анталія)

Зауважимо, релігійні практики дещо відрізняються в тих респондентів, які проживають у Стамбулі. Оскільки Стамбул (колишній Константинополь) є одним із знакових міст для християнства та православ'я зокрема (Geffert & Stavrou, 2016), опитані християни мають змогу відвідувати близькі їм храми. Ба більше, дехто навіть наголошував, що Церква там виступає одним із чинників об'єднання громади.

Ви знаєте, класично, то в нас раз в місяць служба. Але, як якісь є свята чи міроприємства там – Голодомор чи там якусь панахиду – якщо складаються, як то кажуть, всі зірки і є можливість, то в нас попередньо обговорюємо, коли буде і тоді вона проходить.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

І, до речі, я в Туреччині почала ходити в церкву набагато більше, ніж я ходила в Україні. В Україні я ходила раз на рік, на Паску, бо я не люблю оцієї багатолюдності, а тут можна зайти і в буденний день, коли порожній той самий патріархат. Але тут швидше Церква виступає як об'єднання української громади. От Церква нас об'єднала, ми приходимо, зустрічаємось. І нам пощастило, тому що сюди приїжджають дуже освічені священники з Америки, з України. <...> Просто коли ти спілкуєшся з такими людьми, а в них мова лється, як джерело, вони такі начитані, освічені. Це ж не той якийсь там священник, який, не знаю, дві книжки не прочитав в своєму житті. З ними дуже цікаво. Я заради цього, я готова йти на такі зустрічі до церкви. Але, щоб я була занадто релігійна людина, ні. Я б не сказала.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Крім того, ті респонденти, які не мають змоги відвідувати християнські храми в регіонах їхнього проживання, зазначали, що бодай раз відвідували церкви, перебуваючи у Стамбулі. Однак, оскільки ці інформанти не завжди мають удосталь фінансів, щоб приїздити туди, вони наголошували, що хотіли б, аби до них навідувалися священнослужителі бодай на великі християнські свята.

Відвідую (храми – ред.), якщо я там в Стамбулі, буває так. Наприклад, Ая-Софія там є. Тому що там, як в музеї заходиш, дивишся. Є служби, але це в Стамбул літати, це не дуже дешево коштує. <...> Звичайно, хотілося б, щоб в діаспору приїжджали (священнослужителі – ред.), наприклад, на Паску або там на такі свята, щоб вони інколи приїжджали. Хоч два рази на рік, чи раз на рік, чи там. Вже обговорювали ми з дівчатами, якби по можливості. Тому що, дійсно тут є християни.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Через невелику кількість християнських храмів, опитані можуть відвідувати як протестантські, так і православні, римо- чи греко-католицькі церкви, незалежно від того, до якої конфесії належать. Тому значна частина опитаних християн, які проживають в інших регіонах Туреччини, наголошувала, що належність до будь-якої конфесії у цій країні втрачає значення.

Тут єдина церква, ну туди ходять всі. Є католицька церква, але туди ходять і протестанти всі, і так далі. Ну, тобто в Туреччині це трошки так воно все... Як сказати, знівельовано.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Також ми простежили, що опитані українці, які зберегли християнську віру (як у випадку з тими, хто прийняв іслам) відвідують релігійні храми радше з туристичною метою, аніж із духовною (щоб подивитися на старовинну будівлю як пам'ятку архітектури). Це стосується відвідування і церков, і мечетей.

Тут їхні мечеті – при нагоді, якщо десь, то я можу зайти, тому що Бурса взагалі дуже старовинне місто. Просто навіть подивитися на них, як на пам'ятки архітектури. Приємно оку. Тому що мечеті старовинні, красиві, з гарними коврами, з тими мозаїками і ліпнінами.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Ні, не відвідую (релігійні храми – ред.). Ніколи не була. А знаєте, коли була? На екскурсії в Стамбулі тільки, коли ще не була одружена. Просто мені подобається естетичний момент: будівництво, стиль – то, що стосується такого більше споглядового моменту. Просто цікаво, як розписана вся ця мозаїка. Оце мені подобається, суто з цього приводу. Тобто є якісь мечеті, які варто (відвідати – ред.) просто як культурну спадщину. А в контексті релігії – ні, звичайно, ніколи не відвідувала, і не відвідую, молитві ці разом з отцями, з тими всіма, що співають, не молюся, Ви розумієте. Я взагалі до релігії турецької не маю ніякого відношення.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Із запровадженням карантинних обмежень соціальні релігійні практики змінилися лише в тих опитаних, які до початку пандемії COVID-19 відвідували храми. Однак, оскільки, як вже зазначалося, здебільшого респонденти практично не відвідували церкви в Туреччині, то й великих змін у релігійних практиках у їхньому житті не відбулося.

Мабуть, ні (не змінилися релігійні практики під час карантину – ред.). Ну, я не ходила просто до церкви. Я не брала участі в богослужіннях онлайн.
(жін., 40–44 р., Ізмір)
Оригінал цитати № 3.36

Опитані не часто беруть участь в богослужіннях через інтернет. Зазвичай респонденти можуть долучитися до богослужіння дистанційно хіба на великі свята, як-от Великдень і Різдво. Хоча дехто зазначав, що старається брати участь в дистанційних богослужіннях щонеділі.

Так, інколи дивлюся (богослужіння в мережі– ред.). Ну, особливо те, коли було Різдво, Паска, то я дивилася онлайн-богослужіння.
(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Абсолютно вірно, да (беру участь у дистанційних богослужіннях – ред.). Намагаюсь кожну неділю.
(жін., 35–39 р., Мармуровоморський регіон)

Основними причинами, через які інформанти не беруть участі в дистанційних богослужіннях, або лише зрідка долучаються до них є:

- важливість відвідин церкви наживо та несприйняття богослужінь у мережі;

Просто онлайн-богослужіння... Ну, воно зовсім не те. Мені важливо піти в церкву тоді, коли мені самій хочеться. Тому що є люди справді релігійні. <...> Інколи слухаю, інколи дивлюся, але не часто.
(жін., 50–54 р., Стамбул)

- брак часу;

На жаль, ні (не беру участі в дистанційних богослужіннях). Нема як навіть годину приділити і з малою, і з малим. І коли йде молитва, а я буду ходити і там прибирати чи щось – то не робота. То не молитва.
(жін., 30–34 р., Самсун)

- сприйняття молитви як чогось особистого.

Я в онлайн-богослужіннях ніколи не брав участі. Молитва – це особисте, це особистий простір, де я маю право (ну, це чисто моя особиста думка), де я хочу. В мене є ікона. Я привіз з України. Я молюсь собі, коли захочу – коли, знаєте, є потреба. Ось і все.

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

Зазначимо, що для частини опитаних, віросповідання яких не передбачає відвідування храмів, релігійні практики в Туреччині залишалися незмінними. А після введення карантину їхні зустрічі відбуваються тільки в інтернеті.

Ми маємо звичку зустрічатися разом з братами і сестрами (зазвичай) на зібраннях. Ми робили це кожної неділі. Раніше безпосередньо зустрічалися. То з початком карантину, коли було ясно, що це дуже вплине на здоров'я і ми не можемо брати на себе відповідальність за зростання захворювання, кругом по всьому світу зараз свідки Єгови проводять зустрічі тільки онлайн. Можливо, якщо в якихось місцевостях це взято під контроль – це може бути по-іншому. Але наскільки я знаю, зустрічі проводяться онлайн. Ми бачимо один одного, ми спілкуємося один з одним. Ми можемо поширювати свої думки, але ми таким чином бережемо один одного. Тому ми змінили формат і пристосувалися до нових умов.

(чол., 40–44 р., Самсун)

ПОЄДНАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ І ТРАДИЦІЙ У МІЖЕТНІЧНИХ СІМ'ЯХ

З відповідей опитаних ми виокремили декілька варіантів **поєднання релігійних переконань у міжетнічних сім'ях**. Варто зауважити, оскільки типовим українським мігрантом у Туреччині є жінка, яка мігрувала з метою заміжжя (див. Розділ 1 «Соціально-демографічні характеристики українців у Туреччині»), за основу ми взяли саме такий приклад міжетнічної сім'ї, тобто коли чоловік – турок, а жінка – українка. До того ж для виокремлення цих варіантів ми зважали на віросповідання респондентки та її чоловіка; важливість релігії у їхньому житті; рівень консервативності й терпимості чоловіка та його родичів до інших релігій.

Перший і найпоширеніший серед опитаних жінок варіант: чоловік – мусульманин, дружина – християнка. У такій сім'ї релігія є важливою однаковою мірою для обох її членів. Чоловік і його родичі не є консервативними людьми та проявляють віротерпимість, тому в такій сім'ї зазвичай немає конфліктів – турецькі родичі визнають невіст-

ку-християнку, оскільки вважають християнство близьким до ісламу, адже обидва віровчення належать до «авраамічних релігій».

Коли ми одружувалися ще, я питала у свого чоловіка, мені було просто цікаво <...> Чи є якісь взагалі релігійні проблеми в тому, щоб, допустимо, мусульманин женився на християнці? <...> І він мені пояснив: ні, немає жодних проблем. І сказав, що є ці, тобто іудеї, християни і іслам – це є так звані авраамічні релігії. <...> То Ісуса мусульмани ж признають – це ж тільки вони признають його не як сина Божого, а як пророка. Що це все було, непорочне зачаття, все те ж саме. Тобто, що це все є релігією єдиного Бога і тому нема жодних проблем. Але він сказав, якби я захотів укласти релігійний шлюб, допустимо, там з якоюсь китаянкою, чи тими, які там буддизм сповідають, або, допустимо, індуїсткою, казав: «В мене були б проблеми, мені би релігійний шлюб не дозволили скласти».
(жін., 45–49 р., Бурса)

Чоловік, дружина та навіть інші турецькі родичі можуть відвідувати як церкви, так і мечеті, а також обговорювати й порівнювати обидві релігії та їхні канони. Іноді українки проходять курси Корану, щоб ближче познайомитися з ісламом і традиціями, притаманними цій релігії.

Я християнка, віри я не міняла. І не було навіть у нас такої мови про те. І, до речі, тут мені так само дуже пощастило з сім'єю, вони дуже толерантні. І коли ти знаєш багато про релігії, про різні релігії: і про походження, і про мусульманство, і про християнство, і про той самий іудаїзм. Коли ти знаєш, то ти не знайдеш так багато таких страшних протиріч, щоб ви не змогли сісти за один стіл і поговорити (сміх) і так далі. Їх немає просто. Мені пощастило, в нас таких питань і не було. Мій чоловік ходить зі мною в церкву, тому що вони признають Ісуса Христа як пророка. Вони не признають того, що він Божий син. <...> А взагалі Ісуса Христа вони люблять, визнають як пророка. Діву Марію дуже поважають. <...> От моя свекруха, вона, до речі, пішла на курси малювання і намалювала мені ікону: картина «Діва Марія з Ісусом Христом», намалювала і подарувала. І вона може зайти в церкву. Вони не хрестяться. Допустимо тої священної води, яку я принесла з церкви мій чоловік може випити, а свекруха, допустим, не буде пити. А я можу так само зайти в мечеть, коли чоловік іде молитися, бо мечеть, де в жінок абсолютно окреме місце, але є таке, як би там воно окреме, але ти все бачиш. Ми вже обходили з дівчатами, і з чоловіком всі мечеті, тобто він показує повагу до моєї віри, а я до його віри. Тут в нас проблем жодних не виникло.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Я пройшла курси Корану, тут в них є такі безкоштовні. Дуже хороший для мене досвід, тому що я хотіла це знати, я хотіла це прочитати. Тим більше, я живу серед турків, які всі мусульмани, ви розумієте. Якщо ти живеш в певному середовищі, ти повинен знати, де ти живеш.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Здебільшого в таких випадках подружжя обговорює питання зміни віросповідання ще до переїзду українки до Туреччини або на початковому етапі міграції. Зазвичай українка залишається при своїх сталих переконаннях.

До того, як я сюди переїхала, як я з ним (із майбутнім чоловіком – ред.) познайомилася, я прочитала Коран. Коли я мала запитання, я йому ставила. Але єдиною моєю умовою, яку я йому відразу сказала: «Я ніколи не зміню релігію. Взагалі, навіть мені про це не заїкайся». Я досі при своїх певних переконаннях.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.37

Утім, в окремих випадках респондентки зазначали, що іноді турецькі родичі (або зрідка чоловік) намагаються все-таки переконати їх змінити віросповідання із християнства на іслам. Однак опитані жінки воліють відстоювати власні переконання. Ці інформантки або відкрито наполягають на своєму, або ж вдаються до обману перед родичами, що стали мусульманками.

Але коли ми одружувалися, перед тим, ніж одружувалися, чоловіка тато мене конкретно спитав, чи буду я брати їхню віру. Я сказала: «Ні. Я поважаю вашу віру, я поважаю віру мого чоловіка, але моя віра – то є моя віра». І на тому тему закрили. Мій чоловік каже: «Ну, може з часом Бог тобі дасть розуму і ти підеш в мусульмани». Я кажу: «Років через сто, якщо ти будеш від того дуже щасливий, – може» (сміх). І всьо. Але ми про релігію не говоримо. Ми не сваримось на ту тему. В нас нема, слава Богу, ніхто нікого не спонукає нічо міняти.

(жін., 30–34 р., Самсун)

В мене батьки (чоловіка – ред.) думали, що я мусульманка. Вони сказали, що дадуть добро тільки тоді, коли... Я йому (чоловіку – ред.) сказала: «Тоді скажи батькам, що я мусульманка». Він їм сказав, що я мусульманка, хоча він знав прекрасно, що я християнка.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Другий варіант: чоловік релігійний (або дуже релігійний) мусульманин, дружина – атеїстка або християнка, для якої релігія не є важливою. У такій сім'ї подружжя намагається не спілкуватися на релігійні теми, адже вони зазвичай призводять до конфліктів. Турецькі родичі чоловіка консервативні та нетерпимі до людей іншого віросповідання. Вони не приймають вибору невістки, яка є християнкою чи атеїсткою. У цьому разі перед українками виникає дилема – змінити віросповідання на чоловікове або бути неприйнятною в сім'ю його родичами.

Це питання (релігійне – ред.), звісно, дуже серйозне в нашій сім'ї. Ми поки що знайшли із чоловіком за такий великий період, за десять років, як нам бути: ми одне одного любимо, але релігія стала найголовнішим, навіть не Туреччина та Україна, а саме релігія стала таким ось каменем спотикання, щоб ми були вдвох. <...> Тобто це була велика-велика така робота, скажімо, психологічно і з ним, і зі мною. Тобто, наприклад, я, сидючи в ресторані, кажу, ой як смачно шеф-кухар приготував. Він каже мені: «Неправильно говориш. Який великий Аллах, що дав талант йому». Тобто я нічого не можу сказати. Наприклад, красиві черевики не можу сказати. Я маю сказати, який великий Аллах, що нам, людям, допоміг створити ці черевики. <...> І ми просто ось за стільки років сказали, що ми ніколи більше не обговорюватимемо цю тему взагалі ніяк. Тобто коли я їду, я не кажу, які гарні гори, бо знаю, що зараз він почне казати, який великий Аллах, що створив ці гори, розумієте? <...> Тобто я не зачіпаю тих моментів, які для нього дуже такі, скажімо, важливі. Краще взагалі не говорити на цю тему, можна інакше, ніж так. <...> Тому ми цієї теми ніколи не торкаємося. Він сказав, що в мене такий сильний стрижень, тому й (чоловік – ред.) не зміг мене змінити. Тобто я не змогла не те, що чуюсь віру прийняти. Взагалі я атеїстка, скажімо так.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.38

В плані релігії я прийняла мусульманство – релігію чоловіка. Тому що це було потрібно взагалі для його, можливо, для канонів сім'ї. Я не кажу, що я притримуюся релігії, я поважаю мусульман, я поважаю християн. Я не є атеїстом. Діти теж мусульмани. Наприклад, за правилами сім'ї чоловіка, консервативно, він не зміг би на мені одружитися, якщо б я не прийняла цю релігію. Тому я була вимушена погодитися на це. Я не вважаю це проблемою. Прийшов Імам, він прочитав молитву і сказав, що Ви відсьогодні чоловік і жінка на нашу релігію і т.д. Їхній батюшка, Імам, прийшов.

(жін., 30–34 р., змінила віросповідання на іслам)

П'ять років нашого знайомства за шістнадцять років шлюбу... Я познайомилася з батьком мого чоловіка лише цього літа під сильним тиском моєї доньки-підлітка, яка була не згодна з тим, що ми досі не знайомі. <...> І ось він (чоловік – ред.) її (маму – ред.) привів, і вона мене побачила вперше у житті за двадцять п'ять років. А раніше ніхто не хотів мене ні бачити, ні чути. <...> Ну, ось із цим я зіткнулася, тому що іншим було віросповідання, просто мій чоловік був упевнений, що я прийму. Він десять років намагався мене ніби... <...> Або тебе сім'я візьме, сприйме і просто зрозуміє, що ти не така, як ти, за віросповіданням. Просто тебе сприйме або ти ніколи не побачиш родичів і ніколи не будеш це... Або так, або так, інакше вони не сприймають. <...> Тобто твій чоловік іде кудись у гості до своїх родичів. Ти знаєш, що він ходить, але не можеш туди піти.

(жін., 45–49 р., атеїстка)

Оригінал цитати № 3.39

Третій (протилежний попередньому) варіант: дружина – християнка, для якої релігія є надзвичайно важливою, а чоловік – або атеїст, або релігія для нього не настільки важлива, як для дружини. У такому шлюбі чоловіки-турки та їхні родичі сприймають християнство добре, толерують християнські звичаї та всіляко підтримують українок. Іноді такі чоловіки можуть навіть стати християнами, якщо на цьому наполягають жінки-українки. Подружжя намагається заздалегідь узгодити християнське віросповідання їхніх дітей.

Для мене (релігія – ред.) є дуже важливою, тому я (сміх)... Скажімо, не церква для мене, а власне релігія, так, віра – для мене важливі. Тому перед тим, як виходити заміж, я, власне, ці всі питання з'ясувала, якщо можна сказати, що ще на тому березі. Щоб мені не насаджувалася релігія інша чи віра інша. Діти наші мають бути обов'язково християни, не важливо до якої вони будуть ходити церкви (сміх): православної, греко-католицької, католицької чи протестантської. <...> Та, тобто для мене це є важливо. Навіть я, коли приїхала, я почала показувати чоловіку відео... Ну, попросила (сміх), він в мене ніби як атеїст. Ну він, типу, вірить в Бога. Він в мене так каже, вірить, але він ні разу за все життя не був в мечеті і він себе не вважає мусульманином. Дуже мало таких насправді турків є. Але він прочитав Біблію, прочитав Коран, прочитав Старий Заповіт, Новий, так, і Коран порівняв і сказав, що найближче йому за духом – це Новий Заповіт. От так. Тобто, в принципі, я думаю, що якби ми жили в Україні, я думаю, що він би ходив... Ну, він би став християнином – ходив би до церкви, я думаю. Тобто для нього воно не є чужим. Ближче, ніж, наприклад, іслам.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Одна дівчина (українка – ред.), звісно, у мене викликала просто дикий захват. <...> Вона була настільки сильною вірянкою, що її чоловік прийняв християнство. Я, коли з нею познайомилася, питала, невже в них не було проблем із релігією? Вона каже: «Ні, в мене чоловік прийняв християнство. Бо ми, каже, вінчалися».

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.40

Четвертий варіант: чоловік і дружина є атеїстами. Конфліктів на релігійну тематику в такій сім'ї не виникає. Турецькі родичі також здебільшого є нерелігійними.

Не (я не є релігійною людиною – ред.). В моїй сім'ї (турецькій – ред.) нічого такого немає. Вони нерелігійні. В нас нема ніяких протиріч в цьому плані.

(жін., 50–54 р., Анкара)

У контексті **поєднання українських і турецьких релігійних традицій у міжетнічних шлюбах**, опитані зазвичай зазначали, що в їхній сім'ї панує **ідилія**: дружина-українка дотримується християнських традицій, чоловік – ісламських; подружжя підтримує та поважає релігії одне одного, а суперечок на цю тему в них не виникає.

Ну, його (чоловіка – ред.) празники – це його празники. Якщо вот там приїжджає, в них Байрам. Да, його великі празники. Допустім, я готую, приходять його гості, друзьа приходять на празник. Якщо мій празник, приходять мої друзьа (сміх).

(жін., 35–39 р., Анталія)

Як я поєдную? Я стараюся поважати традиції релігійні мого чоловіка, тому він поважає релігійні традиції мої. Якось так у нас проходить все це.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

Зокрема, респондентки наголошували, що їхні чоловіки не забороняють їм дотримуватися українських традицій, ба більше – беруть участь у них: наприклад, якщо опитані жінки святкують Великдень, чоловіки їдять паску, якщо Різдво – куштують страви Святої вечері. Крім того, вони не заперечують проти ікон у домі, а на зимові свята дозволяють оздоблювати житло ялинками чи іншими декораціями. Притому, за словами опита-

них, чоловіки-турки сприймають українські традиції дуже добре, хоч іноді певні традиції викликають у них збентеженість або нерозуміння.

Ну, мій чоловік не радикальний мусульманин (сміх). Мій чоловік адекватний мусульманин. Він собі молиться своє. Я собі молюся своє. Але мої традиції – він сяде і поїсть мою паску і мої пончики, нічо йому не станеться. І навіть дуже йому подобається. <...> Ялинка у нас в хаті стоїть і Миколай до нас ходить. Хоча для чоловіка мого то був шок, що таке ялинка і як її вдівати. І він просив консультанта в «Метро». Ну, він бере ялинку і каже: «Поможіть мені, що з тим всім треба». Я кажу: «Та нащо? Я знаю (сміх)».

(жін., 30–34 р., Самсун)

Наші свята – (чоловік – ред.) за стіл сідає. Все так, як завжди, як у всіх сім'ях, розумієте, жодної відмінності немає. Я, як молюся, він в кімнату не заходить. Як зайде, то тихенько виходить. Над ліжком висять ікони, кругом ікони і нічого. Все нормально в нас з тим.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Водночас українські мігрантки також намагаються підтримувати мусульманські традиції чоловіка. Оскільки зазвичай їхні чоловіки не їдять свинини, не вживають алкоголь, відвідують п'ятничні намази (обов'язкові колективні молитви мусульман) і постять, українки в той час стараються не робити чогось такого, що б суперечило релігійним переконанням чоловіка. Наприклад, намагаються не їсти та не пити воду біля чоловіка, коли той постить; також вони не додають свинини до страв, які готують для чоловіка та/чи дітей тощо.

Ну, не хоче він пити (алкоголь – ред.), то й заради Бога – добре. Хочеш пий, хочеш не пий – це твої проблеми. Мені, якщо треба випити, я собі наллю та вип'ю. <...> Чоловік іще в мене не їсть свинини. Але я після останнього Курбана взагалі перестала їсти м'ясо. Тому для мене це абсолютно нормально. Ну, не хочеш? Мені навіть іноді казали: «Та дай ти йому свинину, нехай поїсть, нічого з ним не станеться». Чому я маю його обманювати? Я не хочу дурити. Я знаю, якби я мала таку ситуацію, я б сказала не давати – він би мені ніколи не дав. Ось у цьому контексті я йому довіряю. Тому не хочу його цим ображати. Я не роблю нічого, що суперечить його віруванням. Бо якщо він цього не хоче, то навіщо це робити?

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.41

Абсолютно нормально (поєднуємо релігійні традиції – ред.), тому що він поважає мою релігію, я поважаю його релігію. І коли у нього є, оце ж я казала, коли вони постять цілий місяць, перед Рамазаном, звичайно, я його підтримую, я намагаюсь перед ним не їсти, я намагаюсь перед ним не пити воду. Тому що я поважаю його релігію. Навіть так же само і він: відмічаємо разом, святкуємо всі свята разом. В нас такого нема, заборони на якусь релігію, абсолютно. Я йому не забороняю нічого, і він мені не забороняє. Треба поважати.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Крім того, опитані неодноразово згадували й турецькі релігійні традиції, у яких вони беруть участь. Зокрема, вони святкують Курбан-байрам (українки не беруть участі у жертвоприношенні, але споживають м'ясо) та Ураза-байрам (опитані відвідують родичів і кладовища, дехто з українок дотримується посту). А ще дехто розповідав про участь у спільних молитвах/ритуалах та інших турецьких традиціях.

Коли мусульманські релігійні свята – в них всього два їх. Це по закінченню святого посту, місяцю Рамадану. До речі, мій чоловік тримає піст. Пізніше йде три дні свят і в них свої такі звичаї. Тобто в ці свята потрібно відвідати всіх родичів. Старшим людям їдеться, щоб їм поцілувати руку, таким чином свою повагу висловити. Ми це все робимо. Обов'язково в мене їздять на могили, на кладовища до своїх рідних. Це ми так ж само робимо, ну і я, звичайно. Посту я не тримаю. Ще жодного разу я не тримала посту цього їхнього. І на Курбан-байрам так ж само мій чоловік рубає бика (сміх), жертву. Це ж тоже так само в них.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Ви знаєте, я, коли тільки приїхала, якраз був Рамадан, коли я приїхала і була ще заручена, і приїхала до Туреччини. І я вирішила теж попостити, притриматися посту. Я десять днів постила, а потім вже повернулася в Україну і вже забула про піст. А так взагалі я просто себе випробувала. Це цікаво, ця витримка.

(жін., 30–34 р., Бурса)

От, наприклад, в моєї свекрухи: в неї є дуже багато подруг і в них є взагалі в Туреччині поширена така традиція: вона називається «День». Що це значить – жінки приходять в гості одна до другої і приносять золото. Ну, що це значить золото? Золота монетка. От прийшла в гості, і в подарунок золота монетка. Але потім ти йдеш в гості до неї і ти теж приносиш їй таку саму золоту монетку. Ну, і всі готуються до цього дня. Там дуже гарно прибирається квартира, накривається стіл, готується багато страв.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Обговорюючи турецькі звичаї та традиції під час інтерв'ю, опитані акцентували на їхній подібності з українськими. Зокрема, йдеться як про схожість у традиційних кухнях України та Туреччини (наприклад, приготування голубців, фаршированого перцю тощо), так і про схожі свята (приміром, свято зустрічі весни в Туреччині – Хидирлез – нагадує респондентам українське свято Івана Купала).

У нас кухня настільки схожа: що в них голубці, що в цих голубці; що в тих печеня, що в нас те саме. Тобто особливої відмінності в харчуванні я не побачила, крім баранини та свинини.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.42

Тут в Туреччині теж є Івана Купала. Є в травні воно, схоже. Називається Хидирлез. Вони теж до ночі там на набережній, вони беруть дозвіл. Такий костьор вони роблять. Потім вони там домовляються з рестораном. І ресторан той відкривається десь у п'ятій ранку. І потім вони тоді ідуть туди снідати. Це всю ніч вони там гуляють, там біля того костра, а потім вже десь о четвертій тридцять, десь в п'ятій, коли вже починає світати, то вони ідуть в ресторан, їм там готують. <...> Це теж дуже класно і біля моря. Вони там стрибають і дуже так цікаво, от.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Варто зауважити, що окрім вищеописаної групи українок, є й ті, кому простіше дотримуватися українських християнських традицій у Туреччині, оскільки їхні чоловіки не надто релігійні. Відповідно жінки також не долучаються й до турецьких обрядів.

Загалом проблем немає. Це взагалі не питання. Ну, спекла паски, поїли. Все добре. Поїхала до церкви, ну, їдь, яка йому (чоловікові – ред.) різниця. Йому взагалі байдуже. <...> Просто він з інтелігентної сім'ї, і навчався за кордоном. У нас немає такого, забобонів якихось там. І він також нерелігійний. Він зовсім не молиться.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 3.43

На рамадан він (чоловік – ред.) намагається на вулиці не їсти, щоби люди не бачили. Хоча вдома їсть. Він каже: «У цей час я православний». І єдине, на рамадані він не п'є алкоголь. Увесь піст, скільки він там у них. Він не п'є алкоголю. І все.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.44

ДОТРИМАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗВИЧАЇВ І ТРАДИЦІЙ

Опитані зазначали, що здебільшого стараються дотримуватися українських традицій у Туреччині. Зокрема, серед традицій, які називали респонденти, виділяємо такі:

1) дотримання релігійних християнських традицій:

- святкування Великодня (фарбування писанок, готування пасок);

Дуже подобається мені писати писанки на Великдень, дуже подобається. Причому мені все одно – буде це католицький Великдень, або це буде православний – просто Великдень та й годі.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.45

Якщо ми говоримо про українські традиції в контексті релігійних свят, то ми теж, як і турецький байрам (сміх), ми відмічаємо Паску. Ну, Паску як? Я, звичайно... Її нема де посвятити, але я можу спекти її, приготувати їжу.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

- святкування Різдва (готування страв на Святу вечерю, колядування);

От на Різдво ми робимо вечерю, готуєм, скільки там, дванадцять страв. Наші сусіди, які тут жили коло нас з Києва, ми їх запрошували, вони приходили до нас і на Різдво, і на Паску. І ми тут святкували. Отакі традиції.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

- святкування Дня святого Миколая;

Миколая в нас, є Миколай, який приносить подарунки (сміх) під подушку з дитинства. Тепер уже хлопчик знає, який то Миколай (сміх).

(жін., 60–64 р., Стамбул)

- рідше – дотримання посту, святкування Водохреща, Спаса тощо.

Ну, по-перше, я святкую всі свята християнські, я дотримуюся інколи, не постійно, в силу обставин, в силу здоров'я, посту. Різдво, Паска, Свята Вечеря, всі інші свята я також святкую. Водохреща (сміх). Для мене це важливо. Спаса.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

2) святкування українських державних та інших традиційних свят (наприклад, Дня Незалежності, Нового року тощо);

Ви знаєте, турки ніколи не святкують і взагалі ніхто ніде не святкує Новий рік так, як ми. <...> Мені подобається святкувати Новий рік. Я люблю святкувати те, що змінився календар. Так, я розумію, що це дуже просто і просто міняються дати. Але для мене це дуже важливо. Я думаю, що з дитинства ще увійшло, що в нас, в наших країнах всі святкують Новий рік, і я не хочу відмовлятися від цього. Це подобається мені. Просто не то, щоб я підтримував цю позицію, що Новий рік можна святкувати, і так все класно, зобов'язаності святкувати Новий рік – ні. Ну, ми святкуємо, інші люди – ні.

(чол., 20–24 р., Анталія)

Ми святкували обов'язково День Незалежності України, святкуємо Незалежність Туреччини та усі турецькі свята за календарем.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.46

3) вбирання українського національного одягу;

Вишиванки ми маємо, будь-коли можемо їх одягнути. Ми вивчали... Багато я робила про вишиванки заходів, щоб багато дітей і дорослих могли зрозуміти, які символи що позначають, які вони бувають. Вклала багато зусиль, щоб мої діти хоч щось дізналися, і я довідувалася разом із ними, бо за моєї молодості, коли я навчалася, ніхто не розповідав про вишиванки. Я їх в очі не бачила. Тобто в мене зараз більше традицій з'явилося, бо й в Україні більше таких традицій з'явилося, особливо у моєму місці проживання: Миколаїв, Одеса, Херсон. Це такі області, які дуже були змосковщені.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.47

4) приготування/споживання українських традиційних страв;

Я привожу з собою у Туреччину сало (сміх). Я не знаю, що ви маєте на увазі (сміх). Я привожу сало в Туреччину. Я люблю дуже кутю на Різдво, олів'є на Новий Рік. Не знаю. Ви мені скажіть, якусь ще традицію, а я вам скажу, чи дотримуюсь чи ні (сміх).

(жін., 25–29 р., Анталія)

Українські страви – деякі щось пробую готувати. От зараз чоловік купив буряк. Зараз сказали мені, що в «Метро» продають сметану. Тому що тут такого продукту, як сметана, в турків нема. В них є йогурт – це їхній натуральний, але він дуже низької жирності, там всього три-чотири відсотки жирності. Воно до сметани, воно взагалі ніяк. Є вершки, але солодкі вершки насправді. І сказали мені тут дівчата, що в «Метро» можна купити сметану. Подивлюсь я. Якщо я куплю сметану, вже буряк купили – зварю борщ. Це наша буде українська традиція (сміх).

(жін., 45–49 р., Бурса)

5) оздоблення осель українським традиційним орнаментом і декором;

Якийсь певний орнамент є в оселі. Український орнамент, рушники в мене є там на цих, на стінах, красиво зображенні.

(чол., 30–34 р., Середземноморський регіон)

Деякі елементи українського декору у нас вдома також є. Особливо в мої мами. Вона дуже любить українські всякі статуетки невеличкі (козаків), вишиванки, віники, підкови тощо. І, звісно, ми це тоже любимо, це дуже приємно.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

6) виконання українських пісень.

Обов'язково співаємо українські пісні, колядуємо. Обов'язково, це треба.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Варто зауважити, що відповідаючи на запитання «Яких українських традицій ви дотримуетесь?» респонденти розказували про дотримання певних забобонів, оскільки вони вважали їх українськими традиціями.

Ну, які в нас там традиції, слухайте. Ну да, іноді переживаю, щоб там дитину не наврочив ніхто нічого, не подивились погано, можу там водичкою десь вмити. Такі свої моменти, забобони певні є. Наприклад, я дитину не воджу на кладовище. Це традиція українська чи не, я не знаю (сміх). Я до того говорю, що дитині до певного віку не потрібно оцю енергію смерті, наприклад. До певного віку, коли дитина не усвідомлює ще, що відбувається. Потім, коли дитині можна пояснити, то, можливо, можна, щоб дитина брала участь у цих обрядах захоронення. Но я десь таке чула чи я не знаю звідки воно, але в мені є щось таке, що немовлятам, вагітним не можна ходити на кладовище. Не знаю, чи ви таке чули, чи ні. Я от не ходила сама і дитину не водила, і поки що не воджу. Тобто це мої забобони чи це традиції, чи це хтось мені з бабусь розказав – я не пам'ятаю. Просто воно є так і все.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

*Сміття ніколи не виносимо після заходу сонця – все (сміх).
(чол., 20–24 р., Анталія)*

Крім того, українки, у яких відбулася трансформація релігійної ідентичності, продовжують відзначати українські християнські свята, адже сприймають їх винятково як традиції, а не як релігійні ритуали.

Ну, я більше до них відношуся не як до релігійних, а як до давніх традицій. Все одно я їх бачу, як ще до християнства – багато традицій повторюються, але по-іншому називаються.

(жін., 40–44 р., Егейський регіон)

Українські традиції... Якраз-то свята релігійні і є для мене більше традицією. Я не можу назвати себе християнкою, але традиції святкувати Різдво, колядувати, випікати паски (кулічі на Пасху) ми зберегли і з дівчатами це робимо. Збираємося на пікніки і частуємо одне одного українськими стравами. Це чисто традиція для нас і ми продовжуємо це робити.

(жін., 30–34 р., Ізмір)

МОТИВАЦІЯ ДОТРИМУВАТИСЯ УКРАЇНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ У ТУРЕЧЧИНІ

Окрім виявлення українських звичаїв, яких дотримуються українські мігранти в Туреччині, для нас було важливо також дослідити мотивацію здійснення цих культурних практик.

Зазвичай опитані зазначали, що вони дотримуються українських традицій з таких причин:

- щоб не втратити культурний спадок і не забути свого коріння;

Я рахую, що свої коріння забувати не можна. Тоді взагалі Україна зникне, як по всьому світу люди пороз'їдждаються і забудуть, звідки вони, що; то нація зникне. То буде неправильно. Людина має пам'ятати, звідки вона. Така моя мотивація. <...> Людина повинна знати про своє коріння і берегти його. Тому що щезне нація – щезне країна.

(жін., 60–64 р., Стамбул)

Це ж моє життя. Це моє коріння, тож... Хоча з плином часу теж виходить, що хороше коріння – он там, а живеш тут.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.48

- щоб передати знання про українську культуру своїм дітям і стимулювати їх вивчати українську мову;

Ну і зараз я, звичайно, думаю, у мене ось дитина підросте, і я теж хочу, щоб вона знала всі наші традиції, всі свята і теж дотримувалася цього всього. Бо як вона тут житиме, то вона й в Україну літатиме. От, і я вважаю, що вона має знати як турецькі традиції та свята, так і всі. Так і українські.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.49

[Ім'я дочки – ред.] до цього Нового року вірила, що є Святий Миколай. Вона йому писала листи і я її так мотивувала вчити українську мову, бо це Святий Миколай, українською мовою треба писати. Вона писала йому листи на українській мові. Святий Миколай більше йде, тому що звертає увагу на дитину. Дитина... Чим її привернути увагу до наших традицій?

(жін., 35–39 р., Анталія)

- щоб почуватися як удома;

Ну, по-перше, я тоді (коли дотримуюсь українських традицій – ред.) почуваяся як удома. Все-таки оце наша культура така. Коли на Новий рік я ялинку прикрашаю, мені якийсь такий дух Різдва, дух Нового Року, якийсь чарівний час. Мені це подобається.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.50

- щоб познайомити чоловіка/дружину та інших турецьких родичів з українською культурою;

Я ось чоловікові, по-перше, розповідаю. Знайомлю з нашими традиціями. <...> Я йому пояснюю, а він мені розповідає, що в нашій релігії теж таке є. І ми спілкуємося. Це, напевно, спосіб комунікації та спілкування дізнатися про щось нове.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.51

- щоб глибше пізнати українську культуру;

Мотивація дотримання традицій – це все ж таки пізнати українську культуру, яку я насправді, як виявляється, не знаю.

(жін., 35–39 р., Анкара)

- щоб проявляти свою українську ідентичність;

Для мене, я просто вже не можу їх (українських традицій – ред.) не дотримуватись, бо я відчуваю себе українкою, я не можу їх не дотримуватись.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

- тому що це подобається їм і викликає позитивні та ностальгічні емоції;

Це моя культура, мені це подобається, це в мене в крові, як кажуть, на генетичному рівні.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Не знаю, приємно. Такого особливо ані політичного, ані релігійного нічого такого не було. Просто приємно.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.52

Коли ти виходиш зі звичного свого образу життя, дещо тебе тягне до того, що ти робив кожен день чи бачив щось. І оце як бальзам на душу, він тобі іноді потрібен. <...> Щоб душа заспокоювалась і легше жилося, скажімо так.

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

- тому що їм бракує відчуття свята;

Мотивація? Знаю, якийсь святковий настрій. Тому що, на жаль, у Туреччині такого немає. Я помітила, що в них що не свято, то в них, вибачте, хтось помер. Нема в них цього відчуття свята. Яюсь гарно квартиру прикрасити. Так? Ну, нема в них цього. І цього настрою бракує. Навіть скільки разів я хотіла на Новий рік прилетіти до України, бо тут... Так, тут прикрашають торгові центри, там, ялинка, і всілякі ліхтарики. Але те, що в Україні роблять, такого немає. Відразу відчувається цей настрій свята. Тобто цього настрою хочеться і не вистачає його. Це є стимулом якість печиво зробити. Або паски. І ніби й чоловік теж зацікавився.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.53

- тому що вони продовжують робити те, що й в Україні «за інерцією», не задумуючись;

Та насправді не то, що мотивація. Ну, воно вже якось приїлося, тобто воно вже якось автоматично відсвятковується (сміх). Якесь там Різдво, Паска. Ну, тобто, ну не мотивація. Просто воно вже є, як є.

(чол., 20–24 р., Анкара)

- тому що вони прожили в Україні більшу частину життя.

Ми святкуємо всі свята, ми все, що робили раніше, ми тут не забули, звичайно. Ми і вчимо дітей цьому. Ми розповідаємо дітям, що це, як це. А як, без цього хіба можна? Дивіться, я ж майже в тридцять років сюди приїхала. То я не можу викреслити 30 років свого життя.

(жін., 50–54 р., Анталія)

УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ В ТУРЕЧЧИНІ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРЕШКОДИ

Опісля розгляду мотивації доречно перейти до питання можливостей і перешкод здійснювати культурні практики в Туреччині. Здебільшого опитані зазначали, що в них не виникає труднощів у дотриманні українських релігійних звичаїв (див. «Дотримання українських звичаїв і традицій»). На їхню думку, хоч Туреччина є головно мусульманською країною, проте мігранти можуть вільно дотримуватися українських християнських традицій.

Для мене немає жодних проблем. Паски можна напекти. Можна ялинку вбрати. Усе можна зробити.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.54

До того ж інформанти зазначали, що додержуватися українських традицій вдається їм легко завдяки:

- наявності церков у великих містах та в певних регіонах Туреччини (наприклад, у Стамбулі);

Ну я думаю, що не вплинув (переїзд у Туреччину на дотримання українських традицій – ред.). Є церква принаймні. Так, є одностороння твоя. Ти приходиш в церкву і є християни. Я думаю, що не дуже вплинуло.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

- підтримці з боку чоловіка та/чи турецької сім'ї;

Не, складно. Якщо хотіти, то нічо' не складно. І знову ж таки, якщо чоловік тебе не пресує зі всіх сторін, нічого складного нема.

(жін., 30–34 р., Самсун)

- терпимості й відкритості турецького суспільства до інших релігій;

Абсолютно не складно (дотримуватися традицій в Туреччині – ред.). Турки, як приходять в гості, дивляться, питають за ікони. Я розказую, пояснюю. Як поминальні дні, я на роботу виносила цукерки купляла, випічку купляла різну, приносила. Вони по-своєму, по-мусульманському казали там – царство небесне, як у них положено все, пояснювала за кого виношу – все поминали... Чужі люди. Правильно? Ну, співробітники.

(жін., 50–54 р., Анталія)

- особистим релігійним переконанням опитаних у тому, що віра «починається зсередины» (за умови відсутності церков).

Та нескладно (дотримуватися християнських традицій – ред.). Ми можемо і самі зібратися, якщо є бажання. І молитву прочитати. Біблія в мене є. І в усіх, я думаю, вона є, ця книжка. І в церкві навіть є вона. І багато, можна і зібратись, і саму молитву прочитати. Якщо є такі люди.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Крім того, важливу роль у дотриманні українських звичаїв відіграють українські організації та громади в Туреччині, а також Посольство України в цій країні. Як наголошують опитані, вони додержуються українських традицій здебільшого гуртуючись, а не поодинці. Зокрема, спільно з українською громадою інформанти відзначають як державні свята (День Незалежності, День Прапора, День вишиванки, День хустки, День української писемності та мови тощо), так і релігійні/традиційні (свято Колодія, свято Маланки, Великдень, Різдво, Івана Купала).

Новий рік я святкую. А решту свят я відзначаю тільки в спілці (українській – ред.). <...> Ну, намагаюся все те, що відбувається в спілці, всі ми разом святкуємо з дівчатками. Найголовніше, це Великдень. Що там ще? Ну, Новий рік, ясна річ, і Різдво. <...> Івана Купала навіть святкували. <...> Ми навіть аж до дня Шевченка ... Ось що там ще таке було? Які ще там такі головні? А День Незалежності. <...> Ми також беремо участь, зрештою, у всіх наших і традиціях, і святах.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.55

Ми там беремо активну участь, якщо Посольство робить якісь конкурси, то ми активно беремо участь. В мене чоловік (турок – ред.) виграв... Ну, став одним із учасників, і він отримав якусь там нагороду від Посольства у невеличкому конкурсі про Україну. От.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Дехто навіть зазначав, що про більшість українських традицій довідався вже через українські громадські організації в Туреччині та їхні культурні заходи чи завдяки діяльності Посольства. Зокрема це пов'язано з регіоном походження в Україні.

В Туреччині я дізналася про стільки різних українських традицій, про які я не знала, живучи в Україні. Не повірите, але, виявляється, про Святого Миколая я дізналася в Туреччині. Щоб ви просто... Що він існує, про свято таке. Тому що в [місті на півдні України – ред.] в нас був тільки дід Мороз, ви можете зрозуміти це з контексту? <...> В [місті на півдні України – ред.], на жаль, про ніякі традиції українські взагалі мова не йшла. Тобто про більшість, про те, що існує свято Колодія я дізналася декілька років тому, знову ж таки в Туреччині, коли ми його провели. Тобто дівчата ті, хто більш-менш знали, з якихось регіонів, де це свято святкувалося, вони розповідали, показували. Тобто я дізналася тільки на цьому святі завдяки фактично тому, що є люди з різних регіонів України. Якби я жила, напевно, деś там [на півдні України – ред.], то про ці традиції я б в житті не дізналася.

(жін., 35–39 р., Центральна Анатолія)

Варто зауважити, що українки іноді намагаються запрошувати своїх чоловіків-турків і інших турецьких родичів на відзначення українських свят разом із громадою, щоб ознайомити їх з українською культурою.

Коли ми організовуємо якісь заходи, ми стараємося запрошувати турецьких родичів, знайомих, турків, щоб показати наші традиції і їх, турків, зацікавити. До речі, їм дуже цікаво. Я запрошувала всю мою сім'ю, коли було свято Колодія. До нас приїжджав такий етноколектив з Київщини. Їм було дуже цікаво. Що тільки не робили: і солом'яних павуків, і глиняні тарілки, і старовинні танці. Дружина чоловікового брата зі мною разом танцювала. Дуже їм подобається це все.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Хоч інформанти переважно зазначали, що труднощів у дотриманні українських традицій в Туреччині вони не мають, частина опитаних наголошувала на протилежному. І в цьому ми простежуємо регіональний аспект.

Як уже зазначалося, регіони Туреччини дуже відрізняються між собою: західні – більш європеїзовані, відкриті; східні – більш консервативні, закриті. Крім того, у цій країні також помітна різниця між великими й маленькими містами чи селами. Відповідно в частини опитаних, які проживають у невеликих містах, селах чи в центральній або східній частинах Туреччини можуть виникати труднощі з дотриманням українських релігійних традицій. З-поміж іншого, це пов'язано з нав'язуванням ісламу з боку турецьких громадян або родичів та з браком відповідного середовища, церков і духу свята.

Хоча мій чоловік теж іноді цікавиться, наприклад, Великоднем. Йому подобаються ці пасочки, ці фарбовані яєчка. У цьому плані, дякувати Богу, у мене чоловік не настільки сильно релігійний чоловік. Тобто він добре сприймає наші традиції. Але, на жаль, його батьки цього не схвалюють. Тому, коли вони, припустимо, до мене приходять у гості, мені доводиться ялинку прибирати з кімнати, щоб вони не бачили. Тому що може бути образа, скандал. Не знаю, що може бути. Про всяк випадок забираю. Хоча я вважаю, якщо вони вже знають, що я українка і що маю свої традиції, вони мають сприймати це, але в них цього немає. Те, що я казала ще раніше. Тільки Туреччина, турецька їжа, турецькі якісь правила, традиції, тільки їхнє, і все.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.56

Ті, хто не дотримуються українських традицій, крім вищезгаданих перешкод, указували такі основні причини: брак часу через зайнятість, відсутність відповідної атмосфери та незнання певних українських традицій.

У нас була свекруха тут і на Святвечір я просто фізично не мала змоги приготувати, наприклад, якісь такі традиційні ці (страви – ред.), але в майбутньому, то думаю, що буду дотримуватися. І їм це дуже цікаво, їм це подобається, в принципі. І тому, напевно, буду, але просто, на жаль, зараз не було чисто фізичної можливості це зробити.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Не сказав би, що сильно дотримуюсь. Бо зараз якось воно важко дотримуватись їх, коли ти живеш... Ну, не живеш в тій атмосфері. Ну, але, звісно, тобто є якісь свята, якісь свої дні. Тобто стараємося якось підтримувати, хоч якось святкувати.

(чол., 20–24 р., Анкара)

Взагалі-то, як у нас українські традиції? Просто в сім'ї було мало, бо, ви ж розумієте, міжнаціональність: два дідусі, одна бабуся така, одна така. <...> Але якщо моя мама ще якось варила кутю, свята церковні якісь знала, бо все-таки вона зі старшого покоління. І колись там іще були церкви, то я народилася в епоху зовсім уже СРСР, коли все-таки це ніяк не віталось. Просто залишилося хіба що традиціями, скажімо, традиціями народу, а не традиціями релігійними. Тому був Новий рік у нас.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.57

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Латигіна, Н. А. (2016). Іслам: шлях крізь століття: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет. 360 с.
- Радівілов, Д. А. (2005). Іслам. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка». 672 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Islam>
- Філософія і Релігієзнавство. (2021, Квітень 8). Авраамічні релігії. URL: <https://tureligious.com.ua/avraamichni-relihii/>
- Constitution of the Republic of Turkey. (1982, rev. 2011). https://www.constituteproject.org/constitution/Turkey_2011
- Council of Europe. (2021, March 22). Turkey's announced withdrawal from the Istanbul Convention endangers women's rights. URL: https://www.coe.int/en/web/commissioner/news-2021/-/asset_publisher/Arb4fRK3o8Cf/content/turkey-s-announced-withdrawal-from-the-istanbul-convention-endangers-women-s-rights
- Education First. (2021). The world's largest ranking of countries and regions by English skills. URL: <https://www.ef.com/wwen/epi/>
- Erdem, U. (2015, January 24). Domestic violence in Turkey climbed 33 percent in 2014. Daily News. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/domestic-violence-in-turkey-climbed-33-percent-in-2014-77368>
- Geffert, B., & Stavrou, T. G. (2016). Eastern Orthodox Christianity. Yale University Press. 1350 p.
- Hajjar, L. (2004). Religion, State Power, and Domestic Violence in Muslim Societies: A Framework for Comparative Analysis Law & Social Inquiry Vol. 29, No. 1. 38 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/4092696>
- Hudgins, S. (2017, December 16). A Chronic Problem: Violence Against Women In Turkey. Huffpost. URL: https://www.huffpost.com/entry/a-chronic-problem-violenc_b_13649898
- Jansen, H. A., Üner, S., & Kardam, F. (2009). National Research on Domestic Violence Against Women in Turkey Summary Report. URL: http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/23351/2008-TDVAW_Summary_Report.pdf
- Republic of Turkey Ministry of Family and Social Policy. (2016). National Action Plan on Combating Violence Against Women 2016-2020. URL: <https://evaw-global-database.unwomen.org/fr/countries/asia/turkey/2016/national-action-plan-on-combating-violence-against-women>
- Sanderson, S. (2015, July 11). Domestic violence in Turkey reaches boiling point. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/en/domestic-violence-in-turkey-reaches-boiling-point/a-18576377>

Turkish National Assembly. (2012, March 8). Law to Protect Family and Prevent Violence against Women. URL: <https://evaw-global-database.unwomen.org/fr/countries/asia/turkey/2012/law-to-protect-family-and-prevent-violence-against-women--2012>

UN Women. (n.d.). Turkey. URL: <https://evaw-global-database.unwomen.org/fr/countries/asia/turkey>

UNICEF. (2013, January). Percentage of women aged 15–49 who think that a husband/partner is justified in hitting or beating his wife/partner under certain circumstances. URL: https://web.archive.org/web/20140704112113/http://www.childinfo.org/attitudes_data.php

Yüksel-Kaptanoğlu, I., Çavlin, A., Ergöçmen, B. A. (2015). URL: <https://evaw-global-database.unwomen.org/en/countries/asia/turkey/2015/research-on-domestic-violence-against-women-in-turkey>

Розділ 4

ОСМИСЛЕННЯ МІГРАЦІЇ: РЕФЛЕКСІЇ УКРАЇНЦІВ ТУРЕЧЧИНИ

У цьому розділі ми сконцентрувалися на візії життєвих стратегій респондентів та їхніх дітей і внуків, баченні подальшого розвитку української громади в Туреччині, аргументів «за» і «проти» рішення мігрувати до цієї країни, а також рефлексії опитаних українців щодо досвіду, набутого за кордоном.

Отримані результати слугують додатковим показником задоволеності Туреччиною, ступеня інтеграції, рівня зв'язків з Україною та трансформації життєвих практик. До того ж на цій основі можемо прогнозувати головні вектори функціонування української громади в Туреччині, щоби виявити її потенціал для співпраці з Україною.

ВІЗІЯ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНЦІВ ТА ЇХНІХ ДІТЕЙ

Незважаючи на те, що однією з особливостей української міграції до Туреччини є виїзд на постійне проживання, у сучасному світі термін перебування мігрантів у країні призначення стає дедалі більш невизначеним. Тому ми поцікавилися в опитаних українців, де вони бачать не тільки власне майбутнє, а й своїх дітей і внуків, а також яким прогнозують розвиток української спільноти в Туреччині.

Про прагнення й надалі будувати своє життя в країні, де вони зараз перебувають, говорили зазвичай працевлаштовані респонденти й ті, що перебувають в етнічно змішаних шлюбах. Основними причинами, чому вони хочуть залишитися в Туреччині, зазначають комфортні умови проживання (див. у Розділі 2 «Враження українських мігрантів про країну перебування»), небажання починати все заново та брак мотивації брати на себе відповідальність за переїзд і життя в Україні. Крім того, ми виявили й прагнення певних опитаних переїхати в інші частини Туреччини «подалі від родичів чоловіка» і/чи оселитися в місцях, розташованих на морських побережжях.

Ну, пока в Туреччині (уявляю своє майбутнє – ред.). Пока тут. Саме в цьому місті, тому що тут дуже комфортно, ніхто не пресує, ніхто не нав'язує тобі щось. Ти можеш розвиватися так, як ти хочеш. Єдине, що тут місце, що сильно грошей не заробиш якимись різними іншими професіями. Але тут дуже гарний клімат і дуже гарне місце, в сенсі транспортна розв'язка – тут аеропорт дуже близько, міжнародний. Тут велике, цікаве, історичне насліддя після всіх цих цивілізацій. Тут 20–30 кілометрів і скільки всяких міст, що за все життя, напевно, не передивишся. Дуже гарна природа, дуже комфортний клімат.

(жін., 40–44 р., Егейський регіон)

В будь-якому випадку, я не думаю що захочу ще раз починати з нуля. Тому що я думаю, що моє майбутнє буде пов'язане з Туреччиною. А по-друге, ще такий момент, що в Туреччині я все ж таки як іноземка і відповідальність більше лежить на чоловіку. Тому що він тут свій. І власне так, якщо переїхати в Україну, то цю відповідальність треба було би брати мені на себе, а я цього не дуже хочу.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Я хочу жити у Бодрумі (сміх). Окремо від своїх родичів. Окремо від усіх, десь на березі моря. Це моє ідеальне майбутнє, але як воно складеться, я не знаю.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 4.1

Проте для деяких українців проблема визначення їхніх життєвих стратегій виявилася нелегкою. Як вони зазначають, усе залежатиме від життєвих обставин і політичної та економічної ситуацій, причому як в Україні, так і Туреччині. Саме тому частина з них, хоч і не унеможлиблює свого повернення на батьківщину, поки що не планує цього робити. Вочевидь, саме тому доволі поширеним було твердження про **ймовірність зворотної міграції** в більш зрілому віці, «на пенсії».

Буду дивитися щодо ситуації. Бо наразі політика даного уряду (Туреччини – ред.) не дуже мені подобається в багатьох аспектах, скажімо так (сміх). Але в ідеалі хотілося би повернутися до України. Але реалії, які наразі на дану хвилину є... Я б хотів залишатися в Туреччині, щоб все-таки ту саму справу просувати свою.

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

Про таке зараз ми навіть з дружиною не задумуємося, тому що обставини в світі дуже стрімко змінюються. Ми це всі бачимо. І ми, і ви. І тому ми не можемо сказати, де опинимося. Якщо буде потреба в нас в Україні, то ми повернемося в будь-якому випадку в Україну. І будемо жити в своїй країні. А поки пропереїзд в якісь інші країни ми навіть не задумуємося.

(чол., 25–29 р., Ізмір)

Переїжджати назавжди (в Україну – ред.), не. Або на пенсії можна було б, але з турецькою пенсією в Україну (сміх).

(жін., 30–34 р., Самсун)

Однак, серед головних причин, які зумовлюють явище **зворотної міграції українців**, опитані називають переважно сімейні обставини. Насамперед це стосується тих українок, які перебували чи перебувають в етнічно змішаних шлюбах. Основними причинами до зміни країни проживання є розлучення, насилля в сім'ї чи смерть чоловіка. Крім того, серед наших респондентів були **жінки, які висловлювали бажання й готовність повернутися на батьківщину**, проте не мали змоги реалізувати свій намір через незацікавленість їхньої сім'ї в проживанні на території України.

Є відсоток українок, які, звичайно, повертаються, але вони повертаються від того, що вони або розлучаються, або мають якісь проблеми стосовно взаєностосунків.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Звісно, я завжди сподіваюся на те, що колись повернусь і буду там (в Україні – ред.) продовжувати собі жити. Тому що я завжди Туреччину вважала тимчасовим. У мене все одно душа, як то кажуть, залишилася в Україні. Через те, що я вийшла заміж і потім народилися діти, це питання стало, звичайно, дуже складним. Тобто я зрозуміла... щось із чоловіком трапилося і я стану вдовою. <...> Тобто я можу туди повернутися тільки в глибокій старості до сімдесятьох років, коли я вже не сильно потрібна дітям, тільки тому, що рідні стіни, рідне все.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 4.2

Однак у деяких етнічно змішаних сім'ях звучали думки про **ймовірність міграції обох членів подружжя до України**. Водночас необхідно підкреслити, що втілення такого життєвого сценарію є ймовірним через готовність чоловіків-турків працювати на українській території. Переважно це стосується тих, що мають змогу реалізуватися в Україні в професійному плані чи володіють власним бізнесом, тому особливо не прив'язані до конкретного місця. Або тих, кому подобається Україна, її люди і стиль життя, чи тих, хто не згідний з офіційною політикою Туреччини. Іншим варіантом є життя на дві країни – пів року в Україні (у теплу пору) і пів року в Туреччині (у зимовий період).

Ті, що повертаються – є дві основні причини. Перша причина – це «не склалося з чоловіком», тобто повертаються в Україну додому, так. <...> Друга категорія – це ті, які повертаються з чоловіками. Зазвичай це, я думаю, що це якісь чоловіки-авантюристи і їх, до речі, дуже багато. Насправді турків в Україні зараз дуже багато. Вони чомусь намагаються там відкрити бізнес. <...> Можливо, знову ж таки це якісь там протестні турки і турки, які не погоджуються з політикою влади, і вони хочуть більшої свободи і тому їдуть в Україну.

(жін., 35–39 р., Анкара)

В нас є такі плани повернутися до [рідного міста респондентки – ред.], тому що, в принципі, можливості працевлаштувати чоловіка у [цьому місті – ред.] є. <...> З чим це пов'язано? Ну пов'язано з тим, що йому подобається теж Україна, йому подобається [місто – ред.], йому подобається стиль життя українців, можливо там, хід думок і так далі. Люди, каже, що йому більше подобаються в Україні.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Ми розмовляли з моїм чоловіком, він не проти, якщо ми на старості років поїдемо в Україну бути в моєму будинку. У нас вдома. Тому що ми відклали суму опедільонну на старість. Він каже «так», він не проти. Там єдине, що він сказав: «Так, ми півроку будемо жити тут; коли зима, ми будемо в Анталії. А коли буде літо, ми будемо жити в Україні». Тому що мінусову температуру він не любить.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Іншими мотивами, що впливають на рішення українців покинути країну призначення, є незмога адаптуватися до турецького суспільства, брак друзів, ностальгія за Україною, бажання провести старість на батьківщині.

Не змогли прижитися (українці – ред.). Тому що не всі можуть прижитися в мусульманській країні з наших.

(жін., 35–39 р., Анталія)

Серед моїх знайомих є така одна, яка каже: «Я не хочу, щоби моя старість проходила в Туреччині. Зараз я тут, але я планую переїхати в Україну».

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Дуже багато людей «входять» в себе і вони не розуміють що робити, їм тоскливо і вони повертаються на Україну.

(жін., 50–54 р., Анталія)

Також ми помітили таку особливість: повернення українців до рідної країни може бути несталим. Опитані наводять приклади, коли їхні знайомі вирішили реемігрувати в Туреччину або інші країни. Такі наміри висловив і наш респондент, який здійснив зворотну міграцію, однак через невдоволення ситуацією в Україні, вирішив знову виїхати з неї.

От зараз я пробув два роки свого життя в Україні. Зараз, умовно кажучи, я знаходжуся на етапі того, що маю починати там якусь діяльність умовно з нуля. <...> І коли переді мною стає вибір, де я буду шукати роботу, відповідно з якимись зарплатними і кар'єрними можливостями, то в мене таких можливостей просто в Туреччині є більше.

(чол., 30–34 р., планує реемігрувати з України)

Також серед опитаних українців є й нечисленна **третя категорія, яка не унеможливорює свого переїзду в нову країну**. Здебільшого сюди належать респонденти, які бачать за кордоном кращі перспективи з погляду кар'єри. Налаштовані вони насамперед на країни Європейського Союзу чи Північної Америки. Проте ми помітили, що ці думки переважно стосуються радше бажань, без переростання в конкретні наміри.

Своє майбутнє я уявляю скоріше всього не в одній країні. Скоріше всього, це буде завжди якась міграція, завжди якісь подорожі будуть. Скоріше всього, так я собі уявляю. Скоріше всього, це буде якось зв'язано з Україною. Якось може буде зв'язано з Туреччиною. Може буде повністю з ними зв'язано, з країнами. Але не думаю, що я буду знаходитись в якійсь одній країні.

(чол., 20–24 р., Анкара)

У відповідях респондентів на питання про **майбутнє дітей і внуків** простежуємо позицію неутручання й ненав'язування своїх переконань навіть із боку тих, хто висловлює бажання чи планує повернутися в Україну. Вони зазначають, що підтримають рішення своїх дітей – залишитися в Туреччині, переїхати до України чи взагалі до третьої країни. В останньому випадку декотрі з них виявляють готовність навіть мігрувати разом до інших держав.

Якщо раптом хтось із моїх дітей вирішить, що він у вісімнадцять років вступатиме до інституту (у європейських країнах – ред.). <...> І він вступить, то, можливо, я туди переїду. Невдовзі мій чоловік теж переїде, і ми залишимося там жити. Я ніби не зовсім собі з'ясувала це питання. Я з'ясувала стосовно України – туди ніхто не поїде, бо я від дітей тепер залежу і від чоловіка. Чоловік у будь-якій країні Європи знайде роботу. Діти знайдуть і навчання, і роботу. А в Україні ніхто з нас, крім мене, не знайде ні роботи, ні життя...

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 4.3

Майбутнє моєї дитини – я не можу говорити за нього... Поки що в Туреччині, але якщо він захоче вчитись або переїхати в Україну, а я не знаю, як складеться доля, я не буду проти, абсолютно.

(жін., 50–54 р., Анталія)

БАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ

Респонденти окреслили також свої **бачення** тих сучасних тенденцій та особливостей української міграції до Туреччини, які можуть вплинути на майбутнє **функціонування спільноти українців** у цій країні. Насамперед виділимо зовнішньополітичні відносини. Опитані часто згадували про співпрацю між Україною й Туреччиною на державному рівні, яка стосується економічного, культурного та соціального розвитку. За їхніми спостереженнями, взаємне партнерство постійно поглиблюється, що приносить вигоди українцям, які мешкають у Туреччині, і туркам, які перебувають в Україні.

Взагалі для мене на даний момент Україна та Туреччина мають дуже хороші зв'язки як і культурні, так і політичні. І дуже багато хороших новин для нас: Туреччина відкрита для нас, ми відкриті для Туреччини, відносини у нас прекрасні, дипломатичні, на всіх рівнях. Я думаю, що в перспективі відносини будуть ще кращими.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

До того ж українці, які взяли участь у дослідженні, прогнозують не тільки кількісне зростання своїх співвітчизників у Туреччині, а й більше самоусвідомлення національної ідентичності. Респонденти наголошують на особливостях процесу творення громади, який переростає у феномен «діаспори». У підсумку це сприяє зміцненню транснаціональних зв'язків із країною походження й солідаризує глобальну українську спільноту.

(Українці – ред.) стають справжньою діаспорою. Якщо до цього ми казали все ж таки про мігрантів, то зараз ми можемо казати про інституціоналізацію діаспори. І це не тільки тому, що з'явилася громадська організація. Це все ж таки суб'єктивне сприйняття себе як діаспори. Тобто це дуже важливо, тому що раніше цього не було. Раніше були «я приїхав і добре, що виїхав». А зараз це розуміння свого коріння, розуміння зв'язку, можливо, навіть віртуального зв'язку, з батьківщиною.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Респонденти, долучені до громадської активності, також виділили ключові аспекти функціонування їхніх організацій, що, як сподіваються українці, надалі тільки вдосконалюватимуться. Зокрема, опитані наголошують як на зовнішній комунікації, що має здійснюватися для подальшого ознайомлення турків з Україною, так і внутрішній – для того, аби українські ГО за кордоном частіше спілкувалися між собою й ділилися досвідом із метою об'єднання.

Так само, як ми це робимо, будемо доносити інформацію і презентувати нашу країну в Туреччині. Тобто зараз вже, знаєте, в нас багато навіть магазинів є, там де до українців навіть намагаються звертатися українською.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Я хочу дуже, щоб оці громади, щоб була комунікація. Щоб була координація по Туреччині, не просто щоб були всі самі по собі, а ділились досвідом.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Зупинімося на специфіці соціально-демографічного складу української громади, про який активно розповідали опитані. З-поміж іншого, вони прогнозують, що, як і раніше, серед українських мігрантів у Туреччині переважатимуть жінки. До того ж ми виявили твердження, що станом на сьогодні українки дедалі частіше намагаються реалізуватися в професійній сфері (більше, аніж кілька десятків років тому).

Наші жінки (українки – ред.) стають ініціативніші. Ну то я так бачу, що жінки будуть... тобто більшість жінок, яка емігрувала до Туреччини, будуть працювати. Просто, я ж кажу, багато хто живе, вони такі трошки відірвані від того усього, вони в сім'ї, у своїх дітях, нічого фактично не бачать. Але є й багато таких, які реалізували себе.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Оскільки однією з характерних рис української міграції до Туреччини є поширеність етнічно змішаних шлюбів, декотрі опитані також акцентували й на дітях, які народилися «між двома культурами». На думку респондентів, попри те, що ідентичність останніх тяжіє до турецької, вони ростуть з усвідомленістю свого українського походження. У майбутньому це може відіграти важливу роль для формування нових зв'язків з Україною.

Може, мені здається, що буде більше українців у Туреччині. Через те, що діти народжуються і через те, що Туреччина буде пропонувати, може, роботу, якісь вигідніші умови для роботи, для співпраці. Мені здається так. Я маю на увазі, що ці діти, вони не відчують себе українцями. Вони відчують себе турками. Але все одно вони знають Україну. Вони бувають там, вони розуміють мову. І вони як, знаєте, може згодом, з часом вони все одно будуть ближче до українців, ніж чисті турки.

(жін., 25–29 р., Анталія)

Варто зазначити, що здебільшого опитані мали оптимістичні візії розвитку української громади в Туреччині, проте траплялися й такі, що прогнозували негативні сценарії. У поодиноких випадках йдеться про асиміляцію й «розчинення» українців у турецькому суспільстві.

Поступово вони (українці – ред.) будуть все більш розмовляти турецькою. Я помічав російськомовних, які вже багато років вийшли заміж за турків, то все важче розмовляти російською для них. Вони все більше вживають турецьких слів, щоб висловитися російською. Вже їм важко і турецькою, турецька теж не їх рідна. Якесь таке посередині, стан якийсь посередині.

(чол., 40–44 р., Самсун)

Та більше респонденти нарікали на політичну ситуацію в країні, якою вони не надто задоволені. На думку деяких із них, посилення авторитарних тенденцій у Туреччині може призводити до повернення українців на батьківщину.

Мені здається, що з цією тенденцією, яка зараз іде, то багато українців можуть справді повернутися додому. Тенденція така, що багато дуже йде зараз цього такого, навіть не українців додому, а українсько-турецьких сімей в Україну переїхати. Тенденція авторитарного цього управління і тенденція, яка, коли тебе змушують щось робити.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

ЧИ ВАРТО МІГРУВАТИ ДО ТУРЕЧЧИНИ: ВІЗІЇ ОПИТАНИХ

Думки опитаних із приводу рекомендацій, **чи варто виїжджати українцям за кордон**, розділилися. Значна частина з них уважає, що не має морального права давати такі поради, оскільки життя в кожного складається по-різному. Рішення емігрувати може залежати від можливостей людини та різних життєвих обставин зокрема. Зрештою, такі респонденти наголошують, що міграція – «непростий крок», «складний шлях», «великий стрес», а тому за особистий вибір кожної людини вони брати відповідальності не можуть.

Це складне питання. Приїхати подивитися – взагалі порадив би. Але мігрувати чи ні – це дуже залежить від ситуації людини, від її можливостей забезпечити себе тут, від її обставин, чи потребують родичі чи батьки допомоги. Я, взагалі я обережний з тим, щоб давати поради. Тому що важливі рішення рідко бувають однозначні.

(чол., 40–44 р., Самсун)

Серед опитаних, які все-таки мають виразну позицію щодо цього дискусійного питання, спочатку виділимо думки **тих, хто наводить аргументи на користь вибору мігрувати**. Водночас важливо підкреслити й обережність, з якою певні респонденти наголошували на рішенні переїхати до Туреччини. На їхню думку, щоби правильно побудувати свої життєві стратегії, необхідно провести аналіз усіх переваг та недоліків міграції, і лише тоді визначатися з подальшою реалізацією намірів. Ба більше, за їхніми порадами, не зайвим кроком буде прожити «тестовий» період за кордоном для того, щоби зрозуміти, чи обрана країна призначення мігранта справді йому підходить.

В принципі, я б так навіть рекомендував. Пів року–рік пожити подивитися як воно, а потім прийняти остаточне рішення. Якщо так, «you are welcome» (з англ. «ласкаво просимо» – ред.), як кажуть. Якщо ні, то краще повертатися. Бо є такі випадки, якщо хтось жалкує: «О Боже, навіщо я приїхав». Але я в основному чую, що є свої моменти, звісно. А де їх немає? А в нас також в Україні є. Вони всюди по всьому світу. Але я би рекомендував все-таки.

(чол., 25–29 р., Центральна Анатолія)

Виокремлюючи чинники «відштовхування» від країни походження і «притягування» до країни призначення, ми отримали такі результати: з одного боку, опитані часто наголошують на хороших кліматичних умовах і якості життя в Туреччині, а чи не головною причиною, чому варто залишити межі України, називають складну економічну ситуацію; проте, з іншого боку, певна частина респондентів наголошує й на погіршенні фінансового становища населення Туреччини, що робить питання про міграцію до цієї країни дещо дискусійним. Окрім того, ми виявили наратив, де йдеться про рекомендацію мігрувати тим категоріям українців, які можуть працювати дистанційно, а також фінансово забезпеченим особам.

У Туреччині прекрасна екологія, досить гарна якість продуктів харчування, одягу, медицини, тепла зима і чотири моря. Тобто то, що стосується екології і цього питання здоров'я, то воно да. Якщо ми говоримо про рівень соціального забезпечення, то я думаю, що ціни в Туреччині і в Україні, вони більш-менш зараз зрівнялися. Тому я не можу сказати, що десь вигідніше, десь не вигідніше. Майже зараз однаково по рівню життя.

(жін., 35–39 р., Середземноморський регіон)

Якщо так, я б сказала, якщо вони (українці – ред.) хочуть десь пожити біля моря, то тут туристичні міста – Егейське, Середземне море. Да. Навіть сім'ями можна виїжджати. Саме головне, щоб робота. Тому що тут з роботою трошечки важче. Якщо є можливість дистанційної роботи або, наприклад, пів року тут, пів року там – там взимку, тут влітку – да. Тут дуже добре, дуже комфортно. І ціни, і люди, і документи. Все дуже легко. Приїхав, орендував і живеш офіційно.

(жін., 40–44 р., Егейський регіон)

Варто також зважати на міркування **тих опитаних, які не радять мігрувати до Туреччини**. Їхні аргументи із цього питання стосуються труднощів адаптації до нового суспільства, проблем етнічно змішаних шлюбів, низького рівня задоволення політичною ситуацією в цій країні та зменшення темпів економічного зростання, про яке ми зазначали раніше. Крім того, додаткової уваги заслуговують погляди опитаних щодо можливостей в Україні. На переконання деякого з них, становище країни їхнього походження поступово поліпшується, хоча й залишає бажати кращого. Однак, вважають ці респонденти, для українців важливо шукати нові можливості та «починати із себе».

Треба працювати, не треба нікуди виїжджати (з України – ред.). По-перше, якщо немає мови, якщо немає знайомих, це дуже важко адаптуватися в іншій країні. Так, як ти потрібен в своїй країні, ти ніде ні в якій країні не будеш потрібен. І це дуже важливо розуміти. Нема тут моря і просто пальм. Крім того моря і тих пальм, є ще купа проблем, які треба вирішити якось. Нащо їх рішати, нащо знаходити собі нові проблеми, якщо можна існувати в Україні?

(жін., 50–54 р., Анталія, не планувала мігрувати з України)

Я ось, наприклад, зараз говорю з високої дзвіниці – там, де народився, там і згодився. Не треба нікуди їхати. Тобто я не бачу потреби, якщо набагато покращилося, скажімо, становище в Україні. І вже не настільки ти виживаєш, як раніше, коли всюди по хліб черга стояла на дві години. Тобто не було шампунів. Я не можу пояснити, наскільки це було виживання. Натомість зараз немає таких ситуацій, тому я всім кажу: не треба вам заміжжя. Їхати зі своєї країни дуже важко, я вважаю.

(жін., 45–49 р., виїхала у 90-х, у шлюбі з турком)

Оригінал цитати № 4.4

ДОСВІД МІГРАЦІЇ: ЧИМ УКРАЇНЦІ ХОТІЛИ БИ ПОДІЛИТИСЯ?

Перебуваючи за кордоном, кожен мігрант **набуває нового досвіду**, який стосується особливостей взаємодії з країною призначення як на мікро-, так і на мезо- й макро-рівнях. Саме такими знаннями, навичками і найкращими практиками можуть поділитися й українці в Туреччині зі своїми земляками в Україні. Ми свідомо не обмежували опитаних конкретними сферами, щоб побачити основні для них пріоритети, на яких вони хотіли б акцентувати.

Тож на основі відповідей респондентів нам вдалося систематизувати їхні рефлексії щодо досвіду, набутого в Туреччині, який стосувався середовищ взаємодії держави і громадянина, суб'єктів господарювання і клієнтів, індивідів одне з одним, а також зміни ставлення особи до самої себе.

Найчастіше опитані українці наголошували на необхідності **проявів більшої турботи з боку держави** як інституції **до свого населення**. Насамперед їхні рекомендації стосувалися потреби кращого розвитку соціальної та інформаційної інфраструктури й загалом подолання корупції, яка заважає їм розвиватися. Зокрема йдеться про:

- організацію системи охорони здоров'я;
- створення доступних для всіх верств населення соціальних послуг;
- посилення соціальних гарантій;
- покращення системи електронного урядування.

Водночас громадянин, на їхню думку, мусить не тільки отримувати соціальні блага від держави, але й, умовно кажучи, віддавати взамін свою повагу до неї й патріотизм.

(Україні був би корисним досвід – ред.)... напевно, державні все ж таки установи (Туреччини – ред.). Їхня швидкість. Їхні, наприклад, соціальні всякі в них є пакети для бідних людей. Для тих, хто без страхівки. Однозначно страхова система у них класна. Якщо чоловік працює, у нього страхівка, вона розподіляється і на жінку, і на дітей, навіть якщо та жінка не працює. Тобто і ця страховка дуже економить гроші в плані медицини. Медицина в них класна. Потім що ще? Все, що зв'язано з паспортами і з пенсіями, тут набагато краща система, ніж в Україні. Тут менше проблем. Банківські різні системні штуки чи кредит на квартиру. Тут є такі навіть, коли ти купляєш меблі, пакети на меблі, весільний пакет для молодої сім'ї. В них багато є знижок. В них багато є вигідних пропозицій. В Україні такого нема. В них тут є всякі такі пакети, якщо ти береш всього багато, дуже велика знижка. І то навіть до дрібниць розподіляється.

(жін., 30–34 р., Самсун)

І нашим меріям, оцим українським, є чому повчитися у турків. Тому що я дивлюся, як тут все змінюється дуже швидко. А я вже, може, казала, що у нас в [рідному місті – ред.] 18 років пройшло, дивлюсь на світлини, і парк в нас той же самий стоїть. Людей вже не стає. Діти вже дорослі. Дітям уже он по 16 років. А парк той же самий. Качелі ті ж самі. А вже можна було за 18 років стільки всього зробити. Де гроші? Чому воно не робиться? Куди йдуть гроші? І кожен рік тільки борги борги, борги. Той змінився, той змінився, а де гроші? Чому в Туреччині є борги, також мер новий змінюється, є борги, але є і зміни.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

І ще я пишаюся тим, яке ставлення в мого чоловіка до своєї держави. Тобто патріотизму у них виховується в крові з періоду дитячого садка, з кров'ю матері. Якщо в нас в Україні було б усе так, в нас би не виникало багато питань, які в нас зараз є.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

Ну я міг би сказати, що, можливо, в соціальних якихось питаннях можна було б щось сказати. Тому що, наприклад, в Туреччині дуже міцні бізнес-асоціації, в Туреччині їх дуже багато. Кожна галузь має свої бізнес-асоціації. І зараз це і у нас на Україні теж розвивається.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Також респонденти вважають, що українці мають чого повчитися в турків у **сфері надання послуг**. Вони наголошували на високій якості сервісу на всіх рівнях: від маршрутних таксі до індустрії туризму.

Наприклад, якийсь товар, в нас на таких наших українських базарах, і ті овочі, і ті гриби, які вже треба давно викинути, які вже почорніли, а вони ще продаються. <...> І коли я це їм в Україні кажу, про це чи на базарі. Я не кажу з якимись там сварками чи скандалами. Я кажу, як це можна поставити чорні гриби? Ви ще навіть писали на них ціну п'ятнадцять гривень. Ну це вже просто вбиває, принижує людину. Як так можна робити? То мене готові з'їсти і продавці, і покупці. <...> Наприклад, після чистих турецьких автобусів сідати в грязну українську маршрутку, яка ніколи не миється і такий самий там водій сидить за кермом тієї маршрутки. То вже стає не зовсім приємно. І я роблю такі зауваження. Але в Україні вони не знаходять підтримки ні в людей, ні в водіїв, якщо говорити конкретно про цей випадок.

(жін., 50–54 р., Стамбул)

Дуже хотіла би поділитися, щоб наші люди навчилися туризму, якісному туризму. Не тому туризму, що приїхав один раз турист і з нього треба здерти три шкіри, а для того, щоб виграти клієнтів, постійних, щоб постійно привозити і приносити економічний вклад до нас. Тому що Україна дуже багата традиціями і історія в нас багата.

(жін., 35–39 р., Анталія)

У контексті **міжособистісних відносин** опитані вважають, що українцям необхідно стати уважнішими одне до одного, ввічливішими, м'якшими й добрішими, більше допомагати іншим. Під час взаємодії з турецьким населенням вони відчують саме такі ментальні особливості, яких, на переконання респондентів, досі не вистачає їхнім співвітчизникам. Також вони наголошують на важливості сімейних цінностей: у будь-якій життєвій ситуації ставити сім'ю на перше місце і приділяти їй більше уваги, щоби

стати згуртованішими. За словами однієї з респонденток, можливо, для цього варто повернутися до релігії. Крім того, дехто радив українцям споживати менше алкогольних напоїв, щоб інші люди відчували себе в безпеці. На їхню думку, це сприятиме зменшенню рівня напруги в суспільстві.

А втім, я, коли, припустимо, приїжджаю в [рідне місто в Україні – ред.], було таке, що йде з візочком по цьому, супермаркету... Було таке, що просто вилазить на тебе візок, і ніхто тобі навіть пардон не скаже. Такі випадки траплялися. У Туреччині таке неможливе. Тут той, хто зачепить твій візок, скаже тобі пардон, і він від тебе теж чекає на пардон, тому що тут усі одне до одного так звертаються.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 4.5

Ну, щоб тісніше спілкування зі своїми близькими. Вони (турки – ред.) батькам дзвонять чи не щодня. Тому що в нас (в Україні – ред.) так: потім, потім, зайнятий, на роботі ще щось. А ось вони, ось повага до батьків. І дзвонити їм бодай раз на три дні. Якщо ви живете далеко. Або дуже зайняті. Ну, мені тут дуже подобається, саме повага до, ну, сімейність, рідня вся їхня. Згуртованість.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 4.6

Напевно що, напевно би все-таки ще би українцям би здалося, але це теж, це таке діло, повчитися в турків, скажем так, от саме більше повернутися до релігії, я би сказала. Тому що, я кажу, релігія вчить тільки хорошому. І це би укріпило інститут поняття сім'ї в Україні, так мені здається.

(жін., 45–49 р., Бурса)

Менше вживання алкоголю. Це дуже дивно дивитися, коли ввечері досить велике кафе, воно заповнене чоловіками, взагалі чоловіки сидять, п'ють чай і грають в доміно. І ти не боїшся проходити повз це кафе (сміх). Тому що не очікуєш, що тобі хтось щось почне задавати питання «хто ти?», «з якого ти району?» і так далі. Тому це складає приємне враження.

(чол., 40–44 р., Самсун)

Ще одним важливим аспектом для респондентів є зміна **ставлення людини до самої себе**. Вони вважають, що загалом потрібно бути простішими й легше ставитися до всього; більше усміхатися й менше нарікати на життя; бути більш організованими й рішучими. До того ж декотрі з респонденток адресували свої поради до українських жінок, аби ті більше себе цінували.

Що варто було би навчитися в турків, то оце от такої, ну позитивного якогось відношення до життя. Тому що все-таки в нас... У нас історія дуже тяжка, кривава і болісна. І тому це не могло не відобразитися на такому фоні психологічному деякому. <...> Я не бачив жодного турка, який би жалівся отак всерйоз на життя, типу, якось так, що «ой, все погано, а буде ще гірше, а тепер про погоду». Та ні. Якось шобуршать собі то-сьо і не пхикають. От власне, тобто те, що вони просто не нинють. <...> Хоча у них проблем купа. І вони тут зірок з небес не хапають.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Ну, напевно, знаходити вихід з будь-якої ситуації з посмішкою. Вони (турки – ред.) завжди знаходять вихід із будь-якої ситуації і роблять це дуже швидко. Вони навіть інколи не задумуються, тому що вони завжди вирішують всі ситуації в останню хвилину і інколи ці вирішення ситуації можуть бути стресовими, але вони зазвичай дуже дієві. І на те, що українцеві треба зважуватися десять років, туркові для цього необхідно просто одну годину і обмеження в часі і в можливостях. <...> І особисто досвід для мене як для жінки – простіше відноситися до побутових речей. Бути більш... напевно, бути більш за чоловіком. Тому що бути слабкою жінкою насправді це дуже цікаво (сміх), і дуже приємно. Зазвичай основна маса українських жінок не можуть собі це дозволити.

(жін., 30–34 р., Егейський регіон)

ЗВ'ЯЗКИ З УКРАЇНОЮ

Під час інтерв'ю респонденти неодноразово згадували про їхній зв'язок з Україною, який виявлявся в різноманітних сферах: соціальній, культурній, фінансово-економічній тощо. Опитані також наголошували, що Україна і Туреччина протягом останніх років ефективно розвивають комунікацію та взаємовигідну співпрацю у різних напрямках, що позитивно позначається на їхніх особистих зв'язках із батьківщиною.

Україна з Туреччиною зараз має спільні відносини, які продовжують розвиватися, дуже багато угод підписується між Україною та Туреччиною. Я думаю, що ще велика кількість українців буде приїжджати до Туреччини. Та турки також виїжджають на навчання, на працю в Україну. Я думаю, що це гарно, це дуже-дуже інтересна, цікава співпраця між Туреччиною та Україною. Я думаю, що відносини між Україною і Туреччиною будуть продовжуватися у найкращім світлі, найкращім стані. І українці будуть відчувати себе в Туреччині ще краще, як і турки в Україні.

(чол., 20–24 р., Анталія)

Зважаючи на близькість географічного розташування України та Туреччини (іноді опитані наголошують, що «нас море об'єднує з Україною»), а також розвинуту авіа-інфраструктуру з деякими регіонами України, інформанти часто відвідують Україну або ж запрошують до себе в гості своїх родичів чи друзів. Це сприяє розвитку **соціальних зв'язків**.

Є ось тут поруч країна, яка офіційно має кордони навіть спільні з Україною, якщо не рахувати моря. Є така от Туреччина. <...> От, і поруч, і якщо що, то сів на літак, дві години, і ти у Львові. А не там пів дня, якщо кудись далі.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Я за домом не сумую в принципі. <...> Була ностальгія за людьми – за друзями. Окей, значить друзі беруть і прилітають сюди, або я прилітаю до друзів.

(жін., 35–39 р., Анкара)

Я б так сказав, що ми підтримуємо стосунки з Україною постійні. Тому що у кожного є якесь, чи вдома в Україні <...> Я залишився в Туреччині, але кожного року я приїжджаю в Україну, або до мене хтось приїжджає звідти. Розумієте? Жінки, які знаходять чоловіків-турків, вони, звісно, залишаються в Туреччині, але там кожного року, я думаю, що подорожують в Україну разом з сім'єю, стосунки залишаються у них з Батьківщиною.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

А втім, інші опитані акцентують на **необхідності подальшого розвитку такої інфраструктури**, зокрема розширення міст для запуску авіатранспорту, особливо зі східних регіонів України, та розгляд чорноморського узбережжя Туреччини як пункту призначення таких рейсів.

Зважаючи на відсутність або брак типових українських продуктів, що частково зумовлено специфікою традиційної турецької кухні та заборонаю споживання свинини для мусульман (див. у Розділі 2 – «Враження українських мігрантів про країну перебування»), важливу роль у зв'язках з Україною для українських мігрантів відіграють **українські товари** – насамперед продукти харчування.

Від відсутності сала я особливо не страждаю, тим більше я скоро в гастрономічний тур їду до Львова. Але декого нормально так хлобучить від того, тому що, наприклад, нема деяких продуктів, до яких ти звик. Ну, свинини зрозуміло чому. Причому, що це знову ж таки, її нема не тому, що там заборонено.<...> Тому дехто потерпає від того. Щодо того самого оселедця, це другий продукт, за яким потерпають українці за кордоном.

(чол., 40–44 р., Анталія)

Окрім соціальних, істотне значення мають **фінансово-економічні зв'язки з Україною**, адже Туреччина є стратегічним партнером України, зокрема й в економічній сфері (див., наприклад, Міністерство закордонних справ України, 2021).

Якщо брати до уваги грошові трансфери, то, згідно з даними Нацбанку України, протягом 2015–2020 рр. Туреччина входила до двадцятки країн, звідки надходило найбільше грошових переказів в Україну, а їхні обсяги коливалися від 44 млн дол. США (2015 р.) до 106 млн дол. США (2018 р.) (Національний банк України, 2021). Респонденти також згадують про пряме та опосередковане переведення коштів, зароблених у Туреччині, до України, що є свідченням важливої ролі мігрантів у фінансово-економічних зв'язках між державами.

Наприклад, я приїхав сюди (в Туреччину – ред.) і тут мій бізнес, я тут заробляю гроші, але певний відсоток цих грошей повертається в Україну.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Як уже зазначалося, українці в Туреччині працюють у різних галузях і сферах, найбільш поширені з яких – туризм і торгівля. Перевагою українців на ринку праці цієї країни є знання не лише англійської, а й насамперед української та російської мов, що свідчить про їхню роботу в компаніях, які співпрацюють із країнами СНД та Україною. Тож українські мігранти в Туреччині безпосередньо залучені до **торговельно-економічної взаємодії** між обома країнами.

Я був посередником, який, власне, зводить клієнтів з ринку СНД. Тобто це не тільки Україна. Це і Росія, і Казахстан, і Киргизія, і там азійські країни такого роду. З виробниками в Туреччині ми, власне, організовували логістичний процес поставки саме з Туреччини до кінцевого клієнта.

(чол., 30–34 р., Бурса)

Крім того, українці в Туреччині займаються підприємництвом (здебільшого в уже згаданих напрямках). Зважаючи на такий досвід роботи, опитані не лише розповідали про їхні економічні зв'язки з країною походження і прагнення розвивати таку співпрацю, але й ділились **проблемами**, з якими вони зіткнулися. Респонденти також давали **пропозиції**, як, на їхню думку, **можна удосконалити економічні відносини** між Україною та Туреччиною. Так, зокрема, опитані говорили про потребу проводити регулярні заходи у формі круглих столів із різними підприємствами й організаціями для обміну досвідом. Тобто такі зустрічі дали б змогу підприємцям не лише налагодити контакти між собою, а й переймати успішний досвід інших компаній.

Оскільки я займаюся такою роботою, що турецький товар продається за кордон Туреччини, зокрема й в Україну, то було б дуже класно, щоби, може, існували якісь такі (я не знаю, може там й не часто, часто, певно, воно й не треба), може, хоча би там раз на пів року якісь такі об'єднувальні там чи круглі столи, чи щось з тими людьми, які працюють з українським ринком, саме з українським ринком. Наприклад, їх могло би організовувати Посольство. Щоб люди там вирішували якісь нюанси. Бо по роботі дуже часто виникає ціла купа якихось нюансів. А це добре, коли є якась компанія, яка має багаторічний досвід, а бувають такі компанії, які щойно починають працювати з українським ринком. І людина знову ж таки в тих умовах залишається практично один на один з тими якимись проблемами, які можна вирішити одним телефонним дзвінком. Там, де хтось йому пояснить такі якісь суто робочі моменти.

(чол., 30–34 р., Бурса)

Також респонденти виокремлюють **необхідність проводити спеціальні заходи** з метою презентації інвестиційних можливостей чи пошуку бізнесових партнерів із залученням міжнародних структур, як-от торгово-промислової палати й дипломатичних установ України за кордоном.

Я ходив там з проблемами в торгово-промислову палату не раз. І на відміну від України, в Туреччині це є дійсно робоча структура. І там вони час від часу провадили якісь такі зустрічі, в тому числі з представниками бізнесу, які приїжджають з-за кордону. І інформація про такі речі не дуже часто доходить. Наприклад, міг би бути якийсь там спільний проєкт між Посольством і торговельно-промисловою палатою. Я вважаю, що це би було дуже ефективно.
(чол., 30–34 р., Бурса)

Крім того, на думку опитаних, важливо **створити структурну надбудову**, яка б об'єднала українських підприємців у Туреччині (у формі спілки або асоціації) на зразок схожих турецьких організацій. Ця структура репрезентувала б інтереси українських бізнесовців перед дипломатичними та консульськими установами України в Туреччині, а також іншими турецькими чи міжнародними установами, користувалася б фаховою допомогою юристів для вирішення нагальних проблем тощо. Ба більше, інформанти розповіли, що перші кроки до формування такої організації вже здійснені. Зокрема, відбулися перші зустрічі українських підприємців у Туреччині, триває робота над формуванням переліку учасників. Однак пандемія коронавірусу негативно позначилася на цьому процесі.

Я хотів би, щоб на той момент (коли респонденти приїхав до Туреччини – ред.) вже існувала Спілка українських бізнесів. Тому що зараз у нас іде такий процес, дуже повільно, я маю вам сказати. Ми цього року зустрічалися з бізнесами нашими українськими в Туреччині і розмовляли серйозно щодо того, щоб створити Бізнес-асоціацію. Це на рівні консульства у нас було, ми зустрічалися в Анталії. Ну, скажемо так: нас десять бізнесменів зустрілися, ми розмовляли, розмовляли, і сказали, що всі згодні, нам це цікаво. Зробили таку невеличку базу даних, що у нас тут декількасот українців, ну я ще не вийшов на зв'язок зі всіма, але знаю, що справді дуже багато саме бізнесів у нас тут з українським капіталом, з українськими директорами тощо. І хотілося б щоб у нас була саме турецько-українська бізнес-асоціація. Тому що в плані бізнесу, ну і ми, і багато хто зустрічав такі проблеми, які можна було б вирішити з колегами, скажемо так, з правильним зв'язком, з виходом на якогось там адміністратора, на якусь громадську організацію чи на якийсь офіс, чи юриста якогось знати, який знає як ті чи інші проблеми вирішувати. Розумієте? Але такої структури, на жаль, не було і ще немає. Ще ми в процесі створення такої структури. Я не знаю, зможемо, чи ні.

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Ще один напрямок розвитку економічних зв'язків – **трансфер досвіду, знань і технологій в Україну** за сприяння українських мігрантів у Туреччині. Це стосується різних сфер – від інституційної побудови бізнесових структур до впровадження інновацій, зокрема у секторі агропромислового комплексу.

Я хотів би розвинути напрямок свого бізнесу так, щоб можна було зробити франшизу і щоб це був такий корисний напрямок для будь-якої країни. Щоб можна було якісь технології, може, якісь знання чи якісь культурні напрямки, щоб можна було привезти назад в Україну і не тільки. І щоб це було корисно для всіх. Ну, скажем так: є певні бізнеси, з якими я знайомий в Туреччині, наприклад, по рослинах, по агрокультурі, які свій досвід... Щось вони тут знайшли в Туреччині таке цікаве по агротехнологіях, і вони привозять ці технології в Україну зараз. Тобто вони шукають бізнес-партнерів в центральних регіонах, щоб починати вирощувати там якісь фрукти і овочі за певними технологіями у нас в Україні. <...> В Туреччині дуже міцні бізнес-асоціації, в Туреччині їх дуже багато. Кожна галузь має свої бізнес-асоціації. І зараз це і у нас в Україні теж розвивається. Якісь соціальні такі питання – те, що в них сімейні якісь... Культура така є взаємодопомоги. Можливо, це було б цікаво, скажем так, повернути до нас. Питання будівництва, в питаннях яхтингу є деякі напрямки, які можна було б до нас привезти. Ну, в першу чергу це таке. Ось турки, ось тут вони змогли (сміх), щоб їм! Нам також треба!

(чол., 35–39 р., Егейський регіон)

Окрім того, на думку опитаних, важливим у контексті розвитку українсько-турецьких зв'язків є **досвід у налагодженні контактів і зміцненні співпраці на місцевому рівні**. Насамперед ідеться про підписання угод між містами-побратимами. Респонденти також підкреслюють, що важливу роль для започаткування такого діалогу та подальшого укладення договорів між меріями українських та турецьких міст, відіграють українські організації у Туреччині.

Це дуже класно, коли є оцей обмін досвідом міст-побратимів. Можна було б, коли є діаспора, і коли є міста-побратими, і мерія це робить, і діаспоряни, голови, вони ж теж підтримують це все, і культурні заходи, і вони їздять в ці міста – це і є досвід. Дуже класний. Тут теж обмін досвідом: як працює мерія, як працюють міста, як тут будуються парки, як там мерія, які в них проекти, як в мерії засідання проходить – це теж дуже великий досвід. І нашим меріям, оцим українським, є чому повчитися у турків. <...> Плюс ще, як я кажу, – це міста-побратими. Щоб цей досвід обмінювався, щоб дійсно Україна наша... Може, дійсно цим меріям потрібні такі партнери закордонні, які можуть показати-розказати, як вони працюють і обмінюються досвідом, щоб міста процвітали.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

Оскільки серед опитаних були очільники й представники українських громадських організацій у Туреччині, вони, з-поміж іншого, ділилися досвідом їхньої допомоги та підтримки українсько-турецьких зв'язків. Окрім заохочення укладати угоди між містами-побратимами, українські громади також сприяють налагодженню контактів між представниками українського дипломатичного корпусу з турецькою місцевою владою.

Дуже важливо: і посольство, і з мерією, і це все залучати, і домовлятись. Тому що консул <...> не може по всіх містах їздити, знайомитись зі всіма мерами. Він не може. Ось зараз приїхав, він мови не знає. Хто допомагає? Громада. Консул приїхав, він налагодив зв'язки. Провів переговори. Хто перекладав? Я. Я вже знаю, я йому взяла, сказала, що приїжджає консул. Ми домовились про зустріч. Ми це все домовились, все організували. Він приїжджає уже на все готове. А якби не було громади? Як би вони тримали цей регіон? Це дуже складно. Правильно? А це велику роль грає громада.

(жін., 40–44 р., активістка)

Ще один напрямок діяльності громад – **розвиток торгівлі товарами між Україною та Туреччиною**, пошук нових ринків збуту для українського експорту, налагодження взаємодії між бізнесовими організаціями.

Ми допомогли бізнесменам, вони на чорноморському березі горішки беруть, і вони їх везуть в Україну на фабрику. Це вони беруть з Туреччини. А турки беруть, тут фабрики є, які беруть пшеницю. У нас дуже гарна земля, турки її дуже люблять, беруть в руки і любуються. І кажуть: «Боже, як ми любимо Україну!» і пшеницю везуть в Туреччину <...> Мені вже зателефонували з торгівельної палати. Вони вже цікавляться, багато людей нам пише. І ми цінуємо всіх людей, хто до нас звертається і підтримуємо їхні ініціативи. І хочуть теж працювати з торгівельною палатою [місто Туреччини – ред.]. Я їм дала контакти і... ну, це важлива співпраця для мене. Це і бізнес, це і туризм, і багато чого пов'язує. І бізнесмени навіть до нас будуть звертатися. А ми вже будемо, уже знаємо, як комерційну пропозицію їм дати.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

У контексті **культурно-гуманітарної співпраці** представники українських громад декларують бажання та плани на майбутнє щодо розвитку зв'язків між Україною та Туреччиною. На думку респондентів, пріоритетними об'єктами такої взаємодії мають стати діти та молодь. Опитані зазначають: необхідно активізувати обміни молоддю, організацію дитячих і молодіжних таборів, які б об'єднували українську меншину у Туреччині й турецьку в Україні. В основі таких таборів могли би бути як

спортивно-виховні, так і національно-патріотичні аспекти. Такі спільні заходи сприяли б популяризації позитивного образу обох країн, поглибили б міжкультурний діалог, допомагали б взаємному мережуванню молоді та водночас збереженню національної ідентичності обидвох народів.

Ми дуже задоволені співпрацею з турками, і тому, якщо є така гарна співпраця і налагоджені зв'язки, а чого б не виходити на той міжнародний рівень України? Більш міцний міст не побудувати? <...> Чого б не розглядати і туристичний напрямок, і більше по культурі, і оці табори робити. Наприклад, в Туреччині можна робити табір для закордонних українців, і в Україні можна це робити. Тому от сьогодні зранку, в мене була розмова з турецькими бізнесменами. Кажу: «Давайте, у вас же діти живуть в Україні, але вони турки-українці. Як і наші турки-українці, але живуть в Туреччині. Тому давайте табори робити: наші діти поїдуть у Карпати, тобто взяти трошки наших дітей, які живуть в Туреччині, і тих, що в Україні, і потім мікс такий зробити. А потім навпаки: тих ваших трошки сюди і з нашими змішати. Такий табір теж можна зробити». <...> І це дуже гарна реклама-промоція і Туреччини, і України через дітей, через оці табори. І нам плюс, і їм плюс. Звичайно, мені хочеться їхати в Україну, щоб якесь село чи табір зробити. Щоб вони ту кухню, діти оці відчули. <...> Теж патріотичне виховання важливе. Як ми на таборі робили, і кожен день ми гімн співали, і діти ставали. І так це круто, це класно, це повинно бути в кожній громаді. Кожний рік треба ці табори робити. І фінансування щоб було. Це дуже важливо, це заряджає дітей. Зовсім інше бачення. Це важливо, щоб ми не втрачали цих дітей. А молодь – це дуже важливо.

(жін., 40–44 р., Чорноморський регіон)

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Міністерство закордонних справ України. (2021). Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Туреччиною. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/565-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-i-turechchinoju>

Національний банк України. (2021). Грошові перекази. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_y.pdf

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Виходячи з поставленої мети, зважаючи на використану методологію, структурну сегментацію здійсненого аналізу та отримані результати, можемо узагальнено окреслити основні висновки дослідження та запропонувати рекомендації.

Міграція українців до Турецької Республіки, яка відбувалася ще до відновлення незалежності України, постійно зростає у масштабах. Беручи до уваги активізацію туристичних та студентських обмінів, поширення тенденції до укладання українсько-турецьких шлюбів, позитивну динаміку придбання українцями нерухомого майна в Туреччині та ще низку додаткових чинників обрання Туреччини як країни призначення (географічна близькість, доступність до моря, теплий клімат, дружні бюрократичні механізми тощо), можемо прогнозувати подальший зріст української міграції до Туреччини.

Особливостями соціально-демографічних характеристик українських мігрантів у Турецькій Республіці є: переважання жіночої статі у статевому розподілі, молоді – у віковому, християнства (зокрема православ'я) – у віросповіданні; відсутність кількісної переваги вихідців із конкретного регіону України (однак останніми роками помітне певне зростання мігрантів зі східних регіонів); послуговування як українською, так і російською мовами; поширеність етнічно змішаних шлюбів; середній рівень майнового стану; переважно вища освіта; трудова активність у різноманітних сферах на ринку праці з урахуванням регіональної сегментації.

Адаптація та інтеграція українців у Туреччині – це насамперед двосторонній процес, на який, з одного боку, впливають особливості країни призначення (культурно-релігійні, соціально-економічні, політичні умови та інституційні обмеження), а з другого, – сам мігрант та його активність (відкритість до іншої культури і готовність жити згідно з новими правилами, економічна та громадська діяльність). Важливе значення для інтеграції має мета міграції – одруження чи працевлаштування, а також регіон, тип населеного пункту і середовище, які обирає мігрант до Туреччини.

Українські мігранти у Туреччині зберігають **громадянство** України й намагаються водночас набувати громадянства Турецької Республіки. Це зумовлене сприятливими законодавчими можливостями країни призначення (для набуття громадянства Туреччини немає потреби відмовлятися від українського), раціональними мотивами українських мігрантів (поєднання переваг українського паспорта щодо безвізових поїздок і переваг турецького щодо працевлаштування та соціальних гарантій чи пільг), а також емоційними чинниками (потреба в нерозривності зв'язку з країною походження). Питання подвійного громадянства актуальне не лише для українців Туреччини, а й для їхніх дітей.

Пандемія COVID-19 мала різний вплив на українців Туреччини: від негативного (втрата роботи чи зменшення доходів, збільшення навантаженості у зв'язку з переходом дітей

на дистанційну форму навчання, скорочення можливостей для гуртування громади та проведення заходів українських ГО) до позитивного (розширення трудових можливостей у зв'язку з переходом на віддалену роботу через інтернет).

В українських мігрантів, які проживають у Туреччині, переважає українська **національна ідентичність**, а в їхніх дітей – турецька. Окрім того, є особи з космополітичною тотожністю, а також діти зі змішаною українсько-турецькою. На формування та збереження української тожсамості у Туреччині впливають кілька маркерів: культура, мова, виховання, місце народження, походження та родинні зв'язки, українська освіта, українське середовище соціалізації, громадянство. Додатковий важливий чинник – Революція Гідності та початок війни Росії проти України.

Попри різні **сімейні моделі** у змішаних українсько-турецьких шлюбах (рівність обох партнерів або патріархальність), українки загалом відчують більший рівень підпорядкованості жінок чоловікам у Туреччині, ніж в Україні. Серед проблем, із якими вони найчастіше стикаються, трапляються: тиск або негативне ставлення родини у зв'язку з іншим віросповіданням, залежність (зокрема й фінансова) від чоловіка та велика кількість заборон, сімейне насильство, втручання в особисте життя з боку турецьких родичів чи побутові проблеми, зумовлені спільним проживанням із родиною чоловіка.

Основними чинниками, що ускладнюють збереження мовної ідентичності дітей українців у Туреччині, є: брак україномовного середовища; закономірне домінування турецької мови; недостатній або низький рівень знання української мови в мігрантів; високий рівень національно-патріотичного виховання, який впливає на конструювання ідентичності; небажання українок переобтяжувати дітей вивченням додаткової мови (української).

У міжетнічних українсько-турецьких сім'ях простежуються кілька варіантів поєднання **релігійних переконань і традицій**, які залежать від рівня релігійної свідомості кожного з її членів. **Прийняття ісламу**, що загалом є чутливим питанням для опитаних, притаманне здебільшого українським жінкам, які одружуються з ортодоксальними турками. Воно відбується або під тиском турецької родини (іноді насильно), або як вимушений крок українки заради щасливого подружнього життя та поваги до турецької сім'ї. Прийняття ісламу не завжди призводить до трансформації релігійної ідентичності, однак іноді може негативно впливати на дотримання українських релігійних традицій серед українок у Туреччині.

На сучасному етапі у формуванні та розвитку **громади** українців Туреччини, а також **розширенні мережі українських громадських організацій** у цій країні важливу роль відіграє Посольство України в Турецькій Республіці. Воно взяло на себе ініціативу просувати ідеї створення нових організацій, налагоджувати процес їхнього мережування та спільної діяльності (започаткування Координаційної ради українських громад Туреччини), надання грантової підтримки та інших ресурсів (зокрема приміщень) для реалізації проєктів українських ГО. Водночас українські підприємці в Туреччині покладаються на Посольство в контексті сприяння розвитку мережі українсько-турецьких бізнесових асоціацій, організації та проведення економічних форумів, круглих столів та інвестиційних заходів.

Серед українців у Туреччині вирізняються три основні стратегії власного **майбутнього**: подальше проживання у Туреччині, повернення до України, виїзд на проживання до третьої країни (найменш поширене). Водночас тамтешні українці мають здебільшого оптимістичне бачення розвитку майбутнього української громади в Туреччині. Українці Туреччини зберігають тісні **зв'язки з Україною** в різних сферах, які переважно не залежать від їхнього бажання чи рішення повертатися в Україну. До того ж емігранти виявляють інтерес до поглиблення та розвитку торговельних, туристичних та інших економічних зв'язків, а також дитячих і молодіжних обмінів між країнами походження та призначення. Ще однією важливою соціальною групою, яка надалі може мати вагомий вплив на відносини між обидвома країнами – діти українців, народжені у змішаних шлюбах.

За результатами здійсненого дослідження та відповідно до його висновків, зважаючи на побажання респондентів, рекомендуємо:

звернутися до Управління з питань закордонного українства та гуманітарного співробітництва Міністерства закордонних справ України із проханням:

- підтримати діяльність молодих українських громад у Туреччині, які потребують особливої уваги з боку держави Україна на етапі їхнього становлення та розвитку, шляхом надання їм усебічної допомоги в освітньому, культурно-мистецькому та інформаційному напрямках;

звернутися до Міністерства закордонних справ України із проханням:

- сприяти Посольству України у Турецькій Республіці, Генеральному консульству України в Стамбулі та Консульству України в Анталії в організації та проведенні економічних форумів, конференцій, круглих столів та інших заходів, метою яких є налагодження економічної співпраці між Україною та Туреччиною;
- активізувати перемовний процес щодо розширення напрямів авіаційного сполучення між Україною та Туреччиною;
- завершити процес підготовки та підписати угоду про зону вільної торгівлі між Україною та Туреччиною³;

звернутися до Посольства України у Турецькій Республіці, Генерального консульства України в Стамбулі та Консульства України в Анталії із проханням:

- поглибити розпочату роботу з налагодження співпраці між українськими громадами в Туреччині, координації їхньої діяльності та підтримки реалізації їхніх проєктів у різних сферах;
- забезпечити інформаційний супровід українських мігрантів у Туреччині щодо ефективних способів інтеграції, можливості захисту їхніх прав і т.ін.;
- підвищити комунікаційний складник роботи та вдосконалити механізми комунікації з громадянами України, які потребують допомоги в Туреччині, зокрема ефективніше реагувати на їхні звернення;

3. На завершальному етапі дослідження, 3 лютого 2022 р., у Києві уклали Угоду про вільну торгівлю між Україною й Турецькою Республікою.

- підтримати ініціативу українських підприємців у Туреччині щодо створення української бізнесової асоціації та сприяти її подальшому розвитку;
- проводити регулярні зустрічі очільників або представників успішних підприємств з України та Туреччини для обміну досвідом та налагодження зв'язків;

звернутися до українських громадських організацій та ініціатив у Туреччині із проханням:

- масштабувати діяльність на інші міста;
- зосередити частину роботи організацій для захисту прав українських мігрантів у Туреччині, наданні їм консультацій, допомоги (фінансової, психологічної, правової) у разі виникнення складних життєвих обставин;
- залучати до українських культурних проєктів турецькі організації для підвищення популяризації України за кордоном;
- активніше залучати українських студентів, які навчаються в Туреччині, до діяльності громад;
- активно розвивати напрями роботи організацій для збереження національної, мовної, релігійної та культурної ідентичностей українських дітей, народжених у змішаних шлюбах у Туреччині.

У зв'язку з прогнозованим подальшим зростанням еміграції з України до Туреччини, на основі здійсненого аналізу та побажань опитаних подаємо рекомендації для потенційних і новоприбулих українських емігрантів до Туреччини.

По-перше, необхідно завчасно підготуватися до проживання у Туреччині, а саме:

- вивчити турецьку мову бодай на мінімальному рівні або розпочати вивчення відразу після приїзду в Туреччину, скориставшись безоплатними муніципальними курсами;
- ознайомитися з особливостями турецької культури, традицій та специфікою ісламу;
- з'ясувати інформацію про регіон потенційного проживання (бажано попередньо відвідати це місце, спробувати пожити там певний час), а не обмежуватися знаннями лише про вибрані туристичні регіони Туреччини;
- детально дізнатися про особливості працевлаштування, візової політики, міграційного та пенсійного законодавства, медичного страхування та соціальних гарантій;
- детально з'ясувати, які інституційні обмеження існують у цій країні, передусім у контексті ввезення мобільних телефонів, автомобілів, можливості відкриття рахунку в турецьких банках;
- поцікавитись умовами для іноземних громадян щодо найму житла, цін на послуги інтернету, карантинних обмежень;
- знайти українську громаду в Туреччині, налагодити контакти з нею, зареєструватися в спільнотах українців Туреччини в соціальних мережах;
- у разі виїзду з метою одруження слід ознайомитися з переконаннями, культурою та релігією не лише майбутнього чоловіка, а й його родини, узгодити умови проживання (окремо чи з його родичами), обговорити можливості укладення шлюбного контракту.

По-друге, після переїзду до Туреччини варто:

- сформувати баланс у спілкуванні з українцями та місцевим населенням – намагатися не допустити повної асиміляції чи автосегрегації;
- долучатися до діяльності українських громадських організацій, об'єднувати навколо себе інших українців (у разі відсутності ГО);
- мати власне джерело прибутку;
- бути толерантним (лояльними) до представників інших культур і релігій;
- для успішної сімейної інтеграції адаптуватися до нової родини, а не намагатися змінити її повністю на свій лад;
- з метою збереження української ідентичності сприяти дітям у вивченні української мови, активному спілкуванню з родичами в Україні та відвідуванню України.

Додаток А

Запитальник дослідження

Блок 1. Соціально-демографічні характеристики респондентів

1. Розкажіть, будь ласка, коротко про себе. (Скільки Вам років? Де народилися, проживали? Яка у Вас освіта?)
2. Чи маєте Ви сім'ю (батьків, чоловіка/дружину, дітей/внуків)? *(Якщо ні, перехід до зап. б)*
3. Вони мешкають разом із Вами чи залишилися в Україні?
4. Якщо одружені, хто за національністю Ваш чоловік/дружина?
5. Якщо маєте дітей і внуків, скільки їм років та де вони народилися/виросли (ростуть)?

Блок 2. Причини міграції, особливості інтеграції та адаптації українців у Туреччині

Зараз перейдемо до блоку запитань стосовно Вашої міграції до Туреччини.

6. Чому Ви переїхали з України до Туреччини?
7. Чи мали Ви родичів або друзів/знайомих українців, що проживали у Туреччині тоді, коли Ви вирішили переїхати?
 - *Якщо так, чи вплинуло це на Ваше рішення мігрувати до Туреччини?*
8. Скільки Вам було років на момент переїзду до Туреччини? Який це був рік?
9. Коли Ви переїхали, чи виникали у Вас якісь труднощі? Якщо так, то які саме?
10. Чи допомагав Вам хтось освоїтися в новій країні, щойно Ви переїхали до Туреччини? Наприклад, ті, кого Ви знали чи з ким познайомилися в Туреччині.
 - *Якщо так, хто це був і як саме допомагав?*
11. Як Ви вважаєте, що могло б полегшити Вам процес адаптації (інтеграції, входження) до турецького суспільства, щойно Ви переїхали?
 - *Якби Вам знову довелося прожити цей період, чи хотіли б Ви змінити щось? Що саме і чому?*
12. Що б Ви порадили тим українцям, які щойно приїхали до Туреччини? Чому?
13. Чи вважаєте Ви себе добре інтегрованим у нове суспільство?
 - *Якщо так, чи довго Вам доводилось адаптовуватися до нової країни (культури, мови, звичаїв тощо) та чому?*
 - *Якщо ні, чому?*
14. Яке Ви маєте громадянство?
 - *Якщо маєте громадянство Туреччини, то як Ви його набули та чи виникали труднощі, коли його оформлювали?*
 - *Якщо НЕ маєте громадянства Туреччини, чи планували/плануєте Ви набути турецьке громадянство? З якою метою?*

Якщо зберігають українське громадянство:

- Чому (з якою метою) Ви зберігаєте своє (українське) громадянство?
- Чи виникали у Вас труднощі через оформлення документів на перебування у Туреччині? Якщо так, у зв'язку із чим?

15. Чи зверталися Ви до консульств та посольства України у Туреччині?

- За яких обставин?
- Як би Ви оцінили досвід взаємодії з консульством/посольством? Чому саме так?

А тепер поговорімо про Ваші враження від Туреччини.

16. Чи задоволені Ви цією країною загалом?

17. Конкретизуйте, що найбільше подобається в Туреччині? А що найменше?

18. Чи відчуваєте Ви себе частиною турецького суспільства? Чому?

19. Де Ви більше почуваетесь як удома (в Україні і/чи Туреччині)? Чому?

20. Опишіть, будь ласка, детальніше, чим Ви зараз займаєтесь у Туреччині.

21. Чи працюєте Ви в цій країні?

- Якщо так, то ким саме?
- Чи вплинув коронавірус на питання Вашої зайнятості?
- Якщо ні, чи намагалися Ви знайти роботу у Туреччині? (Якщо ні, перехід до зап. 23)

22. Чи мали Ви якісь труднощі під час пошуку роботи (працевлаштування)?

- Якщо так, які саме?

23. Як Ви вважаєте, у якій країні (в Україні чи Туреччині) Ви маєте кращі можливості для професійної реалізації? Чому?

24. Чи відчуваєте Ви на собі обмеження...

- пов'язані зі законодавством Туреччини? Якщо так, які саме? Чи вплинула на це пандемія COVID-19?
- пов'язані з іншим культурним середовищем (іншим суспільством)? Якщо так, які саме?

Тепер поговорімо про міжетнічні відносини у Туреччині.

25. Як би Ви охарактеризували Ваші взаємини з місцевим населенням Туреччини?

26. Чи помічали Ви специфічне ставлення до Вас зокрема та до інших мігрантів з боку...

- працівників державних установ;
- працівників комерційних структур (наприклад, сфери послуг, банків і т.ін.);
- населення Туреччини загалом (сусідів, перехожих, знайомих чи інших людей).

Якщо так, розкажіть детальніше про це. Із чим це пов'язано? Чи часто таке траплялося?

27. На Вашу думку, які уявлення (стереотипи) про українців існують у турецькому суспільстві?

- Як Ви вважаєте, ці уявлення (стереотипи) змінюються з часом?

28. Чи стикалися Ви особисто зі стереотипами (негативними чи позитивними) про Україну й українських мігрантів у Туреччині?
- *Якщо так, то з якими?*
29. На Вашу думку, як ставиться населення Туреччини до шлюбів їхніх громадян з іноземцями (зокрема українцями)?
30. Як би Ви охарактеризували Ваші взаємини з мігрантами з інших країн?
31. Чи спілкуєтеся Ви з кримськими татарами, які мешкають у Туреччині? Як би Ви описали Ваші взаємини?
32. З якими людьми Вам легше мати справу – з іншими українцями в Туреччині чи місцевим населенням? (Будь-яка взаємодія)
- *Із чим це пов'язано?*
 - *Чи пов'язано це з довірою?*
33. Чи був час, коли Ви більше чи навпаки менше спілкувалися з українцями у цій країні?
- *Якщо так, то в чому причина таких змін?*
 - *Як вплинула на це пандемія?*

Блок 3. Ідентичність

Зараз переходимо до блоку запитань стосовно Вашої національності, мови, релігії та сім'ї.

34. Ким Ви вважаєте себе за національністю?
- *Чому Ви вважаєте себе представником саме цієї національності?*
35. Яка Ваша рідна мова?

Якщо сім'я моноетнічна і якщо є діти/внуки – перехід до зап. 40

Якщо сім'я моноетнічна і немає дітей/онуків – перехід до зап. 46

Якщо сім'я українсько-турецька:

36. Якою мовою Ви спілкуєтеся із чоловіком/дружиною, дітьми та іншими родичами?
- *Чому Ви обираєте саме ці мови для спілкування?*
37. На Вашу думку, що спільного та відмінного між українською та турецькою сім'ями?
- *Чи відрізняється ставлення до жінки та чоловіка в українській і турецькій сім'ях та як?*
 - *Чи притаманні бодай деякі із цих рис і Вашій сім'ї?*
38. Як зазвичай Ви розділяєте сімейні обов'язки із чоловіком/дружиною? Чому так?
39. Які взаємини у Вас із батьками чоловіка/дружини?

Якщо немає дітей/онуків – перехід до зап. 46

Якщо є діти/онуки, які народились у Туреччині або з дитинства проживають у Туреччині:

40. Якою мовою спілкуються Ваші діти/внуки?
- Чи спілкуються вони українською мовою та як часто?
41. Якою мовою Ви спілкуєтесь з дітьми/внуками?
42. Чи навчаєте/навчали (заохочуєте/заохочували) Ви їх спілкуватися українською (наприклад, через українські казки, книжки, відео і т. ін.)?
- Як вони реагують чи реагували на це?
43. Чи відвідують Ваші діти/внуки українознавчі суботні або недільні школи?
- Якщо так, чи вплинула на це пандемія?
 - Якщо ні, чому та чи хотіли б Ви, щоб вони їх відвідували?
44. Як би Ви сприйняли те, що Ваші діти/внуки ототожнюватимуть себе з кимось іншим за національною ознакою, аніж Ви та чому?
45. Якщо змішана сім'я: Хто більшою мірою впливає/впливав на виховання дітей – Ви чи чоловік/дружина?
- Чи впливає ще хтось із Вашої родини/родини Вашого чоловіка/дружини на виховання Ваших дітей?
46. Як щодо релігії? Чи є Ви вірянином?
- Якщо так, яку релігію Ви сповідуєте? До якої конфесії Ви належите?
 - Чи змінювали Ви віросповідання?
 - Чи релігія для Вас особисто важлива? Чому?
 - Якщо ні, перехід до зап. 51
47. Якого віросповідання Ваш чоловік/дружина та діти/внуки?

Якщо не змінювали віросповідання – перехід до зап. 49

Якщо змінили віросповідання:

48. Чому Ви змінили віросповідання? (Що Вас до цього спонукало?)
- Які відчуття у Вас виникли, щойно Ви змінили віросповідання?
 - Чи знають про це Ваші батьки/родичі? Як вони до цього ставляться?
 - Чи не виникає/виникало у Вас бажання змінити віросповідання на попереднє? Чому?
49. Чи відвідуєте Ви релігійні храми у Туреччині (церкву, мечеть, синагогу)?
- Які?
 - Як часто? Чому?
50. Чи змінилися Ваші релігійні практики під час карантину (COVID-19)? Як саме?
- Чи берете участь у богослужіннях через інтернет?
51. Чи дотримуетесь Ви українських традицій?
- Яких?
 - Чому? (Якою є Ваша мотивація дотримуватися цих традицій?)

Якщо не дотримуються традицій – перехід до зап. 55

Якщо змішана сім'я, але респондент/ка не змінив/ла релігії:

52. Як Ви поєднуєте релігійні традиції у Вашій сім'ї?

- *Як до цього ставиться Ваш чоловік/дружина?*

53. Чи складно дотримуватися традицій Вашого віросповідання у Туреччині? Чи змінилося щось (релігійні практики) після переїзду до цієї країни?

Якщо змішана сім'я і респондент/ка змінив/ла релігію:

54. Чи дотримуетесь Ви певних (християнських) традицій після зміни віросповідання? Чому?

- *Якщо ні, чи дотримуетесь Ви традицій нового віросповідання?*

Блок 4. Особливості української громади в Туреччині

Досі ми говорили безпосередньо про Ваш досвід, а зараз перейдемо до блоку запитань стосовно українців у Вашому місті та Туреччині загалом. Спробуймо скласти портрет українців у Туреччині. Але якщо коло Вашого спілкування серед українців не дуже широке (бодай із десятків людей) і Вам складно буде відповісти на наступні запитання, ми можемо пропустити цей блок.

55. Опишіть декількома словами типового українця та типову українку у Вашому місті.

56. Якої статі переважно українці у Вашому місті? Це однаковою мірою чоловіки та жінки чи ні?

57. Українців якого віку найбільше у Вашому місті?

58. З якого регіону України найчастіше переїжджають українці до Вашого міста?

59. Якою мовою зазвичай спілкуються українці у Вашому місті?

60. Яку релігію сповідують українці у Вашому місті? До якої конфесії зазвичай належать?

61. З ким переважно одружені українці, які проживають у Вашому місті? Це українці чи представники інших національностей?

62. За Вашими спостереженнями, чи зберігають мову, культуру й ідентичність українці у змішаних шлюбах?

63. За Вашими спостереженнями, чи зберігають українці своє громадянство, чи намагаються набутися громадянство Туреччини?

64. Чи відомо Вам, яку освіту здебільшого мають українці у Вашому місті?

- *Чи здобувають вони освіту безпосередньо у Туреччині?*

65. Чи працюють українці у Вашому місті? Якщо так, то ким?

66. До якого фінансового/матеріального класу Ви б їх зарахували (низького, нижчого за середній, середнього, вищого за середній, вищого)?

67. Чи є загалом, на Вашу думку, відмінності між українцями, які проживають у різних містах або регіонах Туреччини (Стамбулі, Анкарі, Анталії, Бурсі, Ізмірі, Самсуні)? Наприклад, щодо сфери зайнятості, мови спілкування, фінансового становища і т. ін.

- *Якщо так, то які саме?*

68. Як Ви вважаєте, з якими найбільшими проблемами найчастіше стикаються українські мігранти в Туреччині в таких сферах:

- сім'я;
- працевлаштування;
- взаємини з місцевим населенням.

69. За Вашими спостереженнями, українці в Туреччині здебільшого залишаються в цій країні чи повертаються назад в Україну? Чому?

- Якщо повертаються в Україну, які, на Вашу думку, основні причини цього явища?

Зараз поговорімо про громадську діяльність українців у Туреччині.

70. Чи відомо Вам щось про громадську активність і громадські організації українців у Вашому місті й у Туреччині загалом? Якщо ні, перехід до зап. 73

71. Чи берете Ви участь у заходах українських громадських організацій (ініціатив) у Туреччині?

- Якщо так, яких саме?
- Як саме Ви долучаєтеся до цієї діяльності? (Що робите?)
- Як часто?
- Якщо ні, чи були б зацікавлені брати в них участь? У яких саме заходах?

72. Чи є ви офіційним членом громадської організації українців?

- А будь-яких інших?

73. Чим, на Вашу думку, мали б займатися українські громадські організації у Туреччині?

Блок 5. Осмислення міграції

Зараз перейдімо до останнього блоку стосовно роздумів про Вашу міграцію до Туреччини.

74. Яким і де Ви уявляєте своє майбутнє (та майбутнє своїх дітей/онуків)?

75. Чи хотіли б Ви переїхати або повернутися в Україну? Чому? А чи хотіли б Ви переїхати до якоїсь іншої країни?

76. Яким Ви уявляєте майбутнє українців у Туреччині?

77. Чи порадили б Ви українцям мігрувати до Туреччини? Чому?

78. Який Ваш досвід, здобутий у Туреччині, був би корисним для українців в Україні? Чим Ви хотіли би поділитися?

Завершення інтерв'ю

79. Чи хотіли б Ви ще щось додати до нашого інтерв'ю?

80. Чи маєте Ви зауваження, пропозиції щодо інтерв'ю?

Додаток Б

ОРИГІНАЛИ ЦИТАТ РОСІЙСЬКОМОВНИХ РЕСПОНДЕНТІВ

Оригінал цитати № 1.1

Больше девушек. Мужчин мало. Ну, это кто по работе здесь или с семьей переехал. Вот в Анталии – там много мужчин. Там покупают (нерухомість – ред.), Анталия, вот Аланья, вот это, ну, курортный более город. Измир, он не такой курортный. Он более как бы индустриальный город. А там полно мужчин.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 1.2

Ну я больше была (спілкувалася – ред.) с женщинами, иначе мой муж все это не понял бы. Я не могла себе позволить дружить с мужчинами вообще никак. И если они где-то и попадались, украинцы-мужчины, то это потому, что он муж украинки или потому, что он коллега и мне приходилось с ним общаться. То есть, просто как друзья, например, я как женщина могла подружиться, то с украинцами-мужчинами я не могла просто подружиться.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 1.3

Если она со Львова, ну мы их называем западными, понятно, они только на украинском – это нормально <...> То есть ее родной язык – это украинский. Поэтому для всех западенков... они могут общаться на русском только из-за уважения к другим. Но между собой они, конечно, выберут украинский. Тут даже и думать не надо. Если это центральные области, например, Киевская скажем, Кировоград, Херсон, Николаев – это только на русском. Ну никто не знает на украинском. Допустим, если она из села приехала николаевского, там всегда был какой-то суржик. Я не могу назвать это украинским языком – суржик был. Вот если она не из города, тогда она может на вот этом суржике говорить, то есть она и ни туда, и ни сюда я бы сказала.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 1.4

Сохраняют все, особенно те молодые которые оттуда выехали. Они эти традиции знают не понаслышке <...> Молодое поколение, которое сейчас закончило школу на украинском языке, знает что такое вышиванка, знает уже песни многие народные, знает украинские традиции, которые ей уже в школе привили, в институте привили. Все таки двадцать пять лет, Вы ж понимаете – это целая эпоха, целое поколение. Двадцать пять назад и сейчас, то они уже выращены после перестройки, после вот этой украинизации и после вот этого всего.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 1.5

Если бы по сравнению с чем-то сказать, я бы могла, допустим, сказать с другой национальности какой-то. <...> Я не могу сказать, что мы на самой бедноте, как сирийцы, например. Не могу сказать, что мы на самой высоте, как, например, американцы или англичане там с французами. Мы что-то между средним классом, средний класс.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 1.6

Те, которые живут в Стамбуле, они живут тяжелее, чем те, которые живут в Анталии. В Анталии продукты дешевле стоят, и жилье дешевле стоит, и потребности у них меньше, и туристов много. То есть это легкие деньги, туристы – это, в принципе, легкие деньги, чем там стоишь на фабрике каждый день работаешь. <...> Между востоком и западом, то, естественно, всегда восток живет тяжелее. <...> Если взять западников, они живут всегда везде легко, потому что у них есть выходы в другие страны. Торговля у них может быть развита. У них может быть развита на какие-то обмены с чем-то. Деньги там делаются легче, чем на востоке. <...> Запад – это Эгейское море и там Европа. <...> То, что мы возле Эгейского моря, того, что возле Европы, оно, получается, лучше, качественнее. Не могу сказать, что легко – работать надо. Допустим, на севере работать надо. В принципе, культура там выше, образование больше, потому что Европа рядом.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.1

У меня (раніше – ред.) не было никаких (проблем – ред.), потому что именно в тот момент получается я работала очень много, многие года официально. Я была замужем и я шла с мужем. То есть не фиктивный брак. <...> Сейчас это становится тяжелее с каждым днем, потому что они приходят домой, проверяют живешь ли там или не живешь. Спрашивают у родителей, у соседей. То есть это стало не просто, что ты замужем и вот живешь. Я помню, что когда приходили ко мне, то есть ты сидишь дома и должен все время ждать, когда придет к тебе комиссия. Когда она придет в течение полтора года неизвестно никак.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.2

Ой, вы знаете, я вообще очень в восторге от нашего консульства, которое в Стамбуле. Мне очень нравится. Во-первых, они вот туда приходишь вот как домой. Они как-то проникаться твоими вот проблемами. Все, я пришла... А, я еще брала справку о том, что я состою на консульском учете вот. Брала этот документ. Я пришла, оказывается нужна была фотография. А я говорю у меня нет фотографии. Та ничего страшного сейчас мы вас здесь сфотографируем и все. То есть как бы не стала лишней раз нет придете вот завтра. Сразу вот все это быстренько решила. Мне очень понравилось. Как-то, вот душевно.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.3

Закрытые (жінки – ред.), которые... И они так, как мне казалось, на меня странно смотрят. Хотя я вот в принципе как темная, но глаза у меня светлые. И вот мне казалось может я одевалась как-то немного по-другому. И мне казалось, на меня вот все смотрят. Вот мне это не очень понравилось. Щас здесь район стал, конечно, расширяться, стало больше открытых женщин появятся. Одеваются некоторые гораздо более откровенно, чем я. И как-бы эта проблема ушла. Либо я перестала на этом заикливаться. Но вот такой вот вопрос был.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.4

Ну, я не считаю, что я хорошо интегрирована. Я просто нашла себе место среди европейской культуры. <...> Я не могу сказать, что я полностью влилась и живу теперь в Турции. Я просто живу в районе европейцев, общаюсь с европейцами, но нахожусь на территории Турции.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.5

Ну, для того, чтобы более-менее себя здесь комфортно почувствовать, наверное, года три. <...> Во-первых, сначала, когда ты приезжаешь – тебе все нравится. Потом у тебя идет фаза, когда тебе вообще ничего не нравится. И вот где-то на третьем году появляется такое вот где-то ты видишь хорошее, где-то ты видишь плохое. И ты начинаешь вот этот баланс как бы соблюдать. Да что-то не нравится, что-то нравится. Ну в наших же странах тоже я, когда приезжаю к нам в Украину возвращаюсь – я тоже вот сравниваю с Турцией и там мне тоже что-то не нравится. Ну они просто вот такие есть. Хотя некоторые моменты, конечно, вот до сих пор подбешивают.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.6

Ну, украинцев как-то в моем круге тоже не очень много. Я больше с русскими общаюсь. Русских то больше вот, наверное, поэтому. Украинцев как-то не очень сильно могу здесь найти.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.7

Главное – вот обрасти друзьями, потому что, когда было землетрясение в прошлом году... Да, в октябре здесь большое измирское землетрясение (около семи баллов) было, я работала волонтером. <...> И вот я в процессе разговора узнала, что у некоторых пять лет, три года здесь – и даже подруг у них вообще нету. То есть люди одни. Это ужасно на самом деле.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 2.8

Вот, например, у меня подруга приехала. И муж сказал: «Раз ты вышла замуж в Турции, то ты никогда не можешь выходить на улицу». И вот она шесть лет сидела взаперти, понимаете. «Я думаю, что все так живут». <...> Поэтому не нужно закрываться, а нужно постоянно даже тебе, допустим, тебе не интересно, ну вот много очень групп, и документы в Турции, какие понадобятся документы, или куда с ними идти.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.9

Вот нету никаких, ніяких заходів нема. Все, все онлайн, все через интернет. Только так. То есть мы стараемся конечно же, допустим, какой-то праздник, мы с нашим ансамблем снимаем какое-то видео, поздравление, допустим. То есть, так стараемся поддерживать, вот, но пока, пока все. Надеемся, что все это быстро закончится и возобновим наше активное участие.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 2.10

Могли бы помогать животным в Турции. Хоть и пишут, что в Турции очень хорошо к животным относятся. На самом деле я вижу противоположную картину. Можно было б этим заняться. Можно бы было заняться каким-нибудь, я не знаю... Если вот бы организовали какой-то флэшмоб «Давайте пойдем на набережную. Там поубираем» где-нибудь че-нибудь сделаем. Там «посади дерево» – я б с удовольствием к этой акции вот долучилась.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.11

Детям в этом году было четырнадцать лет. Надо было получить внутренние украинские паспорта. И не смотря на пандемию, и на все остальное, сначала дети сказали, что они не хотят быть украинскими гражданами, что они не видят никакого будущего для себя в Украине. Потому что они уже здесь выросли и как бы они не могут свое будущее никак с Украиной связать... Я уговорила своих детей приехать получить внутренний паспорт <...> Мы ездили в Киев, чтобы они там что то посмотрели, и еще куда то ездили. Я рассказывала про разные города. Я стремилась, чтобы у них какой то интерес был. Но интерес у них на данный момент, чтобы они имели украинские загранпаспорта, чтобы они спокойно ездить в Европу. Если бы этого не было, то мои дети не захотели бы украинское гражданство совсем.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.12

Здесь при рождении детей первое, что пишут, это мусульман. Но своим детям мы сделали так, что у них открыто, у них прочерк в этом месте с религии, чтобы они себе, если потом захотят, то они себе смогут выбрать.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.13

А тут у нас какая лазейка. Если ты замужем и получаешь гражданство Турции, то Турция не требует отказаться от украинского гражданства. Так что в основном наши девочки, которые здесь живут, у них по два гражданства: и турецкое, и украинское.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.14

Иногда відчуваю. Иногда не відчуваю. Ну, больше все-таки, мне кажется, я себя считаю здесь иностранкой.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.15

Ну, сложный вопрос. Не могу сказать. Я уже как бы и здесь не совсем дома, но там я уже тоже не дома. Мне здесь более комфортно. Здесь я хозяйка.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.16

В Турции великолепная история. То есть, есть где поехать по всевозможным местам, посмотреть насколько она богатая история, насколько она интересная.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.17

Не нравится мне у них здесь (в Туреччині – ред.), во-первых, то, что женщины вытрушивают ковры с окон. Это мне не нравится. Дома они порядки наводят. То, что на улице их не волнует. Там может быть вот бардак. Там может быть грязно. Все это никого не колышет.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.18

Если бы турки более были общительны в плане, там, ездили по другим странам, вообще вот, понимали и знали, что такое человек из другой страны, другой язык, другие какие-то религии, другие какие-то понятия. Если бы они все это понимали, было бы проще. А поскольку они настолько вот за свою семью, за свою страну и больше ничего кроме этого. То есть они себя ограничивают сами и из-за этого, как бы, было сложно. Потому что они меня не понимали абсолютно.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 2.19

Законодательство другое. У них (у Туреччині – ред.) по-другому. В нас вот бухгалтерский учет один, у них другой.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.20

Когда-то у меня была идея. Я говорю (чоловікові – ред.): «Давай я хорошо выучу язык, и ты меня устроишь куда-нибудь работать». Он на меня так смотрит и говорит: «Ну, ты ж у меня ненормальная, ты ж не можешь, когда вот где-то грязно или кушать не приготовлено. Представ, – говорит, – ты будешь приходить с работы, и ты будешь злая. Ну зачем мне дома злая жена. Сиди лучше дома». Он как это сказал. Я думаю, на самом деле оно так и есть. Ну зачем напрягаться (сміх)?

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.21

Когда ты владеешь чем либо, когда у тебя есть, скажем, талант, образование, навыки работы, то, в принципе, я не могу сказать, что мне было очень тяжело потом найти работу.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.22

Были (труднощі в пошуку роботи – ред.), но дело в том, что с определенного времени, когда прошли эти все штуки, с определенного времени я взял себе за правило, что я не ищу мест где трудоустроиться, я это место создаю. И тогда все становится на места. Когда все сидят по домам, потому что их начальники их не зовут на работу, а я иду и работаю.
(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.23

Я бы никогда не достигла таких высот в своей карьере. То есть Турция просто мне дала мою мечту. Я хотела этим заниматься. Я по-всякому пыталась, ну не могла страна (Україна – ред.) мне дать то, чего я хочу, особенно мой город.
(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.24

При этом коронавирусе у нас есть такой код – придумали вместо того, чтоб следить за людьми: куда они идут, где они находятся і все такое. Когда у меня этот код спрашивают (этот номер), а я говорю, что я украинец и показываю паспорт и все, до свидания.
(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.25

Я – психолог онлайн. Наоборот, стало еще больше работы. У людей просто депрессия идет из-за этого всего и меньше работы не стало, нет.
(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 2.26

Я хочу сказать, что люди везде люди – где-то мягче, где-то жёстче. Это зависит от их государств и воспитания, а не от соседей, но такое бывает. Поэтому нужно просто всегда стараться оставаться такими людьми – это очень приятно всегда быть и ощущать себя просто человеком. По идеи стран, культур – да, они разные культуры. Но всегда есть культура человеческого общения, она везде и всегда будет в любой стране, в любое время. Поэтому просто расслабиться, стараться оставаться такими людьми, которые могут наводить мосты и быть в дружбе с другими людьми и другими странами и т.д.
(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.27

Пока мой турецкий язык не сильно хорош. Не на высоком уровне. Конечно, вообще-то с нашими (українцями – ред.) легче. А так, ну, поговорили, посидели там с турками, там с соседями, с родственниками, ну и все. Подружки у меня – со стран бывшего СССР. <...> Как-то наши ближе. Как-то у нас просто один менталитет, у них (турків – ред.) более другой менталитет. Ну, то есть близких подруг у меня среди турчанок нет.

(жін., 40–44 р., одружена з турком)

Оригінал цитати № 2.28

Здесь (у Туреччині – ред.) турки такие открытые и душевные, поэтому вот хочется точно также быть такой. Я вам скажу, что я стала более улыбчивая, более положительная... как-то к людям относиться. У нас в Украине очень много агрессии, конечно, друг к другу, какое-то безразличие.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.29

В государственных учреждениях абсолютно никакой разницы между иностранцами и турками я не видела. Если надаются медицинские какие-то там операции. То есть тебя никогда вторым сортом не поставят, то есть или не местный и у тебя там нету страховки и еще чего. Я никогда не почувствовала, что я допустим какая-то не такая.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.30

Либо она (працівниця державної установи – ред.) не компетентна, либо на тот момент... В сети ходили слухи, что те, кто приходит как закрытые женщины, она к ним относится лучше. Если приходит открытая женщина, у нее вот такая манера поведения.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.31

Обслуживание в Турции, я считаю, что это в мире, наверно, если не первый, то второй номер. Такой пример, что, допустим, сидишь в ресторане и он уже должен закрываться, уже час ночи и остались два или три человека. Они сидят за столом разговаривают-разговаривают и не уходят. Никто им не скажет: «Мы закрываемся», – никогда. Они будут стоять, они будут уже спать на ногах, но они никогда в жизни не скажут, что «Ребята, все, до свидания, вы уже должны уходить».

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.32

Первое, когда они (турки – ред.) узнали, что мы украинцы не относимся к русским. Это когда было Евровидение «Дикие танцы». Тогда турки, посмотря это, поняли, что мы два разных государства. <...> Потом был чемпионат мира по футболу. И прославились наши там: Шевченко, многие узнали, что это... У турков открылись глаза, что это не все мы вместе как раньше СССР были или СНГ... <...> И вот такие всевозможные, с первой точки, какие-то политические, когда у нас Майдан был. Все об этом говорили в новостях. Турки это все слышали и это очень сильно стало как бы понятиями между Украиной.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 2.33

У меня есть подружки с Белоруссии, с России, с Казахстана. Потом еще со Швеции тут девочки живут. Тоже вышли замуж.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 2.34

Мы (у громадській організації – ред.) дружим (з кримськими татарами – ред.). Вот, со спилкой, мы к друг другу приходим. А вот, буквально, по-моему, в прошлом году они нас пригласили на открытие новой спилки, они переселились. А тогда приехал наш президент Зеленский. Очень тепло нас встречают, так же и мы их. Мы, как бы, помогаем друг другу. То есть у нас отношения отличные с татарами.

(жін., 30–34 р., долучається до громадської активності)

Оригінал цитати № 2.35

Я очень хорошо с эмигрантами других стран, очень хорошо, если конечно не сирийцы и не арабы. Потому что у них совсем другой менталитет и абсолютно... уже прямо небо и земля просто. С европейцами вообще мы в одну ногу полностью, мы абсолютно одинаковые. <...> С сирийцами, с арабами, которые, ну совсем как бы, никогда не обучались, не имеют культуры поведения, то я стараюсь их точно также избегать, как россиян, скажем уже, не по политической деятельности, потому что мне неприятно быть в обществе тех людей, которые ведут себя так как они хотят. От них исходит какая-то агрессия или опасность, скажем так.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.1

У них (турків – ред.) самое главное в семье, это семья. То есть не важно там, друзья, или какие-то там, я не знаю, работа. Нет. Вот семья и все. И не важно, там кто-то на кого-то что-то сказал, нет. То есть, они всегда стараются собираться. Да, то есть у них немерено родственников. У них свадьбы на тысячи человек. И это нормально для них (сміх). Для нас это как бы нереально. Для них это нормальное явление.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.2

Они (турки – ред.) стараются, как бы, держаться вместе всегда. Вот. И, как бы, доходит, конечно, до тоже, как это слово, перебора. Вот, в плане того, что там, вплоть до того, что они слишком много решают, да, именно родители, да. То есть, допустим, за сына, за дочь – слишком много. То есть у них нету такого как, допустим: восемнадцать стукнуло, делай что хочешь. Зарабатывай. Можешь за границу ехать учиться. У них такого нет. Они до последнего обеспечивают своих детей, и, как бы, и решают за них.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.3

То, что у нас не большие мегаполисы и города, а то что у нас все-таки много сёл. А в селах и маленьких городах все таки семья дается все-таки важное какое-то отношение, то есть мы поддерживаем отношения больше с родственниками, чем в мегаполисах каких-то больших городах или еще как-то.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.4

Если хотите, расскажу историю. Как меня муж не представил перед другом, у меня был шок. То есть, как, у нас в Украине? Да, нормально. При своих друзьях, как бы представляешь свою жену и, ну, я не знаю, у нас у украинцев какая-то есть гордость, да, за жену. Вот, то есть, постоянно там разговаривать о ней, да? Рассказывать, какая она хорошая, как она хорошо готовит, допустим. Там, не знаю, как-то вот. Как-то в Украине в этом плане мужчины наши гордятся. А здесь наоборот, прячут. Жен прячут. То есть, когда я, вот, мы встретились с его другом, я просто стояла и ждала, когда он меня представит. Он так и не представил и кроме этого еще и отправил домой при нем. Сказал – иди домой.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.5

Это (ставлення до жінок – ред.) сильно отличается и здесь должно быть выстроено очень сильное: то с чем ты можешь смириться и то с чем ты не сможешь смириться. То есть если ты выходишь замуж за другой веры, за мусульманина. Если ты выходишь замуж за турка – это даже не сравнить ни с одним европейцем, потому что восточный мужчина есть восточный мужчина. Или ты подстраиваешься под него очень сильно или вы находите какой то компромисс, и ты хитростью пытаешься донести...

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.6

И, конечно, тут еще есть такое отличие. Отношение к женщине здесь чуть-чуть похабное. Почему? Ну, как похабное. Как это сказать, они чуть-чуть относятся к женщинам как к прислугам. Вот. Это очень неприятный такой момент. Как бы в Украине такого нет. У нас в Украине мужчина и женщина на одном уровне. Здесь же мужчина на высоте. А женщина – это что такое. Вот. То есть, вот это вот чуть-чуть конечно не приятное.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.7

Зачастую бывает, что восточный мужчина говорит если женщина заслужила я ее могу ударить. Не могут они себя сдержатъ, ну ни как. У них шарик заезжают, и они руки прикладывают. Очень агрессивные в принципе. У меня муж был тоже очень агрессивным, очень кричащий. Он меня никогда не бил, но он мог в это время чтобы свою агрессию сдержатъ или... ударить по стеклу рукой, потом зашивали. То есть мебель выбросить из окна. Вот такие психи... <...> Если его воспитывали в такой семье, которая чисто-чисто турок, то очень будет тяжело украинке, которая как сказала шапка сюда, значит шапка сюда, сказала борщ кушать, значит борщ кушать.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.8

Основные покупки – это должна делать женщина. Она должна думать, что она завтра будет кушать, что семья будет кушать. Глажка, уборка, даже все что касается детей. Полностью воспитание – только женщина. <...> Любая дырка, которая у меня в квартире, – это сделано моими руками. Вся мебель собрана моими руками. Все картины повешены моими руками. Все что есть в квартире – все сделано моими руками. Та же побелка – все моими руками. <...> Очень тяжело, хоть слезы, хоть что.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.9

Даже я столкнулась с такой ситуацией, что некоторые какие-то мелкие вещи по дому делаю я, а не муж. Хотя это как бы мужские как это зобов'язання. <...> То есть, там, я не знаю, вкрутить какой-то там винтик, делаю я, потому что муж работает и приходит очень поздно домой, уставший и ему не до этого винтика. Даже такое есть. <...> Как бы, меня это, понятное дело, многое не устраивало, и мы как-то вдвоем старались идти на уступки друг другу. <...> Я старалась объяснить то, что как бы взять пойти, допустим, стакан воды себе – это не сложно. <...> Я старалась объяснять, что нужно друг другу в этом плане помогать.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.10

Ну, мы (з чоловіком – ред.) живем в семейном доме с его старшим братом. У него жена закрытая (носит мусульманский одяг – ред.) и они сами какие-то вот закрытые. С ними отношения вот такие: здрастье-здрастье. Здрасте и до свидания. Хотя вот в другой раз я там это самое мужу высказываю. Твоя, говорю, старшая невестка просто [знахабніла – ред.]. Она, говорю, я здесь подмела, а она взяла и натрусила здесь крупы. Я говорю, ну нормальная? Он так со мной вместе поэто че-то самое поругается-поругается.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.11

Вот ты развелась с мужем, у тебя двое маленьких детей, у тебя нет турецкого гражданства. По законодательству Турции ты не имеешь права иметь вид на жительство, ты оставляешь детей и ты должна уехать на Украину, все. Тебе не дают возможность там жить. Ты говоришь что у тебя маленький ребенок, он еще в школу не ходит. Ну как же? Я развелась, все. Нет, надо было стать гражданкой Турции тогда раньше, о чем ты думала? Все. И для меня это, я видела просто разорванные эти семьи, которые столкнулись с этой проблемой, что ей пришлось оставить своих детей и вернуться на Украину. Или она осталась в Турции. Все продолжает терпеть от мужа ради этих детей.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.12

Во-первых, главное, чтобы у людей, если они собираются жить вместе, не было точек разногласий видение мира. Муж ей, например, говорит там закройся (одягни мусульманське закриті вбрання – ред.). А она говорит: «Я не хочу закрываться». На почве этого могут возникнуть вот какие-то конфликты. Поэтому мне кажется все-таки должны смотреть вот в одну сторону. Как-то толерантной, терпимей быть.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.13

Я вижу, что у нас в газетах есть, что турок там убил жену украинку или зарезал – это было неправильное поведение. И я их не оправдываю, ни в коем случае мужчины те, которые убивают, бьют своих женщин этих украинок или еще что то. Но перед тем как сюда приехать надо было знать можешь ты так сказать, можешь ты так одеться. То есть не все мужчины здесь воспитаны в европейском немножечко стиле, который все таки не будут возмущаться. В основном сколько я знаю здесь женщин, все одеты так как их мужчины не против. Они не позволяют себе декольте, короткие юбки, голые плечи, на каблуках одежду, сильную косметику. И допустим она одна и там допустим три мальчика сидит, то есть такое общество не позволит себе никогда. В Европе это возможно, а здесь нет.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.14

Те, кто выходит замуж нужно определенно заранее договариваться, что будет если вдруг вы развелись. Или брачный контракт подписывать, где дети останутся, как они останутся. Потому что очень много таких вот поломанных судеб, которые женщина теперь просто терпит, потому что она не может смотреть, ей с ребенком остаться, а у нее нет гражданства.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.15

Украинка. Однозначно украинка. Хотя этнически, если посмотреть, я русская. Не знаю после вот этих событий, которые произошли у нас, когда Россия напала, стала встречать в наши внутренние дела, мне стало стыдно говорить, что этнически я русская. Вот тогда у меня, наверное, произошло самосознание, тогда я себя начала идентифицировать исключительно как украинку.

(жін., 35–39 р., уважає себе українкою)

Оригінал цитати № 3.16

После вот этих всех наших, скажем, политических событий, я перешла полностью на украинское телевидение и там, скажем днем больше украинский язык конечно звучит. Сначала мне не было ничего понятно с этой программы или из фильма. Я совсем никак не могла смотреть. Сейчас я смотрю, что все-таки я уже смогла смотреть эти программы и считаю это правильным.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.17

Да, у меня семья российскоговорящая. И хоть и я училась на украинском языке, у меня школа была на украинском, но и русский тоже был. И поэтому как бы из-за того, что у меня в семье все говорят на русском, украинский я знала, но как-то общаться было сложно. Кстати, благодаря спилке, я чуть-чуть подтянула украинский.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.18

То есть турецкий язык у меня выше чем украинский. Потому что украинский я изучала два раза в неделю по два часа в школе со второго класса. То шесть лет я изучала и по два часа. Можешь представить какой то уровень. То английский и турецкий у меня больше, чем украинский язык.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.19

Молодежь (турецкая – ред.) знает английский, а родители у него (чоловіка респондентки – ред.) не молодые. Поэтому они английский не знают, (спілкуються – ред.) на турецком языке, да.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 3.20

Они (дети – ред.) очень сильно плохо относились к тому, что я их обучала сначала русским, потом украинским традициям, языкам. Они говорили зачем это надо и такое прочее. Мне было конечно очень обидно, я понимала, что когда найдет такой момент, когда вместо мамы они мне скажут «анне». Для меня это было бы убийственно. Анне – это по-турецки мама. <...> Поэтому мне это очень печально было понять, что они отказываются со мной теперь говорить на русском языке. Им легче со мной говорить на турецком языке. <...> Для меня это конечно... когда дети в пятнадцать лет выросли, когда они маленькие с тобой говорят... А потом когда они вырастают, для меня это боль конечно, что они другой национальности. И теперь если раньше они говорили: «Мы родились в Украине, мы украино-турецкий брак», то есть это всегда слышалось. То сейчас я слышу, что мы турки, у нас мама просто с Украины. Конечно больнее это понятно, что скоро они уже мой борщ тоже не захотят кушать. Они захотят конечно другое, и я совсем понимаю, что я осталась одна со своими этими чувствами, со всеми этими. Мне тяжело.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.21

Меня это не беспокоит честно говоря, потому что у всех своя жизнь. И главное, чтобы быть просто счастливыми в этой жизни, успеть побыть счастливыми. Это совершенно все равно, главное, чтобы были хорошими людьми, поэтому мне никак...

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.22

С детьми я до их трехлетнего возраста говорил только на русском. У меня были мультики, и я сам все рассказывал и сказки им читал, и с ними разговаривал. Потом, когда они научились разговаривать они стали мне отвечать на мои русские фразы турецкими. Они все понимали. Но потом как-то после какого-то момента, когда темы стали расширяться, а поддержки нет, я один в этом языке. Поэтому так получилось, что моя доча маленькая сказала: «Папа, а почему ты не говоришь, как мы с нами». Она же видит, что я с мамой говорил то на английском, то на турецком, больше на турецком. Говорит: «А почему, а мы не понимаем». И все и мне пришлось перейти на турецкий с ними, и они русский подзабыли естественно. Но может со временем как-то у них самих появится это желание.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.23

Три языка всегда присутствовало в семье: это русский язык, потому что я на нем думаю, это турецкий язык, потому что мы здесь живем, и английский язык, потому что без него вообще невозможно было мне общаться с иностранцами которые живут в Турции. Поэтому мои дети абсолютно на трех языках говорят все равно это будет русский, это будет английский или это будет турецкий, то есть в них три языка. И потом я ввела украинский язык, и мы ввели испанский язык. То есть у них пять языков это, что они пользуются каждый божий день, скажем так. Или они могут посмотреть передачу на украинском языке, или они могут посмотреть фильм на испанском языке. Они с друзьями пообщались по турецки, они с друзьями пообщались по-английски, то есть мы все межнациональные и вот как вам сказать, я не знаю...

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.24

Я детей обучала. Когда, допустим, какие у нас письменники были, какие там допустим у нас державные праздники, всевозможные, как яйца расписывать. То есть я пыталась внести культуру, я пыталась, но мне в детстве не было дано украинский язык. <...> Для того чтобы я просто стала говорить на украинском языке, мне нужно переехать туда жить, научиться украинскому языку.
(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.25

Я не знаю, ну, сложно себя назвать верующей. Но даже мне пришлось принять мусульманство.
(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.26

Вы знаете, когда я сюда приехала, я была верующим человеком. Сейчас я на все это дело посмотрела и не знаю. Наверное, склоняюсь больше в сторону атеизма или пантеизма. <...> Наверное вот все-таки мы когда общались с мужем. <...> Я понимала, что наши религии в принципе одинаковы. И у меня иногда вот такие скользкие вопросы начинали возникать. Я задавала ему вопросы он мне дает ответ, и я понимаю, что это не совсем правильно. Вот как-то чувствую нет логики в этом. Я стала просто уходить больше от религии. Плюс я вижу, как здесь женщины ходят закрываются, но при этом они изменяют мужьям. Ведут такой образ жизни. Вот страна вроде закрытая да. Вот я здесь хожу по набережной гуляю, а там стоят проститутки. Кто-то значит ними пользуется. Если есть вот такой. И то есть. Я понимаю, что вот эта вся религиозность она вот какая-то больше напыщенная. Начинаешь больше видеть вот какие-то лазейки в религии. Какое-то желание обогатиться больше служащих. Вот, особенно, у нас. У нас же ни единого нет батюшки, которые проведут ритуал бесплатно. <...> Вот какой-то это все-таки коммерческое больше предприятие. Я не чувствую вот присутствие духа святого, Бога. Какой-то вот религиозности вот этой-вот нет. Ауры такой светлой. И вот как-то это у меня вот уходит-уходит-уходит. И трепета не вызывает.
(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.27

Я не считаю, что я мусульманка. Да, я приняла, но я себя не считаю мусульманкой. Я себя считаю христианкой. Как меня крестили в детстве, как бы так, для меня так оно и осталось.
(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.28

Які відчуття виникали, коли я змінила? Я плакала. Я не хотела. Я, конечно, там сделала вид, что я не из-за этого плачу, но для меня это вообще больная тема. Из-за того, что можно так сказать меня заставили принять эту религию. Каким образом это произошло? Тут как бы глава семьи, дедушка с бабушкой, старины, там самые-самые. Дедушка, значит, когда узнал, что у моего мужа украинка, поставили перед фактом. Значит... Ну, верней перед фактом, перед выбором, или она принимает мусульманство, и мы ее принимаем. Или нет. <...> То есть тут как, если бы я не приняла эту религию, вся родня бы отказалась от моего бы мужа и от меня. То есть мы бы были сами. То есть, мой муж понятное дело очень не хотел. Потому что для него семья это было очень важно. <...> Я ужасно не хотела, и это настолько было все быстро. Насколько это было без моего спроса. Как бы опять же, хочу я, не хочу. Просто вот так взяли, пригласили, это не по па, у них по-другому это называется. И я даже как бы, когда принимала религию там по-арабски что-то надо говорить, да? Я говорила по-арабски, я даже вообще не понимала, как это может такое быть, когда ты принимаешь религию, я даже не понимала, о чем вообще идет речь и что я говорю. То есть, я считаю, что это очень было не красиво с их стороны меня, можно сказать, заставить принимать религию. это очень было неправильно и глупо. Потому что то, что я говорила, я не понимала, я не знала. Я до этого даже не знала, что такое мусульманство. То есть, поэтому для меня самое главное, что в сердце. А то, что я там говорила и то, что я приняла, это не важно.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.29

У меня мой папа до сих пор не знает (про зміну віросповідання – ред.). Может, знает от сестры. Мама, когда узнала, она расстроилась. Но потом сказала, что хорошо, что ты это сделала. То есть она потом поняла всю, когда она сюда приезжала, она все, все увидела. Вот, и как бы она меня поняла. Она, конечно, не хотела, когда я улетала сюда, она мне говорила: только смотри, не принимай мусульманство. Была такая фраза. Но, как бы я была вынуждена. Хотя из тех моих подруг, из всех украинок, которых я знаю, которые здесь, ни одна не меняла религию. Ну, у них были ситуации в семье другие. У них более современные семьи, поэтому у них не было такой проблемы.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.30

С уважения к туркам я не буду одевать короткие вещи. Я знаю, что для них это там как бы не буду развязно себя вести. Пить спиртное допустим если никто не пьет в этот момент, то есть, ну как бы я уважительно к ним отношусь к ихним всем этим делам. И сами турки очень уважительно относятся, если они видят, что я тоже уважительно отношусь. Я, например, раньше не знала, что когда в них Рамадан. В принципе нужно очень аккуратно быть и понимать, что они целый день голодные, а не как обычно. <...> И были учителя, которые падали в обморок от голодания прямо на работе и во время уроков. Все как то скажем так обязательно нужно постараться влиться в это все, а не требовать.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.31

Конечно, их (дітей – ред.) там засмеивали, в пять лет в песочнице над ними смеялись. Если ты не веришь в Аллаха, то твоя мама завтра умрет. И они ко мне бежали, мама, что такое и ля-ля-ля. Травля была конечно с детства очень сильная, если ты не веришь, то все. Ну и как мой муж в принципе убежден и все такое прочее. То есть они не могут толерантно относиться к тому, что ты не веришь. Я, конечно, как могла детей до первого класса защищала, что-то объясняла.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.32

Ну, как бы никто ее (доньку – ред.) не крестил (сміх) мусульманкой. Но у них есть такая как бы фишка, что ребенок, если рождается в Турции, и если отец мусульман, то автоматически ребенок становится мусульманом. Хотя я этого не поддерживаю. Никто ее не делал мусульманкой. Она не принимала никакую религию и в будущем я это оставлю ребенку.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.33

В школе у нас с первого класса у детей религия. Они должны знать все на арабском языке молитвы. Они должны знать все эти обряды. То есть это такой предмет, который ты обязан изучать, должна знать. <...>. А потом, я понимаю, что они здесь выйдут замуж и они не могут прийти как я пришла атеистка и вы тут под меня подстраивайтесь, понимаете. Я понимаю, что они должны хотя бы знать все эти молитвы, законы, все вот это вот, что связано с мусульманством, тем более у меня муж очень верующий и все соблюдает и ля-ля-ля... Поэтому я не стала отказывать этой школе.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.34

Мне пришлось нанять женщину, которая могла бы им (дітям – ред.) объяснить то, что я не могла им объяснить как мама, что касается религии. То есть как они должны умываться, как относиться к маме, к папе. <...> Приходила закрытая женщина, объясняла, показывала. Мы сдали все эти вот специальные экзамены, которые надо было из-за этой женщины.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.35

Мечеть? Ну как бы в качестве так чисто посмотреть, насколько красивая мечеть. Да, я ездила, мне было интересно. Чисто ради интереса. А так, чтобы там молиться, как бы ходить каждую пятницу, как они это делают, нет.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.36

Наверно, нет (не змінилися релігійні практики під час карантину – ред.). Ну, я не ходила просто в церковь. Я не принимала участие в онлайн-богослужениях.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 3.37

До того, как я сюда переехала как я с ним познакомилась, я прочитала Коран. Когда у меня были вопросы, я ему задавала. Но единственным моим как бы было условием, я ему сразу сказала. Я никогда не поменяю религию. Вообще даже мне про это не заикайся. Я до сих пор при своих каких-то убеждениях.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.38

Этот вопрос (релігійний – ред.) конечно очень вообще сильно серьезный в нашей семье. Мы пока нашли с мужем за такой большой период за десять лет как нам быть: мы друг друга любим, но религия стала самым главным, даже не Турция и Украина, а именно религия стала таким вот камнем преткновения, чтобы мы были вдвоем. <...> То есть это была большая-большая как бы такая работа, скажем, психологически и с ним и со мной. То есть, например, я, сидя в ресторане <...> говорю, ой как вкусно шеф-повар приготовил. Он говорит мне, не правильно говоришь как великий Аллах, который дал талант этому. То есть я ничего не могу сказать, например красивые ботинки не могу сказать. Я должна сказать, как великий Аллах, который нам людям помог создать эти ботинки. <...> И мы просто вот за столько лет сказали, что мы никогда больше не будем обсуждать эту тему вообще никак. То есть когда я еду, я не говорю какие красивые горы, потому что я знаю, что сейчас он начнет говорить как великий Аллах, который создал эти горы, понимаете. <...> То есть я не задеваю те моменты, которые для него очень такие вот скажем важные. То есть как бы по-другому можно говорить. Лучше вообще не говорить на эту тему, можно по-другому как то, да. <...> Поэтому мы этой темы никогда не затрагиваем. Он сказал, что у меня настолько сильный стержень, который не смог меня изменить. То есть я не смогла не то, что чью-то веру принять. Вообще я атеистка, скажем так.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.39

Пять лет нашего знакомства за шестнадцать лет брака... Я познакомилась с отцом моего мужа только этим летом под сильным давлением моей дочери-подростка, которая была не согласна с тем, что мы до сих пор не знакомы. <...> И вот он (чоловік – ред.) ее (маму – ред.) привел, и она меня увидела первый раз в жизни за двадцать пять лет. А до этого никто не хотел меня не видеть, не слышать. <...> Ну вот с этим я столкнулась, потому что другой была вероисповедания, просто мой муж был уверен, что я приму. Он десять лет пытался меня как бы... <...> Или тебя семья возьмет, воспримет и просто поймет, что ты не такая как ты по вероисповеданию. Просто тебя воспримет или ты никогда не увидишь родственников и никогда не будешь это... Или так или вот так, по-другому у них не дано. <...> То есть твой муж уходит куда-то в гости к своим родственникам. Ты знаешь, что он ходит, но ты не можешь туда пойти.

(жін., 45–49 р., атеїстка)

Оригінал цитати № 3.40

Одна девочка (українка – ред.), она, конечно, у меня вызывала просто дикий восторг. <...> Она была до такой степени верующей, что у нее муж принял христианство. Я, когда с ней познакомилась говорю, а как у вас не было проблем с религией? Она говорит нет у меня муж принял христианство. Потому что мы, говорит, венчались.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.41

Ну, не хочет он пить (алкоголь – ред.) ну ради Бога хорошо. Хочешь пей, хочешь не пей – это твои проблемы. Мне если надо выпить, я себе налью и выпью. <...> Муж еще у меня не ест свинину. Но я после последнего курбана вообще перестала есть мясо. Поэтому для меня это вот абсолютно нормально. Ну не хочешь. Мне даже другой раз говорили та дай ты ему свинину, пусть поест, ниче с ним не станется. Почему я должна его обманывать? Я не хочу обманывать. Я знаю, если б у меня была такая ситуация, я б сказала не давать – он бы мне никогда не дал. Вот в этом плане я ему доверяю. Поэтому не хочу его этим обижать. Я не делаю ничего, что вот противоречит его верованиям. Но если он этого не хочет, ну зачем это делать?

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.42

У нас кухня настолько похожая, что у них голубцы, что у этих голубцы, что у тех картошка жаркое и у нас тоже такое. То есть, как бы особого такого сильного различия в питании я не увидела, кроме баранины и свинины.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.43

Вообще проблем нет. Это вообще не вопрос. Ну, спекла паски, поели. Все хорошо. Поехала в церковь, ну, езжай, какая ему (чоловікові – ред.) разница. Ему вообще все равно. <...> Просто он из интеллигентной семьи, и учился за границей. У нас нет такого, забобонов якись там. И он особо тоже не религиозный. Чтоб молиться, он вообще не молится.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

Оригінал цитати № 3.44

На рамадан он (чоловік – ред.) старається на улице не есть, щоб люди не видели. Хотя вдома ест. Он говорит в это время я православный. И единственное на рамадан он не пьет алкоголь. От весь пост сколько он там у них. Он не пьет алкоголь. И все.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.45

Очень нравится мне писать писанки на Пасху, очень нравится.<...> Причем мне все равно это будет католическая Пасха или это будет православная – просто Пасха да и все.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.46

Мы праздновали обязательно День Независимости Украины, празднуем Независимость Турции и все турецкие праздники, которые по календарю.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.47

Вышиванки у нас есть, в любое время можем их одеть. Мы изучали, много я делала про вышиванки много мероприятий таких делала, чтобы многие дети и взрослые могли понять какие символы обозначают, какие они бывают. Вложила много усилий, чтобы мои дети хоть что-то узнали, и я узнавала вместе с ними, потому что в мою молодость, в то когда я обучалась, никто не рассказывал про вышиванки. Я их в глаза не видела. То есть у меня сейчас больше традиций появилось, потому что они в Украине больше таких традиций появилось, особенно в моем месте проживания: Николаев, Одесса, Херсон. Это такие области, которые очень слишком были обрусачены.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.48

Это же моя жизнь. Это мои корни, так что. Хотя со временем тоже получается, что хорошие корни — вот там, а живешь здесь.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.49

Ну и сейчас я, конечно, думаю, у меня вот ребенок подрастет, как бы я тоже хочу, чтобы она знала все наши традиции, все праздники и тоже соблюдала это все. Потому что, как она здесь будет жить, так она и в Украину будет летать. Вот, и, как бы я считаю, что она должна знать, и как турецкие традиции и праздники, и все. Так и украинские.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.50

Ну, во-первых, я тогда (коли дотримуюся українських традицій – ред.) чувствую себя как вдома. Все-таки вот это наша культура такая. Когда на новый год я елочку украшаю, мне какой-то вот такой дух Рождества, дух Нового года, какое-то волшебное время. Мне это нравится.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.51

Я вот мужу, во-первых, рассказываю. Знакомлю с нашими традициями. <...> Я ему объясняю, а он мне рассказывает, что в нашей религии тоже такое есть. И мы как бы общаемся. И это, наверное, способ коммуникации и общения узнать что-то новое.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.52

Не знаю, приятно. Такого особенно ни политического, ни религиозного ничего такого не было. Просто приятно.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.53

Мотивація? Знаю, як-то що-ли прайдничный настрой. Потому что, к сожалению, в Турции такого нет. Я заметила, что у них как не прайдник, так у них, извините, как кто-то умер. Нету у них этого чувства прайдника. Как-то красиво квартиру украсить. Да? Ну, нету у них этого. И этого настроения очень не хватает. Даже сколько раз я хотела на Новый год прилететь в Украину потому, что здесь. Да, здесь украшают торговые центры, там, елка, и всякими фонариками. Но то, что в Украине делают, такого нет. Сразу чувствуется это настроение прайдника. То есть, это настроение хочется и не хватает его. И как бы есть толчком того, что вот там какие-то печенюшечки сделать. Там те же паски. И как бы и муж тоже заинтересовался.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.54

Для меня нет никаких вот проблем. Паски те же можна напечь. Можно елку нарядить. Все можно сделать.

(жін., 35–39 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 3.55

Новый год я прайдную. А все остальные прайдники я как бы прайдную только в спилке (український – ред.). <...> Ну стараюсь все то, что происходит в спилке, все мы вместе прайднуем с девочками. Самое главное, это Пасха, что там еще, ну, Новый год понятное дело и Рождество. <...> Ивана Купала даже прайдновали. <...> А, мы даже вплоть до дня Шевченка. Вот, что там еще такое было? Какие ещё у нас там такие главные? А, День Независимости. <...> Мы участвуем тоже в принципе во всех наших и традициях, и прайдниках.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.56

Хотя мой муж тоже иногда интересуется, например, Пасхой. Ему нравятся эти пасочки, эти крашеные яички. В этом плане, слава Богу, у меня муж не настолько сильно такой религиозный человек. То есть он хорошо воспринимает наши традиции. Но, к сожалению, его родители не одобряют этого. Поэтому, когда они допустим ко мне приходят в гости, мне приходится елку убирать с комнаты, чтобы они не видели. Потому что может быть обида, скандал. Не знаю, что может быть. На всякий случай убираю. Хотя я считаю, что если они уже знают, что я украинка, и что у меня свои традиции, и они должны как бы воспринимать, но у них этого нет. То, что я говорила еще до этого. Исключительно Турция, турецкая еда, турецкие какие-то правила, традиции, исключительно их, и все.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 3.57

Вообще-то как у нас украинские традиции просто в семье было мало, потому что вы ж понимаете межнациональное: два дедушки, одна бабушка такая, одна такая. <...> Но если моя мама еще как то там варила кутю, праздники церковные какие то знала, потому что все таки она более старшее поколение. И когда-то там еще были церкви, то я родилась в эпоху совсем уже СССР, когда все таки никак не приветствовалось. Просто осталось как бы традициями, скажем, традициями народа, а не традициями религиозными. Поэтому был Новый год у нас.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 4.1

Я хочу жить в Бодруме (смiх). Отдельно от всех своих родственников. Отдельно от всех, где-то на берегу моря. Это вот мое идеальное будущее, но как оно сложится, я не знаю.

(жін., 30–34 р., Анкара)

Оригінал цитати № 4.2

Конечно, у меня всегда есть надежда на то, что я когда-то вернусь и буду там (в Україні – ред.) продолжать себе жить. Потому что я всегда как бы Турцию считала временным. У меня все равно душа, как говорится, осталась в Украине. Из-за того, что я вышла замуж и потом родились дети, то этот вопрос стал, конечно, очень сложным, что когда-либо вернемся в Украину. То есть я поняла... что-то с мужем случилось и я стану вдовой. <...> То есть я могу туда вернуться только в глубокой старости к семидесяти годам, когда я уже не сильно буду нужна детям только потому, что родные стены, родное все.

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 4.3

Если вдруг кто-то из моих детей решит, что он будет в восемнадцать лет поступать в институт (у європейські країнах – ред.). <...> И она поступит, но может быть, я туда перееду. И потом мой муж тоже тогда переедет, и мы там останемся жить. Я как бы не совсем для себя закрыла вопрос. Я закрыла для... по поводу Украины, что туда никто не поедет, потому что я от детей теперь завишу и от мужа. Муж себе в Европе в любой стране найдет работу. Дети найдут и учебу, и работу. Вот в Украине никто из нас кроме меня не найдет ни работу, ни жизнь...

(жін., 45–49 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 4.4

Я вот, например, сейчас говорю с большой колокольни – там, где родился, там и пригодился. Не надо никуда ехать. То есть я не вижу надобности если намного улучшилось, скажем, положение в Украине. И уже не настолько ты выживаешь, как мы везде всюду за хлебом очередь стояла по два часа. То есть, не было шампуни. Я не могу объяснить на сколько это было выживание. То сейчас нету таких ситуаций, поэтому я всем говорю не надо вам ни замужества. Замужество вообще, уезжать со своей страны, то вообще я не знаю, очень тяжело, я считаю.

(жін., 45–49 р., виїхала у 90-х, у шлюбi з турком)

Оригінал цитати № 4.5

Но, тем не менее, я, когда допустим я приезжаю в [рідне місто в Україні – ред.], было такое, что идет с колясочкой по этому, по супермаркету. Было такое, что просто вылезает на тебя коляска и никто тебе даже пардон не скажет. Такие случаи бывали. В Турции такого невозможно. Здесь тот, кто дотронется до твоей коляски скажет тебе пардон, и он от тебя тоже ждет пардона, потому что здесь все друг дружке вот таким образом обращаются.

(чол., 60–64 р., Стамбул)

Оригінал цитати № 4.6

Ну, чтоб больше тесное общение со своими близкими. Они (турки – ред.) родителям звонят наверно каждый день. Потому что у нас (в Україні – ред.) так: потом, потом, занят, на работе, еще что-то. А вот они, вот уважение к родителям. И звонить им хотя бы раз там в три дня. Если вы далеко живете. Или очень заняты. Ну, мне здесь очень нравится, вот именно уважение к, ну, семейственность, родня вся ихняя. Сплоченность.

(жін., 40–44 р., Ізмір)

АВТОРИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ірина Ключковська – директорка МІОКу, кандидатка педагогічних наук, доцентка, заслужена працівниця освіти України. До сфери пріоритетних наукових зацікавлень належать дослідження міграційних процесів з України, інтеграції та збереження української ідентичності в чужоземному середовищі, формування та розвитку українського шкільництва за кордоном.

Оксана П'ятковська – заступниця директора МІОКу, кандидатка економічних наук. Серед наукових інтересів – дослідження міграційних процесів, формування діаспорних мереж, міжнародна трудова міграція та її соціально-економічні ефекти, міграційна політика України.

Юрій Марусик – науковий співробітник МІОКу, магістр політології. Учасник тренінгів Erasmus+ на міграційну тематику в Німеччині (2017 р.), Грузії (2018 р.) та Вірменії (2018 р.). Серед наукових інтересів – методологія соціальних досліджень, міжнародна міграція, інтеграція мігрантів, антиімміграційні суспільні рухи, політичні ідеології, громадський активізм та громадянське суспільство.

Вікторія Черепенчук – молодша наукова співробітниця МІОКу, аспірантка соціології. До сфери наукових зацікавлень належать методологія та методи соціологічних досліджень, міжетнічні відносини, стереотипи, міграційні ризики та загрози, нерегульована міграція, рееміграція.

Христина Манюк – соціологиня МІОКу, магістерка соціології. Сфера наукових зацікавлень – міжнародна міграція, соціокультурні ідентичності, трансформація ідентичностей, зворотна міграція, методологія та методи соціологічних досліджень.

МІОК Міжнародний інститут
освіти, культури
та зв'язків з діаспорою

**МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ ТА ЗВ'ЯЗКІВ З ДІАСПОРОЮ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

вул. С. Бандери, 32-А, м. Львів, 79013, Україна
tel.: +38 032 258 01 51
fax: +38 032 258 21 99

iiiec@miok.lviv.ua
www.facebook.com/MIOK.LVIV.UA
www.youtube/user/mioklive/videos
https://www.instagram.com/miok_lviv/
www.miok.lviv.ua